

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Donizetti Paşa

Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu

Emre Aracı

DONİZETTİ PAŞA

Osmanlı Sarayının İtalyan Maestro'su

Emre Aracı Edinburgh Üniversitesi Müzik Fakültesi'nden lisans ve doktora dereceleri aldı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avrupalı müzik geleneği üzerine yoğunlaştığı çalışmalarını Cambridge Üniversitesi Skilliter Osmanlı Araştırmaları Merkezi'nde sürdürdü. Osmanlı devri ve çağdaş Türkiye'nin müzik kimliğini ele aldığı makaleleri *Andante*, *Cumhuriyet Dergi*, *Toplumsal Tarih*, *Milliyet Sanat*, *The Court Historian*, *Cornucopia*, *International Piano* ve *The Musical Times* gibi yerli ve yabancı kaynaklarda yayımlandı. *Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği* (Kalan, 2000), *Savaş ve Barış: Kırım 1853-56* (Kalan, 2002), *Boğaziçi Mehtapları'nda Sultan Portreleri* (Kalan, 2004), *Invitation to the Seraglio* (Warner Classics, 2004) ve *İstanbul'dan Londra'ya* (Kalan, 2005) CD albümlerini kaydetti. Yapı Kredi Yayınları'ndan daha önce *Ahmed Adnan Saygun: Doğu-Batı Arası Müzik Köprüsü* (2001) kitabı çıkan Emre Aracı'nın, *Hanedandan bir ressam Abdülmecid Efendi* (2004) kitabında da "Beethoven tutkunu bir halife" başlıklı makalesi yayımlandı. Çalışmalarını Çarmıklı ailesi ve Nuro Holding'in desteği ile sürdürmektedir.

*Emre Aracı'nın
YKY'deki kitapları:*

Ahmed Adnan Saygun (2001)
Donizetti Paşa (2006)

EMRE ARACI

DONİZETTİ PAŞA

Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu

Ustakâr-ı Muzika-i
Hümâyun Donizet
1247 (1831)

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2407
Sanat - 135

Donizetti Paşa - Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu / Emre Aracı

Kitap Editörü: Nuri Akbayar
Düzeltili: Mahmure İleri

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Grafik Uygulama: Banu Çimen

Baskı: Euromat
Sanayi Caddesi, No. 17 34510 Çobançeşme-Yenibosna/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Kasım 2006
ISBN 975-08-1153-4

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
www.yapikredi.com.tr

Sayın Hasan T. Çolakoglu'na

“İnsan ne yaparsa yapsın, tekrardan inşa ettiği eski bir eseri kendi üslubuna göre tamamlar. Ancak bu inşaatta sadece orijinal taşların kullanılmış olması dahi bir kazançtır.”

Marguerite Yourcenar
Mémories d'Hadrian

Kısaltmalar

BL: The British Library

BnF: Bibliothèque Nationale de France

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

MD: Fondazione Bergamo nella storia – Museo Donizettiano – Bergamo

NAP: Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli

TSM: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Not: Bu kitaptaki görsel malzeme izinsiz olarak başka bir kitapta ve süreli yayında kullanılamaz, çoğaltılamaz.

İçindekiler

Önsöz ve teşekkür • 11

Giriş: *Fratello Turco* • 15

I. Bonaparte'ın Flütçüsü • 23

1.1 Asker, müzisyen ve terzi • 23

1.2 Elbe sürgünü • 31

1.3 Egzotik bir davet • 42

II. Muallim Donizet Bey • 51

2.1 Ağaların elit bandosu • 51

2.2 *Mahmudiye* ve *Battallia* • 66

2.3 Bülbül peşrevinden Beethoven'a • 78

III. Musique Impériale • 91

3.1 Rossini eşliğinde Cuma selamlığı • 91

3.2 *Mecidiye* • 97

3.3 Asker baletler ve kalfalar orkestrası • 108

IV. Sultan Abdülmecid Binler Yaşa • 117

4.1 Valide Sultan'ın *Belisario*'su • 117

4.2 Osmanlıca ariyalar ve polifonik dualar • 125

4.3 Nişanlar, terfiler ve yaklaşan trajedi • 138

V. Grand Parafraz • 145

5.1 Payitaht virtüözleri • 145

5.2 Liszt İstanbul'da • 152

5.3 Marş-ı Sultani'ye yeni nağmeler • 163

VI. Yangın Var! • 173

6.1 Pera ve Avrupa'yı saran alevler • 173

6.2 Ivry'deki hapis maestro • 176

6.3 Paris'ten Bergamo'ya inen son perde • 180

VII. Silistre • 189

7.1 Hoca Naum'un saltanat galaları • 189

7.2 Ayastefanos kuarteti • 195

7.3 “Deus nobiscum quis contra nos?” • 198

VIII. “Liva-pacha” • 209

8.1 St. Esprit'deki final • 209

8.2 İstanbullu Donizettiller • 219

8.3 Donizetti mirası • 224

Ekler • 235

Kaynakça • 250

Dizin • 254

Giuseppe Donizetti (1788-1856)

İlk defa gün ışığına çıkan dagerotip tekniği ile cam üzerine çekilmiş olan bu fotoğraf 1 Mart 1847, İstanbul tarihini taşıyor.
(*Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*)

Önsöz ve teşekkür

“Bugün Donizetti müzesini son bir defa daha ziyaret ettim. Burada haftam çok verimli geçti. Donizetti Paşa’ya yakışır (çok da geç olsa) bir biyografi yazacağımdan şüpheniz olmasın. [...] Bundan sonraki durak Napoli olacağı benziyor.” 19 ve 22 Ekim 2000 tarihlerinde İtalya’nın Bergamo şehrinden İstanbul’daki aileme yolladığım kartpostallara altı sene önce düştüğüm bu satırlar, elinizde tutmakta olduğunuz bu kitabın son tashihleri için eski dosyalarımı karıştırdığım sırada gözüme çarptı. İşte o zaman içime bir huzur, şuuruma bir sükûnet geldi. Zira Giuseppe Donizetti’nin hayat hikâyesi son altı yıldır benim de hayatımın belirli safhalarına zaman zaman girip çıkarak sanatsal icraatıma yön vermekte, ancak araştırmalarımın ürününü bir kitap halinde yayımlayamamanın da sıkıntısını hissettirmekteydi. Ancak, daha başında geç olacağını hissettiğim bu yayın, talihli bir şekilde Donizetti Paşa’nın ölümünün 150. yılına yetişebildi. Onun hatırasına yakışır olup olmadığı da artık siz okurlarımın ve bu konuyla ilgilenen müzikologların görüşleri doğrultusunda tarihe malolacak.

Donizetti Paşa’nın hayatına ilgi duymamın sebeplerinin başında Reşit Mehmet Erol’un 1986 yılında *Mecidiye Marşı*’nın Franz Liszt parafrazının dünyadaki ilk kaydını piyanist Ergican Saydam’ın yorumuyla gerçekleştiren plak halinde yayınlamış olması gelir. Erol daha sonra çeşitli dergilerde bu konuda makaleler kaleme almış ve bana da bizzat Donizetti Paşa hakkında, sonrasında pek çok kaynaktan da okuduğum enteresan anekdotlar anlatmıştı. Ancak bununla birlikte Mahmud Ragıp Gazimihal’den bu yana sık sık aynı bilgilerin tekrarlandığı ve standard gazete malûmatının özgün araştırmadan farkının anlaşılamadığı bir ortamda uluslararası arşiv taramasına dayalı geniş kapsamlı bir çalışmanın bu alandaki eksikliğini farketmem pek de uzun sürmedi. Dolayısıyla Edinburgh Üniversitesi’ne sunduğum Ahmed Adnan Saygun konulu doktora tezin-den sonra, 2000 yılında Türk Ekonomi Bankası bursu ile Cambridge

Üniversitesi'ne bağlı Skilliter Osmanlı Araştırmaları Merkezi'nde orijinal bir konuda doktora sonrası araştırma yapma olasılığı gündeme geldiğinde seçtiğim başlık Donizetti Paşa'nın hayatı ve eserleri oldu.

Aynı zamanda yürüttüğüm konser ve CD kayıt faaliyetleri bu çalışmamı zaman zaman yavaşlattıysa da bu üç sene zarfında ortaya "The other Donizetti: the life and times of Giuseppe Donizetti Pasha" başlıklı ancak bugüne kadar yayımlanmayan İngilizce bir biyografi çıktı. *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu* ise temelde bu İngilizce biyografiye dayanmakla birlikte son üç senede ortaya çıkan yeni bilgi ve belgeleri de ihtiva etmesi açısından daha da detaylı bir tercüme özelliğini taşımaktadır. Bunda Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'nin ilk araştırmalarını gerçekleştirdiğim sırada kapalı oluşu etkindir.

Araştırmam sırasında kitapta adı geçen bütün kütüphane ve arşivlerin yetkililerinden büyük yardım gördüm. Napoli "San Pietro a Majella" Konservatuvarı Kütüphanesi müdürü Dr. Francesco Melisi ve kütüphane memuru Tiziane Grande'ye, Bergamo "Angelo Mai" Şehir Kütüphanesi'nden Fabrizio Capitanio'ya, Donizetti Vakfı'ndan (Fondazione Donizetti) Francesco Bellotto'ya, Bergamo Şehir Tarihi Müzesi'nden Adriana Bortolotti'ye, Uluslararası Donizetti Derneği'nden Prof. Alexander Weatherson'a, Fransız Milli Kütüphanesi'nden Elisabeth Missaoui'ya, Vatikan Büyükelçiliği İstanbul Temsilciliği'nden Peder George Marovitch'e, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi eski müdürü Prof. Meral Alpay ve kütüphane görevlisi Yasemen Akçay'a, Topkapı Sarayı Müzesi müdürü Prof. Dr. İlber Ortaylı ve Arşiv müdürü Ülkü Altındağ'a, Osmanlıca tercümelerde büyük yardımları dokunan Burak Çetintaş ve Murat Çelik'e, İtalyanca çevirileri yapan İstanbul İtalyan Kültür Merkezi'nden Dr. Roberta Ferrazza, Esra Bayram ve Valeria Signorine'ye ve Merkez Müdürü Dr. Attilio De Gasperis, Kara Kuvvetleri emekli komutanı Orgeneral Aytaç Yalman'a, TSK Armoni Mızıkası emekli komutanı Bd. Albay merhum Haluk Erten'e, TSK Armoni Mızıkası komutanı Bd. Albay Halil Aşık'a, çektiği Donizetti görsellerini lütfeden Nuri Kaya'ya, İTÜ MİAM Kütüphanesi müdürü Mary Berkmen'e, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Seyit Ali Kahraman'a, İsveç Askeri Arşivleri'ndeki araştırmalarını benimle paylaşan Bo Sandberg ve Ake Edenstrand'a, Cambridge Üniversitesi Skilliter Osmanlı Araştırmaları Merkezi'nden Dr. Kate Fleet'e, Donizetti Paşa hakkında pek çok orijinal bilgi ve belge toplayarak, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki ilgili kataloğu hazırlayan ve bu konudaki bütün birikimini benimle paylaşan Suha Umur'a, Yapı Kredi Yayınları'nda emeği geçen herkese; çalışmalarım sırasında büyük yardımları dokunan Prof. Dr. Zafer Başak, Yüksel Güven, Dr. Hakan Karateke, Erol Makzume, Osman Selaheddin Osmanoglu, Felice Suriano, Ömer Faruk Şerifoğlu, Verda Ün, Etem Ruhi Üngör ve Funda Yazıcı'ya teşekkürü borç bilirim.

Bu kitap 2000-2003 yılları arasında Türk Ekonomi Bankası'nın desteği olmadan yazılamazdı. Bu husustaki yardımlarından ötürü başta Hasan T. Çolakoglu olmak üzere bütün TEB camiasına teşekkür etmek isterim. Son üç senedir çalışmalarına büyük destek vererek bana bütün sanatçı hürriyetimle birlikte huzurlu bir araştırma imkânı sağlayan Çarmıklı ailesi, Nulol Holding ve değerli dostum Eyüp Sabri Çarmıklı'ya da bu vesileyle en derin şükranlarımı sunmak isterim.

Giuseppe Donizetti'nin hatırası bu kitabın hazırlığı sırasında hem coğrafi, hem de manevi olarak bana pek çok değişik hisler tattırdı. Bir an Cambridge'in yemyeşil avlulu kolejlerinden geçip giderken, bir diğer an kendimi Bergamo'da onun yaşadığı Borgo Kanalı kenarındaki mütevazı evin yanı başında buldum. İstanbul'da St. Esprit Katedrali'ndeki mezarı başında ölümünün 150. yıldönümünde o manevi hissi duyarken, aynı hafta İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası eşliğinde onun hiç bilinmeyen Türkçe sözlü koral bir kasidesini İstanbul Avrupa Korosu'nun ağzından Atatürk Kültür Merkezi'nin büyük salonunda binlerce kişinin huzurunda ilk defa idare etme mutluluğunu tattım. Napoli'nin dar ve loş sokaklarında yürürken, o şehrin konservatuar kütüphanesinde meşhur Rossini'nin kendi kaleminden ona hitaben yazmış olduğu bir mektubunu keşfederek elimde tutmanın heyecanını yaşadım. Kitabımı kaleme alırken bana Gaetano Donizetti'nin *Belisario* operası Leyla Gencer'in Antonina rolünde söylediği 14 Mayıs 1969 tarihli La Fenice, Venedik kaydından arkadaşlık etti. Aynı zamanda tenor Bülent Bezdüz'ün Donizetti operalarına yatkın sesiyle dünyanın önemli opera salonlarında yükselen kariyerine tanık olmak beni mutlu kıldı. Zira Donizetti Paşa'nın bu topraklarda filizlenmesine öncülük ettiği bir kültürün devamında yetişen bu evrensel nitelikli sanatçıların kardeşinin eserleriyle uluslararası çapta özdeşleşmiş olmaları, belki de tarihin onun hatırasına sunduğu en güzel hediyesi olarak kabul edilmelidir.

İşte o sürecin başlangıcını bu kitabın satırlarında bulacaksınız...

*Emre Aracı,
The Grand, Folkestone
Haziran 2006*

Donizetti adını dünyaya duyuran meşhur opera bestecisi Gaetano Donizetti.

Giriş: Fratello Turco

*“Giuseppe her şeyini borçlu olduğu
İstanbul’u çok seviyor.”*

Gaetano Donizetti

Donizetti ismi uluslararası müzik çevrelerinde *Lucia di Lammermoor*, *Don Pasquale* ve *L’Elisir d’Amore* gibi erken dönem İtalyan romantik opera repertuarına önemli eserler kazandırmış meşhur besteci Gaetano Donizetti’yi çağırıştırır. Hayata gözlerini açtığı Bergamo şehri onu doğumunun 100. yılına denk düşen 1897’de şahsi eşyaları ve yazmalarının teşhir edildiği uluslararası bir sergi ile anmıştır. Ancak buradaki görsel materyaller arasında başında kırmızı fesi ve sırma apoletli üniformasıyla bir de Doğulu bir asker resmi bulunmaktadır. Sergiyi gezen İtalyanlar “Kim bu Türk?” derler. Hatta aralarında “Büyük olasılıkla bu sultanlardan bir tanesi olmalı” diyenler dahi çıkar. 7 Şubat 1912 tarihinde İstanbul’dan yazdığı bir mektupta o fesli şahsiyetin torunu, bu olayı aktararak dedesi hakkında İtalya’da kimsenin bilgi sahibi olmadığından ötürü yakınmaktadır.¹ Resimdeki asker padişah değil, Gaetano’nun kendisinden sık sık “fratello Turco”, yani Türk ağabey olarak bahsettiği “Osmanlı Muzıklarının Baş Ustakârı” sıfatıyla Türkiye’ye yerleşen Giuseppe Donizetti’dir.² Garip olan, İstanbul’da da Donizetti (Paşa) denildiği zaman meşhur opera bestekârı Gaetano’nun kastedildiğini sananların olmasıdır. İşte müzik tarihinin pek de bilmediği bu diğer Donizetti’nin hikâyesi böyle başlar.

Ölümünün 150. yılını andığımız 2006’da yayımlanan bu kitap Giuseppe Donizetti’yi hak ettiği şekilde değerlendirmeyi amaçlayarak, bugüne kadar hakkında sık sık tekrarlanan ansiklopedik bilgilere alternatif olarak ortaya çıkan yepyeni belgeler ışığında onu yaşadığı devrin hem müzikolojik, hem de sosyolojik perspektifinden ele alan kapsamlı bir biyografik çalışmanın ilk örneği niteliğindedir. Giuseppe Donizetti tarih boyunca kendisinden çok daha meşhur olan küçük kardeşinin tabiatıyla

gölgesinde kalmıştır. Bu durum, ortaya koydukları eserler ve çalışma alanları göze alındığında çok normal kabul edilmelidir. Bir tanesi yaşamı içerisinde dünya çapında üne ulaşmış dâhiyane bir bestekâr iken, diğeri standart müzik bilgisi kuvvetli bir bando müzisyenidir. Ancak Gaetano'nun da ağabeyini kastederek "Her şeyini borçlu olduğu İstanbul'u çok seviyor" dediği gibi, Giuseppe'yi çağının diğer bando müzisyenlerinden farklı olarak öne çıkartan, onun Batı müziğinin geleneksel olmadığı Osmanlı topraklarında böyle bir kültürün yerleştirilmesinde öncülük ederek sarfettiği çabadır.³

Ancak bununla birlikte Donizetti soyadını dünyaya duyurmuş olan bir bestecinin ağabeyi olmanın verdiği avantajları da gözardı etmemek gerekir. Nitekim Gaetano Donizetti'nin kapsamlı birer biyografisini kaleme alan William Ashbrook⁴ ve Herbert Weinstock⁵ Giuseppe'nin enteresan kariyerine az da olsa yer yer atıfta bulunmadan geçememişlerdir. Ashbrook Napoléon'a hizmet etmiş olan bir asker müzisyenin İstanbul'a yerleşmesinin ardından Osmanlı haremine girerek hanımlara ders vermiş olmasını tam bir *opera buffa* konusu olabilecek potansiyelde değerlendirirken,⁶ Weinstock ise onun hiç bilinmeyen bir kız çocuğunun olduğunu tesbit etmiş ve kimliğini bulmak üzere Hong Kong'dan Elbe Adası'na kadar arşivleri taramıştır.⁷ Oysa Türk kaynaklarında, ne yazık ki bu iki önemli yazarın 1960'lı yıllarda yayımladıkları meşhur Donizetti biyografilerindeki Giuseppe'ye ait bilgilerin dahi bugüne kadar ele alınmadığı görülmektedir.

Tarihi ve çağdaş kaynaklara bakıldığında da Giuseppe Donizetti'ye hemen hemen her zaman Gaetano'ya endeksli olarak yer verilmiş olduğu ortaya çıkar. François Joseph Fétis, örneğin, 19. yüzyılda yayımladığı *Bibliographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique* ansiklopedisinde Giuseppe'nin adına yer verirken, daha ilk cümlesinde onun meşhur opera bestekârının ağabeyi olduğuna dikkat çeker;⁸ keza İngiliz müzik ansiklopedisi *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*'ın yayın kurulu, genişletilmiş ikinci yeni baskıda, daha önceleri çıkartılan Giuseppe Donizetti maddesini Donizetti ailesinin müzisyenliği çerçevesinde tekrar ilave etme ihtiyacını duymuştur.⁹ Osmanlı sarayında aynı zamanlarda faaliyet gösteren ve Giuseppe'nin yerine tayin edilen Callisto Guattelli (1819-1899) gibi diğer başka İtalyan müzisyenlerin adlarının bu kaynaklarda göze çarpmaması da bu varsayımı kuvvetlendirir. İstanbul'a gelerek, bando merasimlerini anlatan pek çok Batılı seyyah da diğer müzisyenlerin adlarını anmazken, meşhur Donizetti'nin ağabeyi ile tanışmış olmaktan mutluluk duyduklarını belirtmeyi eksik etmemişlerdir. Az da olsa Giuseppe Donizetti'ye ait mektup, anı defteri gibi materyallerin bugüne ulaşmış olmalarının sebebi de yine Gaetano Donizetti araştırmaları için oluşturulan arşivlere dahil edilerek korunmuş olmalarıdır.

Giuseppe Donizetti hakkında yukarıda sözü edilen Fétis'in maddesi dışında ilk biyografik bilgiler 1897 sergisi için basılan hatıra kitapçığında yer almaktadır. Dede ve büyük amcalarının adlarını taşıyan Giuseppe'nin torunları, Giuseppe ve Gaetano'nun, İstanbul'dan götördükleri hatıra eşya, belge ve notalardan oluşturulan bu sergi bünyesinde Bergamo'da bastırılan bu kaynak kitapçıkta Giuseppe Donizetti'nin de altı sayfalık kısa bir biyografisi bulunmaktadır.¹⁰ Dahası sergi kapsamında ona ait bazı matbu ve yazma notalar da teşhir edilmiş ve kitapçıkta listelenmiştir. Ancak buradaki bilgiler önemli, ama son derece kısıtlıdır. Giuseppe Donizetti'nin hayatı hakkında ilk dikkate değer araştırma 1897 sergi kitapçığından hareketle A. Bacolla tarafından kaleme alınan ve 1 Haziran 1911 tarihli *Piemonte* dergisinde "Giuseppe Donizetti e la musica in 'Turchia" başlığı ile yayımlanan makaledir.¹¹ Aynı sene torun Giuseppe bu makaleyi kendi Fransızca çevirisi ile kısa bir monografi şeklinde *La musique en Turquie et quelques traits biographiques, sur Giuseppe Donizetti Pacha* adı altında İstanbul'daki Levant Herald matbaasında bastırtmıştır. Burada Giuseppe Donizetti'nin almış olduğu askerî eğitim ve katılmış olduğu savaşlar, II. Mahmud'un hizmetine girişi, ilk bandoyu oluşturmasına dair tasvirler ve büyük olasılıkla aile arşivinden alınan ve çeşitli müzik aletleri ve notalarının siparişi ile alakalı olarak Avrupa'ya yazılan bazı mektuplardan örnekler verilmektedir.

Giuseppe Donizetti hakkında bugüne kadar çıkan Türkçe kaynaklardaki biyografik bilgilerin de temelde Bacolla'nın monografisine dayandığı görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet döneminin ilk ciddi müzikoloji çalışmalarını yapmış olan Mahmud Ragıp Gazimihal'in 1939 senesinde yayımladığı *Türkiye-Avrupa Müsiki Münasebetleri* kitabında yer verdiği kısa Donizetti biyografisine de esasta bu monografi temel teşkil eder. Gazimihal bu araştırmasını ha-

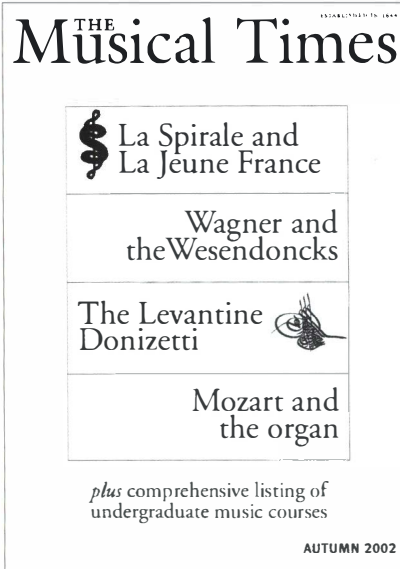
Gaetano Donizetti'nin doğumunun 100. yılında (1897) Bergamo'da açılan sergi vesilesiyle bastırılan kitapçık. (*Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli*)

zırlarken imkânları dahilinde diğer bazı Avrupa müzik kaynaklarını da taramış, Giuseppe Donizetti hakkında yapılan çeşitli biyografik hataları ve tutarsızlıkları da gözler önüne sermiştir. Bu konuda şöyle der:

“G. Donizetti’nin biyografisi muhtelif Avrupa kitaplarında çeşitli yanlışlarla çıktı, bizde de müphem bir iki fıkra yazdılar. Fétis ve büyük Larousse doğum tarihini 1797; halbuki Almanca Mendel musiki kamusu 1802 olarak göstermişlerdir. Sonra, kimisi İtalyan opera kompozitörünün büyük kardeşi, kimisi küçüğü diye yazdılar. İstanbul’a gelişi tarihini de 1831 olarak yazmak hususunda sözleşmiş gibi görünüyorlar. Paşa henüz hayatta iken *askeri muzikalar* kitabını çıkaran Kastner de ‘şimdiki sultanın muzika idaresi birkaç yıldır meşhur İtalyan kompozitörü maestro Donizetti’nin akrabasından birine emniyet edilmiş olup bu muzika onun himmetleriyle diğer Avrupa devletlerindeki askeri muzikalar tertibatında umumiyetle takip edilen sisteme göre teşkil olunmuştur’ (1848) diyerek iki Donizetti’nin kardeşliğini bile şüpheyi düşürmüştü”.¹²

Gazimihal’in bıraktığı noktadan günümüze kadar Giuseppe Donizetti üzerine orijinal bilgi içeren başka Türkçe yayının ne yazık ki gerçekleşmediği görülmektedir. Bununla birlikte, Bacolla’nın monografisinin

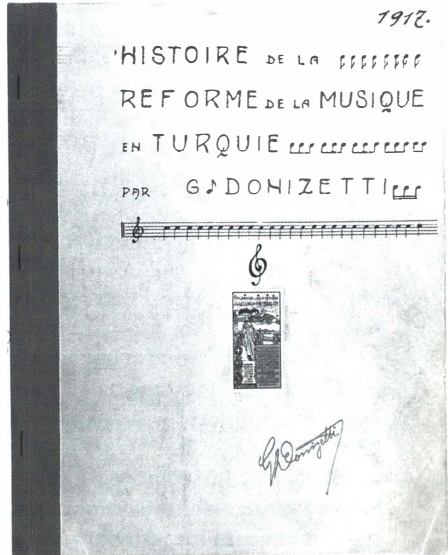
tamamının Türkçe tercümesi yaklaşık 80 sene sonra, 1994 yılında, Bülent Aksoy’un *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müzik* kitabında ilk defa yayımlanmıştır.¹³ Suha Umur da torun Donizettilerin 50 sene boyunca bir banka kasasında saklanan sandığının Milli Emlâk tarafından kanun gereği açılarak Topkapı Sarayı Müzesi’ne intikalinin ardından, burada bulunan Donizetti ailesine ait materyalin son derece titiz bir kataloğunu hazırlamıştır.¹⁴ Bu kitabın ekler bölümünde aynen yeralan bu kataloğun tarafımdan hazırlanan İngilizce tercümesi de 2001 senesinde Londra’da bulunan Donizetti Society tarafından yayımlanmıştır.¹⁵ Meşhur İngiliz müzik dergisi *The Musical Times* ise Sonbahar 2002 sayısında “The Levantine Donizetti” başlığı ile Giuseppe’yi kapak konusu yapmıştır.¹⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’ndeki

Giuseppe Donizetti *The Musical Times* dergisinin 2002 Sonbahar sayısına Emre Aracı’nın “The Levantine Donizetti” makalesi ile kapak konusu olmuştur.

Donizetti evrakı içerisinde torun Giuseppe'nin Haziran 1917 tarihini taşıyan daktilo halinde "Histoire de la réforme de la musique en Turquie" adı altında kaleme aldığı 37 sayfalık bir de rapor bulunmaktadır.¹⁷ Bu çalışma her ne kadar Türk müzik reformları tarihçesi açısından fazla detaylı bir araştırma olmasa da Bacolla'nın monografisinden biraz daha genişletilmiş bir versiyon olarak Giuseppe Donizetti biyografisi açısından kısmen yayımlanmış orijinal bilgiler ihtiva eder. Osmanlı tarihi hakkında her türlü vesika ve tarihi hadiseleri tesbit etmekle görevli bir komisyonun kendisinden Türkiye'de müzik reformunun tarihçesi konulu bir rapor hazırlamasını istemesi üzerine kaleme alınan bu çalışma, torun Giuseppe'nin önsözünde de yer alan Sadrazam Said Halim Paşa'ya (1863-1921) hitaben yazdığı Haziran 1915 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere böyle bir araştırmanın boyutunun kendisini açacağı endişesiyle, yine de arşivlerde bir hatıra nevinde kalmak üzere hazırladığı, büyük dedesinin kısa bir biyografisidir.

Uluslararası kaynaklara bakıldığında, İtalyan müzik tarihçisi Guido Zavadini'nin 1948 senesinde yayımladığı *Gaetano Donizetti, Vita, Musiche, Epistolario* kitabı besteci ve ailesinin orijinal mektuplarını ihtiva etmesi açısından çok önemli bir çalışmadır.¹⁸ Zaten hem Weinstock hem de Ashbrook, Zavadini'nin bu kitabını kendi kitaplarına temel almışlardır. Buradaki mektuplarda da zaman zaman Giuseppe Donizetti'nin doğal olarak bahsi geçer. Dolayısıyla bu kitap hazırlanırken Zavadini'nin çalışması incelenmiş ve burada tesbit edilen bütün ilgili mektuplar dipnotlarda belirtilmiştir. Bunun dışında Bibliothèque Nationale de France'daki Charles Malherbe koleksiyonunda, bu kitabın hazırlığı sırasında ortaya çıkan ve bugüne kadar hiçbir kaynaktan yayımlanmamış olan Donizetti ailesine ait mektuplar da incelenmiş ve burada çeşitli özgün alıntılar yapılmıştır. Bergamo'daki Museo Donizettiano ve Biblioteca Civica 'Angelo Mai' arşivlerinde tesbit edilen Giuseppe Donizetti'ye ait yayımlanmamış orijinal evrak da bu kitapta ilk defa değerlendirilmiştir. Ancak nota anlamında en önemli

‘Torun Giuseppe Donizetti kaleme aldığı dedesinin biyografisini ve Türk müzik reformu tarihçesini Sadrazam Said Halim Paşa'ya sunmuştu. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

bulgular Napoli Konservatuari Kütüphanesi Arşivi'nde ortaya çıkmıştır. 1897 sergisinde teşhir edilişlerinin ardından kayıp olduğu tahmin edilen Giuseppe Donizetti'ye ait matbu ve yazma notaların büyük bir kısmı Napoli'de bulunmakta ve bu kitapta ilk olarak gün ışığına çıkmaktadır. Bu eserlerin hem 1897 kitapçığındaki listesi, hem de Napoli Konservatuari Kütüphanesi'ndeki kayıtları da dipnotlarda ve ekler kısmında verilmiştir.

Yukarıda adı geçen kütüphaneler dışında kitabın hazırlanması sırasında İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin nota arşivi incelenmiş, Atatürk Kitaplığı'nda İstanbul'da 19. yüzyılda Levantenlerin yayımladığı *Journal de Constantinople* gazetesinin ilgili yılları gözden geçirilmiş, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi ve Biblioth  que Nationale de France ve British Library'nin süreli müzik yayınları arşivindeki *La France Musicale*, *Le M  nestr  l*, *La Revue et Gazette Musicale de Paris*, *The Musical Gazette*, *The Musical Times* ve *The Musical World* gibi Giuseppe Donizetti'nin yaşıdığı yıllarda sirkülasyonda olan müzik dergileri taranmıştır. Ayrıca Ankara'daki 'Türk Silahlı Kuvvetleri Armoni M  zikası'nda tasnifi yapılmamış olan 19. yüzyıl Osmanlı bandolarından kalma yazma notalar da incelenmiştir. Ancak ne yazık ki burada Giuseppe Donizetti'ye ait orijinal belge tesbit edilememiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de Giuseppe Donizetti ile alakalı çok az sayıda kayıt bulunmuştur.

Kitap tarihsel süreci takip eden her biri üçer ara bölümden oluşan sekiz ana bölüme ayrılmıştır. Burada Giuseppe Donizetti'ye ait eserlerin müzikalite açısından tetkikleri, Bergamo'daki yıllarından itibaren ele alınan biyografik detaylar ile birlikte işlenmiş; Giuseppe'nin Osmanlı bandolarında öncülük ettiği Avrupai müzik eğitiminin yanısıra, saraydaki opera ve konser etkinliklerine, yabancı virt   zlerin İstanbul ziyaretlerine, Müzika-yı Hümâyun'un işlevi, II. Mahmud ve Abdülmecid gibi hizmet ettiği padişahların Batı müziğine olan ilgilerini kapsayan konular da örneklerle açıklanmıştır. Onun hiç bilinmeyen Osmanlıca sözlü eserleri de burada ilk defa ortaya çıkmaktadır.

Giuseppe Donizetti'nin hayatı Doğu-Batı medeniyetleri ve dinler arasında günümüzde yaşanan anlaşmazlığı üzücü bir anahtar niteliğindedir. Dolayısıyla bu kitap, bir biyografiden öte kendini hem Doğu hem de Batı'ya ait hisseden çok kültürlü bir toplumun ifade arayışı uğrunda vermeyi göze aldığı mücadelenin de bir hik  yesidir aynı zamanda. Giuseppe Donizetti bir Katoliktir, ama   oksesli Müslüman şarkıları bestelemiştir, Napol  on'a hizmet etmiş, ama İşlaman halifesi II. Mahmud'un hizmetine girmekten çekinmemiştir. Bir İtalyan olarak liva'lığa (paşa) kadar yükselmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun milli marşlarını bestelemiştir. Ama bir Katolik olarak İstanbul'daki bir katedralin mahzenine

gömülmüştür. Gustav Mahler'in dahi Avusturya Operası direktörlüğü görevine getirilmeden önce resmen Musevilikten Hristiyanlığa geçmesinin şart koşulduğu düşünülürse, Giuseppe Donizetti'nin Türk müzik tarihinde her zaman ne derece hoşgörü ve takdirle kabul gördüğü ve ölümünün 150. yılında hatırasının ne kadar canlı olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

- 1 Torun Giuseppe'den Al Signor R... C...'ye mektup, Costantinopoli, 7 Şubat 1912, daktilo edilmiş haliyle, TSM D. 10776/22 ek 1
- 2 Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Paris, 13 Kasım 1838; Guido Zavadini, *Donizetti: vita, musiche, epistolario*, mektup 316
- 3 Zavadini, *age*, mektup 316
- 4 William Ashbrook, *Donizetti*, Londra, 1965
- 5 Herbert Weinstock, *Donizetti and the World of Opera in Italy, Paris and Vienna in the First Half of the Nineteenth Century*, Londra, 1964
- 6 Ashbrook, *age*, s. 4
- 7 Weinstock, *age*, s. xii-xv
- 8 Fétis, *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, 1874; cilt 13
- 9 Francesco Belotto'nun Giuseppe Donizetti maddesi için bkz. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (ikinci baskı), cilt 7, s. 497-98
- 10 *Ricordi di Gaetano Donizetti, Esposti Nella Mostra Centenaria Tenutasi in Bergamo, Nell'Agosto-Settembre 1897*, Bergamo, 1897, s. 53-9
- 11 Giuseppe Donizetti hakkında Bacolla'nın yayınından önce ve sonra da çeşitli yabancı kaynaklarda kısa biyografik tasvirlerle ve referanslara rastlamak mümkündür. Bunlar için bkz. A. Baratta, *Costantinopoli nel 1831, ossia Notizie esatte e recentissime intorno a questa Capitale, ed agli usi e costumi de suoi abitanti*, Genova, 1831, s. 391; F. Romani, 'Donizetti in Costantinopoli (frammento di un viaggio inedito in Oriente)', *Miscellanea del Cavaliere Felice Romani tratte dalla Gazzetta Piemontese*, i (ristampa dell'articolo della *Gazzetta Piemontese* del 12 novembre 1834, Torino, tipografia Favale, 1837), 9-12; E.C. Verzino, *Contributo ad una biografia di Gaetano Donizetti*, Bergamo, 1896; G. Locatelli, 'Giuseppe Donizetti Pascia', *Bergamum*, Bergamo, 1912, s. 22-23; U. Riva, 'Un bergamasco (Giuseppe Donizetti Pascia) riformatore della musica in Turchia', *Rivista di Bergamo*, i, Bergamo, 1922, s. 349-353; F. Abbiati, 'La musica in Turchia con Giuseppe Donizetti Pascia', *Rivista di Bergamo*, vii, Bergamo, 1928, 305-312
- 12 Gazimihal *Türkiye-Avrupa Musikî Münasebetleri*, s. 98n
- 13 'Türkiye'de Musikî ve Giuseppe Donizetti Paşa Hakkında Bazı Biyografik Çizgiler' (çev. Andrew Boord, Bülent Aksoy), Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musikî*, s. 208-216
- 14 Bkz. Suha Umur, 'Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Donizetti Ailesine Ait Evrak', *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kataloğu*, s. 184-194
- 15 Bkz. Emre Aracı, 'Giuseppe Donizetti Pasha and the Family Archive in Istanbul', *Donizetti Society Newsletter*, no 83, Haziran 2001
- 16 Bkz. Emre Aracı, 'Giuseppe Donizetti at the Ottoman court', *The Musical Times*, Sonbahar 2002, 'Türkçe tercümesi için bkz. *Andante* 4 ve 5. sayılar
- 17 Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire de la réforme de la musique en Turquie*, TSM D. 10776/22
- 18 Guido Zavadini, *Gaetano Donizetti, Vita, Musiche, Epistolario*, Bergamo, 1948

Giuseppe Donizetti flütü ile. Tesbit edilebilen en erken portrelerinden. (Fondazione Bergamo nella storia - Museo Donizettiano - Bergamo)

I

Bonaparte'ın Flütçüsü

*“Borgo Kanalı üzerinde toprağın altında doğmuşum.
Işığın hiç girmedığı bu şarap mahzenine merdivenle inilirdi.”*

Gaetano Donizetti

1.1 Asker, müzisyen ve terzi

Giuseppe Ambrogio Donizetti 6 Kasım 1788'de Kuzey İtalya'nın Lombardiya bölgesinde Alp dağlarının eteğindeki Bergamo şehrinde doğdu.¹ 1786 senesinde evlenen Andrea Donizetti ve Domenica Nava çiftinin ilk çocuğuydu. Giuseppe'nin ardından Donizettilerin beş çocuğu daha oldu; bunlar sırasıyla Maria Rosalinda (1790-1811), Francesco (1792-1848), Maria Antonia (1795-1823), Gaetano (1797-1848) ve doğumdan kısa bir süre sonra ölen Maria Rachele (1800) idi. Müzik literatüründe her ne kadar Donizetti ailesi için köklerinde İskoçyalı olduklarına dair yorumlar çıkmış olsa da bunların asılsız olduğu ispatlanmıştır. Donizettilerin esasta Lombardiyalı oldukları kabul edilmektedir.² Aile bir süre Bergamo'nun, *città alta*, yani yukarı şehir olarak bilinen tarihi kısmında, Borgo Kanalı üzerinde 10 numaralı binanın ışıltı girmeyen, dar ve karanlık bodrum katında yaşamıştır.³ Gaetano bir mektubunda burayı tasvir ederken “Borgo Kanalı üzerinde toprağın altında doğmuşum. Işığın hiç girmedığı bu şarap mahzenine merdivenle inilirdi” der.⁴ Akrabalarının büyük bir kısmı da aynı sokak üzerinde ikamet etmektedir. Nitekim iki ev ilerilerinde 1759'dan 1797'deki ölümüne kadar Andrea Donizetti'nin babası Ambrogio Donizetti oturuyordu. Buraya zaman zaman Andrea'nın ağabeyi Giovanni Donizetti, karısı ve çocukları ile kalmaya gelmekteydi. Karşılardaki evde Andrea Donizetti'nin kız kardeşi Angela ve müzisyen kocası Giacomo Corini oturuyordu.

Üstte: Napoléon'un kurduğu İtalyan Krallığı'nın arması 1805-1814

Gaetano Donizetti'nin Borgo Kanalı kenarında doğduğu ev.

Giuseppe Donizetti'nin anne ve babası Andrea ve Domenica Donizetti (1833).
(Ricordi di Gaetano Donizetti...)

Yaşadıkları ortamdan ve Gaetano'nun tasvirinden de anlaşılacağı üzere Donizetti ailesinin maddi durumu hiç de iyi değildi. Andrea Donizetti 1808'de malların para karşılığı rehin olarak bırakıldığı Monte di Pietà'da kapıcı olarak çalışmaya başladı. Bu tarihten önce ailesinin geçimini ne ile sağladığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Borgo Kanalı üzerinde yaşayan pek çok fakir ailenin o devirlerde dokumacılık ile geçindikleri düşünülürse, Andrea ve Domenica Donizetti'nin de bu çeşit işlerle uğraşmış olma ihtimalleri yüksektir. Monte di Pietà'daki işi ile birlikte Andrea Donizetti'ye parasız olarak kalabileceği bir yer de verilir, böylece aile o dar ve karanlık mahzende yaşamaktan kurtulur. İlk olarak Piazza Nova, 35 numaraya (bugün Piazza Mascheroni, 8 numara), ardından da Via Santa Grata (bugün Via Arena), 130 numaraya taşınırlar. Ancak buna rağmen Andrea ve Domenica Donizetti her zaman maddi sıkıntı içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir. Nitekim ömürleri boyunca karı koca çocuklarından devamlı surette maddi destek beklemişler ve ileride de görüleceği gibi bu durum hem Giuseppe, hem de Gaetano için ciddi bir mesuliyet halini almıştır. Bu yükümlülüğün sadece iki kardeşe düşmesindeki sebep ise şüphesiz Andrea ve Domenica'nın iki kız çocuğunun zamansız ölümlerinden ve Francesco'nun kendine dahi bakmaktan aciz bir insan olmasından kaynaklanmaktadır. Maria Rachele zaten doğumundan bir ay sonra ölmüştür. Maria Rosalinda apopleksi

hastalığından 21 yaşında, Maria Antonia ise tüberkülozdan 28 yaşında ölmüştür. Tironi adında Bergamolu bir adamla evlenen Maria Antonia'nın bir kız çocuğu olmuş, bu kız Andrea ve Domenica'ya hiç olmazsa yaşlılıklarında bir süre bakmıştır.

Bergamo'da bu dönemde diğer İtalyan şehirlerinde olduğu gibi hem kiliseye bağlı, hem de kilise dışında zengin bir müzik hayatı vardı. İki kardeş Donizetti'nin böyle bir şehirde doğmuş olmaları şüphesiz onların istikbâldeki kariyerlerine etki edecek sebeplerin başında gelir. Nitekim Herbert Weinstock şehrin müzik hayatından bahsederken “Rö-

Bergamo - Panorama della Città Alta

Bergamo, Città Alta

nesans ve hatta daha önceki devirlerden bu yana Bergamo müzik hayatı zengin, neşeli ve coşku dolu dans etmeyi seven insanlarla dolu, kendi halinde ağır bir tempoya sahip bir taşra şehri olarak ünlenmişti. Nitekim İtalyanca tabiriyle *bergamasco*, Fransızca *bergamasque*, her iki dilde de aynı anlamda kullanılan, komik ve şakacı bir dans türü olarak literatüre geçmiştir” der.⁵

Uzun yıllar geçici mekânlarda verilen opera temsillerinin ardından şehrin ilk daimi tiyatro binası 1784'te açılmıştı. Teatro Riccardi adındaki bu binaya Gaetano'nun doğumunun 100. yıldönümünde, 1897'de yeni bir cephe eklenerek Teatro Donizetti adı verilmişti. Bergamo aynı za-

manda, başta tenorlar olmak üzere pek çok meşhur opera sanatçısını da barındıran bir şehirdi; Giacomo David (1750-1830), oğlu Giovanni David (1790-1864), Domenico Viganoni (1754-1823), Andrea Nozzari (1775-1832), Marco Bordogni (1788-1856) Domenico Donzelli (1790-1873) ve Giovanni Battista Rubini (1795-1854) burayla bağlantısı olan zamanın meşhur isimlerinden sadece bazılarıydı. Ancak Bergamo'nun müzik hayatına en önemli katkısı Donizetti kardeşlerin de müzik öğretmenliğini yapan Alman asıllı Johann Simon Mayr'ın (1763-1845) sağlamış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mendorf, Bavyera'da doğan Mayr 1788'de Bergamo'ya ilk defa kendi eğitimi için geldi. Diğer Avrupa ülkeleri için

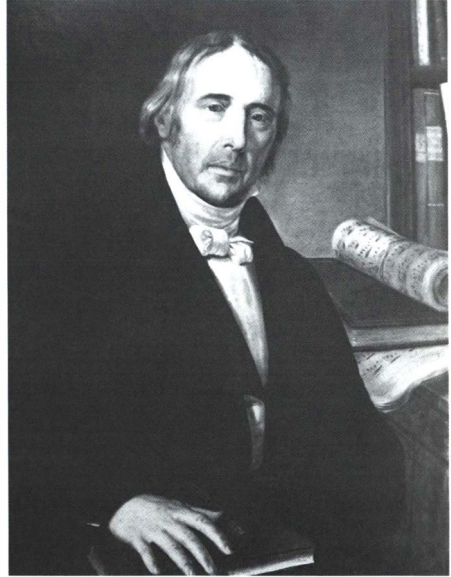
1897 yılında Gaetano Donizetti'nin adı verilen Bergamo Şehir Tiyatrosu.

de geçerli olduğu gibi, o devirlerde Alman öğrencilerin müzik eğitimlerini tamamlamak için İtalya'ya gitmeleri âdetlendi. Mayr da Bergamo'ya Santa Maria Maggiore Kilisesi'nin *maestro di capella* görevinde bulunan Carlo Lenzi ile çalışmaya gelmiş, ancak öğretmenini yetersiz bulduğu için kısa zamanda Venedik'e geçmişti. Daha sonraları çalışmak üzere Londra, Paris ve St. Petersburg gibi şehirlerden teklifler aldıysa da Mayr 1802'de Bergamo'ya yerleşmeyi tercih etti ve Santa Maria Maggiore Kilisesi'nde Lenzi'nin yerine "maestro di capella" görevine getirildi.

Mayr besteci olarak bugün unutulmuş olsa bile hayatı boyunca son

derece saygı görmüş ve ünü sadece İtalya ile sınırlı kalmamış, Avrupa'ya da yayılmıştı. Cimarosa'nın 1801'deki ölümünden Rossini'nin 1813'te *Tancerdi* operası ile dikkatleri üzerine çekmesine kadar Mayr İtalya'nın en önemli opera bestecisi olarak kabul edilirdi. Aralarında *Saffo* (1794) ve *La Lodoiska* (1796) gibi eserlerin de bulunduğu yaklaşık yetmişe yakın opera bestelemişti. İtalya'da Alman müziğinin tanınmasında da büyük rol oynayan Mayr, bir Haydn biyografisi yazmış; hem onun, hem de Mozart ve Beethoven'ın bazı eserlerinin İtalya'da ilk seslendirilişlerini gerçekleştirmişti. Beethoven'a hayranlığı o kadar fazlaydı ki 1827'de Alman bestecinin ölümü üzerine *In morte di Beethoven* başlıklı bir kantat besteledi. Mayr'ın Bergamo'daki müzik hayatına önemli bir diğer katkısı da sadece opera değil, oda müziği ve senfonik müziğe önem vermesiydi. Öğrencileri ile çeşitli operalar sahnelemenin yanısıra düzenli toplantılarda Haydn, Mozart, Beethoven, Reicha ve Mayseder'in oda müziği eserleri seslendirilirdi. Bu yüzdendir ki öğrencisi olan Gaetano Donizetti 1817-1821 arasında on beş yaylı çalgılar kuarteti bestelemiş, Giuseppe Donizetti de 7. bölümde göreceğimiz üzere bu türde bir eser vermişti.

Simon Mayr aynı zamanda önemli bir pedagoğdu. Girişimleri sonucu 12 Mart 1805 tarihli belediye kararnamesiyle Bergamo'da kilise için bedava eğitim vererek korist ve enstrümantalist yetiştirecek olan bir müzik okulu kuruldu. İşte Gaetano Donizetti'nin ilk ciddi müzik eğitimini aldığı kurum, Lezioni Caritatevoli di Musica adı altında açılan bu hayırsever okuldu. Sonradan L'Istituto Musicale Gaetano Donizetti adını alan okul bugün de eğitim hizmetini sürdürmektedir. Her ne kadar ailesi oğullarının Lombardiya bölgesinde geleneksel sanat olan dokumacılık işine girmesini istediye de Giuseppe de kardeşi Gaetano gibi müziğe yöneldi. Zaten Andrea ve Domenico Donizetti'nin oğullarının eğitimini düşünecek durumları olmadığı, bilakis onun kısa zamanda aileye para getirecek bir işe başlaması gerektiği endişesini taşıdıklarını düşünmek yanlış olmaz. Nitekim Gaetano babası Andrea için

(Johann Simon) Giovanni Simone Mayr

“Hiçbir zaman beste yapamayacağımı, Napoli ve Viyana gibi şehirlere gidemeyeceğimi devamlı surette bana söyleyen fakir babamdan hiç destek görmedim” demiştir.⁶ Aynı durum büyük olasılıkla Giuseppe için de söz konusudur.

Giuseppe Donizetti ilk müzik derslerini halasının kocası olan Giacomo Corini'den aldı. Ne yazık ki Lezioni Caritatevoli di Musica açıldığında okula kaydolmak teşebbüsünde bulundu ise de, o sene on yedi yaşına girdiği için, yaş haddinden dolayı buraya kabul edilmemişti. Buna rağmen Mayr kendisine parasız on dokuz özel ders verdi.⁷ Mayr'ın çocuğa böyle bir yardımda bulunması şüphesiz onda sezdiği müzik kabiliyetinden olsa gerektir. Zaten Mayr'ın öğrencilerine karşı olan cömertliği ortadadır. Gaetano'yu cebine para koyarak eğitimini ilerletmesi için Bologna'ya Peder Stanislaw Mattei'nin yanına yollayan da o olmuştur. Lezioni Caritatevoli di Musica biraz önce de belirtildiği gibi kilise korosuna korist yetiştirmek için kurulmuş olan bir okuldu. Burada öğrencilere şan, klavsen ve müzik teorisi dersleri verilmektedir. Giuseppe her ne kadar bu okula gitmemiş olsa da büyük olasılıkla Mayr'den bu konularda ders almış olmalıdır. Zaten kardeşi Gaetano gibi Giuseppe de kilise korosunda bir süre korist olarak bulunmuş, Mayr'ın kendi operalarının Bergamo'daki temsillerinde de zaman zaman rol almıştır. Nitekim 1808'de Riccardi Tiyatrosu'nda Mayr'ın *Elisa* operası sahnelendiğinde ileride büyük üne kavuşacak olan Bergamololu tenor Domenico Donzelli ile beraber Giuseppe de rol alır.⁸ Donzelli bugün Bellini'nin *Norma*'sında ilk Pollienne'yi oynamasıyla hatırlanmaktadır. Zamanında Viganoni'nin öğrencisi olmuş ve 1846'da sahne hayatından çekilerek Bologna'ya taşınmasının ardından Rossini ile yakın dostluk kurmuştur.

Bilindiği üzere 18. yüzyılın son on ve 19. yüzyılın ilk on beş yılı Avrupa'da devrim rüzgârlarının yanı sıra Napoléon Bonaparte'in otokratik rejiminin hüküm sürdüğü ve bütün kıtanın kasıp kavrulduğu savaşlar devridir. Bergamo da Napoléon'un genişleme politikasından nasibini almakta gecikmemiştir. Roma İmparatorluğu zamanında Bergamum adıyla bilinen şehir, 1329'dan 1428'e kadar Milanolu Visconti ailesinin idaresinde kalmış, daha sonra yaklaşık üç buçuk asır Venedik kontrolüne geçmiş ve ardından da 1797'de Fransa'ya bağlanarak Napoléon'un kurmuş olduğu ve Fransa ile Avusturya arasında 17 Ekim 1797 tarihli Campo Formio Antlaşması sonucu resmen ve hukuken tanınan Cisalpine Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Şehrin bu statüsü 1815 Viyana Kongresi sonucu Avusturya İmparatorluğu'na bağlanıncaya kadar devam eder. Bergamo 1859'da da İtalyan krallığının bir parçası olur. Dolayısıyla Giuseppe Donizetti bir İtalyan olarak 1806'da 7. Piyade Alayı'na flütçü yazıldığında Napoléon Bonaparte'in ve Fransız İmparatorluğu'nun emrine girmiştir. Giuseppe'nin orduya asker olarak yazılmış olması büyük olasılıkla ai-

lesinin maddi olanaksızlıklarından kaynaklanmaktadır; kendisine sosyal açıdan güvenli bir ortam ve düzenli maaş sağlamak için bu karara varmış olduğu düşünülebilir.

Bu dönemde İtalyan ordusu Fransız modeline göre düzenlenmiş olup, piyade, hafif süvari, süvari ve topçu gibi değişik birimlerden meydana gelmekteydi. Tipik bir piyade bölüğü 45 kişiden oluşmaktaydı ki bunların 10'u vurmali, ahşap ve bakır nefeslilerden oluşan müzisyen kadrosuydu. Çoğu kaynak Giuseppe'nin orduya katıldığı tarihi 1808 olarak vermektedir; ancak bu konuda araştırma yapan Verzino, İtalyan Savunma Bakanlığı'nda Giuseppe Donizetti'ye ait 2771 numaralı kayıt dosyasını bulmuş ve buradaki tarihin 1806 yılına ait olduğunu saptamıştır.⁹ Nitekim Baba Andrea da bir mektubunda "1806'da 7. Alay Bandoğu oğullarımdan ilki olan Giuseppe'yi flüt eğitmeni olarak almıştır" der.¹⁰ Verzino ayrıca Giuseppe'nin mesleğinin bu kayıt formunda *musiciste et sarto*, yani müzisyen ve terzi olarak verildiğini de tesbit etmiştir. Bu bağlamda Bergamo'daki çocukluk yıllarında terzilik mesleği ile uğraştığı da kanıtlanmaktadır.

Giuseppe bu alayla katıldığı çatışmalardan ilkinin 1809'da Avusturya cephesinde yaşamıştır. Napoléon İspanya cephesinde savaşırken Avusturyalılar, İngilizlerin de desteğiyle Fransa'nın kilit müttefiki durumunda olan Bavyera'yı işgal etmişlerdir. Napoléon karşı saldırıya geçmekte gecikmemiş ve ordularını Viyana üzerine sürmüştür. 12 Mayıs tarihinde şehre girerek geri çekilmekte olan Avusturya ordusunu Wagram savaşında bozguna uğratar (5-6 Temmuz 1809). 14 Ekim'de imzalanan Schönbrunn Antlaşması'na göre Avusturya işgal etmiş olduğu bütün toprakları iade etmek zorunda kalır.

Avusturya üzerinde kazanılan zaferin ardından Giuseppe'nin alayı bu sefer de İspanya cephesine yollanır. Ancak seneler sonra Tophane müşiri Ahmed Fethi Paşa'ya (1801-1858) yolladığı bir mektuptan da anlaşılacağı üzere Giuseppe Donizetti cepheye giderken hastalanmış ve Castelnau'daki hastaneye kaldırılmıştır.¹¹ İmparator III. Napoléon 5 Ağustos 1854 tarihli bir kararna-

İtalyan piyade alayından bir asker.
(Otto manuscript, 1807)

Napoléon Alpleri geçiyor. Jacques-Louis David'in portresi.

meyle, Napoléon Bonaparte'ın vasiyeti uyarınca mirasından 300.000 frankı Guiseppe'nin de aralarında bulunduğu askerlere paylaştırdı, Giuseppe Donizetti bunu Sultan Abdülmecid'i kastederek "Şanlı ve yüce hükümdarımızın bahşettiği iyilikler sayesinde rahatça yaşayabildiğimden" ötürü 1811'de yattığı (Aude) Castelnau'daki hastaneye bağışlamıştır.¹² Aslında Giuseppe uzun zamandır bu geliri beklemektedir; 10 Kasım 1830 tarihinde İstanbul'dan Gaetano'ya yazdığı bir mektubunda "*Costitutional*"da yeni bir kararname okudum. Kararname, Elbe adasında hizmet etmiş olan bireylerin şikâyetlerini incelemek amacı güden bir delegasyondan bahsediyor. Senin de bildiğin gibi ben de bu tarzda

bir askerler grubunda yer alıyordum – umarım bana para ya da onur bazında avantajlar getirir" der.¹³

Baba Andrea Donizetti her ne kadar ailesine güvenilir bir hayat sağlamamış bir kişi olarak görülebilirse de oğlunun askerliği ve hastalığı sırasında ondan haber alamamanın sıkıntısını ve üzüntüsünü yaşamıştır. 16 Ocak 1811 tarihinde alayına çağrılan Giuseppe 12 Temmuz'da İspanya'ya hareket etmiş; ancak ondan uzun süre haber çıkmayınca Andrea İtalyan Savaş Bakanlığı'na yazdığı mektubunda oğlunun kaderi konusunda kendisine bir açıklama yapılmasını dilemiştir. Gelen bir kelimelik cevap bütün aileyi rahatlatır: "*Esiste*": Hayatta.¹⁴

İber yarımadasındaki savaş 1808'den 1814'e kadar sürer ve Napoléon'un sonunu getiren faktörler arasında hesaba katmadığı bir yenilgi haline dönüşmekte gecikmez. Fransa'nın İngiltere'yle olan ticareti sekteye vurdurmak açısından koyduğu yasaklara uymayan bağımsız Portekiz'i işgal etmesiyle başlayan savaş; kısa zamanda İngiliz, Fransız, İspanyol ve Portekiz güçlerinin çatışması ile bütün yarımadaya sıçrar. 1897 sergi kataloğundaki biyografiden yola çıkan bütün kaynaklar yeni iyileşen Giuseppe Donizetti'nin bu savaş sırasında meşhur Zaragoza ta-

aruzuna da katıldığını yazmaktadır. Weinstock Byron'ın romantik bir dille *Childe Harold*'da işlediği meşhur Zaragoza kuşatmasına Giuseppe Donizetti'nin de katıldığını söylerken, Bacolla onun meşhur taaruza katıldığını şöyle dile getirir: “Saragossa taarruzuna katıldı, Piemonte alayları (Sarı Ceketliler) Saragossa'nın alınmasında işbirliği ettikleri halde, şehre zaferin tek sahibiymişlercesine giren Fransız alaylarının geçit resminde seyirci olarak hazır bulunmak zorunda bırakılmışlardı.”¹⁵ Zaragoza 1808 ve 1809 yıllarında iki defa kuşatılmış ve meşhur zafer 20 Şubat 1809'da kazanılmıştır. O tarihte Avusturya cephesinde olduğu söylenen Giuseppe, Zaragoza kuşatmasında nasıl yer alabilirdi? Olsa olsa onun katılımı Zaragoza'nın 1813 Temmuz'unda tekrar İspanyol kuvvetlerine geçtiği sırada olmalıdır.

1.2 Elbe sürgünü

Napoléon uğradığı yenilgilerden ve bilhassa Rus cephesinde yaşadığı bozgunun ardından imparatorluktan feragat etmek zorunda bırakılmış, 4 Mayıs 1814 tarihinde Elbe adasına sürülerek, İtalyan ordusu da dağıtılmıştı. Ancak Napoléon yine de bir imparator gibi davranmaktaydı. Nitekim bu hususta Will Durant “Doğru imajı vermenin başarının yarısı olduğuna inandığından ötürü Elbe'ye varışında kendisini tam bir hükümdar yaşantısında icab eden bütün görkem ve şatafatla çevrelemekte gecikmedi: renkli üniformalar, kraliyet muhafızları, yaverler, hizmetkârlar, müzisyenler, yüz at ve yirmi yedi at arabası. 26 Mayıs'ta küçük bir orduya çekirdek oluşturacak potansiyelde eski Muhafız Alayı'ndan dört yüz asker adaya ayak bastı. İki yüz kadar gönüllü Fransa'dan, kimileri İtalya ve Korsika'dan gelerek bu sayı bin altı yüze ulaştı. Kendinden nefret edilen, çok sevdikleri imparatorlarını her türlü dış saldırıya karşı savunmağa hazırdılar” der.¹⁶

Sabık imparatorun yenilgisi ardından Giuseppe de dağıtılan alayından kopmak zorunda kalarak bir süre Bergamo'ya ailesinin yanına döndü. Ancak kısa bir süre sonra tekrar Bonaparte'ın hizmetine girmek ümidiyle Elbe adası taburuna başvurdu. Başvurusu kabul edilince de Porto Ferrario'ya geçti ve buradaki bandoya flütçü oldu. Ashbrook Giuseppe'nin bu kararını yorumlarken “Anne babası son derece zor şartlar altında yaşamaktaydılar. En büyük oğulları Giuseppe bir süre ordudan geri gelmişti. Ancak ana babasını destekleyeceği yerde o Elbe'ye Napoléon'un ordusuna katılmaya gitti” der.¹⁷ Esasında bu, sonraki bölümlerde de görüleceği gibi haksız bir eleştiridir. Çünkü Giuseppe Donizetti İtalya'dan ayrıldıktan sonra ailesine karşı üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmek için elinden gelen çabayı fazlasıyla gösterecektir.

Giuseppe Donizetti Elbe adasında bulunduğu sırada, 12 Şubat 1815'te, Porto Ferrario şehrinin yerlisi olan Angela Tondi adında bir kızla evlenir. Ancak adadan iki hafta gibi çok kısa bir süre içerisinde ayrılacaktır; çünkü Napoléon artık karaya dönerek Paris'i almak üzere harekete geçmek için sabırsızlanmaktadır. Babasına 12 Haziran 1815 tarihinde Porto Ferrario'dan yazdığı ve Bergamo Şehir Kütüphanesi'nde tesbit edilerek burada ilk defa yayımlanan en eski mektuplarından birinin giriş kısmında Giuseppe adadan imparatorla birlikte nasıl çabucak ayrıldığından bahsetmektedir:

"24 Şubat'tan beri benden hiç haber almadığınız için eminim yakınıyorsunuzdur, fakat mektubumu okuduktan sonra beni bağışlayacak ve bu üç ay boyunca başıma neler geldiğini öğrenince umarım ki bana acıyacaksınız. 26 Şubat'ta (önceden size haber verildiği gibi) imparatorun Paris'e gitmek için Elbe adasından yola çıktığını biliyorsunuz. Ben de onun hizmetinde bulunduğum için adada yaşıyordum. Yola çıkışımızın yakın olduğu haberi ulaşınca artık benim için de izin almanın mümkün olmadığı besbelli ortaya çıktı, bu durumda yola çıkmaya ve Paris'e kadar imparatora eşlik etmeye mecbur oldum. Gemiye binmemize iki saat kaldığından ve acilen yola çıkmamız gerektiğinden en yakın zamanda döneceğime ikna edip eşimin adada kalmasını sağladım." 18

Will Durant'ın da açıkladığı gibi "Napoléon bu çıkarma için son derece gizli bir hazırlık yapmıştı, ama her zamanki vizyonu ve titizliği ile. Kraliyet muhafızları ve 800 askerine –toplam 1100 kişi– hazırlanmalarını emrederek, 26 Şubat akşamı gizli bir istikamete doğru yola çıkacaklarını söyledi. Ancak çoğu bu istikametın Fransa olduğunu çoktan sezmişti ve bundan büyük mutluluk duymaktaydılar [...] karanlıkta yola çıkıldı. Rüzgâr onların safinda değildi; hareket edecek hiçbir esinti yoktu, ama zaman zaman da aniden esen bir fırtına onları tehlikeli bir şekilde kıyıya fazla yaklaştırmaktaydı. Yakalanmak en büyük endişeleriydi. Üç gün boyunca İtalya kıyılarında kuzeye doğru ilerlediler; Cenova'nın batısını geçerek Fransız Rivierası'na vardılar." 19 Napoléon ve askerleri 20 Mart 1815'te Paris'e girerler ve Fransa tarihinde 100 gün savaşları olarak bilinen dönem de böylece başlar.

Angela Tondi,
(Ricordi di Gaetano Donizetti, ...)

Giuseppe de Bonaparte'ın askerleri arasında Paris'e varır ve Tuileries Sarayı karşısındaki 'Casernes de Braves'a yerleşir. Derhal bandonun orga-

nize edilme işine girer. Ancak iki haftalık eşi Angela Tondi'yi çoktan özlemiştir. Nitekim mektubunun geri kalan kısmı eşine düşkünlüğünü göstermesinin yanı sıra, yapı olarak da onun hassas ve romantik karakterine ışık tutmaktadır. Başından beri canını sıkkan olay karısını yanına almasına izin verilmemesidir ve bu Giuseppe için babasına da ifade ettiği gibi “Grandissimo Dolore”, büyük bir kederdir:

“Yola çıkışımızdan onbeş gün sonra onu orada yüzüstü bırakmış olmanın acısı sardı içimi fakat onu en kısa zamanda görebileceğimi ümit ederek kendimi yatıştırdım. Böylece ben de, Paris'te bando kurulur kurulmaz, evli olduğumu açıklayarak izin istedim ve bu hak bana bahşedildi. 4 Mayıs'ta Paris'ten Elbe adasına gitmek için yola çıktım. Yolculuğumu, iki adalı arkadaşla birlikte acımasız talihimin bana birazdan okuyacağınız oyunu oynadığı Toulon'a kadar mutluluk içinde, başıma hiçbir felâket gelmeden atlattım. Paris'e atlı araba ile yola çıkan bazı adalı kadınların görüldüğüne dair bana bilgi verilmişti, fakat kadınların kim olduğu söylenmemişti. Kalbim o kadınların arasında benim eşimin de olabileceğini söylüyordu. Fakat orada, Toulon'da fazla araştırma yapacak vaktim olmadı çünkü gemi adaya acilen hareket edecekti.

26 Şubat 1815. Napoléon'un Elbe'den kaışı. Giuseppe Donizetti de Paris'e doğru yola çıkan birlikler arasındaydı.

Carrissimo Padre

57

Gabriello = N. 7, 14/11 190

Isla d'Elba, porto franco add 12 Giugno 1815

Mi riproverete che non vi ho dato una novella Doppo il 12 d'orzo febbraio ma pare che quella leggerete questa prima lettera in comparsate e mi compagnerete sperando tutto ciò che mi accadde nello spazio di tre mesi. Sperate chiunque che il vanto di febbraio (come già ne foste informati) partì l'imperatore Dall'isola d'Elba per andare a parigi, come gli uiggi, adunque io trovandomi al suo servizio per la ristrettezza del tempo in cui venne l'ordine Della partenza non mi fu possibile di potere avere il mio congedo, onde fui costretto ad imbarcarmi segretamente l'imperatore Dove che lo seguitai fino a parigi. Una moglie vedendo la partenza colui presentava che non avessimo altro che due ore di tempo per imbarcarci, la rispose di voler restare per parlarla che presto sarei stato di ritorno come difatti io lo fui e mi toccò con gravissimo dolore Dopo quindici giorni Dopo la spogliata di abbandonarla, ma però con la speranza di presto rivederla adunque io quando fui a parigi al momento Della formazione Della Mafra Donarceli il mio congedo per il motivo di essere ammalato, come difatti mi fu concesso ed il giorno di maggio prossimo passato partii Da parigi per recarmi all'Isola d'Elba, per felicemente il viaggio senza che mi accadeva nessuna disgrazia intanto a due altri miei compagni solari finì a Tolone, nel brevemente ciò che fate per leggere ma pure per mio crudel destino egli è pure troppo vero

"Carrissimo Padre..." (Sevgili babacığım...) Giuseppe Donizetti'nin 12 Haziran 1815'te Elbe adasından babasına yazdığı mektubun orijinali. (Biblioteca Civica "Angelo Mai", Bergamo)

Velhasıl yola çıktık, fakat ters esen bir rüzgâr bizi Korsika adası yakınlarına sürüklerken yük gemisi rotasını adaya doğru çevirdi ve bu adada bulunan Bastia kentinin limanına yanaşmak zorunda kaldık. Bastia'ya varır varmaz Elbe adasından tanıdığım ve bana eşimin Paris'e yola çıktığını söyleyen insanlarla karşılaştım; bu üzücü haberi duyunca ne öldürücü bir darbe aldığımı herhalde tahmin edebilirsiniz. Fakat aynı anda da duyduğum hayâl kırıklığının hiçbir işe yaramayacağı fikrine de boyun eğdim. Şans eseri o sırada Paris'e gidecek birini buldum ve ona eşime yazdığım üç, müzisyen arkadaşlarıma yazdığım sonradan işime yarayacak olan iki mektubu verdim. Elbe adasına geldiğimde kayinvalidemin evine gittim ve ona eşimin yola çıkma kararını nasıl verdiğini sordum. Annesi, eşimin bana duyduğu sevgiden dolayı gitme kararı verdiğini ve adada kalsaydı delirebileceğini söyledi.

Beni sakinleştiren tek şey eşimin, bize karşı her zaman gerçek dost olan, mükemmel karaktere sahip imparatorun bahçıvanı ve onun eşi ile yola çıkmış olması; işte bu yüzden her gün elimde dürbün ile Toulon'dan gelen yük gemileri var mı diye limanın fenerine tırmanıyorum ve onun yolunu gözliyorum. Haber çıkar çıkmaz sizi de bilgilendireceğim; bu arada benim gibi siz de iyisinizdir umarım; her ne kadar ben yürüyerek bir buçuk ayda 600 fersah yol etmiş olsam da. Bu mektuba cevap verirken, imparatorla yaptığım seyahatten kısaca bahsettiğim ve Paris'ten yazdığım mektuplardan birini alıp almadığınızı da bildirirseniz çok minnettar olacağım, Gaetano'ya da müzik için delirmesini fakat asla aklını kaybetmemesini söyleyin. Sizi ve tüm dostları gönülden selamlıyor ve hepinizi sevgi ve içtenlik ile kucaklıyorum. Çok sadık oğlunuz, G. Donizetti."²⁰

Giuseppe bu satırları Porto Ferrario'da kaleme alırken Napoléon'un son kaderini çizecek olan Waterloo meydan savaşına da sadece altı gün kalmıştır. Dolayısıyla Giuseppe Donizetti, Bacolla ve sonrası kaynaklarda da belirtildiği gibi Waterloo'da savaşmaz; çünkü o tarihlerde yeni evlendiği eşinin hasretiyle Elbe'dedir. Her ne kadar Herbert Weinstock, Giuseppe'nin muhtelemeden Waterloo'da da çarpıştığını varsayım teorisinden yola çıkarak ileri sürmüş olsa da, burada ilk defa yayımlanan bu mektup bu konudaki tereddütleri böylece ortadan kaldırmaktadır.²¹

Saygı duyduğu imparatoru ağır mağlubiyetinin ardından St. Hélène'e sürülürken Giuseppe de eşi ile birlikte Elbe'den ayrılarak kendisine yeni bir iş aramaya başlayacaktır. Nitekim Kuzey İtalya kısa zamanda Avusturya hegemonyası altına girer. Avusturya idaresi her ne kadar İtalya'nın belirli bir kısmına güvence ve refah getirmiş olsa da genel halk arasında kendilerine karşı direniş ruhunun hâlâ canlı olduğu hissedilmektedir. 1796'da Napoléon ordularıyla birlikte Kuzey İtalya cephesine girince, ülkelerinin hürriyeti için savaşan bu Korsika doğumlu komutan, pek çok İtalyan tarafından sempatiyle karşılanmıştır. Bergamo'nun da dahil oldu-

ğu Lombardiya bölgesinin fethinin ardından bu topraklardaki diktatoryal rejimine rağmen Will Durant'ın da ifade ettiği gibi Napoléon'a hâlâ büyük bir sadakat ve saygı vardır: "İlk günlerinin liberal idaresi Kuzey İtalya'daki mahalli özgürlük hislerini bir süre için de olsa dindirmişti. Yerel liderler, Kıta Avrupası'nın tilkiler tarafından parçalanmakta olduğunun bilincinde olmalarına rağmen, kendilerine bağlanan maaş ve verilen makamlarla biraz sakinleşmişlerdi. Tilkilerden bir tanesi nasıl olsa lider olarak kabul edilecekti. Güzel İtalyanca konuşanı, vergiyi ve sanat hırsızlığını hafifleterek medeni hukuku güdeninin tercih edilmesi çok daha akla yatkındı."²²

Bütün bir çocukluğu Avrupa'daki bu kuvvet savaşının titreşimleri içerisinde geçen Giuseppe Donizetti'nin de aynı görüşleri benimsemiş olması çok doğaldır. Fransız ihtilâli doğumundan sadece birkaç ay sonra gerçekleşmiştir ve yaşadığı topraklar bu bağımsızlık, hürriyet ve özgürlük ateşine hem fiziken, hem de manen fazlasıyla yakındır. Sabık hükümdara Elbe'deki sadık birlikleri arasında katılmış olması da, Giuseppe Donizetti'nin bu Fransıza karşı olan içten bağlılığının açık bir göstergesidir. Napoléon sempatzanı Giuseppe ülkesinin Avusturya hegemonyası altına girmiş olmasından da rahatsızlık duymaktadır; hatta bu yüzden kökleri Fransa'ya ve Fransız ihtilâline dayanan ve İtalya'da gizli bir yeraltı direniş örgütü olarak gelişen Carbonari'ye de bir süre üye olduğu görülmektedir. Kömürcü anlamına gelen Carbonari adını alan bu gizli örgüt içerisinde de bu mesleğe ait pek çok terim kullanmaktadır. Buluştukları yerlere "baraka" demek, birbirlerini de "iyi kuzen" olarak çağırırmaktaydılar. Usta ve çırak makamları bulunmakta olup, altı ay hizmet etmemiş birisi ustalık makamına çıkamazdı. Giuseppe Garibaldi (1807-1882) ve Giuseppe Mazzini (1805-1872) de meşhur Carbonari üyeleri arasındaydı.

Giuseppe Donizetti'nin Avusturya idaresinden uzak durmaya çalıştığı bu dönem içerisinde bulunduğu yerlerden de anlaşılmaktadır: Kuzey İtalya krallığının dağıtılmasının ardından Bergamo'da kalmamış, Avusturya'ya bağlı bir birlikte görev almaktansa Sardunya ve Piemonte Krallığı emrine girmeyi tercih etmiştir. Bergamo'da da Carbonari'nin gizli toplantıları sürmektedir. 1820 ve 1821'de İspanya, Napoli ve Piemonte'de üç ayrı Carbonari ayaklanması olmuş, Kral I. Vittorio Emanuele tahtını kardeşi Carlo Felice'ye bırakmak zorunda kalmış ve isyanlar ancak Avusturya'dan yollanan birlikler tarafından bastırılabilmiştir. Bortolo Bellotti *Storia di Bergamo e dei Bergamaschi* başlıklı Bergamo şehir tarihini incelediği çok ciltli çalışmasında Carbonari ayaklanmalarına değinirken Avusturya polisi tarafından Carbonari sempatzanları arasında tutuklanarak yargılanan bazı Bergamolular içinde bir Donizetti'nin de olduğunu ve kimliği bildirilmeyen bu kişinin Piemonte'de bir alay bandosunda görev

yaptığını bildirmektedir.²³ Adı verilmeyen bu kişi büyük olasılıkla Giuseppe Donizetti olmalıdır.

Nitekim Giuseppe 26 Ekim 1815 tarihinde Sardunya ve Piemonte Krallığı hizmetinde Torino'ya yakın Casale Bölgesi Alayı'nda (Reggimento Provinciale di Casale) bando şefi olarak göreve başlamıştır. Savoie hanedanı Fransa'nın Kuzey İtalya'yı işgali sırasında Piemonte'nin idaresini Napoléon'un oluşturduğu Kuzey İtalya Krallığı'na bırakarak Sardunya adasına geri çekilmek zorunda kalmış, ancak 1814'ten sonra bölge üzerindeki hükümdarlık yetkilerini tekrar kazanmıştır. Krallıkları ise kısa sürede İtalyan bağımsızlık hareketi olan Risorgimento'nun önemli bir merkezi haline gelmiştir. 1821'de bağımsız İtalya'yı oluşturmayı amaçlayan ayaklanmalara Giuseppe'nin de bağlı olduğu alay katılmış, ancak Avusturya'dan gelen kuvvetler kısa zamanda bu isyanı bastırmayı başarmışlardır. Piemonte birlikleri yeniden düzenlenirken Casale Bölgesi Alayı da dağıtılır.

Giuseppe'nin Avusturya idaresi ile Piemonte'de bulunduğu sırada da çeşitli sorunlar yaşamış olduğu, baba Andrea'nın, oğlunun Bergamo'ya dönebilmesini sağlaması için seneler sonra "Saygıdeğer majesteleri" olarak hitap ettiği ve büyük olasılıkla Avusturya İmparatoru'na yazdığı ve Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi Arşivi'nde ortaya çıkarak burada ilk defa yayımlanan bir arz dilekçesinden de açıkça anlaşılmaktadır: "Kader onu Sardunya Kralı'nın hizmetinde çalışması için uzaklara götürdü. Bu sebepten oğlum İtalyan Ordusu'nun lağvedilmesinden, farklı ülkelerde boş boş dolandıktan sonra Siz Majesteleri'nin halkına sunduğu destekleri kullanmaktan utanıyor ve yurduna dönmek için engellerle karşılaşılıyor, bu engeller onun değil benim İtalyan birlikleri hakkındaki cahilliğimden kaynaklanmaktadır. Sizin tek bir hamleniz Sayın Majesteleri, bir oğlumu, ailemin tek desteğini bana bağışlayabilir. Yardımınız için ayaklarıma za kapıyorum."²⁴

Giuseppe bu arada bir süre Bergamo'ya dönmüş olmalıdır. Zira onun günümüzde baskısı bulunan tek eseri niteliğindeki iki klarnet için Si bemol majör düet'inin Museo Donizettiano Arşivi'nde ortaya çıkan yazmasında "20 Mayıs 1821, Bergamo" ibaresi dikkat çeker.²⁵ Eser büyük olasılıkla klarnetçi olan Benigni adında bir dostuna ithaf edilmiştir. İki klarnet sonatı olarak Bernhard Püuler tarafından yayımlanmış ve 1999'da İsviçre'de basılmıştır.²⁶

1821 isyanının ardından Giuseppe yine Sardunya ve Piemonte Krallığı hizmetinde kalarak Casale Tugayı'nın birinci alayına (Primo Reggimento della Brigata Casale) dahil olur. Bu görev onun Osmanlı hizmetine girmenden önce, İtalya'daki bilinen son resmi işidir. Bununla birlikte Gaetano Donizetti'nin babasına yazmış olduğu 21 Temmuz 1826 tarihli bir mektubunda, Giuseppe'nin kendisine yeni bir iş aradığına dair yorum yapıldığı

da görülmektedir.²⁷ 1827'ye gelindiğinde Giuseppe ve ailesi bugün Fransa hudutları içerisinde bulunan ve o devirde Savoie Krallığı'na bağlı olan Chambéry'de yaşamaktadırlar. Giuseppe ve Angela'nın 29 Nisan 1818 tarihinde Andrea ismini verdikleri bir erkek çocukları olmuştur. Andrea Cenova ile Milano arasında bulunan Alessandria şehrinde doğmuştur. Her ne kadar Giuseppe'nin sadece bir çocuğu olmuş olduğu söylenirse ve aile ya-

zışmalarında hiçbir yerde başka çocuğun bahsi geçmemiş olsa da, Herbert Weinstock araştırmalarında bir de kız çocuğu olduğunu tesbit etmiştir.²⁸ Maurice-Pierre Boyé'nin on bir bölümden oluşan ve *Revue de la Méditerranée*'nin 73-83 numaralı sayılarında (Mayıs 1956-Şubat 1958) yayımlanan "Donizetti et l'Opéra Italien" başlıklı makale dizisi "Bu sayfaları yazarken portresi hiçbir zaman gözümün önünden ayrılmayan, Giuseppe Donizetti'nin kızı ve Gaetano Donizetti'nin yeğeni Marienna Donizetti'nin tatlı ve melânkolik hatırasına – büyük torunu M.-P. B." ithafını içermektedir.

Weinstock Boyé ile irtibat kurar ve kendisinden Marienna Donizetti'nin resminin bir kopyasını ister. Bu arada gerçek adının "Marianna" olduğunu öğrenir. İsmi makalede "Marienna" şeklinde yazılmış olması bir baskı hatasıdır. Resimden anlaşıldığına göre Marianna Donizetti ger-

çekten de Giuseppe Donizetti'ye benzemektedir. Weinstock araştırmalarında daha da ileri giderek Marianna'nın İstanbul'da 16 yaşındayken Guglielmo Comelati adında bir İtalyan ile evlendiğini öğrenir. Comelatiler esas olarak tarihte Campbells soyadını taşıyan bir İskoç ailedirler. İtalya'ya yerleşince soyadları ilk olarak Camellati, sonra da Combelati'ye değişir. Marianna Donizetti 1 Aralık 1858 tarihinde Hong Kong'da kırk yaşında ölür. Hong Kong'daki Katolik Katedrali'nde bulunan ölüm tutanağı doğum tarihini 1815 olarak vermektedir. Kocasını William Comelati ise aynı tutanak üzerinde edebiyat profesörü olarak gözükmektedir. 1815 Giuseppe ve Angela Tondi'nin evlendikleri senedir. Ancak bütün bu ipuçlarına rağmen Marianna Donizetti adının Donizetti ailesine ait başka hiçbir yazışma veya evrakta geçmediği görülmektedir. "Acaba Marianna Donizetti, Giuseppe'nin bir başka kadından olan ve ailenin bilmek istemediği gayri meşru çocuğu mudur, yoksa bilmediğimiz başka nedenler var mıdır?" – Weinstock 1964 tarihli kitabında bu soruları sorar.²⁹

Bu kitabın hazırlanması sırasında Museo Donizettiano Arşivleri'nde bulunan 17 Mayıs 1827 tarihli bir mektup bu soruları bir nebze cevaplar

Oğul Andrea Donizetti
(Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

niteliktedir. Giuseppe tarafından baba Andrea'ya Chambéry'den yazılan mektup Marianna'dan da bahsetmektedir: "Daha önce sana yolladığım kart Andrea'nın elyazısıydı, çünkü Marianna'nın İtalyanca eğitimi yok, o sadece Fransızca biliyor."³⁰ Nitekim aynı mektup 9 yaşındaki torun Andrea'nın elyazısıyla, dedeye Marianna'nın da iyi dileklerini iletmektedir. İstanbul'dan 10 Kasım 1830'da yazılan bir başka mektubunu ise Giuseppe Donizetti "La moglie la figlia ed anch'io ti salutiamo cordialmente..." (Karım, kızım ve ben sevgilerimizi iletiriz) şeklinde imzalamıştır.³¹ Buradan çıkartılacak sonuç Weinstock'un ifade ettiği şekliyle Marianna Donizetti'nin kimliği gizli tutulan bir çocuk olmadığıdır. İtalyanca bilmiyor oluşu, büyük bir ihtimalle onun Fransa veya anadili Fransızca olan bir aileden Giuseppe Donizetti tarafından sonradan evlat edilmiş olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Fransa'da bulunduğu sırada evlilik dışı bir ilişkiden doğmuş olarak sonradan aileye intikal etmiş olabileceği de düşünülebilir. Ne olursa olsun Marianna Donizetti'nin Angela Tondi'nin evladı olmadığı kesin gibi gözükmemektedir.

Marianna Donizetti
(*Studi Donizettiani* No:2, s. 43)

1827'ye gelindiğinde Giuseppe'nin iki kız kardeşi de ölmüş ve geriye sadece iki erkek kardeş, Francesco ve Gaetano kalmışlardır. Bu noktada Francesco Donizetti üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. 7 Şubat 1792'de Bergamo'da doğan ortanca kardeş Francesco hakkında çoğu kaynakta zihinsel özürlü olduğu bildirilmektedir. Gerçi bu sakatlığının delilik derecesinde olmadığı anlaşılan Francesco hayatı boyunca kendisine doğru düzgün bir iş tutturamamış ve 1835 senesinde babası Andrea'nın ölümünden sonra da maddi ve manevi açılardan Giuseppe ve Gaetano'nun mesuliyeti altına girmiştir. İlk aşamada ağabeyi ve kardeşinin müziğe olan ilgilerini paylaşan Francesco'nun bir Avusturya birliğinde bandoya yazılmış olduğu söylenmektedir.³² Tarihi olayların akışına bakılacak olursa böyle bir durum ancak Napoléon'un yenilgisinin ardından, yani 1815'ten itibaren Kuzey İtalya'nın Avusturya egemenliği altına girmesinden sonra gerçekleşmiş olabilir. Francesco bu zamanda 23 yaşlarındadır.

1821'de ise bir şehir bandosu kurmak için belediye yapilan resmi bir başvuruda, aralarında bir müzik profesörünün de bulunduğu on beş kişilik amatör gruba, Francesco'nun da dahil olduğu görülmektedir.³³ Weinstock'un ifadesi ile Francesco bu zamandan sonra "giydiği üniformadan bir çocuk gibi mutluluk duyarak elinde davulu ile şehrin sokaklarını dolaşıp durmuştur".³⁴ Bu aktivitenin dışında Francesco 1835 senesine kadar hiçbir

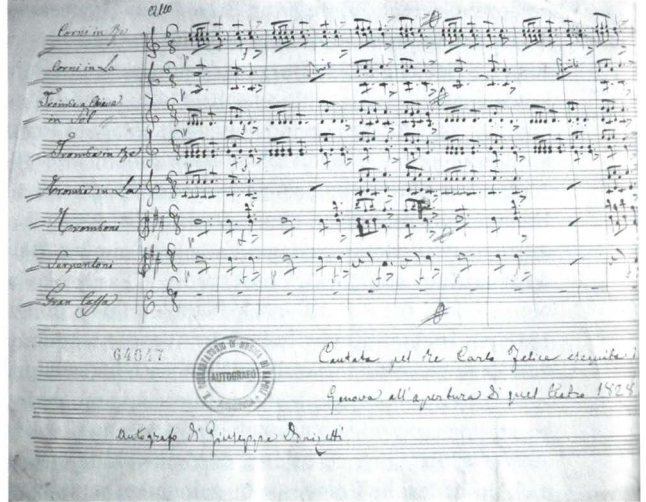
işte çalışmamıştır. Babasının ölümünün ardından Giuseppe ve Gaetano'nun girişimleri sonucu Andrea'nın Monte di Pietà'daki işini Francesco devralır ve burada kapıcılığa başlar. 1848 senesinde ölümüne kadar da bu işte çalışır; hatta 1843 senesinde bir kademe terfi eder.

Giuseppe ve Francesco'nun aksine Gaetano askere yazılmamıştır. Her ne kadar çoğu popüler kaynakta 1818'de askere alındığı ve operalarının başarısı sayesinde serbest bırakıldığı bildirilse de bu doğru değildir. Zira Milano'nun Avusturyalı valisi 1820 yılının Aralık ayında 1795-1799 seneleri arasında doğan kişileri orduya yazılmaya çağırınca Gaetano'nun da kanunen askere alınması söz konusu olmuştur. Ancak belirli bir para karşılığında bu yükümlülüğten kurtulmak mümkün olduğu ve Gaetano'nun müziğe olan kabiliyetini hisseden Marianna Pezzoli-Grattaroli adında bir hanımın da bu parayı ödemesi sonucu onun askere alınması önlenmiştir.³⁵

Giuseppe askeri müzik dünyası içerisinde ilerlerken, Gaetano da parlak bestekârlığının öncül eserlerini çoktan vermeye başlamıştır. Rossini etkisinde kaleme aldığı ilk iki operası, *Enrico di Borgogna* (1818) ve *Il Falegname di Livonia* (1819) Venedik'te sahnelenmiş ve beğeni toplamıştır. Hocası Mayr'ın geri çevirdiği bir siparişi üzerine alan Gaetano *Zoraida di Granata* (1822) operası ile Roma'daki Teatro Argentina'da büyük başarı kazanır. Ancak 1822'de La Scala'da sahnelenen *Chiara e Serafina*'nın başarısızlığı, Gaetano'ya sekiz yıl boyunca bu opera evinin kapılarının kapanmasına sebep olacaktır. Rossini ve Bellini'nin de kariyerlerini çizen meşhur emprezaryo

Kral Carlo Felice

Giuseppe Donizetti'nin Kral Carlo Felice için bestelediği cantata'nın (fanfar) kendi elyazısıyla ilk sayfası. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

Teatro Carlo Felice, Genova

Domenico Barbaja'nın (1778-1841) ilgisi üzerine aynı yıl bestelediği *La Zingara* (1822) ise hayatında bir dönüm noktası teşkil eder. Kısa ömründe süratli bir şekilde ürettiği yetmiş yakın operaya imza atacak olan Gaetano, artık İtalya'nın önde gelen genç bestekârları arasındadır.

Gaetano'nun aynı dönemlerde Virginia Vaselli ile evliliği gündeme gelir, ancak baba Andrea oğlundan maddi desteğin kesileceği ve onun başka bir şehirde bağımsız bir ev kuracağı endişesini taşımaktadır. Bilakis oğlunun eline bu evlilikten dolayı kızın çeyizi olarak bir miktar para geçecektir. Gaetano babasını yatıştırmakta gecikmez: “Şimdi bilmeni istiyorum ki bana üç yıl sonra ödenmek üzere 2000 *colonati* verecekler. Üç yıl boyunca % 6 faiz alacağım. Daha sonra bu paranın sahibi benim ve o parayı istediğim yere yatırabilirim. Daha önce değil, çünkü kızın babası bankerlerle altı yıllığına anlaşma yapmış ve bunun henüz sadece üç yılı geçmiş. Eşyaları da bin [*colonati*] ediyor ve ayrıca gümüşler var. Demek ki bir *soldo*'su dahi olmayan bir adam bile bu kızla evlenebilir.”³⁶ Nitekim bu mektuptan kısa bir zaman sonra Gaetano ve Virginia Vaselli 1 Haziran 1828 tarihinde evlendiler. Ancak bu mutlu olay Virginia'nın dokuz sene sonra zamansız ölümü ile Gaetano'nun hayatındaki pek çok trajedi arasında ona ayrı bir acı getirecektir.

Aynı yılın Nisan ayında Cenova'daki yeni Kraliyet Tiyatrosu'nun inşaatı bitmek üzeredir. Sardunya Kralı Carlo Felice'nin (1821-1831) adının verildiği tiyatro binası Bellini'nin *Bianca e Fernando* operası ile 7 Nisan akşamı kralın da katıldığı bir gala ile açılır. Solistler kadrosu ise Adelaide Tosi (?-1859), Giovanni David (1790-1864) ve Antonio Tamburini

(1800-1876) gibi devrin en parlak isimlerini içermektedir. O gece Carlo Felice'yi salona gelişinde karşılayan *fanfar*'ı Giuseppe Donizetti bestelemiştir. Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'nde ortaya çıkan orijinal yazmada "Cantata per Re Carlo Felice eserguite in Genova all'apertura di quel teatro 1828" yazılıdır.³⁷ Kral Carlo Felice için bestelendiği belirtilen eser her ne kadar kantat olarak tanımlanmışsa da korno, trompet ve trombon gibi sadece bakır nefeslilerden oluşan orkestrasyonu ve 6/8'lik zaman içerisinde, bir sekizlik, iki onaltılık ve bir sekizlik vuruşlar ve *forte* vurguları ile tipik bir karşılama *fanfarı* niteliğindedir. Giuseppe'nin Sardunya kralı için böyle bir *fanfar* bestelemiş olması onun Piemonte alayları içerisindeki bando şefliği görevinin hiç de küçümsenmeyecek bir statüye ulaşmış olduğunun önemli bir göstergesidir.

1.3 Egzotik bir davet

1827'ye girildiğinde Napoléon devri savaşlarıyla hayatı bir yerde çoktan altüst olan Giuseppe Donizetti, Bergamo'daki babasıyla istikbâlin getireceği endişeli bekleyişi tartışırken, Avrupa'nın doğusundaki eski ve köklü bir imparatorluğun yaşadığı fırtınalı değişiklikler sonucunda ortaya çıkacak olacak icraatın, o topraklarla hiçbir alakası olmamasına rağmen, kendi hayatını çok daha derinden altüst edeceğinden habersizdir. Bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde işleneceği üzere 1808'de buhranlı bir dönemde Osmanlı tahtına çıkan II. Mahmud da amcasının oğlu III. Selim gibi yüzünü Avrupa'ya dönmüş, 1826'da yeniçeri ocağını kanlı bir şekilde ortadan kaldırmayı başarmış ve ordudaki reformları sonucu Avrupai stilde oluşturulan yeni bandosunun başına da İtalyan bir bando şefinin tayin edilmesini gündeme getirmiştir.

Bu amaçla Hüsrev Paşa, Sardunya ve Piemonte Krallığı'nın İstanbul'daki temsilcisi Marchese Gropallo ile görüşmüş ve kendilerine uygun bir müzisyen tavsiye edilmesi hususunda ricada bulunmuştur. Bu konuda Gropallo Torino'daki Dışişleri Bakanlığı ile irtibat kurmuş ve burada çalışan Grosson isimli bir memur tarafından da Giuseppe Donizetti tavsiye edilmiştir. Görevi kabul etmesinin ardından da 7 Kasım 1827 tarihli bir resmi yazışmaya göre Giuseppe Donizetti "Istruttore Generale delle Musiche Imperiali Ottomane" veya Gazimihal'in tabiriyle "Osmanlı Saltanat Muzıklarının Baş Ustakârı" unvanı ile İstanbul'daki görevine tayin edilmiştir.³⁸ Giuseppe Donizetti İstanbul'dan gelen bu teklifi kabul etmiştir etmesine, ancak karar vermesi pek o kadar kolay olmamıştır. Her şeyin başında ailesi böylesine bir maceranın sert bir şekilde karşısındadır ve Giuseppe gitmeye karar verdiği anda bile onu caydırarak için uğraşmışlardır. Nitekim Gaetano Donizetti ağabeyinin bu kara-

rını babası Andrea'ya yazdığı 5 Aralık 1827 tarihli mektubunda sert bir dille eleştirmekten geri kalmaz:

"Ağabeyim Giuseppe'nin kararını öğrendim, hem de hayretler içerisinde olarak. Sana içtenlikle söylüyorum, çünkü ben önyargılı birisi değilim; insan isterse Tanrı aşkını ve sevgisini çölde bile kaybetmez ve gerçek bir Hristiyan için kiliselerin bu anlamda hiçbir belirleyici rolü yoktur; insan Tanrı'yı kalbinde sever; ibadethanelerin varlığının veya yokluğunun bu durumda hiçbir etkisi yoktur. Vermiş olduğu karar şu içinde bulunduğumuz durum göz önüne alınırsa bana son derece kötü gözüküyor. Böyle bir kararı onaylamam. Anlaşılan 8000 frank onun gözünü kör etmiş olmalı, ancak ona hatırlatmalısın ki eğer orada işleri yolunda gitmezse İtalya'da iş bulması daha da güç olacaktır. Bu konuda ben de kendisine yazardım, ancak bana bildirdiğine göre bu ay evde olacaktı; mektupların buradan Chamberry'e ulaşmaları 15 gün sürdüğüne göre benim ona yazmam manâsız. Eğer eve gelirse ona benim bu mektubumu göster ve ilave olarak ona de ki bu kararını kesinlikle doğru bulmuyorum, seyahat açısından değil veya çok sevdiği alayından kopacağı için de değil, ancak şu anda içinde bulunduğumuz tehlikeli ortamdan dolayı. Ona de ki bu dünyada insanın davranış ve arzularında biraz daha ölçülü olması gerekir ve insan böyle de mutlu olabilir. Benim milyoner olmaya niyetim yok, çünkü kazandığım para az da olsa bana yetiyor ve borcum yok, ben çok mutluyum. Belki o çok fazla şey arzu ediyor ve buna da pişman olacak. Onun için mümkün olabilecek en iyi şeyleri temenni ederim, ama Cenova'da onu gördüğüm zaman açık açık konuşmayı ihmal etmeyeceğim, ancak o zaman da bu tamamen nafile olacak. Diğer taraftan kendisinden çok daha kötü yolculuklara çıkanları ve işleri kabul edenleri tanıdım ve hepsi geriye mal, mülk ve para ile döndüler. Kısaca kendisine bu konuda nasihat veremiyorum, çünkü ne yüceltilmek ne de lanetlenmek istiyorum. Ben kendi işlerimle ve hayatımla ilgilenirim; üstelik o benden daha büyük; bu yüzden kendisi düşünmeli, tartmalı ve karar vermeli..."³⁹

Her şeyin başında, maddiyatı düşünen baba Andrea Donizetti'nin bile bu defa öncelikle din açısından Giuseppe'nin böyle bir teklifi kabul etmesini doğru bulmadığı açıkça görülmektedir. Sonuçta Katolik bir aileye mensup olan Giuseppe İslâm halifesinin hizmetine girmek üzeredir. Bu anlamda Gaetano'nun yaklaşımı daha mantıklıdır: insan Tanrı'ya neredede olursa olsun manevi anlamda ulaşabilir ve bunu gerçekleştirmek için kiliselere ihtiyaç yoktur. Kaldı ki Giuseppe İstanbul'a vardığında Pera'da yaşamakta olan son derece aktif bir Katolik cemaati içerisinde girmiştir. Ailenin Giuseppe'nin İstanbul'a gitmekteki kararına karşı duyduğu ikinci endişe ise o dönemin politik olaylarından kaynaklanıyor olmalıdır. Mora yarımadasında Yunan ayaklanması ile karşı karşıya bulunan Os-

manlı İmparatorluğu, 20 Ekim 1827'de Navarin deniz savaşında Rusya, Fransa ve İngiltere ortak donanmasına karşı büyük bir yenilgiye uğramıştır. Sivil gemiler için Ege suları hiç de emin bir ortam değildir. Ancak Napoléon'un ordusunda çok daha tehlikeli savaşlara katılmış bir asker olarak İstanbul'a yapacağı seyahat ailesinin aksine Giuseppe'nin gözünü hiç korkutmamış gibidir.

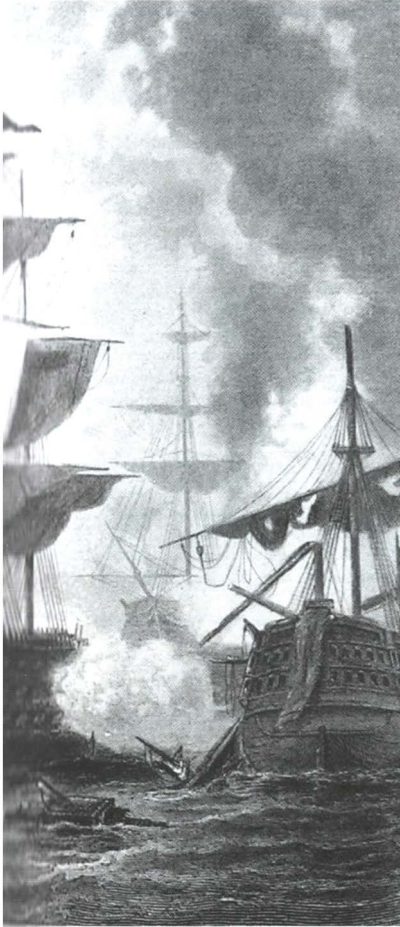
Gaetano'nun mektubundaki "8000 frank onun gözünü kör etmiş", "milyoner olmak" ve "kendisinden çok daha kötü yolculuklara çıkanlar [...] geriye mal, mülk ve para ile döndüler" gibi maddiyata dayalı ifadelerin yoğunluğundan da açıkça anlaşılacağı gibi Giuseppe'nin böylesine

bir maceraya atılmaktaki temel sebebi temin edeceği yüksek gelire dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi maddi sıkıntı Donizetti ailesinin yaşamını fazlasıyla olumsuz şekilde etkilemiştir. Andrea Donizetti çocuklarından aile bütçesine katkıda bulunmaları gerektiğini onlara daimi surette ve açık bir dille bildirmektedir. Gaetano'nun babasına Napoli'den yazmış olduğu 21 Temmuz 1826 tarihli mektuptan bu durum bariz bir şekilde ortadadır: "Para mı istiyorsun? Yazık! Şan, şöhret sana verebilirim, ama para... Burada, Teatro Nuovo'da, bir partiyon sattım [*L'ajo*'nun revize edilmiş şekli], provalar ve diğer her şey için 40 ducats aldım. San Carlo'da *Elvira* sayesinde 200 ducats; ama bu diğer opera için

bana teşekkür edecekler mi onu dahi bilmiyorum. Her zaman elimden geldiğince sana yardım edeceğimi söylemem yeterli olur herhalde."⁴⁰ Gaetano 30 Ekim 1827 tarihli bir başka mektubunda da babasına kendisinin para talebini en kısa sürede karşılayacağı teminatını vermiştir.⁴¹ Giuseppe ise İstanbul'a varışından sonra İtalya'daki ailesinin maddi ihtiyacını Gaetano'nun da "askeri maaşı yetişmediği için başta para yardımını yapamamıştı, ancak Türkiye'ye gittikten sonra ara ara para yollardı ve annem babamdan öğrendiğim kadarıyla onlar bu parayla gerekli temel ihtiyaçlarını karşılarlardı" dediği gibi, elinden geldiğince karşılamaya çalışmıştır.⁴²

Andrea'nın oğlu Giuseppe'nin maddi desteğine her zaman muhtaç olduğu, yukarıda alıntı yaptığımız Avusturya İmparatoru'na yazmış olduğu arz tezkeresinden de anlaşılmaktadır. Andrea mektubunun giriş kısmında "İkinci oğlum Francesco iki senedir gönüllü olarak 43. Kraliyet Alayı Bandosu'nda eğitim men olarak görev alıyor. Üçüncü oğlum Gaetano hayırlı bir destek sayesinde müzik öğrenmek için şu an uzaklarda bulunmaktadır. Böylece ailemden geriye sadece anne ve bir kız kaldı. Monte

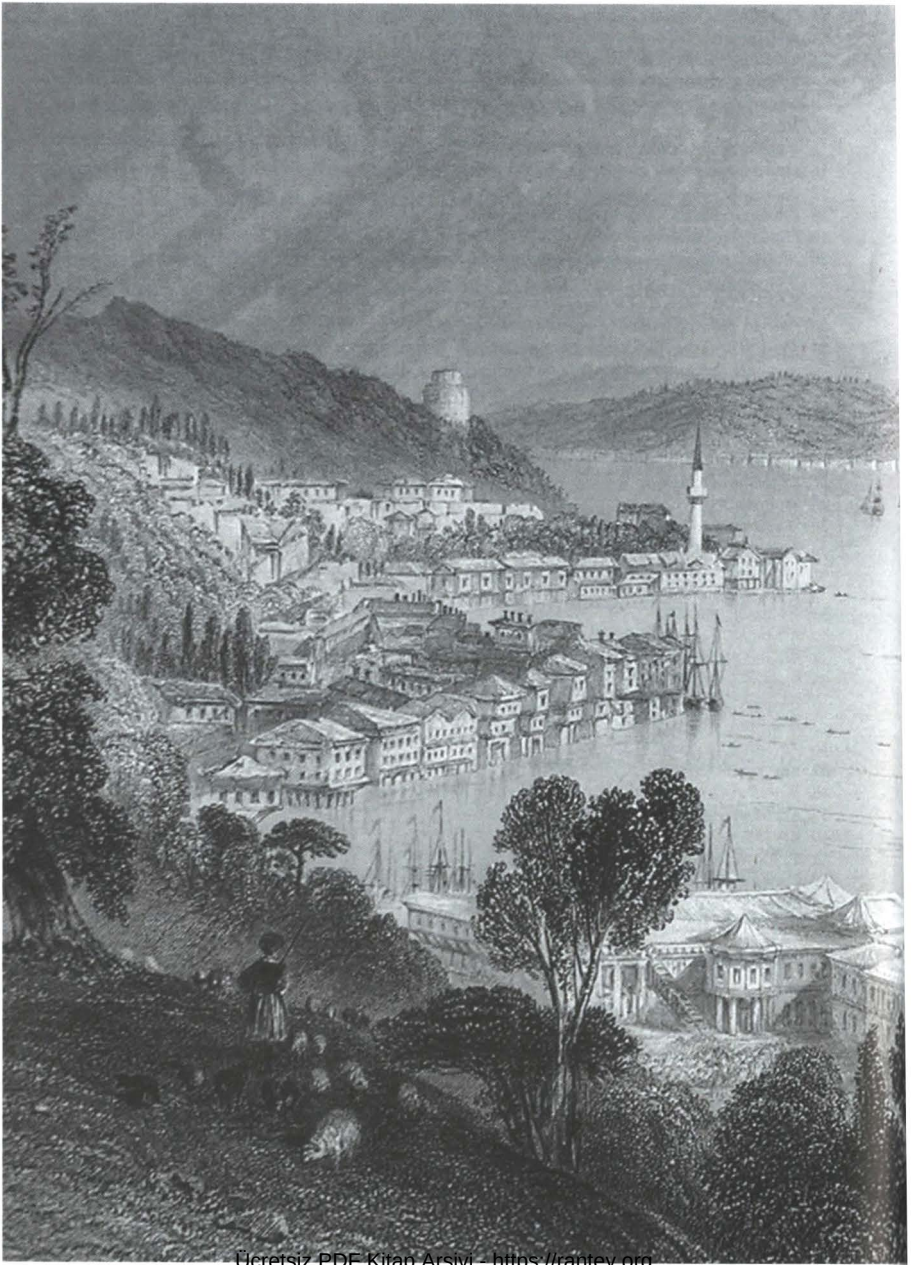
20 Ekim 1827 Navarin deniz savaşı.

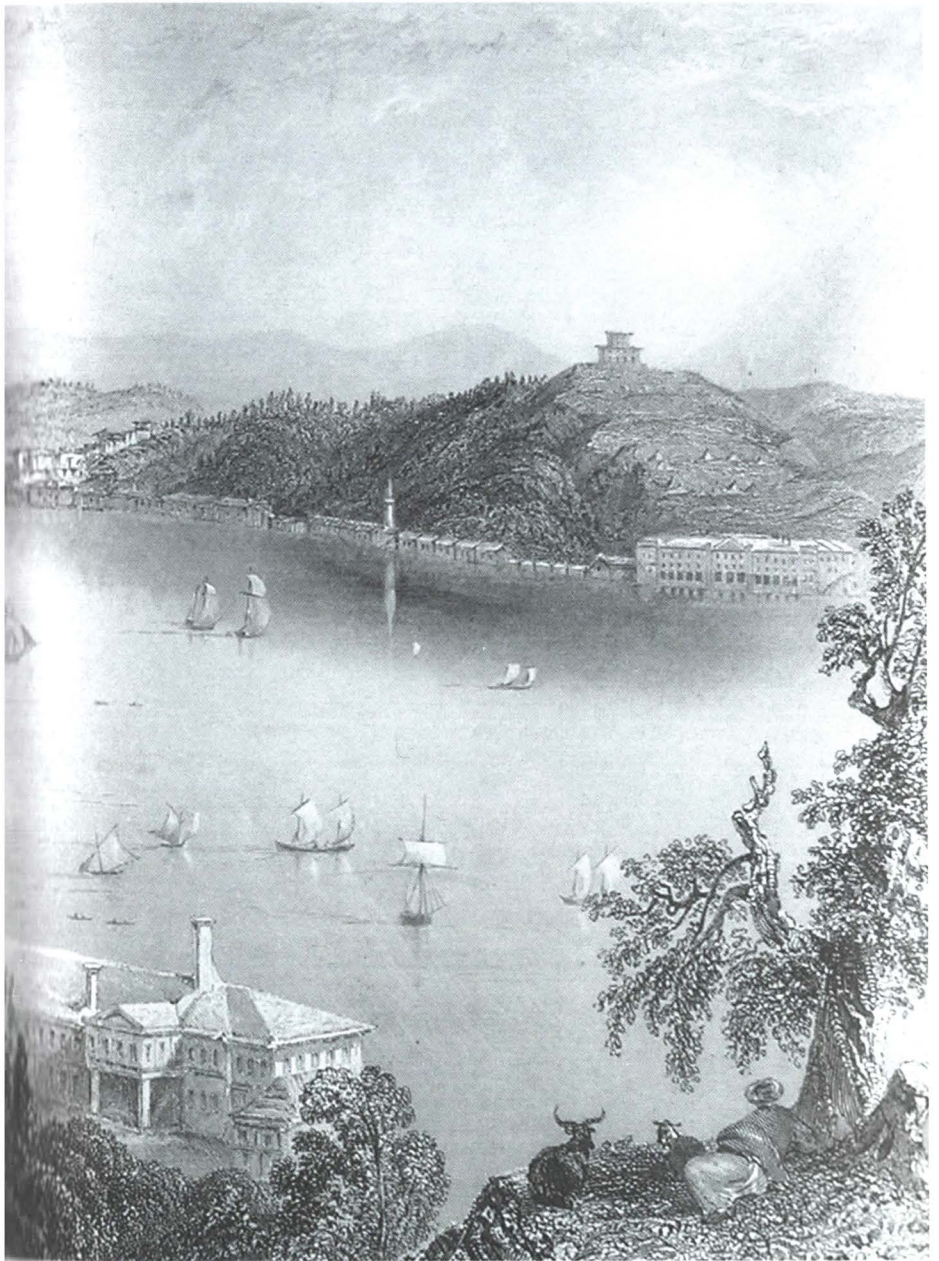
de Pegni'deki görevimden kazandığım maaş o derece az ki geçinmemize dahi yetmiyor. Oğlum Giuseppe bu durumda yardımına koşacak tek kişi gibi görünüyor" demektedir.⁴³

Altının çizilmesi gereken önemli bir başka husus da, bütün maddiyat ve iş garantisi bir kenara bırakıldığında, böylesine bir tayinin sonuçta bir saray tayini olduğu ve haliyle son derece yüksek prestij ve sosyal statü içerdiği. Piemonte'de istikbâli belirsiz bir alay bandosunda görev yapmak yerine İstanbul sarayına tayin edilmek, Bergamo'da ışığın dahi girmediği bir dehlizde çocukluğu geçen Giuseppe için kariyer hamlesi ve kişisel gelişim süreci açısından önemli bir fırsattır. Bir noktada geçmişte Avusturya idaresi ile yaşamış olduğu sorunlarından uzaklaşmak bağlamında da, böylesine uzak bir tayinin, onun açısından kaderin sunduğu beklenmedik bir şans olduğu düşünülebilir.

- 1 Doğum belgesinin orijinali için bkz. Biblioteca Civica "Angelo Mai", Bergamo, Citation: Gabri-netto = ^, 7, 14 (11)
- 2 Ashbrook bu konuda şöyle der: "Bir zamanlar [Gaetano] Donizetti'nin dedesinin İskoçya'nın Perthshire'ından Donald Izert adında birisi olduğu ve dolayısıyla damarlarında İskoç kanı bulunduğu ileri sürülmüştü. Caversazzi'nin detaylı delilleri karşısında bu iddianın saçmalığı ortaya çıkmıştır. Bu teori, söylenene göre, ilk defa George F. Terris tarafından *The Great Italian and French Composers* (New York, 1878) başlıklı kitapta ileri sürülmüş. Hikayesi şöyle: İskoçyalı bir genç, asker toplayan bir çavuşun büyüleyici sözlerine kapılarak Britanya Majestelerinin hizmetine girmiş ve General La Hoche İrlanda'yı işgal edince esir düşmüş. Kendisi er olmaktan fazlasıyla sıkıldığı için ve içine düştüğü durumu kabullenerek Fransız generalinin özel sekreteri olmaya ikna edilmişti. Zamanla İtalya'ya gitti ve seviyeli bir İtalyan kadınla evlendi. Adını da Donizetti şeklinde değiştirdi". (William Ashbrook, *Donizetti*, s. 5)
- 3 Burası daha sonraları 14 numara olarak değiştirilmiştir. Uzun seneler Donizettilerin evi hakkında tereddüde düşülmüştür. Bunun sebebi Borgo Kanalı üzerinde Donizetti soyadını taşıyan pek çok ailenin oturmasıdır. Ciro Caversazzi 1924 senesinde yapmış olduğu araştırmalar sırasında incelemiş olduğu nüfus sayımlardan ve kilise tutanaklarından doğru adresi tesbit edebilmiştir. (Bkz. Ciro Caversazzi, *La casa dove nacque – la famiglia – l'inizio della malattia*, Bergamo, 1924)
- 4 Simon Mayr'e 15 Temmuz 1843 tarihli mektup; Guido Zavadini, *Donizetti: Vita-Musiche-Epistolario*, mektup 496
- 5 Herbert Weinstock, *Donizetti and the World of Opera in Italy, Paris and Vienna in the First Half of the Nineteenth Century*, s. 5
- 6 Simon Mayr'e 15 Temmuz 1843 tarihli mektup; Zavadini, *age*, mektup 679
- 7 Weinstock, *age*, s. 308
- 8 Ashbrook, *age*, s. 54n
- 9 Verzino, *age*, s. 14
- 10 Autograf NAP, 63788, Cartella VII
- 11 22 Kasım 1854 tarihli mektup ve ilgili evrak için bkz: A. Bacolla, *La musique en Turquie et quelques traits biographiques sur Giuseppe Donizetti Pacha*, s. 13; Türkçe tercümeleri için bkz: Mahmut Ragıp Kösemihal [Gazimihal], *Türkiye-Avrupa Müsiki Münasebetleri*, s.101 ve Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müsiki*, s. 215
- 12 Weinstock, *age*, s. 308n. v e Aksoy, *age*, s. 215
- 13 *Studi Donizettiani*, Cilt. 4, 1988, s. 84; Autograf: Ateneo di Scienze, Lettere ed Arti di Bergamo, Franco Abbiati başlığı

- 14 "Eccellenza. Essendo di sommo bisogno ad Andrea Donizetti di Bergamo saper nuova di suo figlio Giuseppe, stato requisito li 16 Gennaio 1811, il quale è stato scelto per Musicante nel Settimo Reggimento di linea Italiano, il quale parti per la Spagna li 12 Luglio 1811. Implora il soprannominato Donizetti a concederle questa grazia dalla quale ha l'onore di segnarsi. Suo dev. Servitore Andrea Donizetti"; E.C. Verzino, *Contributo ad una biografia di Gaetano Donizetti*, Bergamo, 1896, s. 14
- 15 Bacolla, *age.*, s. 8; Aksoy, *age.*, s. 210
- 16 Durant, *age.*, s. 734
- 17 Ashbrook, *age.*, s. 22
- 18 Biblioteca Civica "Angelo Mai", Bergamo, Citation: Gabrinetto = ^, 7, 14 (11/1)
- 19 Durant, *age.*, s. 735-6
- 20 Biblioteca Civica "Angelo Mai", Bergamo, Citation: Gabrinetto = ^, 7, 14 (11/1)
- 21 Weinstock, *age.*, s. 309
- 22 Will ve Ariel Durant, *The Age of Napoleon*, s. 544
- 23 Bortolo Bellotti, *Storia di Bergamo e dei Bergamaschi*, Cilt 7, s. 30
- 24 Tarihsiz olan bu mektup Verzino'nun "S. M. I. R. A" olarak tesbit ettiği ve Andrea'nın büyük olasılıkla Avusturya İmparatoru'na yazdığı 3 Mayıs 1816 tarihli dilek tezkeresi olmalıdır; Verzino, *age.*, s. 23-24; Autograf NAP, 63788, Cartella VII
- 25 MD, I-BGm VII 1o B
- 26 Winterthur, Schweiz: Amadeus, 1999; Library of Congress, Washington, M289.D; Duetto per due clarinetti, Edition Eulenburg, Zürich [1971] British Library, g.1780.hh.(8.)
- 27 Zavadini, *age.*, mektup 28
- 28 Weinstock, *age.*, s. xii-xv
- 29 Weinstock, *age.*, s. xiii
- 30 Autograf: MD citation: IV 3 A 1827/1
- 31 *Studi Donizettiani*, Cilt 4, 1988, s. 84; Autograf: Ateneo di Scienze, Lettere ed Arti di Bergamo, Franco Abbiati başlığı
- 32 Ashbrook, *age.*, s. 93
- 33 Ashbrook, *age.*, s. 93
- 34 Weinstock, *age.*, s. 62
- 35 Seneler sonra Antonio Dolci'ye yazmış olduğu 26 Temmuz 1839 tarihli bir mektupta Gaetano bu olayı hatırlayarak "değerli bir hanım mecburi askere alınmam söz konusu olduğunda bana para yardımı yapmıştı" demektedir. (Zavadini, *age.*, s. 499, mektup 323)
- 36 Zavadini, *age.*, mektup 33
- 37 Autograf NAP, 64047, Cartella VII
- 38 *Ricordi di Gaetano Donizetti...* s. 54; Gazimihal, *Türk Askeri Müzikaları tarihi*, s. 42
- 39 Ashbrook, *age.*, s. 90-92; Zavadini, *age.*, mektup 37
- 40 Zavadini, *age.*, mektup 28
- 41 30 Ekim 1827 tarihli mektup; Zavadini, *age.*, mektup 36
- 42 Gaetano'dan Dolci'ye mektup; Napoli, 30 Mart 1836; Zavadini *age.*, mektup 203
- 43 Autograf NAP 63788, Cartella VII

Beşiktaş tepelerinden İstanbul Boğazı, Bartlett'in kaleminden çağdaşı
Giuseppe Donizetti'nin yaşadığı Osmanlı padişahının bir tasviri.

II

Muallim Donizet Bey

*“İstanbul’da geleneksel Türk müziği
acı içerisinde öldü.”*

Le Ménestrel, 18 Aralık 1836

2.1 Ağaların elit bandosu

İstanbul, 1820’li yıllara gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun “Büyük Petro”su olarak da bilinen Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) kararlı idaresi altında Batılı ekseninde gelişme gösteren Doğulu bir şehirdi.¹ Bir yandan Melling gibi ustaların perspektifinden Avrupa stili mimarinin hâkim olduğu binalar şehrin panoramasını değiştirmekte, diğer yandan da tıp, ilim ve müzik alanlarında yeni askeri okullar açılmaktaydı. İlk defa olarak 1827’de bir grup Türk öğrenci eğitim için Paris’e gönderildi. İlk Osmanlı resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* 1831’de yayın hayatına başladı ve 1834’te örgütlü bir posta sistemi kuruldu. II. Mahmud’un yenilik programı aynı zamanda resmi kılık ve kıyafeti de kapsamaktaydı ve sonuç olarak sarık ve kavuk yerine devlet memurları ve subaylar fes giymeye başladılar; şalvar yerine de dar ceket ve pantolon tercih edildi. Padişah İngiliz usulü bir faytonla dolaşıyor, kendisi sofraya oturmaya da büyükelçileri sarayına yemeğe davet ediyor ve onlarla şampanya dahi içiyordu.² Ama en önemlisi, 1826’daki yeniçeri isyanının kanlı bir şekilde bastırılarak, “Vaka-i Hayriye” olarak bilinen bu hayırlı hadiseden sonra da reforma ve her türlü yeniliğe engel teşkil eden bir zamanların bu elit ve köklü askeri örgütü ortadan temelli surette kaldırılabilmiş olmasıydı.

Giuseppe Donizetti işte böyle bir İstanbul’a vardı. Ancak varış tarihi hususunda hayli farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim Weinstock “Donizettiler İstanbul’a fırtınalı bir yolculuktan sonra 1828 yılının başlarında vardılar”³ derken, Ashbrook Gactano’nun 1828 Şubat’ında Ceno-

va'ya vardığında Giuseppe'nin çoktan İstanbul'a doğru yola çıktığını söyler.⁴ Bacolla ise bu konuda sadece genellemeye giderek 1828 yılını ifade eder. Diğer taraftan Mahmud Ragıp Gazimihal kaynak belirtmeden varış gününü 17 Eylül 1828 olarak bildirir ve "Kendisini davet etmiş olan Sultan Mahmud uzun zamandır intizarda idi: huzura kabulde o kadar isticlal ediyordu ki, Sardunya elçiliğinin birinci tercümanı Mr. de Soummecer daha geldiği gün kendisini saraya götürüp Padişaha takdime mecbur oldu" der.⁵ Gazimihal'in bu bilgiyi torun Giuseppe Donizetti'nin 19 Ekim 1919 tarihli bir makalesinden aldığı görülmekte ve burada da ilave olarak Giuseppe'nin İstanbul'a "Aurora" adlı bir savaş gemisiyle geldiği belirtilmektedir.⁶

Yine de en emin bilgi Donizetti ailesinin yazışmalarında karşımıza çıkmaktadır; Gaetano babasına Cenova'ya vardığı gün yazmış olduğu 28 Şubat tarihli mektubunda Giuseppe'nin nasıl olduğunu ve İstanbul'dan almış olduğu teklifi kastederek sonuçta neye karar verdiğini sormaktadır.⁷ Yani 1828 Şubat'ına gelindiğinde Gaetano Giuseppe'nin kesin kararından habersizdir. Bu durumda Giuseppe Şubat ayında İstanbul'a doğru yola çıkmış olamaz. 19 Temmuz 1828 tarihli bir başka mektubunda ise Gaetano, Giuseppe'nin İstanbul'a gitmek üzere İtalya'dan ayrıldığını bildiğini ifade etmektedir: "...So che Giuseppe è partito."⁸ Bu yazışmadan Giuseppe'nin takriben yaz sonu veya sonbahar başında İstanbul'a varmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira 21 Ekim'de Gaetano hâlâ ağabeyinden haber beklemektedir.⁹ İstanbul'daki yeni müziğin gelişimi açısından gözlemleriyle bilinen Charles MacFarlane ise *Constantinople in 1828* başlıklı kitabında "Sonbaharda İstanbul'a İtalya'dan gelen bir Ceneviz gemisi sultan ve birlikleri için kargo dolusu müzik ve müzisyen getirdi" der.¹⁰

Giuseppe Donizetti'nin İstanbul'a vardığına dair haberler 1829 yılından itibaren yavaş yavaş Avrupa basınında da duyulmaya başlamıştır. Gaetano babasına Napoli'den yazmış olduğu 21 Mayıs 1829 tarihli mektubunda "Geçenlerde gazetede Bay Donizetti'nin İstanbul'da askeri bandoları tanzim ettiğine dair bir haber okudum" der.¹¹ Donizettilerin İstanbul'a varışları şüphesiz ki farklı bir dünyaya atılan bir adım gibidir. Her ne kadar onlara ait elimizde bir yazışma olmasa da, kendilerinden 28 sene sonra aynı şekilde şehre varan bir başka İtalyan müzisyen, Luigi Arditi ve Amerikalı eşi Virginia'nın hatıratına bakacak olursak, bir batılı için İstanbul'a ilk gelişin nasıl bir tecrübe olduğu konusunda, taraflı da olsa, bir görüş edinme imkânımız olacaktır:

"Muhteşem Haliç'e vardığımız sabah, parlak güneş muazzam güzellikteki camilerin parlayan minarelerine vurmaktaydı. Bu bizim için hayâlini kurduğumuz Doğu'nun lüks ve konforunun habercisi gibiydi; ancak yazık oldu bu ha-

yallerimize; çünkü çehrin güzelliği ona olan mesafemizden ve güneşin göz kamaştırıcı parlak sihirli ışınlarından dolayıydı. Nitekim İstanbul'a adınızı atar atmaz çevremizdeki berbat sefalet kendisini iyice belli etti. Gideceğimiz yer Pera, yani Avrupalıların oturduğu semt. Ancak dehşete kapılarak öğrendik ki taşıma aracı denilen şey burada kimsenin bilmediği bir lüks. Ve sonuç olarak son derece dar ve dik bir yolu önümüzden giden ve eşyamızı sırtlarında taşıyan ve son derece güzel kokan hamalların peşinde, aynı zamanda aç ve berbat bir köpek sürüsü tarafından takip edilerek, yaya olarak tırmanmaya mecbur kaldık.”¹²

Giuseppe Donizetti'nin İstanbul'a geldiği yıl olan 1828'de Giuseppe Diotti tarafından İtalya'da yapılan portresi. (*Fondazione Bergamo nella storia – Museo Donizettiano – Bergamo*)

Donizettiler de doğal olarak İstanbul'da kalabalık bir Hristiyan azınlığın yaşadığı Pera'ya yerleştiler. İlk olarak hangi adreste oturdukları bilinmese de, ailenin Pera yangınlarından ötürü birkaç kez yer değiştirdiği görülmektedir. Hatta Giuseppe bir mektubunda kendisine Pera'da yangına dayanıklılığı yüzünden taştan ikinci bir ev daha satın aldığını yazar.¹³ Gazimihal ise Donizetti ailesinin Beyoğlu'nda oturduğu son konağı

Asmalımesit Sokağı 53 numara; harflerinin bazıları düşmüş olmasına rağmen 1905 tarihli "Apartment Donizetti". Fotoğraf: Emre Aracı.

1930'lu yıllarda gezdiğini yazar: “Tepebaşında, Asmalımescitteki kârgir ve şatafatlı konağında otururdu; atı arabası, herşeyi mükellefti. Bu evi on yıl öncelere kadar 41 numara ile duruyordu; bir ermenice gazetesinin idaresi idi; gezmiştim. Fakat şimdi yerinde başka yapılar yükselmiş.”¹⁴ Bugün Asmalımescit Sokağı'nda 53 numarada harflerinin bazıları düşmüş olmasına rağmen “Apartament Donizetti” dikkatleri çekmektedir. Gaetano'nun bildirdiğine göre Giuseppe Osmanlı başkentinde epey farklı bir hayat bulmuştur, ancak o bu farklılıktan memnundur; hatta onu esas mutlu eden unsur farklılığın fazla oluşudur.¹⁵ Mektuplardan anlaşıldığına göre Doğu'nun renkliliği, müziğin ötesinde sunduğu değişik objeler de yazışılan konulara derhal sirayet etmiştir; Giuseppe Gaetano'ya bir mektubunda pırlantalardan ve İran şallarından bahserken: “İlk mektubunda İran malı bir şal alma durumundan bahsetmişsin, bu tarz bir eşya ile ilgili sana birkaç fikir vermekte fayda görüyorum: şıklığı ve güzelliği göz önüne alınıp, fiyatıyla oranlandığında bütün şallar güzeldir, yani en ucuzundan en pahalısına kadar... ki bu aralık 4000 ve 5000 frank arasındadır. Pırlantalar hâlâ elime ulaşmadı! Oysa ki Mart'ın ortasına doğru ulaşacakları söylenmişti” der.¹⁶ Ayrıca yolladığı “saray şekerleri” olarak tanımladığı lokumların eline geçip geçmediğini sorar.

Yeni bir hayatı keşfetmenin ötesinde, ayrılık yine de her iki taraf açısından zor olmuş olmalıdır. Zira İtalya'dakiler zaman zaman Giuseppe'den haber alamamanın endişesini yaşamaktadırlar. “Giuseppe dört mektubuma da cevap vermedi” diyen Gaetano 1830 Haziran'ında ağabeyini babasına şikâyet etmektedir.¹⁷ İki ülke arasındaki haberleşme belirli zamanlarda kopma noktasına gelebilmekte, postanın güvenilirliği veya kötü hava koşulları, mektup ve paketlerin İtalya ile İstanbul arasında gidip gelecek olan dostları veya elçilik mensuplarını beklemesini icab ettirebilmektedir. “Giuseppe hakkında şu sıra sana hiçbir bilgi veremiyorum; deniz fırtınalı ve şu ara pek nadir İstanbul'dan gemiler geliyor. Ama Rus büyükelçisinin karısı şu an burada ve ondan bir mektup alacağım”¹⁸ diye babasına haber veren Gaetano, bir başka mektubunda da “Giuseppe kendisine yazmadığım için şikâyet ediyor. Oysa ona Napoli'den iki mektup yollamıştım. El-den de şimdi İstanbul'a giden birisiyle bir tane yolluyorum” der.¹⁹

Kendisinin maruz kaldığı farklılıklar bir tarafa, Giuseppe'nin İstanbul'daki mevcudiyeti de imparatorluğun ne derece değişmekte olduğunun somut bir ifadesidir. Asırlarca mehter müziğinin askerini coşturduğuna tanık olan halk artık İstanbul sokaklarında Rossini ve Donizetti operalarından enstrümantal pasajlar işitecektir. *Tarih-i Lutfi*'ye bile “saray muzıka muallimi Donizet bey” olarak giren Giuseppe böylelikle yepyeni bir kimliği benimsemiştir.²⁰

Giuseppe Donizetti İstanbul'a “Osmanlı Saltanat Muzikalarının Baş Ustakârı” unvanıyla geldiği zaman şehirde halihazırda Avrupai türde askeri

Sultan III. Selim

bando oluşumunun bir ön nüvesi mevcuttu. Osmanlı, III. Selim (1789-1807) devrinden beri resmi anlamda Batı'nın müziğine ilgi duyarak sarayına kabul etmişti. Sarayda Batı sanatlarının icrası da yeni bir olgu değildi. Nitekim III. Selim'in sır kâtibinin bildirdiğine göre, padişah, kızkardeşi Hatice Sultan'ın sarayında bulunduğu bir sırada paravan arkasından işittiği org ve gördüğü danslar karşısında heyecanını tutamarak ortaya çıkmış ve etrafa iltifatta bulunmuştu. 1207 yılı Şevval'inin dördüncü günü (15 Mayıs 1793) Sâdâbâd dönüşü Topkapı Sarayı'nda "Frenk rakkarlarını" seyredip eğlenmişti.²¹ Refik Ahmet Sevengil'in tesbitleriyle ortaya çıkan

başka bir kayıta da "(1211 yılı) Zilkade'nin altıncı çarşamba günü (3 Mayıs 1797) Topkapı'ya inildi ve dün gece Topkapı'da Ağayeri'nde opera adlı ecnebi oyunu gösteren frenklerin temaşa ettirdikleri çalgılı çengili oyun ve konuşmaları ve dimağa sıkıntı ve nezle getiren is ve pasları ve taklitleri söylenilerek eğlenildi" denilmektedir.²² Sır kâtibi bu yabancı müzikten pek hazzetmemiş olsa da, padişah yine de bu tür Avrupalı eğlenceleri görmek arzusundadır.²³

Resmi anlamda Batı müziği kültürünün orduya sirayet etmesi de yine III. Selim devrinde olmuştur. Nizam-ı Cedid adı altında yeniçeri örgütünden bağımsız, kılık, kıyafet, donanım ve taktikler açısından Avrupalı prensiplere göre oluşturulan yeni teşkilâta bir de boru takımı ilave edilmiştir. Hatta tam teşekküllü bir bando olmayan bu oluşumda Sevengil'in "bandomuzun ilk hocaları" olarak kabul ettiği Vaybelim Ahmed Ağa ve Trampetçi Ahmed Usta gibi Türkler de görev yapmıştır.²⁴ Gazimihal ve Aksoy da dahil olmak üzere pek çok kaynakta adları tekrarlanan bu şahısların Sevengil'in ifadesiyle "hatıralarını saygıyla anmakla beraber bunların musıkı bilgilerinin Batı örneğine uygun tam takım bir bandoyu yetiştirmeye kâfi olamayacağını" kabul etmek lazımdır.²⁵ II. Mahmud devriyle birlikte ortadan kaldırılan yeniçerilerin yerine 1826'da kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye alaylarına müzik sağlaması için oluş-

turulan bando takımlarının örgütlenerek, eğitimine de ilk olarak Ahmed Ağa ve Ahmed Usta'nın tayin edildikleri ve bunları Manguel adında bir Fransız ve sonradan da Giuseppe Donizetti'nin takip ettiği yine devrin kaynaklarından bize ulaşan bilgilerdir. "Bu aralık Enderun ve Darüssaadde ağalarından bir banda (muzıka) tertip olunup bunlara ağalardan Nokta Mehmed Efendi birinci ve Halil Efendi, Osman Efendi ve kilerden Edib Ağa ve Hasan Hoca ikinci derecelerde zabıt tayiniyle, işbu tam banda bir takım muzıkayı mükemmelen talim etmek üzere tebaa-i ecnebiyeden Mösyö Mangel ve muahharan Sinyor Donizet Usta tayin olunduktan sonra, süvari boruzanı Vaybelim Ahmed Ağa ve tranpeteci Ahmed Usta'ya hacet kalmamış ..." diyerek, *Tarih*'ine kaydeden Tayyarzaade Ahmed Atâ bu kronolojinin temel referans kaynağı olarak kabul edilmektedir.²⁶

Osmanlı'da soyadı geleneği olmayışı, yer yer kişilerin kimliklerinin karıştırılmasına sebebiyet verse de yukarıda adı geçen Ahmed Ağa'nın Giuseppe Donizetti İstanbul'a gelmeden bandoların başında bulunduğu savını kuvvetlendiren önemli bir tesbit de Avusturya Milli Kütüphanesi'nde ortaya çıkan bir notaya dayanmaktadır. Breslau'da basılan nota "Marche militaire et favorite du grand turc Mahmud II" başlığını taşımaktadır.²⁷ Eser II. Mahmud'un sevdiği anlamına gelen ve büyük olasılıkla resmen kabul ettiği bir marştır. Bestecisi "Achmet Aga", "Chef de musique de toutes les troupes regulaires turques" makamı ile kapakta tanıtılmıştır ki bu da bütün alayların bando şefi anlamına gelmektedir. Notanın üzerinde tarih olmayışı bu marşın bestelendiği dönemi belirsizliğe düşürse de kapakta kaftan ve sarığı ile geleneksel padişah kıyafeti içerisinde tasvir edilen Sultan II. Mahmud'un erken dönem bir gravürünün kullanılmış olması, bu eserin pek de geç bir döneme ait olmadığı düşüncesini uyandırabilir.

Bu marş pek çok kaynakta alıntı şeklinde tekrarlanan, Giuseppe Donizetti'nin Osmanlı ya da II. Mahmud'un ilk veya tek resmi marşını bestelediği fikriyle birlikte, yerel katkı sonucu eser yaratılmadığı düşüncelerini de çürütmektedir. Nitekim "Sultan Mahmud Hân-ı sâni'nin nedimi Ahmed Ağa'nın asker marşı" şeklinde tasvir olunan ve ikinci topçu alayı muzıka takımının 18 Mayıs 1847 tarihinde verdikleri bir konser programında da yer alan marş, Osmanlı alay bandoları tarafından da resmen çalınmış ve çalınmaya devam etmiştir.²⁸ Buna ilave olarak geleneksel musikiye eserler vermiş olan Sultan II. Mahmud'un kendisi de acemaşiran makamında yeni ordusu için Etem Üngör'ün tesbitine göre 1825 tarihli bir askeri marş bestelemiştir.²⁹ Dolayısıyla Giuseppe Donizetti İstanbul'da nota bilmeyen, müzik tanımayan bir kadro ile karşılaşmamış olsa gerektir; ancak bununla birlikte öğrencileri arasında Batı müziği ve armonisi ile ilk defa tanışanlar da bulunmaktadır şüphesiz.

da yerleşmesini sağlamaktır. Bu bir devrimdir şüphesiz. Hatta, kontratına yerleştirilen yetkileri arasında, gerektiği takdirde kırbaç dahi kullanmasına izin veren bir maddenin olduğu bile söylenmektedir. Donizetti'nin kırbaça başvurduğunu tahmin etmesek de, yine de ilk öğrencileri ile iletişiminin pek kolay olmadığı söylenebilir. Torun Giuseppe'nin, dedesi hakkında yazdığı monografide aktardığına göre öğrencilerinin tavırlarından ve bulunduğu ortamdan fazlasıyla hayâl kırıklığına uğrayan Giuseppe tam işini bırakarak ülkesine geri dönmeye karar vermiştir ki, Sultan Mahmud bizzat devreye girerek onun moralini düzeltir.³² Sultan ayrıca öğrencilerin yeni müziğe karşı olan ilgilerini de tekrardan alevlendirmiştir. MacFarlane da bu hususta "Sultan sonraları maestronun idaresi altına Enderun'a mensup daha genç içoğlanlar verdi; bu öğrenciler daha uysal oldukları ve tam okul öğrencileri gibi sadece çalıştıkları için ben İstanbul'dan ayrılınca kadar biraz ilerleme kaydetmişlerdi" der.³³

Bizzat Sultan II. Mahmud tarafından Giuseppe'nin eğitimine teslim edilen Enderun öğrencilerinin İstanbul'un önde gelen ailelerinden beyler, ağalar ve efendiler gibi elit bir gruba mensup oldukları ve aralarında bazılarının da istikbâlde yüksek makamlara ulaştığı görülmektedir. Nitekim yukarıda da alıntı yaptığımız Tayyazade Ahmed Atâ, yine bu hususta en emin kaynaklar arasındadır: "ol vakit bu muzikaya dahil olanlardan Halil Efendi miralaylığa, Yesarîzade Necib Paşa ferikliğe ve Osman Paşa livalığa ve kaymakam-ı rikâb-ı hümayun Rüşdî Paşa biraderzadesi Âtîf Bey kaymakamlığa, ve'l-haletü hazihi berhayat olan İbrahim Paşa livalığa kadar irtika ederek, bu gûruha dahil olan biraderim Halil Edib Bey ve Aynîzade Kemal Galib Efendi ve Rifat Bey biraderi Şemsi Bey ve Merkezzade Nuri Bey ve Bursalî Ferhad Ağa ve müşarûniyleh Rüşdî Paşa biraderzadesi İskender Bey, terk-i hizmetle, mumaileyh Edib Ağa ve Yusuf Bey ve Rasih Bey ve Hasan Hoca ve Halil Efendi ve biraderim Halil Bey ve Galib Efendi ve Şemsi Bey ve Muhtar

Mahmoud Compositeur.

Ce n'est point un conte, ni une fable, ni une illusion. Mahmoud se livre à la composition; en ce moment, sa haute-esse a peut-être publié son album ou envoyé des manuscrits au *Ménestrel*. On dit même confidentiellement que le sultan s'occupe d'une partition pour la rue Lepelletier (musique turque; bien entendu, l'aise orientale de cuivre, dont le fracas va toujours en croissant, dans le goût de la *Embrâlda*). Voici ce que nous mande de Constantinople un de nos plus fidèles abonnés:

Constantinople, 15 novembre.

A Constantinople la vieille musique turque meurt d'agonie, et ne se retrouve que parmi les Derviches; leurs instruments consistent en un espèce de tambourin, et en flûtes dont le son ne s'entend qu'à peine au milieu du bruit que le joueur fait pour souffler. Leurs chants sont monotones, bien qu'ils ne manquent pas d'un certain caractère, mais il faut voir supporter la sauvage harmonie de ces chants. Sultan Mahmoud est amoureux de la musique italienne, et l'a introduite dans sa garde; c'est une de ses réformes; le frère de Donizetti est directeur de sa musique; on joue même une marche qu'on appelle la *marçha d'Allah* et qu'on dit composée par lui, bien qu'il ne sache pas la musique; il aime surtout le piano, et il en a fait venir plusieurs de Vienne pour ses femmes, qui apprennent je ne sais comment, puisque personne ne peut pénétrer chez elles. La musique militaire ancienne qui subsiste encore dans quelques régiments, se compose de tambours, et d'une quantité de flûtes qui percent les oreilles.

En reste, la population française de Pétra cultive la musique. Il n'y a que deux maîtres de piano, qui donnent des leçons de toute sorte d'instruments. Ils prennent environ 2 fr. 50 c. par leçon.

Ba. de V....

"Mahmoud Compositeur", II. Mahmud'un müzik reformları Fransız dergisi *Le Ménestrel*'e kapak konusu olmuştu. 18 Aralık 1836

Ağa ve Hüsrev Ağa ve Ferhad Ağa ve Osman Paşa muahharen terk-i dağ-dağa-i nagamat u hava ve âzim-i sürudgâh-i âlem-i hebâ olmuşlardır”.³⁴

Mahmud’un yeni yetişen müzik öğrencilerini sık sık huzuruna kabul ederek dinlemesi de onun bu husustaki kararlı teşvikinin bir ifadesidir hiç şüphesiz. 28 Şubat 1829’da padişah ve erkânı vapurla Silivri’den İstanbul’a dönmek üzeredir ki kendisine eşlik etmiş olan askeri muzikanın kara yolu ile İstanbul’a döneceği haberi gelir. Bunun üzerine Mahmud bandoyu gemiye davet eder ve kamarasında onları dinler. İnerken de hepsine ihsanda bulunur.³⁵ Bir başka benzer tesbit de 28 Aralık 1829 tarihine aittir. O gün avlanmak için padişah vapurla Çekmece’ye gidecektir. Vapur, baş tarafına yerleştirilen, “Zat-ı şahane için mürettep olan muzıka ahenk ederek” Sarayburnu’na yanaşmış ve padişahı almıştır. Yemek sırasında muzıka çalmış ve Sultan daha sonra klarnet soloları dinlemiştir. Avdan sonra akşam Çekmece’deki Ayan Konağı’na yerleşen II. Mahmud’un huzurunda yine muzıka çalmış ve kasabanın kadınları da toplanarak uzaktan gelen bu değişik musıkiyi dinlemişlerdir.³⁶ Sevengil’in Hekimbaşı Abdülhak Molla’ya (1786-1853) dayanarak aktardığı bu tesbitlerde, Molla’nın “muzıkacı ağalar” ifadesini kullanarak bandoya atıfta bulunduğu da görülmektedir. İşte o “muzıkacı ağalar” bandosu Giuseppe Donizetti’nin yetiştirmeleridir.

Aynı devre tesbitleri içeren Charles MacFarlane ve İngiliz deniz subayı Adolphus Slade gibi bazı yabancı seyyahların hatıratında da Giuseppe’nin genç müzisyenleriyle Boğaz kıyılarında işitilen provalarına yer verdiklerini görmekteyiz. Nitekim Slade İstanbul’da bulunduğu sırada kulağına gelen bando sesini takip edince hiç ummadığı bir manzara ile

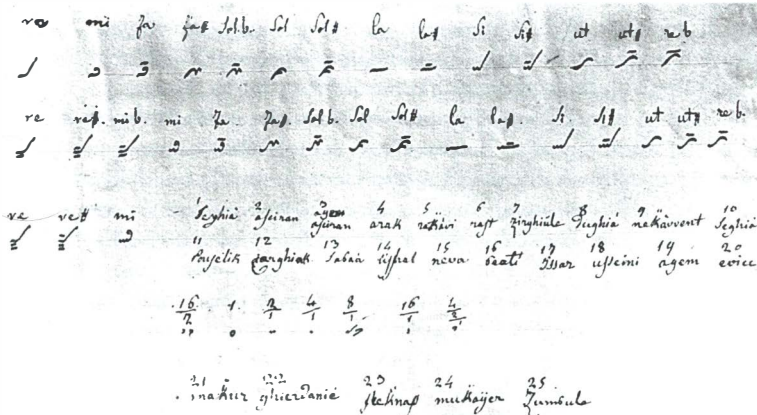

Biralay bandosu. (Hakan Karateke, *Padişahım çok yaşa*)

karşı karşıya gelir; “Bu benim için Boğaziçi sahillerinde beklenmedik bir sürpriz oldu. Rossini’nin müziğini hocaları Signor Donizetti’nin başarısını gösterecek bir şekilde çalışırlardı. Ayağa kalktık ve bandonun çalmakta olduğu saray rıhtımına indik. Çalanların gençliği ve Calasso’ya büyük bir aşinalıkla Rüstem şeklinde hitap etmeleri beni şaşırttı; bunların Enderun’dan olduklarını ve Padişah’ı eğlendirmekle görevlendirildiklerini duymak beni daha da şaşırttı” der.³⁷

Donizetti öğrencilerine Batı müziği nazariyatını öğretebilmek için önce kendisi o sıralarda Osmanlı’da kullanılan bir tür nota yazım tekniği olan Hamparsum’u öğrenir. Hatta iki notasyon sistemini gösteren bir de çizelge hazırlar ki, kendi kaleminden çıkma olan bu belge Bacolla’dan bu yana pek çok yerli ve yabancı kaynakta da yayımlanmıştır. Nitekim Bacolla bu hususta “Donizetti Paşa bu hiyeroglif yazısını inceleyip yorumlamanın bir yolunu bulduktan sonra, harflerini bir dervişin yardımıyla bir kâğıda yazmış, her hiyeroglif harfin karşılığı olan notayı da işaretlerin üstünde göstermişti (bu belge büyük torunundadır). Bu şekilde, onların musikilerini çözebileceği, aynı zamanda öğrencilerine nota öğretebileceği ve nihayet Avrupa notasını okuyabileceği bir tablo, daha doğrusu bir anahtar hazırladı” der.³⁸ Hamparsum tekniğini bilen öğrencilerine Avrupa notasyonunu öğretmek şüphesiz ki çok daha verimli bir yöntemdir. Bu notasyonu bilmesinin bir başka faydası da, aşağıda göreceğimiz şekliyle, ilgi duyduğu Türk musıkisini daha kolay anlayabilmesini sağlaması açısından ayrıca önemlidir.

Mucidinin adıyla anılagelmiş olan bu nota sistemi, III. Selim’in teşvi-kiyle Ermeni müzik adamı Hamparsum Limonciyan (1768-1839) tarafın-

Giuseppe Donizetti'nin hazırladığı Hamparsum tablosu. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

dan geliştirilmiştir. Hem Gregoryen Ermeni Kilise müziğini, hem de Dede Efendi'den aldığı derslerle Türk müziğini öğrenen Limonciyan, kilise ilahilerinin yanısıra, devrinden birçok klasik Türk musıkisi eserinin de günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Hamparsum notasının temeli Gregoryen kilise müziğindeki ilahilerin melodik çizgisini belirlemek için kullanılan eski bir sisteme dayalıdır. Ancak bu eski sistemde perde ve nota tesbiti olmadığı için Limonciyan benzer sembollere ve prensibe dayalı yeni bir nota yazım tekniği geliştirmiştir. Donizetti'nin notasyon hususunda kendisiyle görüşmek yerine Bacolla'nın öne sürdüğü üzere bir dervişten sistem metodunu deşifre ettirmiş olması enteresandır. Bacolla'nın bir başka tesbiti de "Öğrencileri notayı sağdan sola doğru okuduklarından Donizetti'nin bizim notamızı soldan sağa doğru okutabilmek için aşmış olması gereken büyük güçlükler kolayca tahmin edilebilir" yönündedir; oysa Hamparsum notasyonu, bilinenin aksine, Batı notasyonunu gibi soldan sağa yazılan bir sistemdir.³⁹

Bandoların daha formasyon aşamasında bile Avrupalı repertuarın tanınmış standart eserlerine yer verdikleri dikkat çekicidir. "Şehre varışından az bir süre sonra bir alay bandosunun Rossini'nin parçalarını çaldığını daha önce belirtmiştim"⁴⁰ diyen MacFarlane bunların İstanbul için olağan sesler olduğunun altını çizerek, padişahın bandosunun da bazı parçaları gayet iyi bir şekilde icra edebildiklerini belirtmiştir. Ancak zaman zaman İtalyan operatik uvertürleri yerini hiç beklenmedik ülkelerin nağmelerine de bırakmaktadır. "Türklerin arasında yalnız başıma durarak, İtalya'yı, pek çok hoş olayları ve dostları hatırlatan bu tanınmış parçaları işitmek gerçekten benim için çok şaşırtıcı oldu; ancak bu olay, bir sabah Padişah'ın bandosunun eski bir İngiliz havasını çalmaya başladığında yaşadığım mutlu melankolik hislere kıyasla hiçbir şeydi [...] kulağıma bir dostun sesi gibi geldi" diyen MacFarlane'a bu olay eski dostlarını, çocukluğunu, İskoçya ve İngiltere tabiatının belli belirsiz bir yansımaları hatırlatmıştır.⁴¹

Osmanlı saltanat bandolarından işitilen sadece eski bir İngiliz havası değildir. Abdülmecid'in hekimi Dr. Spitzer de hatıralarında padişahın beş yüz kişilik bir kafiyeyle Büyükçekmece'ye yaptığı bir kır gezintisi sırasında hünkâr çadırından yükselen opera nağmeleri, şarkı sesleri arasında Fransız milli marşı *Marseillaise*'i de işittiğini yazmıştır.⁴² Misafir ülke temsilcilerinin yer aldığı askeri merasimlerde çalınmak üzere padişahın bandosuna da tabiatıyla başka ülkelerin resmi marşları öğretilmiştir. Nitekim Osmanlı merasim geleneğini inceleyen Hakan Karateke repertuar bağlamında yaptığı gözlemlerde "Bando zamanla profesyonelleşecek, elçiler ve prensler kendi milli marşlarıyla karşılaşır olacaklardır. Bundan birkaç sene sonra 1833 senesinde İngiliz elçisi Lord Ponsonby Dolmabahçe'deki sahilсарayın rıhtımına çıktığında saray bandosunun *God save the King*'i çalması bunun ilk örneklerinden birisidir" der.⁴³

Merasim icabı çalınan milli marşlardan ziyade, İtalyan asıllı bir müzik mualliminin mevcudiyeti ilk Osmanlı bando repertuarının da doğal olarak İtalyan müziği ağırlıklı olmasında bir etkidir, ancak bu devirde Avrupa’da İtalyan müziğinin hükmetmediği bir merkez hemen hemen zaten yok gibidir. Buna rağmen İzmir’de yayımlanan *Courrier de Smyrne* gazetesinde İstanbul’daki alay bandolarının çok fazla Fransız müziğine ehemmiyet verdiği ve Rossini’nin müziğinin çalınmadığı yönünde hak-sız bir eleştiri dile getirilmiştir. 24 Nisan 1829 tarihli itiraz mektubunda Giuseppe Donizetti durumun böyle olmadığına işaret ederek, bilakis Sultan Mahmud’un Rossini’yi çok sevdiğini ve *Sevil Berberi* operasından Figaro’nun meşhur cavatina’sının temaları üzerine kurulu bir askeri marş-ı padişahın çok beğenerek defalarca tekrar ettirdiğini yazmıştır.⁴⁴

Meşhur librettist Felice Romani (1788-1865) de İstanbul’a 1832 yılında geldiği zaman Giuseppe’yi ziyaret etmiş ve ülkesine dönüşte göz-lemelerini “Donizetti in Costantinopoli” başlıklı bir makalede toplamış-tır.⁴⁵ İstanbul’da saray rıhtımından gelen melodiler ona hiç beklemediği bir şekilde İtalya’yı hatırlatmıştır. Bellini’nin operası *Straniera*’dan bir koro işitmiş ve bunu Gaetano Donizetti’nin *Nuits d’été à Pausilippe*’inden *Voga, voga, il vento tace* mısraı ile açılan barcarolle takip etmiştir. Bu olay-dan yaklaşık on beş sene sonra topçu ikinci alayı muzıka takımı, daha ön-ce de değindiğimiz, 18 Mayıs 1847 tarihli “ihbar kaaime”lerinin o devrin diliyle sıraladığına göre, Flotow, Meyerbeer, Verdi, Gaetano Donizetti, Haydn ve Ricci gibi bestecilerin eserlerinden oluşan potpuriler sunabil-mektedir:

Flotow nâm kimesnenin Förster operasından olan marşı
 Mayerber nâm kimesnenin Vilka operasından bed’i
 Verdi nâm kimesnenin Ernani operasından intihâsı
 Sultan Mahmud Hân-ı Sâni’nin nedimi Ahmed Ağa’nın asker marşı
 Flotow nâm kimesnenin Stradella operasından mahlutası
 Straus nâm kimesnenin İ Lombardi operasından tercennüm-i hânendegân
 Donizetti nâm kimesnenin Don Sebastian operasından intihâsı
 Haydn nâm kimesnenin Avusturya halkının imparator selâmlamaları
 Halevy nâm kimesnenin kraliçe Muskitres operasından makam
 Straus nâm kimesnenin bî-mânâ olan valsleri
 Verdi nâm kimesnenin Nabukodonosor operasından makam
 Rossini nâm kimesnenin Müz operasından niyâz
 Ricci nâm kimesnenin Kidoravinçi operasından makam
 Balf nâm kimesnenin Çingene Kızı operasından marş.⁴⁶

Her ne kadar devrin repertuarı hakkında bu gibi vesikalardan yola çı-karak geniş bir bilgiye sahip olabiliyorsak da, performans seviyesi veya

kalitesi açısından aynı sağlam tesbiti yapabilmenin o kadar da kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. MacFarlane yukarıda görüldüğü gibi padişahın bandosunun bazı küçük eserleri başarıyla çaldığını belirtmiş, ama diğer taraftan da “Bandoyu eğitmekle görevli yaşlı bir İtalyan’ın bana söylediğine göre Türkler’in kendileri müzik öğrenmeye pek fazla yatkın değillerdi ve bu yüzden de çoğu müzisyenler Ermeni reayadan seçilmeydi. [...] Müzik sevgisinin onlar açısından çok büyük faydası olacak, çünkü Türkler için en büyük zorluk, kafalarında sanat ve ilme karşı ilgi uyandırabilmekte yatıyor” diyerek Türklerin müzik sanatına hiç de yatkın olmadığı hususunda karar kılmıştır.⁴⁷ Slade ise Türk öğrencilerinin kabiliyetine değinirken “Donizetti’nin bana söylediğine göre, öğrenmekteki başarıları İtalya için bile dikkatleri çekecek derecede imiş ve bu da Türkler’in ne derece tabii olarak müziğe kabiliyetli olduklarının bir göstergesidir” der.⁴⁸

Ancak ilk deneme yıllarında teknik sorunların olması çok olağan kabul edilmelidir. Türkler’in müzik kabiliyetini öven Slade dahi, Pabuççu Ahmed Paşa’nın Alman, İtalyan ve Fransız karışımı bir repertuarı mehter müziği havasında icra eden bandosu karşısındaki dehşetini hatıratına yazmaktan kendini alamamıştır: “İki klarnet bir fife ve ele geçebilecek her nevi davul ve zilden oluşan bandosu bizim şerefimiz için gürültülü bir ses çıkartmaktaydı. Tekrar tekrar *Freischütz*’ten avcılar korosunu, *Zitti Zitti* ve *Malbrook*’u çalıp durdular ki bir ara hepsinin denizin dibini boylamaları arzusu içinden geçti. Kulaklarımı kapatamadığım yetmiyormuş gibi, bir de nezaketten alkışlamam gerekti. Bir akşam çalış tekniklerinin Türk müziğine daha yatkın olduğunu düşünerek, hem de takdir manâsıyla, paşaya bandosunun Türk müziği çalıp çalamayacağını sordum. ‘Türk müziği!’ diye şaşkınlıkla tekrarladı. ‘Maşallah! İki saattir zaten bunu dinlemiyor muyduk?’ diye cevap verince ben de nezaketle başımı eğdim ve geri çekildim.”⁴⁹ Weber’in *Der Freischütz*’ünü mehteran müziği havasında çalan Türkler’in Giuseppe’nin de adını “Don İzzet” şeklinde kendi dillerine adapte ettikleri söylenmektedir.⁵⁰

* Hamparsum notasyonunu öğrenen Giuseppe Donizetti derslerinde İtalyan teori kitapları kullanmaktadır ve kullandığı çoğu materyal da tabiatıyla İtalya’dan getirilmektedir. Zaman zaman aile fertleri bu hususta görevlendirilirken, bazen de İtalya’daki dostlar yardımı yetismektedirler. Daha önce de alıntı yaptığımız 10 Kasım 1830 tarihli mektubunda Giuseppe, Gaetano’dan Milano’ya gitmişken bazı kısa opera librettoları alarak kendisine yollamasını rica etmiş ve ilaveten bir de Maestro Asioli’nin *Principj di Musica* nazariyatını ve “her kimin olursa olsun, yeter ki anlaşılır ve İtalyanca açıklamaları olan” bir armoni kitabı istemiştir.⁵¹ Anlaşılan Ağalar bandosu müzik nazariyatı derslerini Milano Konservatuari profesörlerinden Bonifazio Asioli’nin (1769-1832) metodundan görmek-

tedirler. Ancak nota sıkıntısı yine de İstanbul'daki sorunların başında gelmektedir. Giuseppe Gaetano'ya "Her iki mektubunda da bana yolladığın notalardan bahsetmişsin fakat şu ana kadar elime ulaşan bir şey olmadı, bunun dışında notaların piyano uyarlaması olmadığına üzülüm ama ne yapalım..." der.⁵²

Donizetti ailesinin yakın dostlarından olan Antonio Dolci (1798-1869) de Giuseppe'nin zaman zaman nota hususunda yardımına koşanlar arasındadır. Dolci de Mayr'ın öğrencisi olmuş ve Gaetano ona ilk operalarından olan *Alina*'yı (1828) ithaf etmiştir. Hatta geçici bir süre Lezioni Caritatevoli di Musica'nın müdürlüğünü yaparak, St. Maria Maggiore kilisesinin de müzik direktörlüğü görevini üstlenmiştir. Gaetano'nun ölümcül hastalığında ve ardından gelen hukuki işlemlerde de Dolci'nin Donizetti ailesine yardımları çok büyük olacaktır. Dolci'den nota ve teori kitapları yollamasını isteyen Giuseppe, ondan bilhassa İstanbul'daki pedagojik seviyeyi dengeleyebilmesi açısından okullarda öğretilen kolay parçalar seçmesini rica etmiştir.

Bu tür kişisel yazışmaların yanı sıra resmi devlet yazışmalarında da İtalya'ya bando enstrümanları siparişleri verildiği görülmektedir. Nitekim Başbakanlık Arşivi'nde Muallim Cevdet tasnifi maliye belgeleri arasında yer alan Ahmed Fethi Paşa'nın 1832 tarihli bir yazışmasına atfen Gazimihal'in aktardığı bu kayıta "Atufetlû müşir paşa marifetleri ve Muzika-i Hümayun ustakârı Donizetto vesatetiyle bundan bir sene akdem aşağıya ısmarlanmış olan muzika sazları bu defa vürud etmiş ve icab eden bahâsı 24.700 kuruşa baliğ olmuş olmakla..." denilmektedir.⁵³ Bacolla'nın tesbitleri de 1850'li yıllara gelindiğinde sipariş edilen enstrümanların bazılarının Milano'daki Pelitti imalathanesi tarafından İstanbul'a yollandığını göstermektedir. Bacolla Donizetti'ye ait "bir tomar mektup içerisinde" örnek teşkil etmesi açısından 30 Kasım 1854 tarihli yazışmayı yayımlamıştır. Öncesinde Pelitti ve Donizetti arasında düzenli yazışmaların olduğu da görülmektedir. Giuseppe mektubunda enstrümanların siparişini verdikten sonra "Adı geçen bütün çalgıların aynı modelde ve bilinen biçimlerde olmasına lütfen dikkat ediniz, gereksiz masraftan kaçınmak için bunları sadece altı sandık içinde çabuk gönderiniz. [...] Çok hassas çalgılar oldu-

Antonio Dolci

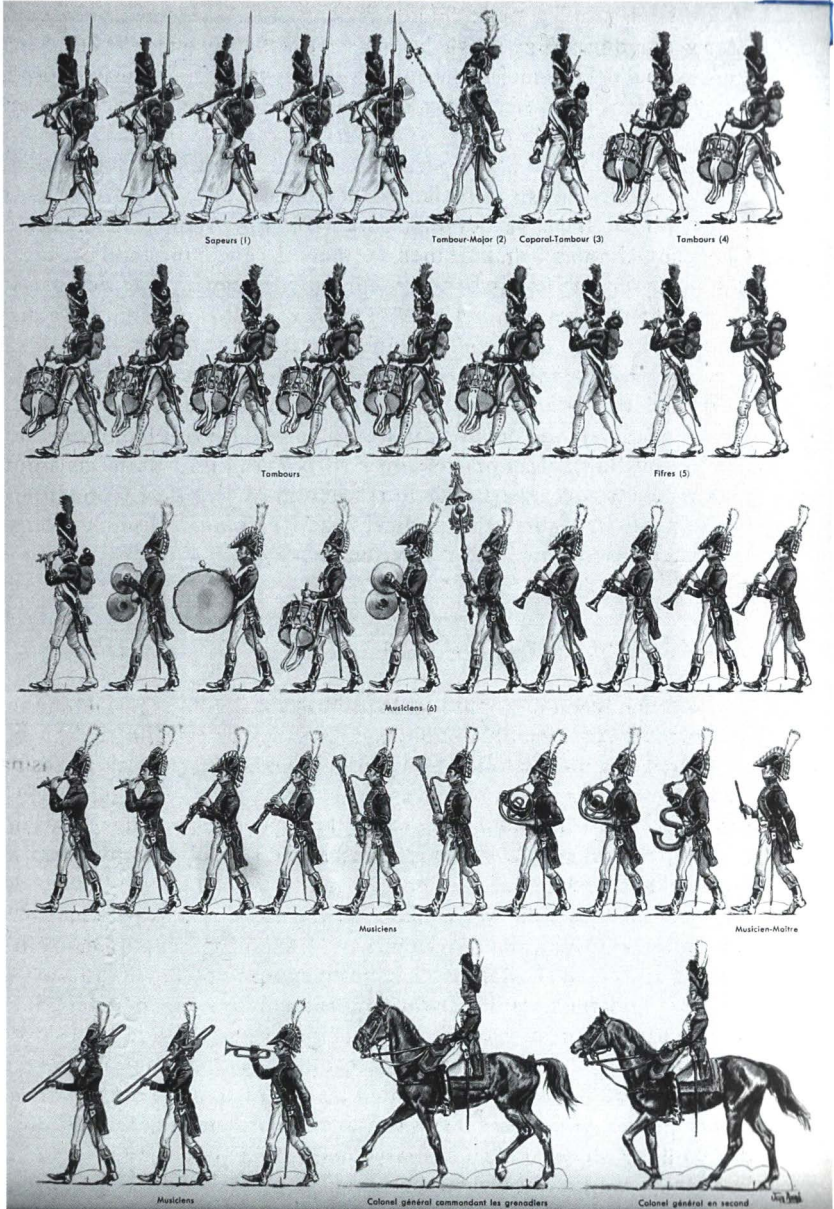
ğu için bunları sandığa yerleştirirken dikkatlice sarmanız gerekir. Geçen yıl nasıl gönderdiyseniz gene öyle hazırlarsanız hiçbir şey olmaz”⁵⁴ der. Mektup İstanbul’daki bandolara düzenli şekilde İtalya’dan enstrüman getirildiğini göstermenin yanı sıra, Donizetti’nin mesleki titizliğine ışık tutması açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bu devirde İstanbul için sipariş edilen enstrümanlarda özel imalata gereksinim duyulduğu ve bu husustaki talimatın da yine bizzat Giuseppe tarafından İtalya’ya iletildiği görülmektedir. Avrupa bandolarında Chapeaux-Chinois olarak bilinen ve mehter çevgenini andıran, ancak büyük bir sopanın üzerinde kurulu bir daireden sarkan zillerden oluşan bu enstrümanın tepesinde genellikle insan yüzünü gösteren bir güneş bulunmaktadır. Bacolla’nın ifadesine göre İslami kuralların figüratif sanata olan zıtlığı yüzünden bu güneşin bir hilâle değiştirilmesi icab etmiştir.⁵⁵ Bandoda böyle bir uygulamaya gidilirken, ilginç olan yüksek rütbeli paşaların II. Mahmud devrinde ihdas edilen ve “Tasvir-i Hümayun” denilen minyatür padişah portrelerini madalyon şeklinde üniformalarının yakalarında taşımaya başlamalarıdır. Nitekim 23 Temmuz 1836 tarihinden itibaren, II. Mahmud’un portresi Selimiye, Rami, Taksim kışlalarıyla Mekteb-i Harbiye ve Bâb-ı Âli’ye de asılır.⁵⁶

2.2 Mahmudiye ve Battallia

Portreleri resmi makamlara asılmaya başlanan Sultan II. Mahmud’un bandoları sadece operatik eserlerden düzenlenen parçalar değil, daha önce Ahmed Ağa’nın bestesinde de gördüğümüz üzere, padişahın şahsına özellikle bestelenen ve onun onayını alan marşlar da çalmaktadır. Giuseppe Donizetti de İstanbul’a geldiği dört ayın içinde Sultan II. Mahmud’a bir askeri marş bestelemiş ve bu marşın kendi imzasını taşıyan ve bugüne kadar tesbit edilebilen en eski orijinal yazması Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi’nde ortaya çıkmıştır. Donizetti’nin elyazısıyla “1829 Costantinopoli” ibaresini taşıyan marşın “Joseph [Giuseppe] Donizetti” tarafından “Sultan II. Mahmud için bestelendiği” notanın en üstüne yazılmış ve kenarında da dört aydır kendisinden ders alan öğrencilerinin acemi olduğu için bu eserinin “semplicità”, yani çok sade bir üslupta bestelendiğine dair İtalyanca bir not düşülmüştür.⁵⁷ Bu son derece önemli bir tesbittir. Zira bu yazmanın bir diğer önemi de bugüne kadar sadece piyano redüksiyonu halinde bilinen bu marşın bizlere 1829 yılındaki orijinal haliyle bando orkestrasyonunu gösteriyor oluşudur.

Materyal sıkıntısı Mahmud Ragıp Gazimihal de dahil olmak üzere pek çok araştırmacıyı bando orkestrasyonu hususunda uzun zaman karanlıkta bırakmıştır. Nitekim Gazimihal “İlk bandonun müntesiplerin-

Napoléon devrine ait bir Fransız bandosu. (*Emre Aracı Arşivi*)

Marche Composée

Piccolo flauto
Piccolo clarinetto
Saxofono
Violoncello
Coro
Organo
Basso
Servant
Chorale

BIBLIOTECA DEL R. CONSERVATORIO
DI MUSICA DI NAPOLI

Donizetti - Odega per la Santa Massima? II

Bright
1829.

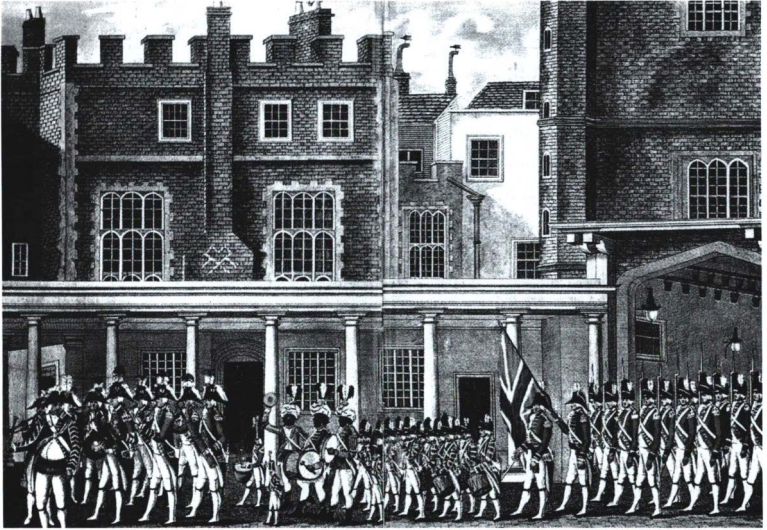
*Cantata offuscata da quella di per le Sante non essendo ella
più che un'idea di quella di prima; e questa è l'unica che si conserva
negli archivi della Biblioteca di Milano.*

21 20
2. 20
: 10
26. 10

fine // segue

AUTOGRAFO
BIBLIOTECA DI MILANO

03652

Osmanlı Devleti Batı tarzı bandoyu benimsemeden önce Avrupa bandoları Türk kıyafetinde müzisyenler ihtiva etmekteydi. Bir İngiliz alay bandosu Londra St. James's Sarayı önünde (1790'lar). (Emre Aracı Arşivi)

den kimin ne çaldığı ve ayrı ayrı ne kuvvette çalıcılar oldukları hakkında hiçbir yerde bilgi bulunamamıştır. O yıllarda bütün Batı bandalarında kullanılabilmiş partison aranjmanlarının seviyesi ve aletlerin pistonsuz oluşu ve Böhm sisteminden mahrum bulunmaları dikkate alınacak olursa iktihamı uzun emeklere muhtaç birer tekniğin henüz bahis mevzuu olmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır” der.⁵⁸

Napoli'deki yazmadan Giuseppe'nin “semplicità” tanımından marş-taki kolay unsurların hem melodik, hem de armonik yapıya atfen kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra popüler olarak *Mahmudiye* adını alan Fa majör tonalitesindeki bu marş o kadar kolay gözükme de melodik yapısı I. (tonik) akorun bir, üç ve beşinci notaları çevresinde dönen bir karakteristik göstermekte ve ana temanın geliştirilmeden tekrarlanması da icra açısından ve deşifre olarak belki müzisyene bir derece kolaylık sağlamaktadır. Armonik anlamda da kullanılan progresyonlar sık sık I ve V. dereceler (tonik-dominant) arasından gidip gelen akorlarla son derece temeldir. Trio kısmının daha bitişik basamaklarla ilerleyen bir melodik dizi üzerine kurulu olması da marşın sadeliğini gösterir. Ancak ritmik açıdan marş hiç de kolay sayılmaz; noktalı 8'lik ve 16'lık figürleri birliktelik açısından güçlük yaratacak potansiyeldedir.

Kullanılan bando orkestrasyonu da bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, on sene sonra Sultan Abdülmecid için yazılan *Mecidiye Marşı*'na kı-

yasla, daha küçük olsa da Napoléon dönemi Fransız bandoları ile aynen uyum gösterir. Haliyle Giuseppe böyle bandolarda görev yapmış ve İstanbul'da da doğal olarak bilgisi dahilindeki orkestrasyonu tatbik etmiştir. Dolayısıyla partisyondaki enstrümanlar Napoléon dönemine ait bir bando tasvirinde de görülmektedir. *Mahmudiye*'nin değişik katlarda 9 enstrüman şeklinde orkestrasyonu yapılmıştır. Bunlar notadaki orijinal tanımlarıyla Piccolo Flauto in fa, Piccolo Clarinetto, Primi Clarinetti in C, Secondi Clarinetti in C, Corni in fa, Trombe in fa, Fagotti, Trombone e Serpant ve Gran Cassa'dır (piccolo flüt, küçük klarinet, bir ve ikinci klarinetler, korno, trompet, fagot, trombon, serpentone ve büyük davul). Bütün enstrümanlar natürelidir. Tahta nefesliler ailesine dahil olan deriy-le sarılı kıvrak bir yılan şeklindeki serpenton da bu orkestrasyondan anlaşıldığına göre bir süre Osmanlı bandolarında kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti en çağdaş haliyle Avrupalı bando nüvesini topraklarına ithal etmiştir. II. Mahmud'un bandosu Napoléon'un bandosundan farksızdır. Dolayısıyla her ne kadar Gazimihal "İşe yarar üç beş takımın 1850'den evvel yetiştirilebilmiş olacağına inanılmaz; daha eski takımlar muhakkak ki *Tambur-major* borazanlarından ibaretti" dese de daha başında Giuseppe Donizetti'nin gelişiyile İstanbul'da tam kadrolu bir bandonun teşekkül ettiği görülmektedir.⁵⁹ Zira Gazimihal'in bu gözlemi padişahın elit ağalardan oluşan saray bandosu dışındaki alay bandoları içindir; ancak bu gelişmenin hızla diğer bandolara sıçramamış olması yine de imkânsız gibi gözükmemektedir. Düşündürücü olan bir başka durum da Osmanlı mehter müziğinin Avrupalı bando formasyonunu tarihte etkilemiş olması; hatta Avrupa'nın alay bandolarına Türk kıyafetleriyle müzisyenlerin dahi sokulmasına sebebiyet veriş ve Avrupa'ya en başta kendisinin ihraç ettiği böyle bir geleneği sonradan geriye, Batı üniformaları içerisinde ithal ediyor oluşudur. Zira 18. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere Avrupa krallıklarının muhafız alayı bandolarında dahi törenlerde Türk kıyafetindeki müzisyenlerin resmi geçitlere katıldığı devrin ikonografyasından da açıkça tesbit edilebilmektedir.

Askeri müzik alanındaki bütün bu etkileşimler 19. yüzyılda da Osmanlı ve Avrupa arasında karşılıklı olarak sürmeye devam etmiştir. Hatta Giuseppe Donizetti'nin *Mahmudiye Marşı* da bu etkileşim arasında garip ve bilinmeyen bir şekilde İsveç'e kadar ulaşmış ve 1839'dan itibaren İsveç'te resmi marş olarak kabul edilmesinin ardından İsveç ordusunun yedi değişik alay bandosu tarafından farklı dönemlerde günümüze kadar merasimlerde çalınagelmıştır.⁶⁰ Bugün İsveç Askeri Müzik Arşivi'nde bu marşın 4 Kasım 1839 tarihini taşıyan orijinal bir yazması bulunmaktadır. Zamanın İsveç Muhafız Alayı müzik direktörü Franz Preumayr tarafından kopyası hazırlanan marş İsveççe *Sultan Mouhmuds Favorit-Marche* başlığını taşımaktadır.⁶¹ Marşın özgün adının değiştirilmeden Sultan

Mahmud'un marşı olarak kabul edilmiş olması veya melodisinin alınarak başka bir isimle İsvçleştirilmemiş olması da kayda değer ve önemli bir unsurdur. Aynı yıllarda *Souvenir de Constantinople Variations brillantes* adı altında *Mahmudiye*'nin Londra ve Paris'te de aranjmanlarının basıldığı görülmektedir.⁶²

Kungl. Skånska dragonregementets
marsch.

Mahmudiye Marşı'nın *Skånska dragonregementets marsch* (İsvç Siivari Alayı Marşı) adı altında 1901-1905 arası İsvç Ordu Marşları kitabında basılan notası. (*Ale Edenstrand*)

Giuseppe Donizetti yeni marşının bir kopyasını da Bergamo'daki hocası Mayr'e yollamıştır. Bugün Donizetti Arşivi'nde bulunan nota *Marcia favorita del gran Sultano Mahmud II* başlığını taşımakta olup eserin sadece tek-sesli melodik bir versiyonudur. Büyük olasılıkla Giuseppe hocasının da yeni marşını görmesini istemiş olmalıdır. *Mahmudiye*'nin piyano redüksiyonu-nun da dahil olduğu çeşitli versiyonları zamanında hem İstanbul'da hem de Avrupa'da basılmıştır. Marşın tam orkestrasyonlu şef partisi ilk kez Napo-li'de B. Girard tarafından yayımlanmıştır. Bu yıllarda Gaetano'nun Napoli Konservatuari'nda hoca olarak bulunduğu düşünülürse ağabeyinin bu eser-inin basılmasına onun ön ayak olmuş olabileceği düşünülebilir. Senelerdir hiçbir kayda rastlanmayan ve tahminen en eski basılı edisyon olan bu no-ta da Napoli Konservatuari Kütüphanesi'nde ortaya çıkan eserler arasında-dır.⁶³ Kapağındaki *Marcia Imperiale ossia Marcia di Mahmoud* (Saltanat Marşı veya Mahmud'un Marşı) tanımı da artık Donizetti'nin marşının resmen Marş-ı Sultani olarak kabul edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Nota üzerinde verilen unvanı da "Capo Istruttore per la Musica Militare al servi-zio della Sublima Porta Ottomana" (Bâb-ı Âli hizmetindeki Askeri bandolar baş eğitmeni) şeklindedir.

223

MARCIA IMPERIALE
ossia

MARCIA DI MAHMOUD

Composta da Giuseppe Donizetti
Capo Istruttore per la Musica Militare al servizio della Sultana
PORTA OTTOMANA

Piccolo flauto in fa
Piccolo Cl¹
1^a Cl¹ in C
2^a Cl¹ in C
Cori in fa
Trombe in fa
Fagotti
Trombone
Serpant
Gran Cassa

NAPOLI! P. B. Girard e C¹ (1671) (M. Pasinati inc.)

Marcia Imperiale ossia Marcia di Mahmoud; Napoli'de B. Girard tarafından yayımlanan nota Mahmudîye Marşı'nın en eski matbu örnekleri arasındadır. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

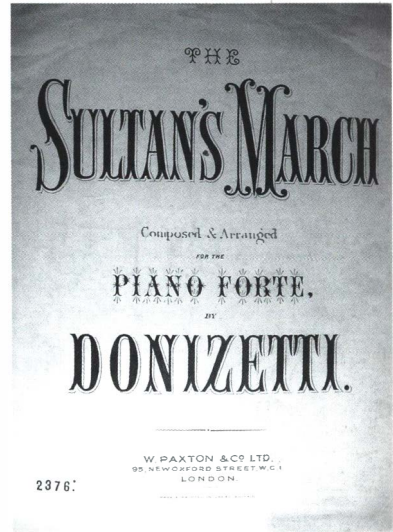

Mahmudiye'nin Osmanlı Milli Marşı olarak tekrar kabulünün ardından 1918 yılında "Muzıka-yı Flumâyun muallimi Zati Bey" tarafından yapılan piyano aranjmanı. (Emre Aracı Arşivi)

Zaten Bâb-ı Âli'nin Giuseppe Donizetti'ye olan bağlılığı *Mahmudiye Marşı*'nı seneler sonra VI. Mehmed Vahideddin'in saltanatı döneminde imparatorluğun resmi marşı olarak kabul etmesinde de görülmektedir. 28 Temmuz 1918 tarihli *Hilâl* gazetesinde yayımlanan haberde "Sultan'ın Osmanlı Marşı olarak II. Mahmud zamanındaki marşın kabul edilmesini emrettiği bildirmektedir. Bu marş Donizetti'nin eseridir. Yeni askerî sistemin kuruluşundan hemen sonra II. Mahmud tarafından kabul edilmiş idi" denilmektedir.⁶⁴ Bu vesileyle *Mahmudiye Marşı*'nın Muzika-i Hümayun muallimlerinden Zati [Arca] (1864-1951) tarafından yeni bir piyano aranjmanı hazırlanarak 1918 yılında İstanbul'da basılmıştır. Kapığında II. Abdülhamid devrinde kabul edilen Osmanlı armasını içeren *Mahmudiye*'nin adı da bundan böyle "*Marche Nationale Ottomane*", Osmanlı Milli Marşı olarak değiştirilmiştir. Böylelikle İstanbul'a varışından yaklaşık bir asır sonra dahi Giuseppe Donizetti'nin imparatorluğun resmi müziğindeki imzası ve hatırası hâlâ canlıdır. Aynı dönemde Harutyun Sinanyan ve G. Avolio da *Mahmudiye Marşı*'nı yeniden armonize eden besteciler arasındadır.

Devrin diplomatik yazışmalarında da Osmanlı İmparatorluğu'nun tekrar resmi marşı olarak kabul ettiği bu marşın notalarının büyükelçilikleri vasıtasıyla ilgili yurtdışı makamlara iletildiği görülmektedir. Nitekim İsveç makamları arasındaki 25 Ekim 1918 tarihli bir resmi yazışmada İsveç askeri bandolarına "Sultan'ın iradesine göre kabul edilen" yeni marşın notası ileilmektedir.⁶⁵ Halihazırda İsveç alay bandolarının resmi müziği durumundaki *Mahmudiye*'nin tekrar Osmanlı Milli Marşı olarak kabul edilmiş olması Stockholm yetkilileri açısından enteresan bir çelişki yaratmış olmalıdır.

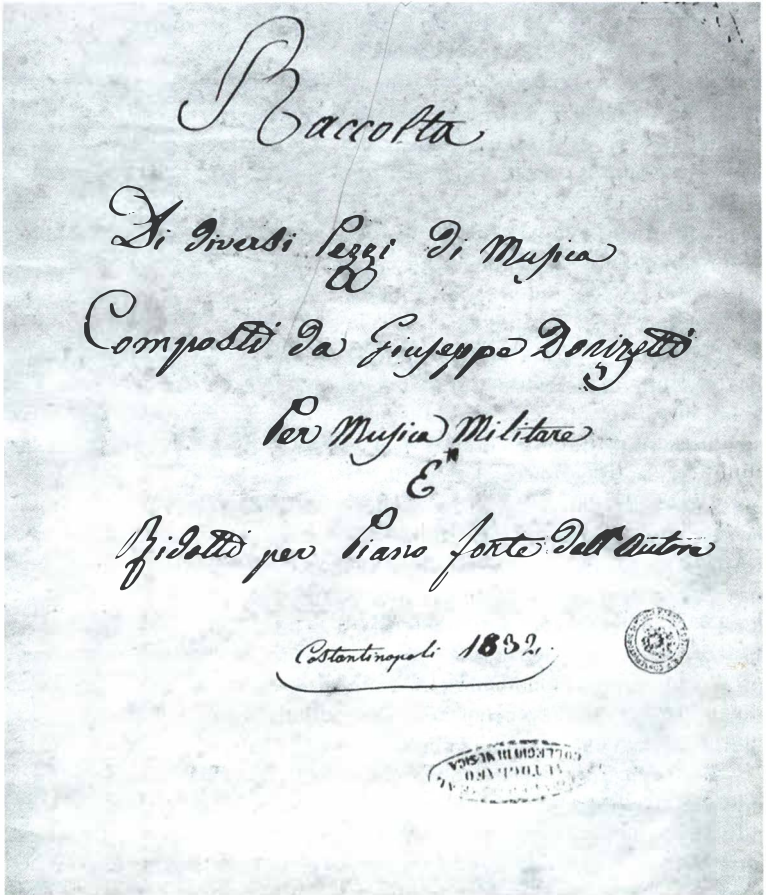
Mahmudiye'nin piyano redüksiyonlarının da tarih içerisinde değişik edisyonlar halinde Avrupa'da basıldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi II. Mahmud'a hiçbir atıf yapılmadan sadece *The Sultan's March* adı altında 95 New Oxford Street, Londra adresindeki W. Paxton & Co. Ltd. yayınevi tarafından İngiltere'de çok sade bir kapak tasarımı ile basılan edisyondur.⁶⁶ Burada bestekârın adı sadece Donizetti olarak verilmiş, dolayısıyla edisyon ister istemez, marşın çok daha meşhur olan, Çacta-

W. Paxton & Co. Ltd. tarafından *The Sultan's March* adı altında Londra'da basılan *Mahmudiye Marşı*'nın notası. (Emre Aracı Arşivi)

no'ya ait bir esermiş gibi yorumlanma olasılığını doğurmuştur. Ancak orijinal Fa majör tonalitesinde basılan nota Giuseppe Donizetti'nin *Mahmudiye Marşı*'ndan başka bir eser değildir.

Torun Giuseppe'nin *Histoire*'ındaki ifadesine göre dedesi *Mahmudiye*'yi padişaha ilk defa olarak 1831 sonbaharında Beylerbeyi Sarayı'nda dinletmiş ve marşı çok beğenen II. Mahmud da o gün Donizetti'ye "bey" unvanını kullanma izni vermiştir.⁶⁷ Dört ay gibi bir sürede böyle bir marş besteleyerek, bunu zaman darlığından sade bir şekilde kaleme alan Giuseppe'nin marşını padişaha sunmak için iki yıl beklemiş olması

Raccolta di diversi pezzi di musica composti da Giuseppe Donizetti per musica militare, Giuseppe Donizetti'ye ait yayımlanmamış yaklaşık 82 eserin orijinal elyazması piyano redüksiyonunu içeren 1832 İstanbul tarihli albüm. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

doğrusu pek de akla yatkın değildir. Dolayısıyla II. Mahmud İtalyan baş eğitmeninin kendisi için kısa bir sürede kaleme aldığı marşını çok daha önce işitmiş olmalıdır. Nitekim Giuseppe Donizetti'nin nezaretinde Türkiye'nin müzik hayatında yaşanan bu değişimin titreşimleri Avrupa basınında da kısa sürede kendini belli etmeye başlamıştır: “Bu bir peri masalı, fabl veya illüzyon değil. [...] İstanbul'da geleneksel Türk müziği acı içerisinde öldü” ifadeleriyle kapak sayfasından konuyu haberleştiren meşhur Fransız müzik dergisi *Le Ménestrel* bu metamorfozu özetlerken “Sultan Mahmud İtalyan müziğini seviyor ve bu geleneği ordusunda başlattı. Bu, reformlarından sadece bir tanesi. Donizetti'nin ağabeyi müzik eğitiminin başında bulunuyor. Donizetti'nin bestelediği söylenen *Sultan'ın Marşı* adındaki bir marşı devamlı surette çalıyorlar, çünkü ellerinde çuval dolusu müzik yok” der ve *Mahmudiye*'ye de atıfta bulunur.⁶⁸

Esasında Donizetti'nin İstanbul'da bestelediği marş sadece II. Mahmud'a sunduğu törensel nitelikli *Mahmudiye* den ibaret değildir. Napoli Konservatuari Kütüphanesi'nde bulunan *Raccolta di diversi pezzi di musica composti da Giuseppe Donizetti per musica militare* başlığı ile İstanbul 1832 tarihini taşıyan bir cilt yazma içinde onun askeri manevralarda çalınmak üzere bestelediği bir set (*Battaglia*), yani savaş müziği ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Bu albüm Giuseppe'nin İstanbul'da bulunduğu sırada hepsini numaralandırarak değişik formlarda kaleme aldığı toplam 82 eserin piyano redüksiyonunu içermektedir.⁷⁰ Burada üç porteli şekilde piyano ve klarnet solo için aranje edilmiş haliyle cildin 37. sırasında verilen eser bir savaş havasıdır. Bu nota Etem Üngör'ün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde tesbit ettiği bir vesikada detaylıca anlatılan ve “bugün maalesef elimizde değildir” dediği “usta Donizetti kullan”na ait “Cenk havası”, ya da benzeri tarzda onun bestelediği başka bir eseri olmalıdır.⁷¹ Napoli'deki yazmada Mi bemol majör tonalitesindeki eserin birinci bölümü giriştir. Bunu çarpışma hazırlığı için süvari ve piyadelerin savaş meydanaındaki yerlerini almaları takip eder. Uzaktan müziğin sesi işitilir ve trompet savaş sinyalini verir. 3/8'lik süratli bölüm savaş ânıdır. Savaş bitimini ölü ve yaralıları için dua kısmı takip eder ve esirlerin teşhirinin ardından da cenk havası allegro ile son bulur. Notadaki son söz ise Latince “Laus Deo”, yani “Allaha şükür”dür.

Üngör'ün sunduğu tercüme de askeri tatbikat müziğinin tasvirinden başka bir şey değildir. Nitekim Giuseppe'nin İtalyanca olarak notasına koyduğu açıklamalar Osmanlıca metinle aynı olmasa da büyük yakınlık göstermektedir. Bundan da çıkan sonuç, alay bandolarının padişahı neçlendirmek için sembolik birkaç Rossini marşı çalan bir hoş sada topluluğundan ziyade, ciddi anlamda savaş müziğini etüt ederek bunu askeri tatbikatlarda manevranın önemli bir parçası olarak bilinçle yerine getiren bir örgütlenme ve eğitim içerisinde olduğudur.

2.3 Bülbül peşrevinden Beethoven'a

Tabiatıyla Donizetti'yi Osmanlı başkentinde etkileyen sadece İran şalları, pırlantalar ve saray şekerleri değildir; İstanbul'da bulduğu değişik sesler de onu ve müziğini bir hayli etkilemiştir. *Battallia*'nın da bulunduğu *Raccolta di diversi pezzi di musica* albümü aynı zamanda 40'a yakın geleneksel Türk musıkisi eserinin armonik ve polifonik aranjmanını içermektedir. Giuseppe bu tür eserleri "Canzone Turcha", Türk Şarkısı olarak tanımlamış ve kimi zaman bestecisinin adını vermiş, kimi zaman, eser enstrümantal da olsa, şarkının sözlerini İtalyanca fonetik açılımı ile belirtmiştir. Örneğin defterin 17. parçası Sol majör tonalitesinde beste-

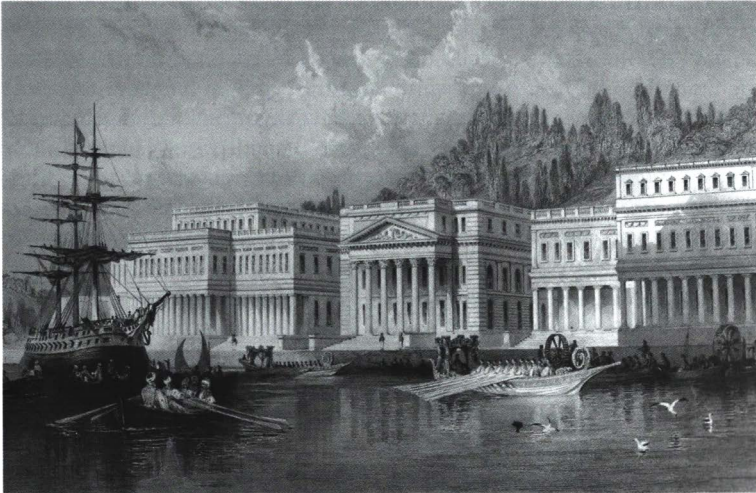
"Bilbul Pestref" [Bülbül Peşrevi] Imitazinone Turca di Donizetti.
(Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

nen *Bilbul Pestref di Meisin aga* açıklamasını içerir. Bu *Meysin* [Müezzin] Ağa'nın Bülbül Peşrevi'dir. 18 numara Fa majör tonalitesinde *Canzone Turcha di Dervisef Bey*, Dervişef Bey'in bir şarkısıdır. 19 numara ise *Saat sciarki di Etem aga*, Etem Ağa'nın Saat Şarkısı'dır (sol majör). *Evvel Benim Nasle Yarin di Teffik Efendi* ise Tevfik Efendi'ye ait 22 numaralı Sol minör tonalitesinden *Evvel benim nazlı yarım* adını taşıyan bir şarkı düzenlemesidir. *Meysin* Ağa'ya ait olan bir başka aranjman da *Canzone Turcha, volendo imitare la marcia Imperiale comps. Di Meisin aga* başlığını taşır. Anlaşılan *Meysin* Ağa da padişaha bir "Marş-ı Sultani" bestelemiştir. Her ne kadar bu kişilerin kimliklerini tesbit etmek mümkün olamamışsa da kendilerinin Muzika-yı Hümâyun'a mensup ağalar oldukları düşünülebilir.

Defterdeki diğer eserlerden iki tanesi de Giuseppe'nin İstanbul'daki yaşantısı sırasında gözlemediği önemli gün ve olaylara dairdir. Bunlardan bir tanesi 27 Eylül 1831 tarihinde yaşanmış olduğu anlaşılan bir fırtına için bestelenen 29 sıra numarasındaki dört sayfalık *Allegro Agitato*

temposundaki *Oragano del 27 7bre 1831* başlığını taşıyan parçadır. Tempo-da belirtilen sürat gerçekten de eserin genel telaşlı havası ile fırtınayı canlandırır niteliktedir. *Il nuovo Seraglio di Besiktache* adını taşıyan diğer parça ise II. Mahmud'un Beşiktaş'ta inşa ettirdiği yeni sarayı için yazılmıştır. Ancak nedense parçanın üzeri daha sonra çizilmiştir. Bu aranjmanlarda armonik ilaveler kimi yerde basso şifresi ile rakamlarla belirtilirken, kimi yerde de akor kullanılmadan iki sesli barok envansiyon üslubuna uygun olarak yapılmıştır. Eserler böyle bir uygulamaya tabi tutulurken doğal olarak geleneksel musikinin icab ettirdiği ara seslerden mahrum olarak Batı tampere sistemine uygun şekilde tekrar yazılmıştır. Giuseppe Donizetti'nin daha İstanbul'a vardığı ilk günlerden itibaren böyle bir uygulamaya girişmiş olması şüphesiz onun sadece askeri müzik değil, ülkedeki geleneksel müziğin de bir şekilde Avrupailleştirilmesi düşüncesine bir hizmeti olarak görülebilir.

Bu aranjmanlar arasında adının *Gran Signore Medesimo* olarak verildiği II. Mahmud'a ait iki eserin de benzer tekniklerle Avrupailleştirildiğini görmek Giuseppe'nin bu hususta saraydan da destek gördüğü anlamına gelmektedir. Nitekim albümün 68 ve 69. parçaları II. Mahmud'a ait şarkı aranjmanlarıdır. Bunlardan ikincisi Donizetti'nin kendi imlâsıyla "Ghiünüm Biruchi ghiul ýzer" sözlerini taşır ki bu II. Mahmud'un "Gönlüm ey suh-ı gül-izar" mısraı ile başlayan Şehnaz-Buselik makamındaki şarkısıdır.⁷² II. Mahmud esasında kalbi iki farklı kültüre de aynı derecede bağlı bir hükümdardır. Türk musıkisini de gayet iyi bilmektedir ve bu alanda

II. Mahmud'un Beşiktaş sahilindeki yeni sarayı Donizetti'nin de bir bestesine ilham kaynağı olmuştu. (T. Allom'un gravürü)

Hamdullah Han saraydaki yeni müziğin yarattığı ortama daha fazla dayanamamış ve burada 1845 yılında vefat etmiştir.

III. Selim kadar çok sayıda olmasa da önemli eserler bırakmıştır. Kaftanı atarak Avrupalı üniforma giyen bir padişahın kendi bestelerini de bu şekilde bir İtalyanın deneysel tekniğine açıyor olması onun sadece askeri değil, sosyolojik açıdan da müziğin Batı istikametine geliştirilmesi hususundaki hassasiyetini gösterir.

İyi bir tanburi, neyzen ve hanende olan II. Mahmud aynı hassasiyetle geleneksel müziği de sarayında barındırmış, korumuş ve en başta Hamdullah Han İsmail Dede Efendi (1778-1845) olmak üzere devrin önemli bestekârlarına sahip çıkmıştır. Nitekim Dede Efendi en parlak eserlerini onun himayesindeyken bestelemiştir. Ama Donizetti'nin burada ortaya çıkan aranjmanları büyük olasılıkla Dede Efendi'nin inzivaya çekilmesine sebep olan olayların başında gelmelidir. Nitekim nasıl Beethoven'ın bir eseri şark enstrümanları tarafından çalındığında ortaya absürd bir sonuç

çıkarsa, Sultan II. Mahmud'un geleneksel bir bestesinin piyanoda armonize edilerek çalınması da bu sanatın en yüksek formunu ve tekniğini bilenler için kabul edilemez bir durum olmalıdır. Dolayısıyla Fransız müzik dergisi *Le Ménestrel* "İstanbul'da geleneksel Türk müziği acı içerisinde öldü" derken belki de haklıdır.⁷³ Zira o sanatın en önemli bestekârının akıbetinin bir önsezişi gibidir bu durum. Nitekim bu haberin yayımlanmasından sadece dokuz sene sonra saraydaki değişikliklere daha fazla dayanamayan Dede Efendi ilerlemiş yaşında padişahın hacca gitmek üzere izin ister. İstanbul'dan bir nevi kaçış olan bu seyahatte yakalandığı koleradan ötürü 29 Kasım 1845'te Mekke'de hayata gözlerini kapar.

Müzik alanındaki hızlı değişim karşısında geleneksel musikişinaslar hüsrana uğrayarak payitahtı terkederken, Avrupa'nın genç virtüözleri de İstanbul sarayındaki Batı sanatına olan ilgi ve merakı tatmin etmek üzere buraya sökün etmeye başlamışlardır. Sultan Abdülmecid devrinde sayıları epey artan bu virtüözlerin Sultan II. Mahmud devrinden itibaren sarayda konser vermek üzere Osmanlı başkentine geldikleri anlaşılmaktadır. Yabancı sanatçıların sarayda konser vermeleri yeni bir âdet değildir. Nitekim tarihte çeşitli Avrupalı müzisyen grupların zaman zaman Topkapı Sarayı'nı ziyaret ettikleri bilinmektedir. Hatta Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) I. François kendisine teşekkür amacıyla bir grup Fransız müzisyen yollamış; padişah da bu rahatlatıcı müziği tehdit-

kâr bularak müzisyenleri apar topar ülkelerine geri yollatmıştır.⁷⁴ İngiliz org yapımcısı Thomas Dallam da 1599 yılında III. Mehmed'e hediye olarak Kraliçe I. Elizabeth'in yolladığı kendi imalatı olan orgu İstanbul'a getirerek kurmuş ve Topkapı Sarayı'nda konserler vermiştir.⁷⁵

Ancak 19. yüzyılda durum farklıdır; artık Osmanlı Batı kültürünü benimsemek amacındadır. Dolayısıyla Avrupa müzik sanatının parlak virtüözleri İngiltere, Fransa, Avusturya veya Rusya saraylarında kabul gördükleri derecede II. Mahmud'un sarayında da ağırlanacaklardır. Genç bestekâr ve arpçı Élie Parish-Alvars (1808-1849) ise bu bağlamda öncülük edenler arasındadır. Bugün repertuara kazandırdığı arp konçertoları ile tanınan ve zamanında Mendelssohn'un dostu olan Alvars, İngiltere'nin Teignmouth kasabasında Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Londra'da Nicolas Charles Bochsa ile çalışmış, 1828'de Floransa'ya geçerek Maximilian Leidesdorf'un kompozisyon öğrencisi olmuş ve Guglielmo ailesi ile şan çalışmıştır. Paris'te III. Napoléon'un Kapelmeister'ı ve sonradan Paris Konservatuari'nin meşhur arp hocası olan Théodore Labarre'den (1805-1870) de ders aldığı söylenen Alvars 1831'den itibaren solo kariyer arayışı içerisinde Avrupa saraylarını dolaşmaya başlamış; aynı yıl Kopenhag ve Stockholm'de başlayan turnesi onu St. Petersburg ve Moskova'ya getirmiştir. 1832'de de İstanbul'daki Rus büyükelçisi Kont Boutinoff'un daveti üzerine Osmanlı başkentine gelen Alvars II. Mahmud'un huzurunda da konserler vermiştir. Hatta bu ziyaretin hatırasına padişaha bir de marş bestelemiştir. Arp için yazılan *Marche favorite du Sultan* opus 30 sıra numarası ile 1836'da Artaria tarafından Viyana'da basılmış, ancak garip bir şekilde eser padişaha değil, Büyükelçi Boutinoff'a ithaf edilmiştir.⁷⁶ Buna rağmen kapakta marşın bizzat bestecisi tarafından "Grand Sultan"ın huzurunda çalındığı da belirtilmektedir.

Alvars'ın kataloglanmış eser listesini ilk defa kısa biyografisiyle bir kitapta toplayan Floraleda Sacchi Sultan'ın Marşı için Alvars'ın en sevilen eserleri arasında olduğunu söylemekte ve sık sık transkripsiyonunun yapıldığını da ifade etmektedir.⁷⁷ Opus 30 Sultan'ın Marşı'nın yanı sıra Alvars yine bu ziyaretinin ürünü olarak bir de *Voyage d'un harpiste en Orient* (Bir Arpçının Doğu'daki Gezintisi) başlıklı bir arp albü-

Arpçı Parish-Alvars, İstanbul'a 1830'larda gelen ilk virtüözler arasındaydı.

NO 3
VOYAGE D'UN HARPISTE EN ORIENT.

Recueil
D'AIRS ET DE MELODIES POPULAIRES
EN TURQUIE ET EN ASIE MINIEURE
confiés
à 1 Instrument de la Poesie
LA HARPE
et dédiés
A MADAME LA PRINCESSE MOROSI
de Constantinople
par
E. PARISH ALVARS.
*Sont joués ces morceaux en présence du Sultan et dans les cercles de l'ambassade
de Russie le Comte de Bentinck et le Pacha de*

Ant. Ste Hall
LONDRES
F. BOOSEY & Co. Editeurs de Musique étrangère, 25, Mark Lane, 4, Bedford Sq.
F. Boosey, Lith. to Her Majesty

Pl. 36

Alvars'in *Voyage d'un harpiste en Orient* (Bir Arpçının Doğu'daki Gezintisi) başlıklı solo arp albümü Londra'da Boosey & Co. tarafından 1844 yılında basılmıştır. (*Emre Aracı Arşivi*)

mü yayımlamıştır. Altı parçadan oluşan set hem Viyana'da Mechetti tarafından ilk defa 1843 yılında basılmış, hem de Londra'da meşhur Boosey & Co. tarafından ertesi yıl İstanbul Boğazı'nı tepeden tasvir eden aynı gravürle yayımlanmıştır. Bu eser de kapakta verilen bilgiye göre Büyükelçi Boutinoff'un Büyükdere'deki sarayında ve padişahın huzurunda çalınmış ve İstanbul'da yaşayan Prens Morousic'ye ithaf edilmiştir. *Recueils d'airs et de melodies populaires en Turquie et dans l'Asie Mineure* (Anadolu ve 'Türkiye'den popüler halk şarkıları ve havaları) alt başlığı ve (1) *Souvenir du Bosphore* (Boğaziçi Hatırası), (2) *Danse Bulgarienne* (Bulgar Dansı), (3) *Air hébreu de Philippopolis* (Filibe'den bir Musevi havası), (4) *Air arménien* (Ermeni havası), (5) *Marche du parade du sultan* (Sultan'ın Marşı) [opus 30'dan farklı bir marştır] ve (6) *Chanson grecque de Santorino* (Santorini'den Yunan şarkısı) bölüm başlıklardan anlaşılacağı üzere, Alvars'ın İstanbul'un da ötesinde gezdiği Osmanlı topraklarının etnik ve topoğrafik müzik panoramasını yansıtır niteliktedir. Görüldüğü üzere Giuseppe Donizetti Doğu melodilerini Osmanlı başkentinde armonize veya aranje eden tek kişi değildir. Alvars'ın albümünün bir de motto olarak kullandığı şiiri vardır ki bu da kendisinden 10 sene önce İstanbul'u ziyaret eden meşhur İskoç şairi Lord Byron'a aittir.⁷⁸ Byron İstanbul'a 13 Mayıs 1810'da varmış ve şehirde iki ay kalmıştır. 10 'Temmuz'da ise Sultan II. Mahmud'un huzuruna çıkmıştır.

İtalyan basını ve Giuseppe'yi İstanbul'da ziyaret eden İtalyan seyyahlar da vatandaşlarının bu başarısından ötürü hayli gurur duymaktadırlar. Cesare Vimercati, "Hayatlarında daha önce Avrupa müziği işitmemiş pek çok genç insan, bir seneden az bir zamanda, Bergamolü profesör Signor Donizetti'nin dersleri sonucu grup halinde oldukça teşekküllü askeri bandomlar oluşturabildiler. Her biri müzik deşifre edebiliyor ve başarılı şekilde çalabiliyor"⁷⁹ derken, Antonio Baratta'nın *Costantinopoli nel 1831* başlıklı kitabında çizdiği tablo belki de Donizetti hakkında çıkan en romantik, ama aynı zamanda en oryantalist yorumdur: "Türkiye'deki yeni ilmin sınırlarını genişletmek için Donizetti Herkül üstü fiziksel bir enerji sarfetti, çünkü ders vermesi gereken alaylar birbirlerinden çok uzak yerlerdeydi. Bazen aşırı soğukta, bazen de tropik güneşin altında uzun mesafeler katetmesi gerekti. Ama o hiçbir engel karşısında yılmadı, ancak sağlığı kötü şekilde etkilendi. Bunu yazmamızın sebebi diğer İtalyanların bu muhteşem olaydan ders almalarıdır; bizim bir vatandaşımız ilk defa Doğu'da bir müzik ağacının köklerini toprağa yerleştirmiştir, ki o kökler ileride büyüyerek pek çok meyve vermeği vadetmektedir."⁸⁰

Baratta'nın takdir ettiğini, II. Mahmud zaten takdir etmiş olmalıdır ki Donizetti Osmanlı'da yavaş yavaş Avrupai usulde gelişmekte olan nişan sistemi kapsamında ihdas edilen Nişan-ı İftihar'a layık görülür.⁸¹

Giuseppe Donizetti'ye 18 Eylül 1831 tarihinde takdim edilen ve kendisinin İtalyanca "Ordine del Thourat" (Tuğra Nişanı) şeklinde tercüme ettiği bu madalyonun bir de resmi yaptırılmıştır.⁸² Edhem Eldem'in açıkladığına göre Nişan-ı İftihar, rütbe alametlerinden gerçek nişan türünden mükâfatlara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine almıştır. İftihar kelimesinin taşıdığı anlam ise, verilen mükâfatın alan kişiye şan ge-

Giuseppe Donizetti. Luigi Gobbi (1834, İstanbul), suluboya. (Fondazione Bergamo nella storia – Museo Donizettiano – Bergamo)

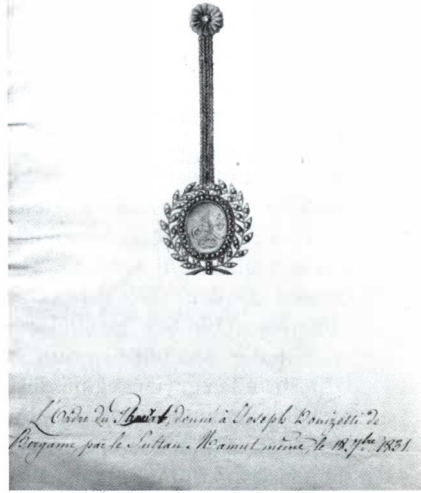
tirmesidir.⁸³ Nitekim Giuseppe Donizetti İstanbul'da Luigi Gobbi adında bir ressamı nişanını göğsüne takmış halde minyatür bir portresini yaptırmıştır.⁸⁴ Geniş fesi ve apoletli üniformasıyla Bonaparte'ın eski flütçüsü, "Muallim Donizet" artık tam bir Osmanlı beyefendisidir. Kendisine bir de "Ustakâr-ı Muzıka-yı Hümayun Donizet 247" yazan Türkçe bir mühür takdim edilmiştir. Hicri 1247 Nişan-ı İftihar'ın verildiği 1831 yılına denk düşmektedir.

Giuseppe Donizetti 1828 yılında İstanbul'a gelişinin ardından hayatının sonuna kadar kaldığı bu şehirden ara ara seyahatlere de çıkmıştır. Nitekim İtalya'ya çeşitli ziyaretleri olduğu, devrin mektup ve belgelerinden de anlaşılmaktadır. 1834 sonbaharı işte böyle bir seyahat dönemidir. Bunun sebebi eğitimi için İtalya'da kalan oğul Andrea'yı görmek ve aileyi ziyaret etmektir.⁸⁵ Bu devir mektuplarından anlaşıldığı üzere çocuk aşırı bir yalnızlık hissine kapılmıştır.

Donizettiler İstanbul'a geldikleri zaman Andrea eğitimini tamamlamak üzere Gaetano'nun mesuliyeti altında İtalya'da bırakılmıştı. İlk önce Mayr'ın müzik okuluna yollandıysa da pek kabiliyetli görülmediği için buradan alınmıştı. Nitekim amca Gaetano 30 Aralık 1828 tarihli mektubunda "Giuseppe'den bu kadar methini iştımeme rağmen Andrea'nın müziğe karşı hiçbir kabiliyeti olmadığını görmek doğrusu beni çok üzdü" demektedir.⁸⁶ Zaman zaman iki kardeş arasında Andrea'nın eğitimi konusunda da anlaşmazlıklar çıkmaktaydı. Veli tayin edilen Gaetano çocuğun Bergamo'da kalmasını savunurken, Giuseppe de Cenova'ya giderek oradaki Kraliyet Koleji'ne

hukuk okumak üzere yazdırılması taraftarıydı. 1832 yılında Giuseppe'nin arzusu yerine geldi; İstanbul'dan yolladığı 700 frank ile Andrea Cenova'da 1841 yılına kadar sürecek olan hukuk eğitimine başladı.⁸⁷

1834 yılına gelindiğinde anne ve baba Donizettiler yaşlanmış ve sağlık sorunları belirmiştir. Nitekim bu ziyaret ailenin son defa bir araya gelişi olur; bir sene içerisinde hem baba Andrea, hem de anne Domenica vefat edeceklerdir. Giuseppe ve Gaetano Ekim ayı sonuna doğru Cenova'da buluşurlar ve 21 Kasım'da Bergamo'ya geçerler. Ashbrook'un ifadesine göre Antonio Dolci ve ileride Gaetano'ya büyük yardımları dokunacak olan Barones Rosa Rota-Basoni ile dostlukları da bu ziyarette kuvvetlenir. Uzun rahatsızlığının ardından Andrea Donizetti 9 Aralık 1835 tarihinde Bergamo'da vefat eder. Gaetano o sırada La Scala'da *Maria Stuarda* operasının temsili üzerine çalışmaktadır. Bütün cenaze masraflarını o karşılar ancak merasime katılamaz. Giuseppe de İstanbul'da olduğu için bulunamamıştır; ama Gaetano'nun Dolci'ye verdiği direktif cenaze sadece tek bir oğlunun, kendisinin, sahip çıktığının belirtilmesi yö-

Giuseppe Donizetti'ye II. Mahmud tarafından verilen Nişan-ı İftihar. (Biblioteca Civica "Angelo Mai", Bergamo)

nündedir.⁸⁸ Francesco'nun karşılayacak imkânı yoktur; Giuseppe de çok uzaktadır. 10 Şubat 1836 günü de anneleri Domenica Nava Donizetti'nin vefat haberi gelir. Francesco haberi bildirmenin yanısıra, her şeyin kendisine kalıp kalmayacağını merak etmektedir.⁸⁹ Gaetano ve Giuseppe haklarından feragat etmişlerdir.

Ancak kötü talih Gaetano Donizetti'nin peşini bırakmaz; baba ve annesinin ardından 30 Temmuz 1837'de de çok sevdiği eşi Virginia Vaselli'yi 28 yaşında kaybeder. Artık Gaetano İtalya'da yalnız kalmış ve moral çöküntüsü içerisine girmiştir. Kayınbiraderi Antonio Vaselli'ye yazdığı bir mektubunda “Kim için çalışıyorum? – Neden? – Bu dünyada yapayalnızım – Yaşamama sebep ne?” der.⁹⁰ Bu gibi bunalımlar onda zaman zaman uzakta ve rahat bir hayat yaşayan Giuseppe'ye karşı da cephe almasına sebebiyet vermiştir. “Toto” diye hitap ettiği Antonio Vaselli'yi ağabeyi Giuseppe'nin dostluğuna kat kat tercih ettiği için Napoli'ye davet eder.⁹¹

Dolci'ye yazdığı mektubunda da bunalımın aldığı ciddi boyut apaçık gözler önüne serilmektedir. Gaetano bu mektubunda “Her ne kadar benden çok daha fazla para kazansa da, ben ağabeyim gibi eski Bizans'ta oturan aptal bir ‘bey’ gibi yaşamak istemiyorum. [...] Hep beraber ev kuralım dedim ama bilemiyorum, sanırım karısı onu bu fikrimden belki onların sırtından geçineceğimi düşünerek caydırdı. Yalnızım – bunu söylemek bile benim için çok acı – bu ifade altında ne kadar büyük bir keder olduğunu tahmin edebilirsin, ama sanki Allah bunun böyle olmasını istedi. Ağabeyim durumunu daha da düzeltir, o zaman Francesco da bizlere katılır. Ah! Boş hayâller” der.⁹² Gaetano'nun hayâlleri gerçekten de boştur. Bir süre İstanbul'a giden Giuseppe Donizetti artık oraya temelli yerleşmiş ve İtalya'ya hiç dönmeye niyeti yoktur. Hatta Gaetano'nun talihsiz hastalığı sırasında onu İstanbul'a getirtmenin yollarını dahi arayacaktır. Bu gibi ruh halleri dışında iki kardeşin arası kısa zamanda düzelir.

II. Mahmud'un yenilikçi girişimleri sadece alay bandolarının Avrupalı sisteme göre yetiştirilmesi ile sınırlı değildir. Padişah Avrupa'nın müziğini Beşiktaş'ta yükselen yeni sarayının salonlarında, odalarında da duy-mak istemektedir ve bu yüzden haremine Viyana'dan piyanolar dahi getirtmiştir.⁹³ Çırağan'dan yükselen sesler sadece İtalyan operatik repertuarıdan adapte edilen marşlar da değildir. Mahmud aralarında hanımların da bulunduğu konserler düzenletmekte ve bunlara kendisi de katılmaktadır. Yine böyle bir konserin haberi 6 Haziran 1839 tarihli İngiliz müzik dergisi *The Musical World*'e konu olmuştur. Eğitimini Paris'te alan genç bir Osmanlı öğrenci, Beşiktaş sarayındaki piyanonun başına oturmuş ve Beethoven'dan varyasyonlu bir sonat çalmaya başlamıştır. Beethoven öleli dokuz sene geçmiştir, ama anlaşılan II. Mahmud sadece yüzeysel bir Avrupa müziği taklitçiliği değil, repertuarın en önemli eserlerini ve

Avrupa'nın en kıymetli bestecilerini çevresine tanıtmak istemektedir. Konser bitiminde büyük bir alkış kopar. Esasında bu II. Mahmud'un katıldığı son konserlerden biri olacaktır. Çünkü reformcu padişah dergi haberinden sadece 25 gün sonra, 1 Temmuz 1839'da, kız kardeşi Esmâ Sultan'ın Çamlıca'daki köşkünde hayata gözlerini yumar. Ancak İstanbul sarayında Batı müziğinin temelleri atılmıştır.

- 1 Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, s. 76
- 2 Chambers' *Edinburgh Journal*, 9 Eylül 1837, s. 259
- 3 Weinstock, *Donizetti and the...*, s. 309
- 4 Ashbrook, *Donizetti*, s. 92
- 5 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 99
- 6 Suha Umur, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi marşlar', *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s. 264
- 7 Zavadini, *Donizetti: Vita...*, mektup 39
- 8 G. Locatelli, 'Giuseppe Donizetti Pascia', *Bergamum*, s. 26
- 9 Gaetano'dan Andrea'ya mektup, Napoli, 21 Ekim 1828; Zavadini, *age*, mektup 42
- 10 Charles MacFarlane, *Constantinople in 1828*, Cilt II, s. 173
- 11 Zavadini, *age*, mektup 46
- 12 Luigi Arditi, *My Reminiscences*, s. 41-42
- 13 Giuseppe'den Dolci'ye mektup, Constantinopoli, 7 Aralık 1848, autograf BnF, no: 49, LA Cilt 30
- 14 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 100
- 15 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, 7 Mayıs 1829; Ashbrook, *age*, s. 107; Zavadini, *age*, mektup 45
- 16 Constantinopoli, 10 Kasım 1830; *Studi Donizettiani*, Cilt 4, 1988, s. 84; Autograf: Ateneo di Scienze, Lettere ed Arti di Bergamo, Franco Abbati bağış
- 17 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, Napoli, 24 Haziran 1830; Zavadini, *age*, mektup 57
- 18 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, Napoli, 13 Şubat 1830; Zavadini, *age*, mektup 53
- 19 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, Napoli, 20 Ağustos 1829; Zavadini, *age*, mektup 51
- 20 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 99
- 21 Refik Ahmet Sevengil, *Opera San'atı ile ilk temaslarımız*, s. 15
- 22 Sevengil, *Opera San'atı...*, s. 16
- 23 Zira Bülent Aksoy, aynı temsil hakkında olduğunu tesbit ederek Fransız gezgin Pouqueville'den 1798 tarihli şu bilgiyi aktarmakta: "Fransa ile savaştan bir yıl önce Sultan sarayında bir komedi gösterisi seyretmek istedi. Bunun için Pera'dan bazı İtalyanları bir oyun sahnelemek üzere davet etti. İtalyan musıkisinin tatlılığı, çekiciliği Selim'i pek etkilememişse benziyordu, Avrupa dansları hiç de onun zevkine göre bir şey değildi." Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin...*, s. 100
- 24 Sevengil, *Opera San'atı...*, s. 17
- 25 Sevengil, *Opera San'atı...*, s. 55
- 26 Tayyarzade Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ*, III, s. 109-110; Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 104
- 27 Österreichische Nationalbibliothek, Viyana, MS44018.Mus; aynı marşın yine Breslau'da basılan dört el piyano için de bir aranjmanı mevcuttur; MS37124.Mus
- 28 Sevengil, *Opera San'atı...*, s. 59; Pars Tuğlacı, *Mehterhane'den Bando'ya*, s. 83
- 29 Etem Ungör, *Türk Marşları*, s. 39
- 30 *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836, Cilt 3, no 159, s. 1
- 31 Aksoy, *age*, s. 102
- 32 Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire de la Réforme de la Musique en Turquie*, s. 21
- 33 MacFarlane, *age*, Cilt II, s. 172-3
- 34 Tayyarzade Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ*, III, s. 109-110; Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 104
- 35 Sevengil, *Saray Tiyatrosu*, s. 6
- 36 Sevengil, *Saray Tiyatrosu*, s. 7
- 37 Sir Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece etc, and of a cruise in the Black Sea with Captain Pasha in the years 1829, 1830 and 1831*, s. 135

- 38 Aksoy, *age*, s. 212
39 Aksoy, *age*, s. 212
40 Charles McFarlane, *age*, cilt. II, s.170-171
41 Charles McFarlane, *age*, cilt. II, s.170-171
42 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 59
43 Hakan Karateke, *Padişahın çok yaşı*, s. 142
44 Bortolo Bellotti, *Storia di Bergamo e dei Bergamaschi*, cilt.7, s. 118
45 F. Romani, 'Donizetti in Costantinopoli (frammento di un viaggio inedito in Oriente)', *Miscellanea del Cavaliere Felice Romani tratta della Gazzetta Piemontese*, i (ristampa dell'articolo della Gazzetta Piemontese del 12 novembre 1834, Torino, tipografia Favale, 1837), s. 12
46 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 58-59, 61
47 MacFarlane, *age*, Cilt II, s. 172-3
48 Slade, *age*, s. 135
49 Slade, *age*, s. 193-4
50 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 42n
51 *Studi Donizettiani*, Cilt 4, 1988, s. 84
52 *Studi Donizettiani*, Cilt 4, 1988, s. 84
53 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 49
54 Aksoy, *age*, s. 213
55 Aksoy, *age*, s. 212
56 Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004
57 Autograf NAP, 63652, Cartella VII
58 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 47
59 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 60
60 Bo Sandberg'e göre bu askeri üniteler ve marşı kullandıkları tarihler şöyledir: "Svea livgarde (I 1). 1840'lar; Skånska dragonregementet (K 6*) 1870 – 1927; Skånska pansarregementet / dragonregementet (P 2) 1947 – 1994; Norra skånska/Skånska dragonregementet (P 2/Fo 14) 1994 – 2000; Skånska dragonbrigaden (PB 8, MekB 8) 1/7 1994 – 2000; Skånska dragongruppen (del av MD S) 2000 - " (Bo Sandberg'den Emre Aracı'ya 19 Şubat 2005 tarihli e-posta)
61 Ake Edenstrand'dan Emre Aracı'ya 12 Şubat 2006 tarihli e-posta
62 *Souvenir de Constantinople Variations brillantes, sur une marche favorite du Sultan Mahomet de Donizetti*, (pianoforte) Op. 41; Carl Mayer, London, Wessel & Co. [1836] BL h.3865.ii.(1.); Paris, Chez Mme Lenoire et Cie. [1840?] BL h.726.j.(37.)
63 NAP, 39.7.14
64 G. Donizetti (torun), 'Türkiye'deki müzik ve Osmanlı İmparatorluk Marşı üzerine toplu bir bakış: Suha Umur, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi marşlar', *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s. 265; "Sultan Mahmud Han-ı Sani hazretleri tarafından Nizam-ı Cedid-i Askeri'nin kuruluşu sırasında Donizetti'nin meşhur eserlerinden olan marşın Osmanlı Marşı olarak kabul edildiğinin tebliği" için bkz. BOA, Tarih: 29/Za/1336 (Hicri): DH UMVM 124 – 165
65 Ake Edenstrand'dan Emre Aracı'ya 13 Nisan 2006 tarihli e-posta
66 Emre Aracı Arşivi
67 Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire...*, s. 21-22
68 *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836, cilt 3, no 159, s. 1
69 *Raccolta di diversi pezzi di musica composti da Giuseppe Donizetti per musica militare e ridotti per pianoforte dell'autore*, Autograf NAP 20.7.3
70 Her ne kadar sıralamada 81 eser görünse de toplam 82 parça bulunmaktadır. 61 sıra numarası iki defa yanlışlıkla kullanılmıştır. Toplam 60 yaprak olan cildin bir yaprağı ise kayıptır.
71 Etem Üngör, *age*, s. 31 ve 34; TSMA A/1084
72 Y. Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, II, Ankara, 1990, s. 7
73 *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836, cilt 3, no 159, s. 1
74 Rauf Yekta: *Türk Musikisi*, s. 116
75 Bkz: Stanley Mayes, *An organ for the Sultan* [Sultan'ın Orgu (çev. M. Halim Spatar) İstanbul, 2000]; Emre Aracı, 'Orgun sultana yolculuğu', *Cumhuriyet Dergi*, 6 Şubat 2000, s. 12-14
76 Floraleda Sacchi, *Elias Parish-Alvars, Life, Music, Documents*, s. 41
77 Floraleda Sacchi, *age*, s. 40

- 78 I enter thy garden of roses,
Beloved and fair Haidée,
Each morning where Flora reposes,
For surely I see her in thee.
Oh, Lovely! Thus low I implore thee,
Receive this fond truth from my tongue
Which utters its song to adore thee,
Yet trembles for what it has sung
(Floralda Sacchi, *age*, s. 83-84)
- 79 Cesare Vimercati, *Constantinople e l'Egitto*, s. 65 (Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, s. 273)
- 80 Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire...*, s. 9
- 81 Edhem Eldem bu konuda şöyle der: "Nişan-ı İftihar'ın kuruluş tarihi tartışmalıdır ve 1831 yılından 1834 yılına kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda, Nişan-ı İftihar terminolojisinin ne türden taltif ve mükafat araçlarını kast ettiği konusu da son derece muğlaktır. Bazen aynı nişanın 'nişân-ı zî-şân' veya 'Nişan-ı İmtiyaz' gibi isimlerle anıldığı durumlara da rastlanmaktadır. Bu muğlak terminolojiden varılacak sonuç, Osmanlıların âlâmetler, nişanlar ve madalyalar arasındaki farklılığı Batılı anlamda henüz yorumlamamış olmasıdır." (Edhem Eldem, *age*.)
- 82 Biblioteca Civica "A. Mai"; doc ref: Specola Doc. 936; 1897 katalogu hatalı olarak bu nişanın 1835 yılında verildiğini yazmaktadır.
- 83 Edhem Eldem, *age*.
- 84 23,5cm x 17cm; MD, 3391-BGm V 2o A b 4
- 85 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, Napoli, 19 Mayıs 1831; Zavadini, *age*, mektup 65
- 86 Ashbrook, *age*, s. 106; Zavadini, *age*, mektup 43
- 87 Gaetano'dan baba Andrea'ya mektup, Milano, 4 Mayıs 1832; Zavadini *age*, mektup 73
- 88 Ashbrook, *age*, s. 177; Zavadini, *age*, mektup 186
- 89 Ashbrook, *age*, s. 183; Gaetano'dan Dolci'ye mektup, 5 Mart 1836; Zavadini, *age*, mektup 196
- 90 Ashbrook, *age*, s. 210; Gaetano'dan Antonio Vaselli'ye mektup, 7 Ekim 1837; Zavadini, *age*, mektup 268
- 91 Gaetano'dan Antonio Vaselli'ye mektup, 16 Eylül 1837; Zavadini, *age*, mektup 261
- 92 Ashbrook, *age*, s. 225; Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Paris 13 Kasım 1838; Zavadini, *age*, mektup 316
- 93 *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836, Cilt 3, no 159, s.1

COMPOSED FOR THE SULTAN.

Rossini'nin Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelediği Askeri Marş'ın (Marcia Militare) Londra'da Cramer Beale & Co. tarafından basılan notası. (Emre Aracı Arşivi)

III

Musique Impériale

*“Çok değerli bay Donizetti [...] bestelerimden bazılarının
öğrencileriniz tarafından yorumlanmasını
çok arzuladığım için size bir adet daha
Passa Doble gönderiyorum.”*

Rossini

3.1 Rossini eşliğinde Cuma selamlığı

Osmanlı İmparatorluğu’nun 31. padişahı Abdülmecid (1839-1861) babası II. Mahmud’un ardından tahta çıktığında henüz 16 yaşında genç bir delikanlıydı. Ancak bu genç yaşına rağmen imparatorluğun Batı medeniyetleri çizgisinde yürütülmesini sağlamak üzere başlatılan reform hareketlerini desteklemek konusunda o da babası gibi aynı cesaret ve kararlılığı gösterdi. Çevresinde kendisine bu hususta destek verenlerin en başında hem imparatorluk idaresi, hem de oğlu üzerinde kuvvetli bir nüfuzu olan Bezm-i Âlem Valide Sultan (? - 1853) bulunmaktaydı. II. Mahmud idaresi altında yetişen genç Osmanlı bürokratları da yavaş yavaş kendilerini belli etmeye başlamışlardı. Bunlar arasında Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) bilhassa dikkatleri üzerine çekmişti. Abdülmecid devri reformlarının gerçek mimarı sayılan Mustafa Reşid Paşa, diplomatik çevrelerde büyük takdir kazanmış, Londra sefirliği yapmış ve II. Mahmud tarafından oluşturulan hariciye nezaretinin de başına getirilmişti. Sultan Abdülmecid devrinde ise sık sık azledilip geri döneceği sadrazamlık makamı onu beklemekteydi.

Genç padişah bunalımlı bir devrede tahta çıkmıştı. Mısır’da bağımsızlığını ilan eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa Osmanlı ordusunu Nizip’te bozguna uğratmıştı. Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu İstanbul’a doğru yürümekteydi. Mustafa Reşid Paşa bu krizi diplomatik

girişimler sonucu İngiltere'yi arkasına alarak çözmeyi başarmış, Mısır Şam'ı ve işgal ettiği toprakları iade ederek geri çekilmişti; ancak karşılığında Mehmed Ali, Mısır valiliğini bir tür yarı-bağımsız hanedan durumuna getirmeyi de başarmıştı. Mısır Mehmed Ali Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Batı reformları ekseninde, yerine göre İstanbul'dan da hızlı bir değişim yaşamaktaydı. Dış baskılar ve Mustafa Reşid Paşa'nın da telkinleri sonucu Abdülmecid daha saltanatının dördüncü ayında Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak bilinen reform belgesini resmen kabul ettiğini ilan etti. Osmanlı devletinde padişah iradesiyle adaletnamelerin çıkması olağan dışı değildi, ancak Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu öncekilerden ayıran başlıca özelliklerden biri İlber Ortaylı'nın ifadesiyle "Bâb-ı Âli bürokratlarının düşünüşünü ve tasarılarını yansıtmayı, daha doğrusu onlar tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Bu görüş ve tasarılar, liberal bir iktisadi anlayışın ve ona yönelik yeni bir yönetim modelinin gerçekleştirilmesi istemine dayanmaktaydı."¹ Buna göre devlet; mal ve can güvenliği, adalet, hukuk, vergi ve askeri alanda daha liberal ve adil bir düzen kurmakla yükümlü oluyordu. Ancak en önemlisi bu vadedilen ada-

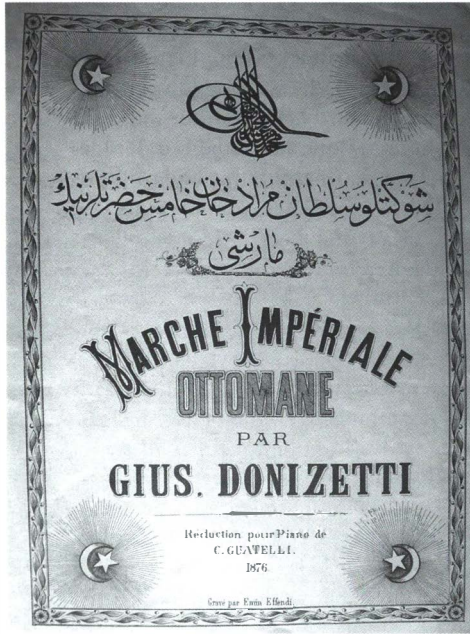
Avrupai bando II. Mahmud'dan itibaren geleneksel Cuma selamlıklarında mehter yerini almıştı. Sultan Abdülaziz'in son selamlığı, *The Graphic*, Mayıs 1876. (Emre Aracı Arşivi)

let, dil ve din farkı güdülmeden, padişahın bütün tebası için geçerliydi. İşte Bernard Lewis'in de altını çizdiği gibi bu son unsur asırlardır uygulanan İslami hukuk düzeniyle büyük bir çelişki oluşturmaktaydı.²

Dini yapıyla hukuki ıslahatın çelişkisi kabul edilirse, müzik alanında ki tanzimatın, belki de etraftaki Avrupa eksentrik liberal havanın bu çelişki ortamındaki en somut ifadelerinden biri olduğunu kabul etmek yanlış olmaz. Müslüman teba ile haklarının bir gözetilmesi kabul edilen Hristiyan halkın benimsediği ve bestelediği musiki de artık padişahın geleneksel Cuma selamlığının resmi müziği haline gelmiş durumdadır. Sultan Abdülmecid'in cülûsundan hemen sonra İstanbul'a gelen, çocuk masallarıyla tanınmış Danimarkalı meşhur yazar Hans Christian Andersen uzaktan gözlemlediği bir Cuma selamlığı sırasında değişik noktalara yerleştirilen çeşitli bandoların belirli aralıklarla çalmakta olduklarını görmüştür.³ Bu bandolar genel olarak Rossini'nin *Wilhelm Tell* inden parçalar çalmaktadır.⁴ Sultan Abdülmecid Cuma namazına Rossini'nin nükte operatik müziğinin vurgu temposu eşliğinde ilerlemekte ve bundan da hiçbir huzursuzluk duymamaktadır. Daha da önemlisi bir anda bütün müzik durur ve majeste Sultan için bilhassa bestelenen yeni bir marş işitilir. Andersen'in hatıratında "Sultan'ın en sevdiği marş" şeklinde bilhassa vurguladığı bu eser "buradaki bandoların başında bulunan Donizetti'nin ağabeyi tarafından özellikle bestelenmiştir".⁵

Andersen'in bandodan işittiği eser *Mahmudiye* değil Giuseppe Donizetti'nin yeni *Marş-ı Sultanî*'si olmalıdır. Zira Napoli Konservatuari Kütüphanesi'nde yazması ortaya çıkan bu eser Giuseppe Donizetti tarafından Sultan Abdülmecid'e ithafen 1839'da, notanın da üzerinde belirtildiği şekilde, padişahın tahta çıktığı Temmuz ayında bestelenmiştir.⁶ Giuseppe her ne kadar 1829'da bestelediği marşına aynı zamanda "Marche Impériale" adını vermişse de sonuçta o marş Sultan Mahmud'un adını taşımaktadır. Bu durum, Avrupa monarşilerinde olduğu şekliyle, hükümdarlar değişse de sabit kalan bir milli marş yerine, Osmanlı'da her padişah devrinde, kendi adlarıyla anılan, yeni seremonik marşların kabul edilme prensibinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Sultan Abdülaziz devrinde Callisto Guatelli'nin padişah için bestelediği *Aziziye Marşı* resmi marş olarak kabul edilmiştir. Padişah 1867 yılında İngiltere'yi ziyaret ettiği zaman Kraliçe Victoria'nın bandoları hünkârı, İngiliz topraklarına ayak bastığı Dover limanında bu marş ile karşılaşmışlardır. Bunu takip eden merasimlerde hep bu marşın çalındığı ve İngiliz nota yayınevleri tarafından da özel izinle aranjmanlarının yayımlandığı görülmektedir. İngiliz bando şefi Dan Godfrey'nin piyano aranjmanını yaptığı *Aziziye Marşı*, Bond Street'teki Chapell & Co. tarafından kapağında özel izinle ilk defa basıldığına dair bir ibareyle yayımlanırken, bu eserin "The national air of Turkey", Türkiye'nin milli marşı olduğu da bildirilmiştir.⁷

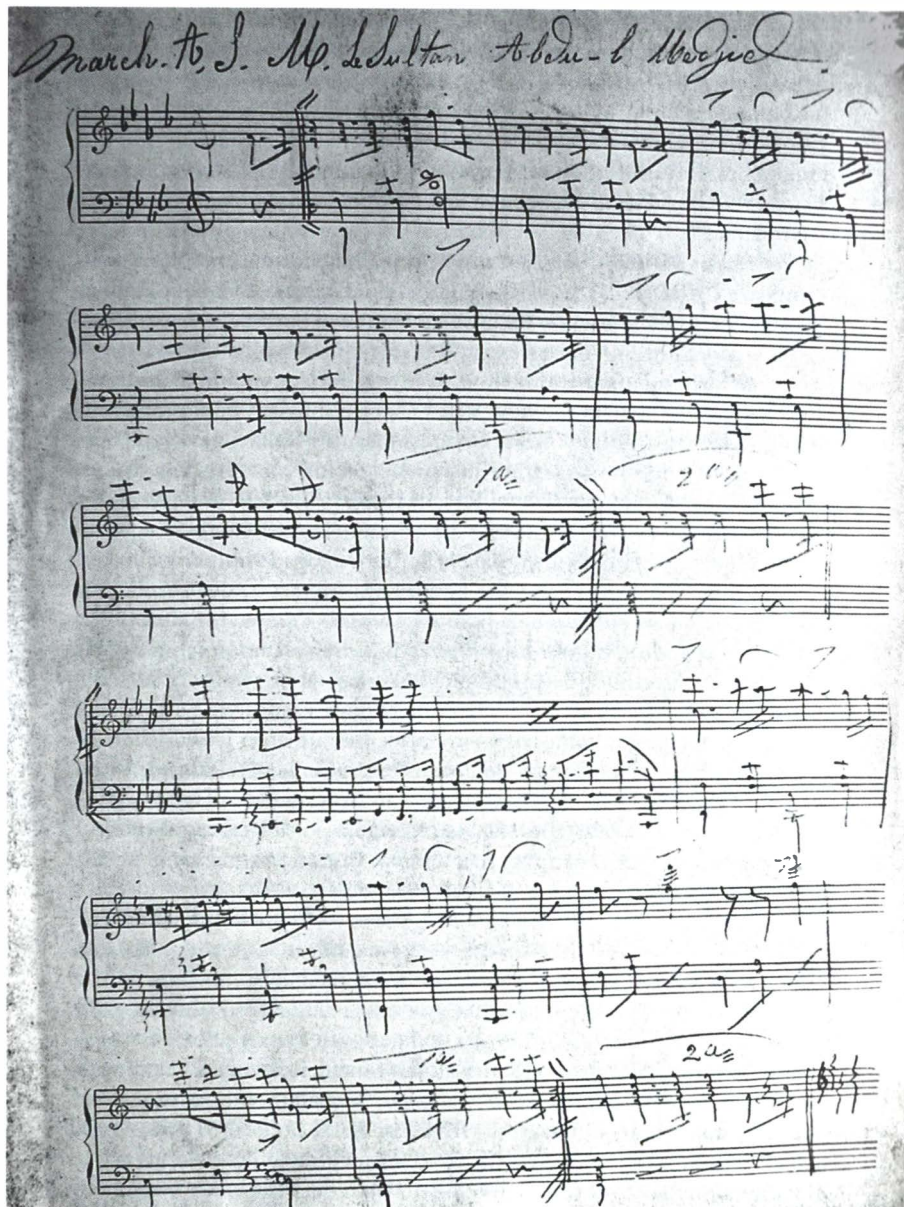
Milli marş kullanımı hususu Avrupa monarşilerinde de farklılıklar gösterir. Örneğin İngiliz Milli Marşı olarak kabul edilen *God Save the Queen/King*, resmen parlamento kanunu veya bir kraliyet kararnamesi ile kabul edilmiş bir marş olmasa da resmi bütün törenlerde günümüze kadar çalınagelmıştır. Ancak bunun aksine, Osmanlı'da 19. yüzyıl reformlarıyla birlikte, her ne kadar saltanatlar arası değişkenlik gösterse de, bu tür marşların resmen kabul edildiği görülmektedir. Nitekim Etem Üngör'ün yayımladığı eski bir *Mecidiye Marşı* nüshası üzerindeki bilgide "Vâlid-i mâcid-i hazret-i şehriyarî cennetmekân Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin devr-i saltanatlarındaki marş-ı sultani olup âhiren şeref-sâdır olan

"Şevketli Sultan Murad Han-ı Hâmis hazretlerinin marşı"; Giuseppe Donizetti'nin *Mecidiye Marşı* Sultan V. Murad'ın üç aylık saltanatında resmi marş olarak benimsenmişti. İstanbul'da Emin Efendi matbaasında basılan nota "bir çeyrek sim mecidiye" fiyatıyla satılmaktaydı. (*Emre Arzu Arşivi*)

irade-i seniyye-i hazret-i hila-fetpenahî mantuk-ı âlisince resmî marş olmak üzere kabul buyrulmuştur" denilmektedir.⁸ Bununla birlikte bir önceki dönem padişahına ait bir marşın, sonraki bir dönem padişahı tarafından da resmen kabul edilmesi olağan dışı değildir. Örneğin V. Murad'ın üç aylık kısa padişahlığı sırasında Guatelli'nin *Aziziye Marşı* yerine Giuseppe Donizetti'nin *Mecidiye Marşı* tekrar Marş-ı Sultani olarak kabul edilmiştir. Piiano redüksiyonunu Callisto Guatelli'nin hazırladığı bu marş, kapağında V. Murad'ın tuğrasının yer aldığı bir edisyon halinde İstanbul'da Notacı Emin Efendi tarafından basılmıştır. Kapağında Giuseppe'nin adı "Gius. Donizetti" olarak verilmekte, ancak marşın *Mecidiye* olduğu belirtilmemekle birlikte sadece Türkçe olarak "Şevketli Sultan Murad Han-ı Hâ-

mis hazretlerinin marşı" ibaresinin büyük harflerle yazıldığı görülmektedir.⁹ Notanın arkasında miladi 1876'ya karşılık gelen hicri 1293 yılı konmuş ve fiyatı da "bir çeyrek sim mecidiye" olarak verilmiştir. Dolayısıyla aynen Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da, resmi saltanat marşı türündeki notalar piyano redüksiyonu halinde basılmış ve halka arz

Sultan V. Murad'ın kendi elyazısıyla Giuseppe Donizetti'nin *Meâdiye Marşı*.
(İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü)

edilmiştir. Her ne kadar notada belirtilmese de *Mecidiye Marşı* V. Murad'ın babasının saltanat marşı olması itibarıyla yeni padişah için de uygun görülmüş olmalıdır. Pişano çalan ve Avrupalı dans türünde yetkin bir bestekâr olan V. Murad'ın kendi elyazısıyla da *Mecidiye Marşı*'nı bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nde bulunan nota defterlerinden bir tanesine Fransızca olarak *Marche A. S. M. le Sultan Abdu-l-Medjid* başlığı atarak kaydetmiş olduğu da tesbitlerimiz arasındadır.¹⁰

Sultan V. Mehmed Reşad da 1909'da tahta çıktığı zaman babasının 1839 tarihli *Mecidiye Marşı*'nı saltanatının resmi marşı olarak kabul etmek istediye de torun Giuseppe bu hususta "her şeye burunlarını sokmak isteyen Genç Türkler, yeni bir hayat yükselen Türkiye'de eskiyi hatırlatan hiçbir şey muhafaza edilmemeli, diye düşündüler ve bunun için yeni bir imparatorluk marşını burada yerleşmiş olan müzikçiler arasında müsabakaya koydular. Birçok bestenin arasından, bir İtalyan olan İtalo Selvelli'ninki resmen imparatorluk marşı ilan edildi" der.¹¹ Etem Üngör, *Türk Marşları* kitabında Sultan Reşad devrinin ilk yıllarında yeni bir marş hazırlanıncaya kadar *Mecidiye Marşı*'nın kullanıldığını bildirmekte, ancak Muzıka-yı Hümayun miralay Saffet Bey'in (Atabinen) Beethoven'ın Opus 113 *Atina Harabeleri*'nden Türk Marşı'nın devletçe kabul edilmesine taraftar olduğunu da belirtmektedir.¹² Yeni marş Saffet Bey'e teklif edilince, o da bunun hiç olmazsa Batı dünyasından tanınmış bir besteciye teklif edilmesi gerektiğini söylemiş ve onay alınca da Paris Konservatuvarı'nda hocası olan Théodor Dubois vasıtasıyla Saint-Saëns ile irtibata geçmiştir. Saint-Saëns'in Saffet Bey ile arası iyi olmalıdır ki besteci sonradan kendisine bir de imzalı fotoğrafını hediye etmiştir.¹³ Saint-Saëns marşı bestelemiş, ancak Üngör'ün ifadesine göre İstanbul'daki Zati Bey (Arca), Selvelli, Furlani, Radeglia gibi meslektaşlarından tepki dolu mektuplar alınca eserini geri çekmiştir. Bunun üzerine resmi bir niteliği olmadan marş Türk Marşı olarak basılmıştır.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Giuseppe Donizetti'nin öncülüğünü ettiği bir gelenek artık bir tür müsabakaya dönüşmüş ve padişahlar için yazılan kişisel marşların, kişisel değeri arttırmak için, hünkârın adının bile müzik notasyonuna dönüştürülmesi sonucu elde edilen melodik yapının marşın ana temasını oluşturduğu kompozisyon konseptine dahi ulaşmıştır. Yukarıda adı geçen Henri Furlani, Sultan Reşad için bestelediği Türk Marşı'nda padişahın adının Fransızca "Mohammed Rechad" yazılığını ele almış ve bu harfleri *Mi dO H* lA Mi MİR E Do Re E* C* H* lA Do* (Almancada H = Si bekar, E = Mi, C = Do) şeklindeki nota dizimine dönüştürerek melodik bir tema çıkartmıştır. Bu tema daha sonra marşta yer yer oryantal bir armonik yapı içerisinde kullanılarak geliştirilmiştir. Schumann'ın eserlerinde sık sık kullandığı kriptik bu düşünce böylece bir sal-

tanat marşında da ilk defa yerini almıştır. Marşın piyanistik açıdan biri zor, diğeri de daha sadeleştirilmiş olmak üzere iki versiyonu bulunmakta, kapakta da eserin Musique Impériale'in, yani Muzıka-yı Hümâyun'un sevilen marşları arasında olduğu belirtilmektedir.

V. Mehmed Reşad'dan sonra tahta çıkan son padişah VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922) devrinde ise bir önceki bölümde de belirttiğimiz üzere Giuseppe Donizetti'nin *Mahmudiye Marşı* artık *Osmanlı Milli Marşı* adı altında tekrar resmen kabul edilmiş ve böylece son padişahla birlikte kişisel saltanat marşı kavramının resmîyeti de tamamen ortadan kalkmıştır. Zira buna rağmen, son halife Abdülmecid için dahi kendi ailesine mensup kişilerin yazdığı marşlar mevcuttur; ancak bunların hiçbiri resmen kabul edilmemiştir. II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan'ın Abdülmecid Efendi'ye yazdığı marş bu hususta verilebilecek en önemli örnek sayılabilir.¹⁴ I. Dünya Savaşı yıllarında dedesinin marşının *Osmanlı Milli Marşı* olarak tekrar resmen kabul edilmesi ise torun Giuseppe'yi bir hayli duygulandırmış ve şaşırtmıştır: "Bir İtalyan müellifinin eserinin tercih edilmesi büyük bir sürpriz ve beklenmedik bir muvaffakiyet oldu, çünkü itilâf devletleri safında harbe girmiş oldukları için 'Türkiye'de İtalyanlara ve İtalyan kaynaklı her şeye kötü gözle bakılıyordu. Bu tercihten İtalyanlara duyulan antipatinin azalacağı anlaşılıyordu. Türk gazeteleri meşhur bestekâr Gaetano Donizetti'ye olduğu kadar, uzun seneler aralarında yaşamış, terbiyeli, iyi ve dürüst bir adam olarak tanıdıkları büyük kardeşi Giuseppe için de övgülerle dolu idi."¹⁵

3.2 Mecidiye

Giuseppe Donizetti'nin *Mecidiye Marşı*, *Mahmudiye Marşı*'na kıyasla minör tonalitesinde oluşu (Fa minör) ve melodik yapıda yer yer artmış ikili gibi kulağa oryantal gelen ses aralıklarının kullanılmasından ötürü daha şarki bir karakter içerir. Bilhassa trio'da işitilen melizmatik derecede süslü solo crescendo'lar marşın *Mahmudiye*'ye kıyasla daha yerel öğeler göz önünde tutularak bestelendiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Zaten *Mecidiye* hemen bestelenen *Mahmudiye*'nin aksine İstanbul'da 10 senelik kalışın ve bunun beraberinde getirdiği kulak dolgunluğunun bir ürünü olsa gerektir. Nitekim Franz Liszt'in, ileriki bölümde de görüleceği üzere, birkaç marş arasından Abdülmecid'e sunmak üzere bestelediği *Grand parafrase*'na tema olarak *Mecidiye*'yi seçmeye iten de bir yerde eserin bu oryantal özelliklerinde saklı gibidir. Fransız yazar Théophile Gautier de Giuseppe'nin yeni marşından bahsederken "Avrupalıları dehşete düşürmeden, İslami kulaklara da hoş gelmesi açısından içinde bol bol def ve derviş flütü bulunmakta" demektedir.¹⁶ Donizetti'nin

214

Marcia

Composta e Dedicata a S. M.

Il Sultano Abdul Medjid

Giuseppe Donizetti

63651

Asipoli Luglio 1839

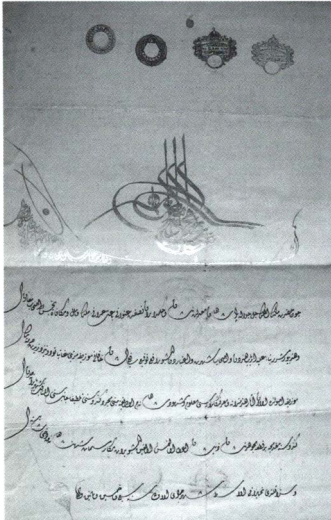
Mecidiye Marşı'nın Giuseppe Donizetti'nin elyazısıyla, bestelendiği yıl olan 1839 tarihli yazmasının kapağı ve birinci sayfası. Bando orkestrasyonu *Mahmudiye Marşı*'na kıyasla neredeyse iki kat daha büyük. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

Pasle Flauto mi b
Piccola clarinetta la b
Clarinetto mi b
1ma Clarinetto Si b
2^a 3^a Clarinetto Si b
Coro la b
Coro Mi b
Clarinetto piston la b
3^a Basso piston la b
Viola mi b
1ma Tromba mi b
2^a 3^a Tromba mi b
Tromba Signal la b
Tromboni
Opflauto
Fagotti
Tamburro
Gran cassa

All. vivace

marşını def ve ney eşliğinde çaldırması mümkün değildir; olsa olsa Gautier burada marşın oryantal karakterini öne çıkartmak istemiş olmalıdır. Ancak bununla birlikte Donizetti'nin resmi marşlarının Guatelli'nin oryantal nükteli Osmanlı marşlarına kıyasla çok daha sade olduğunu da belirtmek gerekir.

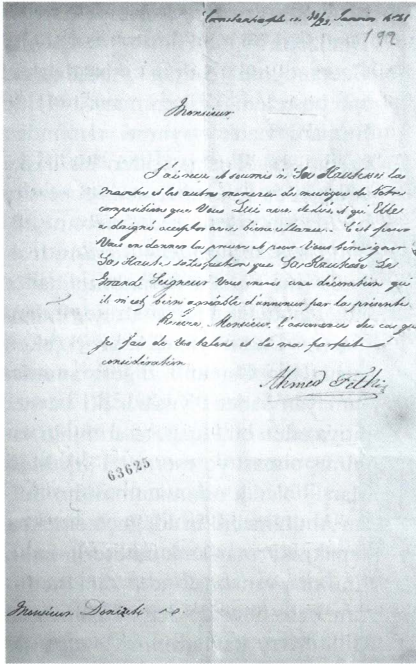
Mecidiye Marşı'nın Napoli'de ortaya çıkan şef partiyonu, özgün haliyle bando orkestrasyonunu göstermesi açısından da büyük öneme sahiptir. Nitekim on sene içerisinde *Mahmudiye*'ye kıyasla çok daha geniş bir enstrüman kadrosu içeren marş Osmanlı bandolarının bu zaman zarfında hem nitelik, hem de kullanılan çalgılar açısından ne derece genişlediğini göstermektedir: Piccolo flauto (Mi bemol), Piccolo clarinetto (La bemol), Clarinetti (Mi bemol), 1^{mi}, 2^{di}, 3^ü Clarinetti (Si bemol), Corni (La bemol), Corni (Mi bemol), Cornetto piston (La bemol), 8^a Bassa piston (La bemol), Bugle (Mi bemol), 1me Trombe (Mi bemol), 2de, 3^e Trombe (Mi bemol), Tromba Signal (Si bemol), Tromboni, Oficleide, Bassi, Tamburro, Gran Cassa, Giuseppe'nin yazmasında sıralanan enstrümanlardır. Üst melodiyi *Mahmudiye*'de de olduğu gibi piccolo flüt ve küçük klarnetin yanı sıra burada üçe bölünen Si bemol klarnet grubu taşımaktadır. Korno-ların mevcudiyeti devam ederken, Avrupa'da yeni geliştirilen pistonlu enstrümanlar da Abdülmecid devrinin bandosunda yerlerini almıştır. Serpanton ise yine Avrupa bandoları ile uyumlu olarak artık yerini Tu-ba'nın öncüsü olan Oficleide'a bırakmıştır. *Mecidiye*'nin bu orkestrasyonu *Mahmudiye*'nin özgün orkestrasyonuna kıyasla 16 porteye dağılması itibarıyla neredeyse iki kat daha büyüktür.

Büyük olasılıkla ağabeyinin İstanbul'daki görevinden ötürü Gaetano Donizetti de Sultan Abdülmecid için 1841'de bir askeri marş bestelemiştir. İtalyanca başlığı ile *Gran Marcia Militare Imperiale*, adını taşıyan bu yeni marş karşılıklı Gaetano Donizetti de *Nişan-ı İftihar* ile ödüllendirilmiş ve bu hususta kendisine - Ahmed Fethi Paşa (1801-1858) imzasını taşıyan 22 Ocak 1841 tarihli bir mektup yollanmıştır. *Nişan-ı İftihar*'ın altın yaldızlı orijinal beratı bugün Ahmed Fethi Paşa'nın mektubu ile birlikte Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'nde korunmaktadır.¹⁷ Her ne kadar Weinstock Gaetano'ya böyle bir mükâfatın verilmesinde, ağabey Donizetti'nin payı olabileceğini düşünse de, Başbakanlık Osmanlı Arşi-

Sultan Abdülmecid'in Gaetano Donizetti'ye verdiği *Nişan-ı İftihar* beratı. (*Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli*)

10/22 Ocak 1841

Beyefendi,

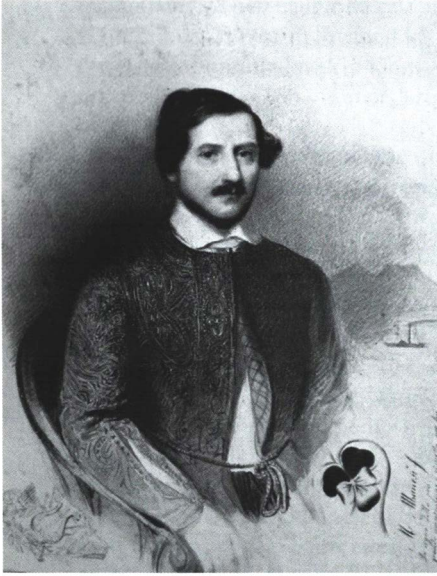
Bestelediğiniz ve yüce Padişahımıza ithaf ettiğiniz marş ve diğer müzik parçalarını aldım ve Efendimize takdim ettim. Bunları teveccühle kabul etme lütfunda bulundular. Padişahımız Efendimizin, yüksek memnuniyetlerinin bir kanıtı ve ifadesi olarak, size bir nişan göndermiş olduğunu bildirmekten son derece bahtiyarım. Yeteneğinize verdiğim ehemmiyetin ve size gösterdiğim hürmetin samimiyyetine inanınız Beyefendi.

Ahmed Fethi (Paşa)

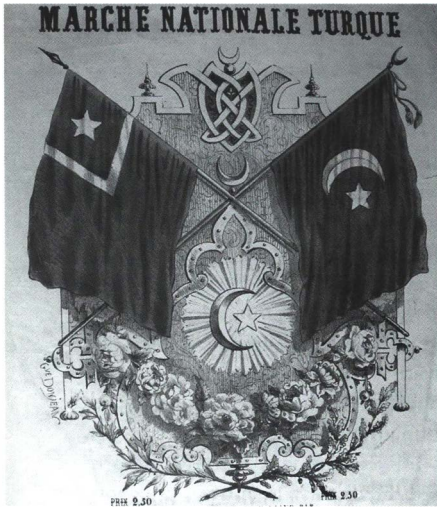
Ahmed Fethi Paşa'nın Gaetano Donizetti'ye yolladığı tebrik mektubu. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

vi'ndeki sadaret yazışmalarından padişaha takdim edilmek üzere yurtdışından hediye olarak bestelenen pek çok marşa karşılık bu çeşit mükâfatlarla mukabele edildiği görülmektedir.¹⁸

Ancak Türk kaynaklarında bilinmeyen, Gaetano'nun bir İslam halifesinden böyle bir takdir alması karşısında yaşadığı şaşkın heyecandır. Nişan kendisine Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris sefaretinde takdim edilmiş ve ardından Dolci'ye yazdığı bir mektupta Gaetano "Napoléon iki asra hükmetti, bense iki dine hükmediyorum"¹⁹ demiş ve kayınbiraderi Antonio Vaselli'ye yazdığı bir mektubu da "Il gran Kan de Tartari [Büyük Tatar Hakanı] Gaetonuski" şeklinde imzalamıştır.²⁰ Gaetano daha da ileri gidecek, *Nişan-ı İfihar*'ın resmi merasim cüppesiyle Napoli'de Albanesi adında bir ressam portresini yaptırmıştır. Resmin arka fonunda da dumanı tüten Vezüv yanardağı ile Napoli körfezi silik bir şekilde betimlenmiştir. Garip bir şekilde, kendini bekleyen kötü talihi sezercesine, o resmin üzerine sonradan Gaetano *Linda di Chamounix* operasından bir pasaj yazar: "Ah! Doğru değil, yalan söylüyorlar; / Ben artık o kadar genç değilim / O güzel günler hep geride kaldı / Zavallı kalbim, / Artık o açık bir mezar / Geleceği işte

Gaetano Donizetti'nin Nişan-ı İftihar cüppesi ile Albanesi adlı bir ressamı yaptırdığı portresi.

Gaetano Donizetti'nin Sultan Abdülmecid'e sunduğu Askeri Marş'ın *Marche Nationale Turque* adı altında Paris'te Alfred Ikclmer & Co. tarafından basılan notası. (Emre Aracı Arşivi)

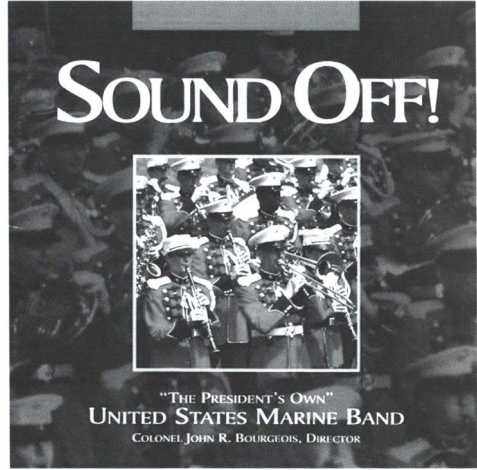
böyle görüyorum / Resimdeki kişi – Donizetti.”²¹

Gaetano'nun Sultan Abdülmecid için bestelediği askeri marşı 1841'de Bernard Latte yayınevi tarafından basılmıştır. Tesbit edilen bir başka edisyon da Louis Messemaeckers'in hazırladığı piyano redüksiyonu şeklinde *Marche Nationale Turque*, adı altında yine Paris'te Alfred Ikclmer & Co. yayınevi tarafından yayımlanmıştır.²² Bu edisyonda dikkati çeken husus, biri Osmanlı, diğeri tanımlanamayan sadece yıldızlı iki bayrak ihtiva eden bir kapak tasarımının yapılmış olması ve eserin “Türk Milli Marşı” olarak tanımlanmasıdır. Sultan Abdülmecid'in adı geçmemekte, kapaktaki tutarsızlık da eserin farklı tanımına yansımaktadır. Zira bu durum, daha önce de değindiğimiz gibi Milli Marş kavramının Avrupa ile Osmanlı arasındaki yorum farkından kaynaklanmaktadır.

Gaetano Donizetti'nin unutulmuş bu marşı seneler sonra Rossini'nin de Sultan Abdülmecid için bestelediği olduğu, keza unutulmuş *Marche Militaire*'si ile birlikte Douglas Townsend tarafından yeni edisyonlar halinde hazırlanmış ve Amerika'daki Mercury Music Corporation da bu iki marşı tek bir set olarak basmıştır. Townsend, Rossini'nin marşının bir kopyasını 1965'te tesadüfen Milano Konservatuvarı Kütüphanesi'nde bulmuş, ardından Gaetano Donizetti'nin marşını Ankara'da aramaya koyulmuş ve onu da buradaki bir kütüphanenin bodrum katında “tek bir ampulün aydınlattığı soğuk ve karanlık bir odada” kataloglanmamış

haliyle şans eseri ele geçirmiştir.²³ Bu sayede iki marş da Amerika'da yaygın haliyle hem resmi, hem de sivil bando repertuarlarına 1960'lı yılların sonlarından itibaren girmeye başlamıştır. Hatta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı makamına bağlı US Marine Bandosu Rossini'nin Sultan Abdülmecid marşının bir kaydını dahi gerçekleştirmiştir.²⁴

Rossini'nin İstanbul sarayı tarafından ilgiyle takip edilmesi II. Mahmud devrine kadar uzanır. Pek çok örnekte gördüğümüz gibi onun eserlerinden adapte edilen seçme askeri marşlar İstanbul sokaklarını uzun süredir neşelendirmektedir. Dolayısıyla onun İstanbul sarayı için bir marş bestelemesi artık kaçınılmaz bir hal almış olmalıdır. Rossini 1852'de Sultan Abdülmecid için bir değil, iki marş bestelemiştir ve onun bu eserleri Donizettilerin marşları gibi cülûs hediyesi de değildir. Marşlarının İstanbul'a ulaştırılarak burada çalınması hususunda da Rossini bizzat Giuseppe Donizetti ve oğlu Andrea ile irtibata geçmiştir. Bu hususta Rossini'nin Floransa'dan 7 Mayıs 1852 tarihinde İstanbul'da bulunan Giuseppe Donizetti'ye yazmış olduğu mektup Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'nde yeni ortaya çıkmıştır ve burada ilk defa yayımlanmaktadır:

Albay John R. Bourgeois idaresindeki Amerika Birleşik Devletleri Marine Bandosu'nun Rossini'nin Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelediği Askeri Marşı kaydettiği *Sound Off* albümü.

"Çok Değerli Bay Donizetti, İyi dostum Doktor Anibale Foresti Sultan Hazretlerinin benim küçük hediyemi küçük görmeyebileceğini söyledi, ben de size güvencere bir 'Passa Doble' sunmakta sakınca görmedim. Büyük özen ile yönettiğiniz bandonun önemini tam olarak bilmediğimden ve bestelerimden bazılarının öğrencileriniz tarafından yorumlanmasını çok arzuladığım için size bir adet daha Passa Doble gönderiyorum, hangisinin zevkinize ve bando teşkilatına uygun olduğuna karar verme nezaketini de size bırakıyorum. Umarım size verdiğim rahatsızlığı müteveffa ve çok saygıdeğer kardeşinize duyduğum hayranlık ve arkadaşlık hatırına hoş görürsünüz. Oğlunuza benim adıma sayıları artmakta olan ve zavallı Gaetano'nun hastalığı süresince iyi insanları aşağılamak isteyen kötülere karşı zırhını sağlam takmasını hatırlatın. Az değerli biri olsam da benden istifade edin ve bana inanın. - Gioacchino Rossini."²⁵

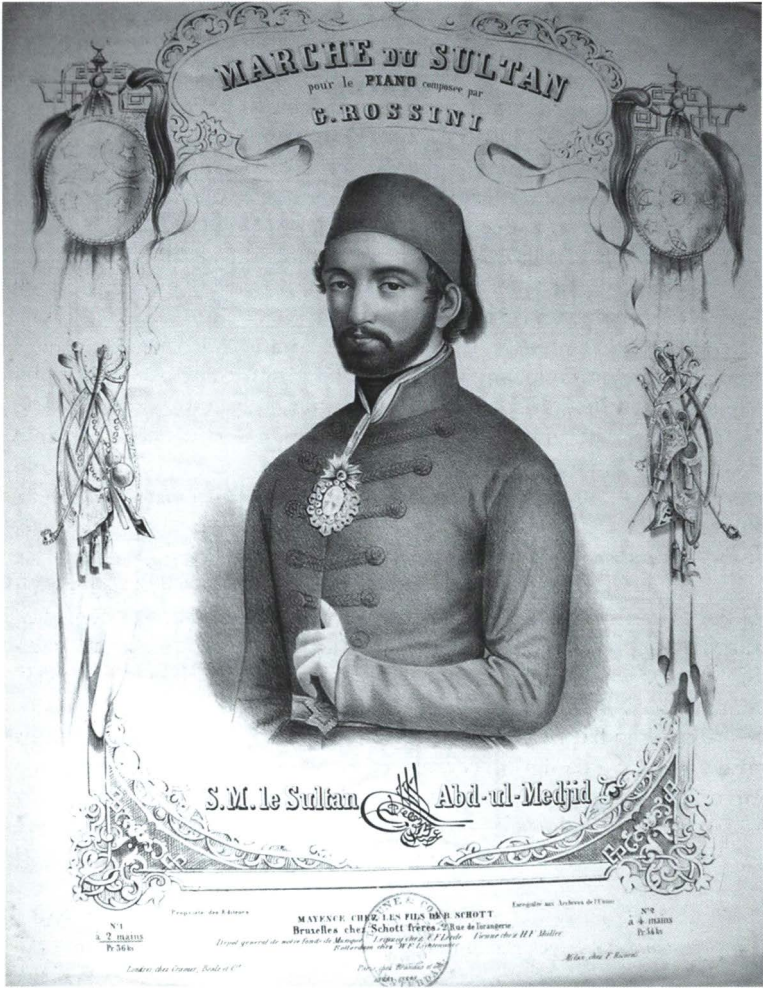

Gioacchino Rossini

63638
 AUTOGRAFO
 Incredibilissimo Lr Donizetti
 Avendomi fatto credere il mio buon
 amico Dott. Ambrolo Torelli che S. M. Imperiale
 M. Luchiani non sdegnerebbe un tenore mio
 amico, mi son permesso aprire un Pajo
 doppio che raccomando a lei in modo parti-
 colare; Non conoscendo io l'importanza
 della Bandiera che lei con tanta valentia
 dirige, e desiderando molto che si esegua
 quel che cosa di mia composizione dei di lei
 Allievo, unico altro passo doppio che rac-
 comando alla di lei sensibilità a fine preferisca
 tra i due quello che lei crederà il più adatto
 al Pajo, e al Complesso della Banda.
 Mi Lusingo che l'amicizia e l'ammirazione
 che possedevano al di lei Maestro defunto fratello
 mi faranno ottenere presso lei un'indulgenza

Rossini'nin Giuseppe
 Donizetti'ye
 Flotansa'dan 7 Mayıs
 1852 tarihinde yolladığı
 mektup.
 (Biblioteca del
 Conservatorio di San
 Pietro a Majella, Napoli)

pel disturbo che la reco - mi ricordi al di lei
 figlio che mi torni buon'arma contro i cattivi
 (di cui si allanda) che visitavano, durante la malattia
 del povero fratello, denigrare la gente da bene,
 la vulga di me nel poco che valgo, e
 mi crederà suo
 Dev. m. Obbl. Servitore
 Gioachino Rossini
 Firenze 7 maggio 1852

Rossini'nin Sultan Abdülmecid Marşı'nın Schott yayınevi tarafından Brüksel'de basılan notası.
(Emre Aracı Arşivi)

Bugün ne yazık ki bu marşlardan sadece bir tanesi bilinmektedir. Rossini görüldüğü üzere seçimi Giuseppe Donizetti'ye bırakmıştır. O da sadece birini seçmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki yazışmalara bakıldığında Rossini'ye bu marşlarına karşılık dördüncü derece Mecidi nişanı verilmesi gündeme geldiği zaman yazılan irade-i seniye'de de iki marştan bahsedilmektedir. Burada "Avrupada bulunan ilm-i musıki er-

babının üstâd-ı pişvârı bulunduğu cihetle” Mösyö Rossini tarafından “asâkir-i nizamiye-i hazret-i şehriyari mehterleri tarafından çalınmak üzere muahharan marş tabir olunur iki kıt’a gayet a’lâ ve latif hava”nın Korsti adında Viyanalı bir doktor tarafından İstanbul’a iletildiği bildirilmektedir.²⁶ Her ne kadar Pars Tuğlacı bu tanımdan yola çıkarak Rossini’nin İstanbul’a takdim ettiği marşı mehter marşları olarak yorumlamışsa da, burada bir terminoloji hatası olmalıdır. Ama kesin olan bir durum varsa, o da aradan otuz sene geçmiş olmasına rağmen Dersaadet’te Avrupa bandoya hâlâ zaman zaman mehter şeklinde hitap edildiğidir.

Pars Tuğlacı’dan sonra *Rossini’ye Osmanlı Nişanı* başlıklı makalesinde Talip Mert de İtalyan besteciye verilen dördüncü derece Mecidi nişanı hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan yazışmalarını daha kapsamlı şekilde yayımlamıştır.²⁷ Önce kendisine daha çok taltif edileceği düşüncesi ile mücevherli bir kutu hediye edilmesi kararlaştırılmışsa da, Avusturya elçiliği tavsiyesi üzerine Rossini’nin gerçek beklentisinin nişan olduğu yönündeki bilgi değerlendirilerek bu hediye Mecidi nişanına dönüştürülmüştür. Padişah namına kaleme alınan beratta “Büyük Toskana Devleti’nin sanatkâr vatandaşlarından Rossini – sevenleri çok olsun – hünerli ve müteber bir kimse olduğuna binaen adı geçen devlete olan saygımı tekrar ve yine adı geçen – Rossini’ye – verdiğim değer bir ifadesi olarak kendi adıma çıkarılmış olan Mecidi Nişanı’nın dördüncü rütbesinden bir tanesinin ona verilmiş olduğunu belirten bu tuğralı padişah beratı kaleme alınmış bulunmaktadır. Temmuzun ilk günleri, 1853” denilmektedir.²⁸

Rossini’nin hayatının geç yıllarında bestelediği bu yeni marş, Avrupa müzik basınının da ilgisini çekmiş; egzotik bir makama hediye edildiği için de çeşitli hayâl ürünü hikâyelerin dolaşmasına yol açmıştır. İngiliz müzik dergisi *The Musical World* editörü, bu hususta en renkli yorumu getirenler arasındadır:

“Söylenenlere göre Rossini’nin sağlığı şu an her zamankinden daha da iyidir. Büyük maestro hakkında bize iletilen şu hadise kısa bir zaman önce Floransa’da cereyan etmiştir. Aşırı derecede müziğe meraklı olan Sultan [Abdülmecid], kendisi için lirik bir eser bestelemesi koşulu ile, geçtiğimiz iki sene boyunca Rossini’ye çeşitli defalar farklı farklı Türk madalya ve liyâkat nişanlarının yanı sıra büyük miktarda paralar yollamıştır. Rossini bu isteklerin hiçbirine cevap vermeyince Majesteleri elçiliğinden bir ataşeyi, İstanbul’daki tiyatro için besteciden bir eser almadan geri dönmemesi emriyle, yollamaya karar verdi. Ataşe bu emir üzerine Rossini’yi ziyaret etti. Rossini onu alışıldık nazik tavırları ile kabul ederek, ondan biraz beklemesini rica etti. Besteci daha sonra yukarı, çalışma odasına çıktı. Yarım saat sonra elinde daha mürekkebi dahi kurumamış olan bir nota ile aşağı indi. Ataşeye ‘Bunu lütfen sul-

tanınıza verebilir misiniz' dedi. Ataşe 'Fiyatı ne kadar?' diye sordu. 'Hiçbir şey – ben sadece Majestelerini memnun edebilecek bir şey yapmış olmaktan dolayı büyük mutluluk duymaktayım'. Sultan'ın askeri müziğe karşı olan ilgisini bilen Rossini onun için bir marş bestelemişti."²⁹

Rossini'nin Sultan Abdülmecid için bestelediği Pas-Redouble Askeri Marşı padişahın değişik portrelerini içeren ve kromolitografi tekniği ile hazırlanmış şık kapaklı edisyonlar halinde Avrupa'da basılmakta gecikmemiştir. Gösterilen itina herhangi bir Avrupa hükümdarını kapağında ihtiva eden notalardaki detay ve titizlikten farksızdır. Örneğin Cramer Beale & Co. tarafından yayımlanan İngiliz baskısındaki Abdülmecid portresi dönemin en meşhur litografi ustalarından John Brandard (1812-63) tarafından hazırlanmıştı ve padişahın tuğrasını dahi içermektedir. Schott yayınevi de aynı marşı yine hünkârın tuğrası ve farklı bir portresiyle Brüksel'de basmıştı.³⁰ Sultan Abdülmecid Cuma selamlığında marşlarına tempo tuttuğu Rossini'nin artık kendisi için bestelediği marşın kapağındaki portreleriyle Londra, Paris ve Viyana'nın seçkin müzik dükkânlarındaki raflarında yerini almıştır. Ancak kardeşi Abdülaziz, bir adım daha ileri giderek; Avrupa'da basılan kendi besteleriyle de aynı rafları işgâl edecektir.

3.3 Asker baletler ve kalfalar orkestrası

Muzıka-yı Hümayun Abdülmecid döneminde Çırağan-Dolmabahçe sahilinde bir binada faaliyet göstermekteydi. Stratejik açıdan, saraya yakın olmasından ötürü de bu tercih mantıklıydı. Gazimihal'in Halûk Şehsuvaroğlu'nun bir makalesine atfen verdiği bilgiye göre "Muzıkacıların koğuşu Çırağan Sarayı müstemilatından bir binadaydı. Aynı bina mektep vazifesini de görüyordu. Muzıka, her gün Dolmabahçe Sarayı'nda muntazaman nöbet vururdu. Bir zamanlar uzaktan gelen muzıkacıların tam vaktinde yetişmeleri ve dönmeleri düşünülerek kendilerine bir pazar kayığı tahsis olundu. Bu suretle nöbet saatinden evvel kayıkla Çırağan'dan Dolmabahçe'ye gelirler, nöbet çaldıktan sonra aynı yolla dönerlerdi".³¹ Ancak II. Mahmud'un kurduğu muzıka mektebinin her zaman burada faaliyette olmadığı veya başka mekânların da düşünüldüğü çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır. Zaten bu dönem, yeni kışla ve okulların süratle inşa edildiği bir devirdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 23 Kasım 1831 tarihli bir yazışmadan "ekol militer tabir olunan mektebi askeriye" ve "harbiye muzıka mekteplerine ... Üsküdar'da Doğancılar meydanı tarafına" binalar inşa edilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmektedir.³² Üsküdar ve civarı zaten III. Selim'den beri askeri eğitim aç-

sından tercih edilen, bugün de adını taşıyan Selimiye Kışlası'nın bulunduğu bir semttir. Zira İstanbul'un değişik kışlalarında bando talimleri yapılmaktadır; MacFarlane Tophane'de bandonun provalarını işittiğini yazarken, torun Giuseppe 1882 yılında Taşkılla'da yerleşik bulunan bandonun meşkine davet edildiğinden bahseder.³³

Askeri müzik geliştikçe bandoların sayılarının da artmış ve dışarıdan getirilen yabancı hoca kadrolarının çoğaltılmış olmasının yanı sıra, yavaş yavaş Donizetti'nin yetiştirdiği talebelerin de göreve geçmeye başladığı görülmektedir. Halûk Şehsuvaroğlu 1848 tarihli bir vesikadan “Karl von Şfe” adında bir Prusyalı muallimin süvari muzıkları başına getirildiğini tesbit etmekte; bununla birlikte Muzıka-yı Hümâyûn çavuşlarından Hüdayî Efendi'nin “fenn-i musikide mahareti ve her vechile muallimliğe liyâkat ve kudreti”nden ötürü İstanbul ordusu Topçu Alayı muzıkası muallimliğine getirildiğini bildirmektedir.³⁴ “Karl von Şfe” örneğinde olduğu gibi, arşiv kayıtlarında Osmanlıca kaydedilen yabancı isimlerin yazımına göre Donizetti'den başka Avrupalı hocalar kadrosunda klarnet üstadı Françisko, bakır sazlar muallimi Doos, piyano muallimi Freel, keman üstatları Valz ve Bugvani ve musiki nazariyatı hocası Hanzen gibi şahıslar da bulunmaktadır.³⁵ 1861'de flüt ve klarnet hocalarından Monaldi ve Manto Kiri'nin yerine “ehil ve erbab” görüldüklerinden ötürü Şevket Bey ile Çavuş Hüsrev Ağa tayin edilmişlerdir.³⁶ Şehsuvaroğlu'nun deşifre ettiği bu isimler kriptik görülse de, ileride yapılacak araştırmalarda benzer isimlerle örtüşme olasılığından ötürü yine de önemli bir referans kaynağı oluşturmakta, Muzıka-yı Hümâyûn'un eğitim kadrosunda Donizetti haricindeki Avrupa girdisinin boyutunu göstermektedir.

Sultan Abdülmecid, sarayına gelen meşhur Avrupalı müzisyenlerden de Muzıka-yı Hümâyûn'u teftiş ederek bu husustaki görüşlerini beyan etmelerini istemekteydi. Ziyaretleri bu kitabın beşinci bölümünde daha detaylıca incelenecek olan iki şahsın tesbitleri bu hususta önemlidir; bunlar 1848'de İstanbul'a gelen Belçikalı kemancı Henri Vieuxtemps (1820-1881) ve İstanbul doğumlu bir başka keman virtüözü olan besteci August Ritter von Adelburg'un (1830-1873) 1861'deki gözlemleridir. Vieuxtemps gördükleri karşısında genel anlamda pek de etkilenmemiştir. Sonradan hatıratında yazdığına göre “Meşhur opera bestecisinin ağabeyi Donizetti'nin” idaresindeki bu askeri müzik okulunda 60 genç Türk öğrenciye yaylı çalgılar, dans ve bilhassa da “les tours de gobelets (hokkabazlık)” dersleri verilmektedir.³⁷ Öğrenci korosundan Bellini'nin *La Sonnambule* (1831) operasından bir pasaj işitmiş ve bu işittiğini de “grotesque”, “désopilant”, “inéenarrable” (gülünç, komik, inanılmaz) gibi alaycı sözlerle eleştirmiştir.³⁸ Performansın kötülüğü okuldaki eğitim kadrosunun vasatlığı ve cehaletini göstermekten başka bir işe yarama-

Muzika-yı Hümâyun'un 20. yüzyıl başlarında çekilmiş bir fotoğrafı. (Emre Aracı Arşivi)

miştir. Ancak kendisinin padişah için bestelediği bir marşı ilk görüşte deşifre edebilen bando talebelerini şan bölümüne kıyasla daha takdir etmiştir.

Burada önemli olan eğitim seviyesini tartışmaktan çok Muzika-yı Hümâyun'un eğitim sistemi bünyesinde yer verilen konular ve derslerdir. Zira burası hâlihazırda gelişme kaydeden ve Batı kültürü anlamında

köklü bir geleneğin olmadığı topraklarda kurulmuş yeni sayılabilecek bir kurumdur. Ancak görüldüğü üzere II. Mahmud devrinde askeri bandolara müzisyen yetiştirmek düşüncesiyle açılan okul Abdülmecid devrince gelindiğinde, opera, bale ve orkestra dallarında da çalışmalar yapmaktadır. Nitekim d'Adelburg'un tesbitleri Vieuxtemps'inkinden hayli farklıdır. İki fasikül halinde Fransız müzik dergisi *Revue et gazette musicale de Paris*'de 1861'de yayımlanan bu ziyaretin raporu, burada ilk defa gün ışığına çıkmaktadır.³⁹

D'Adelburg'un "Conservatoire Impériale" olarak tanımladığı askeri müzika okulu padişahın sarayından pek de fazla uzakta olmayan, Boğaz kıyısında büyük ve muhteşem bir binayı işgâl eden, "çok iyi organize edilmiş bir Türk kurumu"dur. Ziyareti Giuseppe Donizetti'nin ölümünden sonra gerçekleştiği için kendisini okulun yeni direktörü Callisto Guatelli karşılar. Büyük içtima salonunda 150'ye yakın genç Türk öğrenci paldır küldür bir halde, nota pasajlarını tekrar tekrar çalarak yüksek sesle enstrümanlarını çalışmaktadırlar. 8 yaşından 20 yaşına kadar olan bu öğrencilerin hepsi askeri üniforma içerisinde ve Türk askerleri olduklarını belirten metal mavi rozetler takmaktadırlar. Guatelli'nin bildirdiğine göre bu 200 öğrenci padişahın müzik takımını oluşturmakta olup, her akşam günbatımı onu neşelendirmek için sarayın kapısında çalarlar. Hepsi yüksek makamlı paşaların oğullarıdır ve iyi bir mevkiye ulaşabilmeleri açısından konservatuara yazdırılmışlardır. D'Adelburg'un kendi ifadesiyle bu durum "Bizim Avrupalı ideallerimizi paylaşan İstanbul Müslümanlarının ne kadar inkişaf ettiğinin göstergesidir".

D'Adelburg'un Müzika-yı Hümayun'u ziyaret ettiği gün, her Perşembe ve Cumartesi olduğu haliyle genel prova günüdür. Vieuxtemps'in tesbitinde olduğu gibi, o da bandoyu çok beğenir. 8, 10 yaşındaki oğlanlar, ellerinde piccolo veya klarnet, çok zor pasajları inanılmaz bir sürat ve mükemmel bir hünerle çalabilmektedirler. Guatelli bandonun önüne geçer ve d'Adelburg'un şerefine bir marş çalmak üzere hazırlanırlar. Önüne açtığı notadan seçtiği sıra numarasını öğrencilere aktardıktan sonra yere bağdaş kurmuş olan 200 öğrenci, notaları önlerinde açık olduğu halde Guatelli'nin başlama komutunu beklemektedirler. Hepsi bir vücut halinde bir Türk marşını çalmaya başlamışlardır. D'Adelburg bu sakalsız müzisyenlerin entonasyonlarının mükemmeliyeti, kusursuz çalışları ve müzikalitelere karşısında son derece etkilendiğini ifade ederek "Onları dinlemek büyük bir keyifti. Memnuniyetimi göstermemem mümkün değildi. Hak ettikleri şekilde gösterdikleri üstün başarıyı övdüm. Direktör ve diğer hocalar büyük bir alçak gönüllülükle kabul ettiler" der. ???

D'Adelburg da Viuextemps'in bir başka tesbitini konfirme ederek bu hususta bizlere daha fazla bilgi vermektedir; Müzika-yı Hümayun'da gerçekten de bale dersleri verilmektedir. Necib Paşa'yı (1813-1883) beklemek için kaymakam beyin odasına geçmiştir.⁴⁰ Burada kendisine çubuk ve kahve ikram edilir ki o sırada bir Rum tüccar içlerinde değişik kumaşlar olan yüklü paketlerle içeri girer. Bu kumaşlar, "corps de ballets du Sultan", padişahın bale takımında yer alan genç oğlanların kostümlelerini hazırlamak için getirtilmiştir. Türk bayanların sahneye çıkmaları mümkün olmadığı için, erkek dansçıların yarısı dansöz kılığındadır. Nitekim kısa bir süre sonra odaya iki delikanlı girer. Bir tanesi kadın kılığına girmiştir. Kaymakam ayağa kalkar ve gülerek çifti d'Adelburg'a tak-

dim eder: “Ceci est la *madame* Et voilà son *monsieur*” (İşte hanımefendi ... Ve işte onun beyefendisi).

Bu hususta Gazimihal’in “Operet ve opera için lüzumlu unsurlar ses müziğinden başka orkestra ve ballet olduğu malumdur. İşte Abdülmecid sarayının muzika meşkhanesinde bunların hepsi bir program mucibince öğretiliyordu. Binaenaleyh burası – Ali Paşa’nın da demiş olduğu gibi – hakiki bir güzel sanat okulu, bir nevi konservatuar gibi idi” tesbitleri de doğru çıkmaktadır.⁴¹ Gazimihal ayrıca Muzika-yı Hümâyûn’da Fransızca, Türkçe, Arapça, yazı ve nota derslerinin verildiğinin de altını çizmektedir; “Fransızca’yı Eki Pavis, tercümanı Ohannes Efendiyle birlikte okuturdu. Nota muallimi Salih, Arabi hocası Süleyman ve yazı hocası Kadri Efendilerclî” demektedir.⁴²

Dini etkenler balet askerleri kadın kılığına girmeğe zorlarken, Osmanlı sarayı haremünde de erkek kılığındaki kadınlardan oluşan orkestra ve bandoların kurulmasına sebebiyet vermiştir. Ali Rıza Bey’in *Saray Eğlenceleri* yazı dizisinde bahsettiğine göre büyük Seniye Hanımsultan’ın başkâtip Mustafa Paşazade Hüsnü Paşa ile evlenme töreni 1860’da Eyüp Sarayı’nda gerçekleşmiş ve bu törene Sultan Abdülmecid de katılmıştır. Gazimihal olayı şöyle aktarır: “Bu muzıkacı kalfalar Muzika-yı Hümâyûn çalgıcılarının üniformasını giyerek padişaha böylece erkek kıyafetleriyle güzel parçalar çaldılar; dansözler alafranga danslar yaptılar. Padişah çok memnundu. Hele saray ustası denilen ihtiyar kadını hünkâr huzuruna istemişti; getirdiler: kadın muzıkacıları görünce erkek sanarak ben bu heriflerin karşısına çıkamam, günahtır diyor ve kısa fistanlı dansözlere sarayın içini şeytanlar basmış diye bağınıyordu. Padişah bir çok güldü...”⁴³

İngiliz seyyah Mary Adelaide Walker, Kırım savaşı sonunda İstanbul’a yaptığı ziyarette Abdülmecid’in kızlarından birinin yazlık sarayında bulunmuş ve burada hanım müzisyenlerden oluşan bir orkestra ve bandonun provasına katılmıştır. Aksoy’un Walker’ın hatıratından tercüme ettiği pasaj Osmanlı’daki bando geleneğinin ulaşmış olduğu boyut ve niteliği açısından önemli bir görüş ve tesbittir: “Bu askeri bando kadın yapısının zayıflığı hiç düşünülmeden kurulmuştur. Kızlardan biri kornonun helezonlarıyla başa çıkmaya çalışıyor, bir başkası trompeti üflüyor, ikisi üçü flüt çalabilmek açısından ciğerlerini tüketiyordu; bu gürültü arasında davul darbeleri ile zillerin şangırtısı duyuluyordu. Bazı basit ezgiler oldukça iyi bir düzen içinde çalındı, ama daha zor musiki parçalarına geçilince orkestranın ahengi adamakıllı bozuldu. Her biri kendi zorlu çalgısına hâkimdi, ama hiçbir arkadaşlarının ne yaptığına aldırış etmiyordu. Sonucu anlatmak gereksiz”.⁴⁴ Walker Çerkez ve Gürcü kızlardan oluşan bu bandonun şefinin de Pera’daki tiyatro orkestrasından olduğunu söylerken, üniformaları hususunda da “Bu askeri bando hanım sultanın huzurunda çaldığı zaman çalgıcıların özel bir kıyafet içinde olmalarına özen

gösteriliyordu. Beyaz yün kumaştan pelerin ve vücuda sımsıkı oturan pantolon ile mavi renkte küçük asker keplerinden oluşuyordu kıyafetleri. Bu kıyafet içinde tam bir askeri topluluk görünümü ortaya çıkıyordu. Hocalarıyla çalışırken başlarına omuzlarına inen müslin bir örtü alıyorlardı. Bu gevşek örtü yüzlerini örtmeye yaramasa da onlara çok yakışan, son derece renkli bir görünüm yaratıyordu”.⁴⁵

Sultan Abdülmecid sarayının haremünde yedi sene geçiren müzisyen olması itibarıyla da yayımladığı hatıratındaki gözlemlerinin büyük değeri bulunan Hekimbaşı İsmail Paşa’nın kızı Leyla Saz da (1845-1936) haremdeki orkestra ve konserlerden sıkça bahseder. 1861 Şubat’ında Şehzade Vahideddin’in doğum kutlamalarında Muzika-yı Hümayun bandosu paravan arkasında duran harem bandosu ile değişmeli olarak çalmaktadır. Hanımlar muzikacı beylerin kendi çalışları hususunda ne düşündüklerini merak etmektedirler. Bu yüzden aralarında küçük bir kız olarak Leyla’nın da bulunduğu bir grup çocuğu beylerin arasına yollarlar. Çocuklar beylerin “Kadınlar nasıl bu kadar mükemmel çalabilirler? Hemen hemen bizden iyi çalışıyorlar denmeye layık” dediklerini duyarak bundan büyük memnuniyet duyan sazende kalfalara işittiklerini iletmışlerdir.⁴⁶

Osmanlı haremindeki Batı müziğinin gelişimi de Avrupa basınındaki haberler arasında yerini almıştır. “Burada Avrupa müziğine karşı olan ilgi son zamanlarda büyük artış kaydetti” diyen İngiliz müzik dergisi *The Musical Gazette* “Sultan’ın haremünde sadece hanımlardan oluşmakta olan mükemmel bir orkestra bulunmaktadır. Bu hanımlardan bir tanesi özellikle kemanda çok başarılı bir icracıdır; hatta stili aşırı derecede Teresa Milanollo’yu andırmaktadır. Piyano bulunmayan haremelerin sayısı artık pek az olup, Türk hanımları ise mükemmel icracılardır” der.⁴⁷ Teresa Milanollo (1827-1904) kendisine Stradivarius bir keman hediye edilerek, Berlioz’un da büyük takdirini kazanmış, devrinin en meşhur hanım kemancıları arasındadır. 1836 yılında II. Mahmud’un haremine Viyana’dan pek çok piyano getirttiğini yazan *Le Ménestrel* dergisinin “majestelerinin kadınlarının yanına hiçbir erkeğin giremediği düşünülürse acaba onlara kim ders verecek?” şeklindeki alaycı sorusu da bu şekilde cevap bulmaktadır.⁴⁸

Ancak Osmanlı sarayı 19. yüzyılda uzun zamandır Avrupa’daki sefirlerinin raporlarından okuduğu önemli bir sanatla daha tanışmıştır. Bu sanat ise askeri bando müziğinden çok daha farklı boyutlarda bir bilinçlenmedir. Byron’ın İstanbul’dan geçen epik şiiri *Don Juan*’daki enteresan bir beyitinde “Each villa on the Bosphorus looks a screen / New painted, or a pretty opera scene [Her bir yalı Boğaz’da / yeni boyanmış, opera dekoru havasında]” ifadesi vardır.⁴⁹ Sultan Abdülmecid’in İstanbul’unda ise Boğaziçi’ndeki saraylar artık gerçek bir opera dekoru halini almak üzeredir.

- 1 İber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 69
- 2 Lewis, *The Emergence...*, s. 107
- 3 H. W. Dulcken (tercüme eden), *The Complete Illustrated Stories of Hans Christian Andersen*, 'Mahomet's Birthday – A scene in Constantinople', s. 833
- 4 Dulcken, *age*, s. 835
- 5 *Age*; Ayrıca bkz. K. Hamsun-H.C. Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav: Seyyah* (çev. B. Gürsaler Syvertsen), İstanbul 2006, s. 135
- 6 Autograf NAP, 63651, Cartella VII
- 7 BL, h.2932.a(19.)
- 8 Etem Üngör, *Türk Marşları*, s. 87
- 9 Emre Aracı Arşivi (Suha Umur başlığı)
- 10 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü
- 11 Suha Umur, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi marşlar', *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s. 265
- 12 Etem Üngör, *age*, s. 242
- 13 Bu fotoğraf Saffet Beyin torunu Şermin Sirel'de bulunmaktadır.
- 14 Emre Aracı Arşivi (Sabri Çarmıklı başlığı)
- 15 G. Donizetti (torun), *Türkiye'deki müzik...*, s. 265
- 16 Théophile Gautier, *Constantinople of to-day*, s. 187
- 17 Autograf NAP, 63625, Cartella II
- 18 Weinstock, *age*, s. 166
- 19 Ashbrook, *age*, s. 252, Gaetano'dan Dolci'ye mektup, 18 Şubat 1841; Zavadini, *age*, mektup 356
- 20 Weinstock, *age*, s. 166
- 21 Allitt, *Donizetti*, s. 128-9
- 22 Emre Aracı Arşivi
- 23 'Townsend'in edisyona yazdığı önsözü.
- 24 *Sound Off* bkz. http://www.marineband.usmc.mil/audio_resources/discography/sound_off.htm
- 25 Autograf NAP 63698, RARI 1-9.11(5)
- 26 Pars Tuğlacı, *age*, s. 197; BAHİ 4751; 7 Receb 1269 (16 Nisan 1853)
- 27 'Talip Mert, 'Rossini'ye Osmanlı Nişanı', *Andante*, 15 Temmuz – 15 Eylül 2005, sayı 17, 12-15
- 28 'Talip Mert, *age*, s. 15
- 29 *The Musical World*, 31 Temmuz 1852, Cilt 30, no. 32, s. 485
- 30 Emre Aracı Arşivi
- 31 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 55
- 32 'Tuğlacı, *age*, s. 80 (BA CAT 52259, 17 Cemaziyelâhir 1247)
- 33 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 148
- 34 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 54
- 35 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 54
- 36 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 55
- 37 Théodore Radoux, *Vieux temps, sa vie et ses oeuvres*, s. 74-5
- 38 Radoux, *age*, s. 74
- 39 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 24 ve 31 Ekim 1858
- 40 Ünlü hattat Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi'nin oğlu olan Necip Paşa Donizetti'nin öğrencisi olmuştur. Müzikla-yı Hümayun'da flüt, keman ve piyano dersleri almış, Ferikliğe (korgeneral) kadar yükselmiştir. (Daha fazla bilgi için bkz. Gazimihal, *Türk Askeri...* s. 65-69)
- 41 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 111
- 42 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 55
- 43 Ali Rıza, 'Saray eğlenceleri' (*Tanin* yerine bir süre çıkan *Renin* gazetesi, 31 ilkteşrin 1922) Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 115
- 44 Aksoy, *age*, s. 105
- 45 Aksoy, *age*, s. 105-106
- 46 Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 113
- 47 *The Musical Gazette*, 30 Ağustos 1856, s. 379
- 48 *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836, Cilt 3, no 159, s. 1
- 49 *Don Juan V*, 46; *The Poetical works of Lord Byron*, Frederick Warne and Co., s. 597

François-André Vincent'in *Belisarius* tablosu, 1776.

IV

Sultan Abdülmecid Binler Yaşa

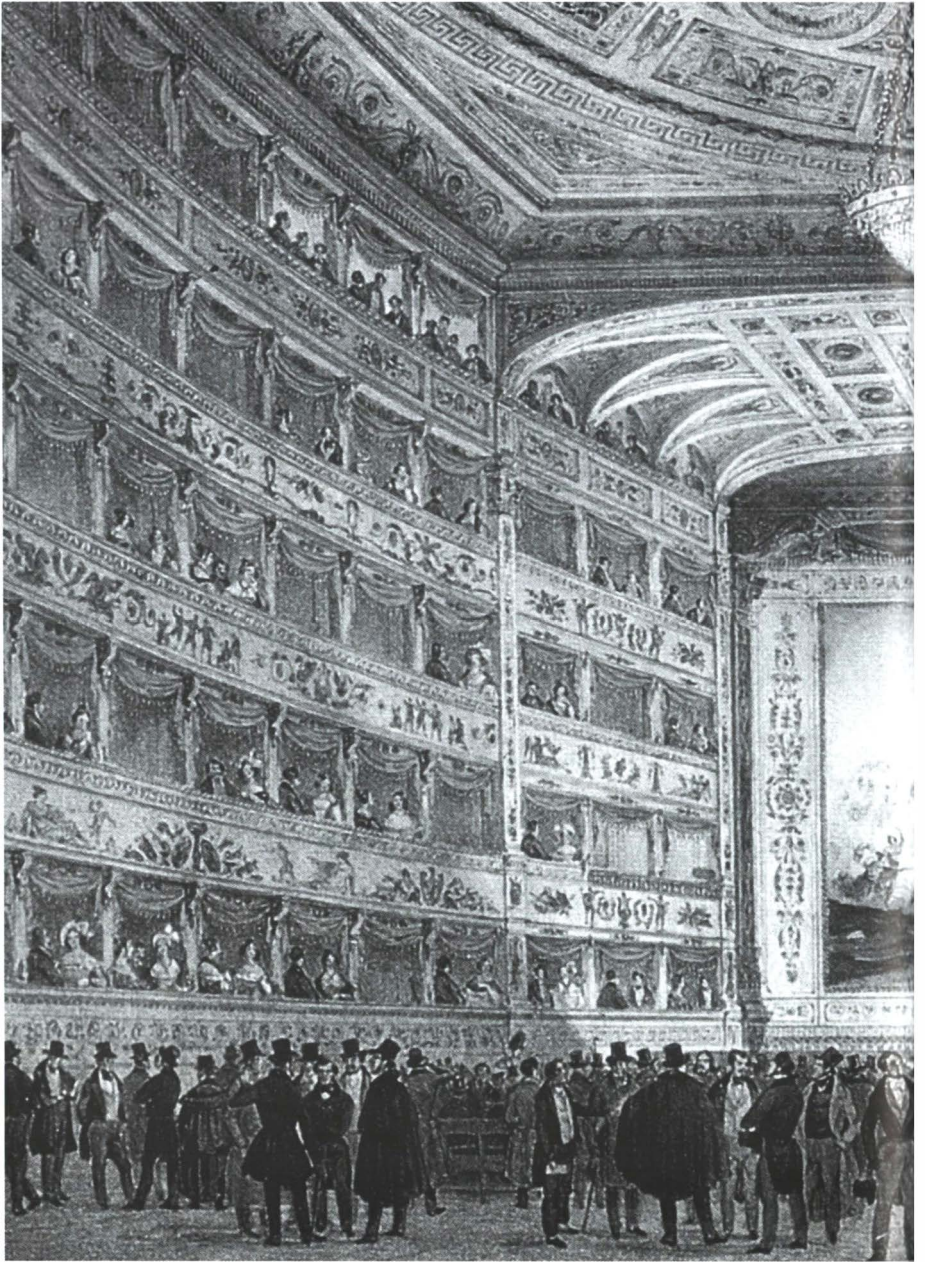
*“Düñ Sultan’ım haremimdeydım ve onlar için yazdığım
İtalyanca şarkıları söyleyen Sultan’ım güzel odalıklarını gördüm.”*

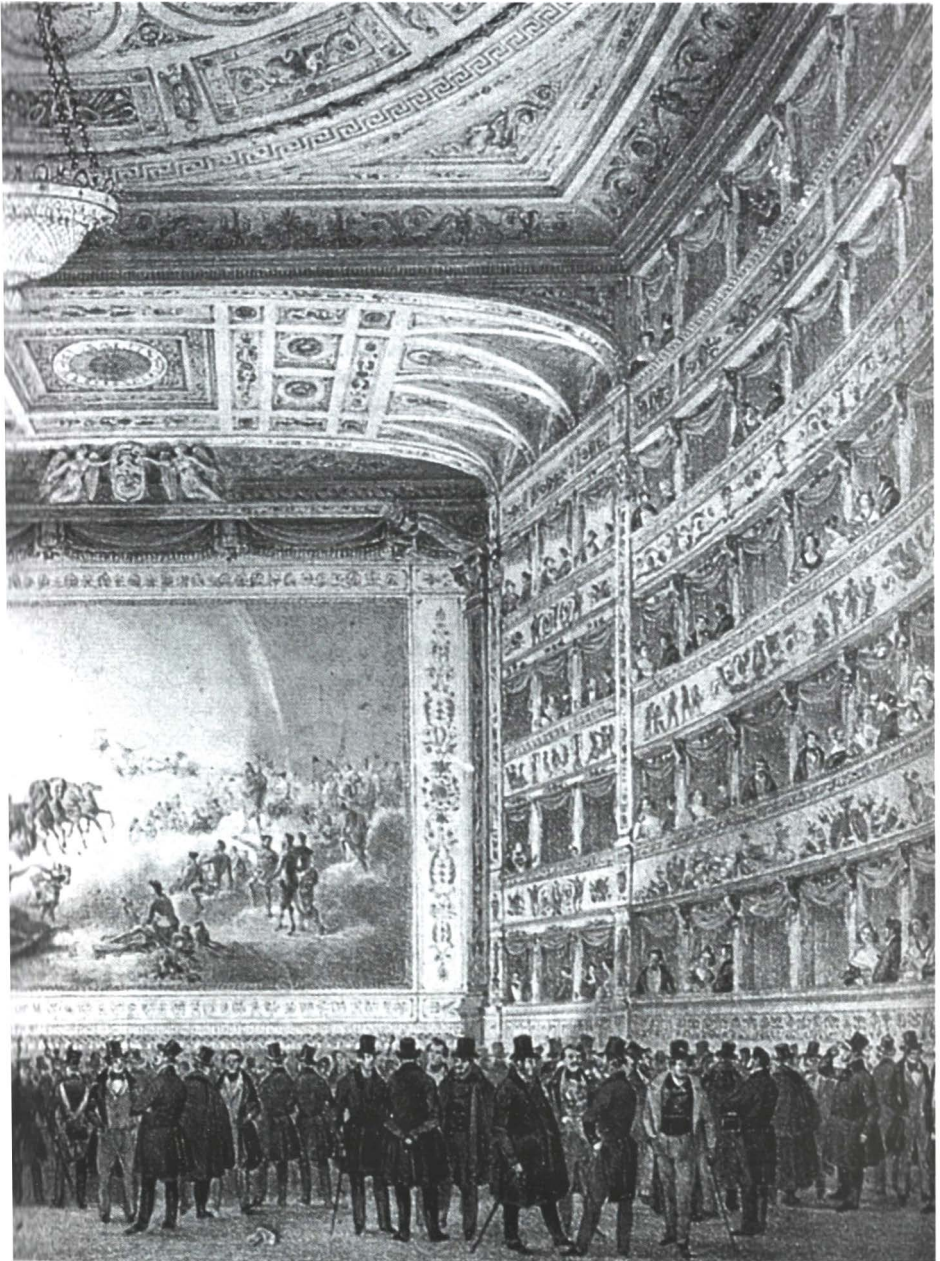
Giuseppe Donizetti

4.1 Valide Sultan’ın Belisario’su

4 Şubat 1836 akşamı Venedik’in meşhur La Fenice Tiyatrosu yeni bir operaya ev sahipliği yapmak üzeredir. Sahne Bizans’ta açılır: Napoli’yi fetheden Bizans komutanı Belisario İstanbul’a geri dönmüştür. Ancak karısı Antonina tarafından oğlunun ölümüne sebebiyet vermek suçundan haksız bir ithamla İmparator Jüstinyen’e şikâyet edilmiştir. Ceza olarak kör edilerek sürgüne yollanır. Beraberinde getirdiği kölelerden Alamiro esasında kendi oğludur ve yanından ayrılmaz. O sırada Bizans bir saldırı altındadır ve şehri savunmak için geri dönen Belisario zafer kazanılırken ölümcül bir yara almıştır. Ölümlük Antonina ise pişmandır. Venedik o akşam Gaetano Donizetti’nin *Belisario* operasına ev sahipliği yapmaktadır. Gaetano’nun bu savaş marşlarıyla bezeli askeri operası, acaba asker olan ağabeyi Giuseppe’nin “Bizans’ta yaşıyor oluşunun” bir etkisi sonucu olarak mı bestelenmişti? Zira Gaetano çeşitli yazışmalarında Giuseppe’den “Bizans’taki ağabeyim” olarak bahsetmekteydi.¹

Bu soruya bir cevap bulamasak da *Belisario* İtalya’da açılışından yedi sene sonra konunun geçtiği İstanbul şehrinde, hem de Bezm-i Âlem Valide Sultan’ın sarayında, özel hazırlanan bir sahnede 1843 yılında oynanmış ve İngiliz *The Times* gazetesi de aynı yılın 17 Şubat tarihli sayısında bu hadiseden detaylıca bahsetmiştir. Üstelik operanın librettosunun Osmanlıca tercümesi de temsili takip edebilmeleri için harem kadınlarına dağıtılmıştır.² Hanımlar operayı ilgiyle izlemişler; kör Belisario sahneye

çıkınca da içlerinden bir tanesi onun bu haline o kadar acımıştır ki sahneye bir kese dolusu altın fırlatmıştır. Osmanlı sarayında opera da farklı şekilde algılanmaktadır anlaşılan. İstanbul zaten 1830'ların sonlarından beri düzenli opera temsillerine ev sahipliği yapmaktadır ve Valide Sultan'ın sarayına davet edilen topluluk Pera'da o tarihten beri açılan tiyatronun sanatçılarıdır. Nitekim *Belisario* hakkında Ramazan 1258 (1842) yılına ait *Ceride-i Havadis* gazetesinde de bir haber çıkmıştır: “Beyoğlu'ndan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane karşısındaki nev-zuhûr tiyatroda icra eyledikleri oyunlardan 580 sene-i miladiyyesinde Konstantiniyye Kralı meşhur Justiniani'nin seraskeri olan Belisario ile zuhur eden vak'aları üzerine tertib olunanı görmeğe layık acib ü garib oyunu enva-i zinetler ve mülevven perdelerle icra ettiklerinin keyfiyyetini tarif ü tavsif eden İtalyan lisanı üzre olan kitab 'Türkçe'ye tercüme olunup Beyoğlu'nda dört yol ağzında kitabçı Dubois'nın dükkânında altışar kuruşa satılmakta olduğu haber verilmiştir”.³

Ceride-i Havadis'in “acib ü garib” olarak nitelendirdiği *Belisario* operasının İstanbul'da oynanıyor oluşu, hem eserin konusunun geçtiği top- raklarda sahneleniyor olmasından ötürü, hem de sarayda opera sanatına karşı olan merakın ciddi boyutunu göstermesi açısından önemli bir hadisedir. Ayrıca ağabeyi İstanbul'da bando şefliği yapan Gaetano'nun operalarının burada ilgi görüyor oluşu da tesadüfi olmaması gereken enteresan bir talihtir. *Belisario*'nun daha New York sahnelerine bile ulaşmadan İstanbul'da açılmış olması da dikkate değer bir olaydır.⁴ II. Mahmud Batı sanatları içinde opera ve tiyatroya da ilgi duymuş ve Metin And'ın tesbitine göre sarayında oluşturduğu kütüphaneye 1836 yılında 500 tiyatro oyunu metni getirtmiştir; bunlardan 40'ı tragedya, 50'si dram, 30'u komedy ve 280'i vodvildir.⁵ Zaten İstanbul'un bilinen en eski sahneleri de onun devrinde açılmıştır. Nitekim Eylül 1839 sayısında “İtalyan müziği Müslümanlar arasında moda olmaya başladı. Artık İstanbul'da muhteşem bir İtalyan tiyatrosu bulunmaktadır” diye yazan İngiliz *The Musical World* dergisi fiyatları 2 ile 10 kuruş (8 ve 40 şilin) arasında değişen yüksek giriş biletlere rağmen tiyatronun tıklım tıklım dolu olduğunu ve Türklerin kuşlarla birlikte erken yatağa girme âdetlerini bir kenara bırakarak gece yarısını geçen opera temsillerini sonuna kadar kıpırdamadan seyrettiklerini bildirmektedir.⁶

II. Mahmud da bu tiyatroyu ziyaret etmiş ve sanatçılarını sarayında düzenlediği özel *soirée*'lerde kabul etmiştir. Dergi İstanbul'daki sanatçı kadrosunu da çok iyi olarak nitelemiş ve aralarından Milanolu Signora Edolina Fritsche'in genç Türk hanımlarına şan dersleri verdiğini söylerken, bu hanımın İstanbul'da dört siyah kölenin taşıdığı; sekizinin önünde ve arkasında yürüdüğü, içi kırmızı kadifeden, dışı altın yaldızlı bir tahtıran ile dolaştığını da belirtmiştir. Haber aynı zamanda o devir İs-

tanbul’undaki opera repertuarı konusunda da bize bilgi verir. Bellini’nin *Straniera* operası – ki Felice Romani de hatıratında bu operadan pasajları Boğaz kenarında işittiğini kaydetmiştir – Meycrbeer’in *Il Crociato in Egitto* (1824) ve Rossini’nin *Italiana in Algeri* (1813) operaları sezon programı dahilindedir. Librettolar da Türk seyircisine göre değiştirilmektedir; *Italiana in Algeri* örneğin Isabella ve Cezayir Beyinin evlenmesi ile biter. Taddeo’nun cezası ise felakadır. Türklerin gülme alışkanlığı olmadığı için kendilerini sadece alkışla ifade etmekteydiler. Buradan da anlaşılacağı üzere İstanbul’da sahnelenen ilk operalarda Doğu temaları içeren eserlere yer verilmiştir.

The Times gazetesi de 8 Ocak 1839 tarihli haberinde Pera’da iki Fransız mimarın bir tiyatro binası inşa ettiklerini, ancak inşaat sürerken Atmeydanı’nda büyük bir binayı tiyatroya çevirerek burada haftada üç dört gece operalar sahnelediklerini bildirmektedir. Bu geçici tiyatro neredeyse 1.600 kişi alabilmektedir ve hemen hemen her temsilde doludur.⁷ Yeni tiyatronun inşaatının yaza bitmesi beklenmekte ve Eylül’de Mozart’ın *Don Giovanni* veya *Le Nozze di Figaro* operalarından bir tanesi ile açılması tahmin edilmektedir.⁸ Ancak bunlar şehirdeki ilk teşebbüslerdir ve gerçek anlamda İstanbul’a 19. yüzyılda Avrupa’daki kraliyet tiyatrolarının muadili olarak sanatsal damgasını vuran kurum bir Théâtre Impériale, yani Tiyatro-yu Hümâyun statüsünü kazanmış olan Naum kardeşlerin Pera’daki sahneleridir. Naumlar burada daha çok ilüzyon gösterileri yapan Bosco adında bir İtalyandan devraldıkları binayı kısa zamanda İstanbul’un önemli bir opera sahnesi durumuna getirmişlerdir. Bosco’nun tiyatrosu zaten zamanında Lady Stanhope’un yanında çalışmış olan ve sonradan İstanbul’a gelerek hükümete tercüman olarak hizmet eden Halepli Michel Naum Duhanı’ye aittir. Kendisinin Joseph Naum adında bir kardeşi, bir kızı, Paul Efendi ve Naum Efendi adında da iki oğlu vardır.⁹ 1847’de tiyatroları yarıncaya kadar burada düzenli opera sezonları organize etmişler; yangından sonra da Abdülmecid’in desteğiyle bugünkü İstiklâl Caddesi’nde Galatasaray Lisesi’nin karşısına düşen arsalarında çok daha muhteşem bir bina inşa ettirmişlerdir.

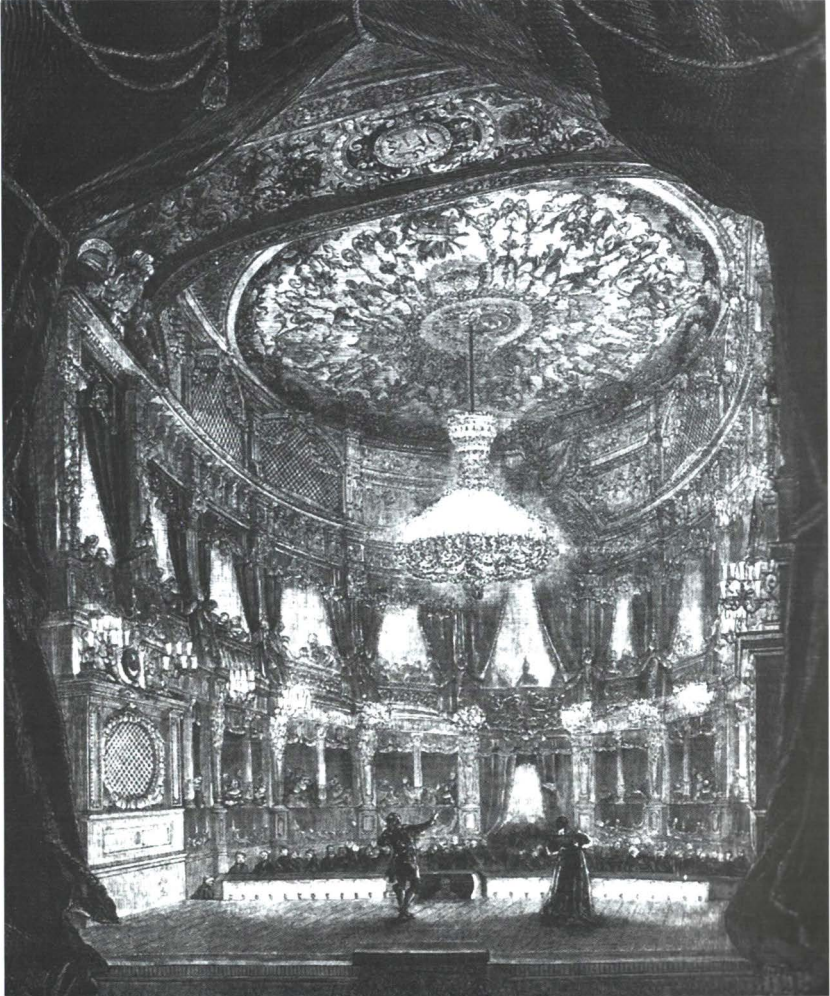
Giuseppe Donizetti de bu tiyatronun idari kadrosunda danışman olarak görev yapmış ve Gaetano bile zaman zaman buraya sanatçılar yollamıştır. Örneğin Viyana’dan Giuseppe’ye yazdığı bir mektubunda, Gaetano tiyatronun orkestra kadrosuna Mr. Griebel adında bir kemancıyı tavsiye ederken “Bay Griebel Berlinli ve çok iyi bir kemancıdır. Sana bir takdim mektubu verecek. Bana kendisi burada çok önemli bir maestro tarafından tavsiye edildi. Orada konser verir mi bilemiyorum, ama kendisini Osmanlı Tiyatrosu’na takdim edersen, hem o hem de ben çok müteşekkireceğiz” demektedir.¹⁰

Sultan Abdülmecid'in opera sanatına belki babasından daha da fazla düşkün olduğu, sarayında sık sık gerçekleşen temsillerden ve kendisi hakkında Avrupa müzik dergilerinde yoğunlukla çıkan haberlerden de anlaşılmaktadır. Bu temsillerde padişaha bizzat malumat veren de Giuseppe Donizetti'dir. Bundan da İtalyan bando şefinin askeri müziğin ötesinde, saraydaki her türlü müzik aktivitesinde padişahın bir tür başdanışmanı haline geldiği anlaşılır. Nitekim 1851 sonbaharında Naum Tiyatrosu'nun bütün sanatçıları Defterdarburnu Sarayı'nda padişah ve Harem-i Hümayun'a mensup hanımların huzurlarında çeşitli operalardan arya ve koroların seslendirildiği bir temsil verirler. Bu temsil için harem-i avlusuna, hanımların sahneyi görebilmelerini sağlamak açısından dairelerinin pencerelerine karşı gelecek şekilde bir tiyatro kurulusu. Duvara yakın, yüksek bir platform üzerinde sade bir redingota bürünmüş, cinde opera dürbünü ile temsili büyük bir ilgi ile izlemekte olan sultan oturmaktadır. Koltuklar sarayın yüksek rütbeli memurları için ayrılmıştır. Haremağaları ve hizmetkârlar ise kulise yakın şekilde yer alırlar.

Temsil Giuseppe Donizetti'nin sultan şerefine bestelemiş olduğu bir kasidenin bütün koro ve topluluk tarafından seslendirilmesi ile başlar. Bunu *Lucrezia Borgia*'dan prolog ve bas arya, *Guaramento*'nun giriş kısmı, *Fous de Columella* sahnesi, Rossini'nin *Mathilda di Sabran*'ından kavatın, ve final bölümü, Mercadante'nin *Guaramento*'sundan mezarlık duo'su, *Roberto Devereux*'den tenor arya ve *Parisina*'nın final bölümü sırasıyla takip eder. Saat 8.30'dan akşam 11'e kadar süren performans değişik sahne ve operalara rağmen hep aynı kostümlerle icra edilmiştir. Sahnedeki coşkuya rağmen harem dairelerinde büyük bir kapalılık hüküm sürer; kadınların sahnedeki gürültü, eğlence ve şakalardan etkilenip başlarını açarak kimliklerini ortaya çıkarmamaları için sıkı bir özen gösterilir. Giuseppe Donizetti ise padişaha yakın bir yerde ayakta durmakta ve kendisine huzurunda temsil edilen değişik sahneler hakkında malumat vermektedir.¹¹ Bu temsilin bir önemi de kısmi oynanan beş operadan *Lucrezia Borgia* (1833), *Roberto Devereux* (1837) ve *Parisina* (1833) olmak üzere üçünün kendi kardeşine ait oluşudur. Bugün neredeyse unutulmuş durumda bulunan altmışa yakın operaya imza atmış olan Napoliten bestekâr Saverio Mercadante (1795-1870) ise kendisine büyük orkestrasyonlu bir senfonisini ithaf etmiş bir dosttur. Nitekim *Sinfonia a grande orchestra dedicata a Giuseppe Donizetti* başlığını taşıyan eserin yazması bugün Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'ndedir.¹²

Abdülmecid'in operaya olan sevgisi sarayında geçici sahneler kurdurarak takip etmeğe çalıştığı bu sanata yeni sarayı Dolmabahçe'de daimi bir tiyatro binası inşa ettirmesinden de görülmektedir. Hatta bir ara eski Çırağan Sarayı'ndaki büyük salonlardan bir tanesini tiyatroya çevirmesi için mimar Fossati'ye bir proje dahi çizdirmiştir.¹³ Ancak 1849 yılında yeni saray inşa

edilmeye karar verince aynı mimari stilde bir de opera binasının inşası gündeme gelir. Dolmabahçe Osmanlı saltanat mimarisinde göze çarpan sade geleneğin aksine Théophile Gautier'nin de tarif ettiği gibi "Louis XIV orientalisé" zevkini yansıtır.¹⁴ Yeni tiyatro binası sarayın 1856 yılında tamamlanarak açılmasının ardından üç sene sonra bitirilmiştir. Dolayısıyla Giuseppe Donizetti çok daha küçük olmasına rağmen Versailles'in tiyatrosundan daha ihtişamlı olduğu söylenen bu 300 kişilik salonu hiç göremez.

Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun içi. Versailles Tiyatrosu'ndan dahi daha ihtişamlıydı. *1. Illustration*, 25 Haziran 1859.

Mimar Diéterle ve Hammond tarafından inşa edilen binanın iç döşeme işi Paris operasını da döşeyen Séchan'a verilmiştir.¹⁵ Nitekim yeni tiyatronun bütün iç döşemeleri; mobilyalar, avizeler, süslemeler, koltuklar, ayna ve halıları Paris atölyelerinde hazırlanmış ve buradan İstanbul'a getirilmiştir. Lyon, Tours, Baccarat, Aubusson ve Saint-Gobain'den usta ve zanaatkarlar özellikle bu iş için angaje edilmiştir. Çok büyük olmayan Dolmabahçe Saray Tiyatrosu localarıyla birlikte üç kattan oluşmaktaydı. En görkemli loca birinci katın ortasında duran padişahın locasıydı. Şehzadeler, paşalar ve büyükelçiler için de özel localar ayrılmıştı. En üstteki

Dolmabahçe Saray Tiyatrosu, Dolmabahçe Camii'nin hemen yanındaydı. 1859'da büyük bir törenle açılmış ancak 1863'te içi tamamen yanmıştı. 1939'da stadyum projesi ve yol genişletme çalışmaları kapsamında yıkılmıştı.

kafesli localar ise harem içindi. Tiyatronun perdesi kırmızı kadifeden olup antrakta inen emniyet perdesinin üzerinde de padişahın tuğrası bulunmaktaydı. Korint kolonları ile çevrili amfiteyatroda her loca arasında avizeler bulunmakta ve ortada ise devasa bir kristal avize asılıydı. Bütün ışıklar yandığında dışarının güneş ışığına meydan okuyacak derece bir manzara ortaya çıkmaktaydı.

Tiyatronun resmi açılışı 8 Ocak 1859 tarihinde gerçekleşir, ancak bundan birkaç gün önce padişahın da bizzat katılarak izlediği bir prova gerçekleşmiştir. Sultan Abdülmecid yeni tiyatrosunun bütün oluşum safhasını yakından takip etmiştir. Sarayın düzenli bir opera kadrosu olmadığı için Naum Tiyatrosu sanatçıları bu açılış temsilini vermek üzere davet

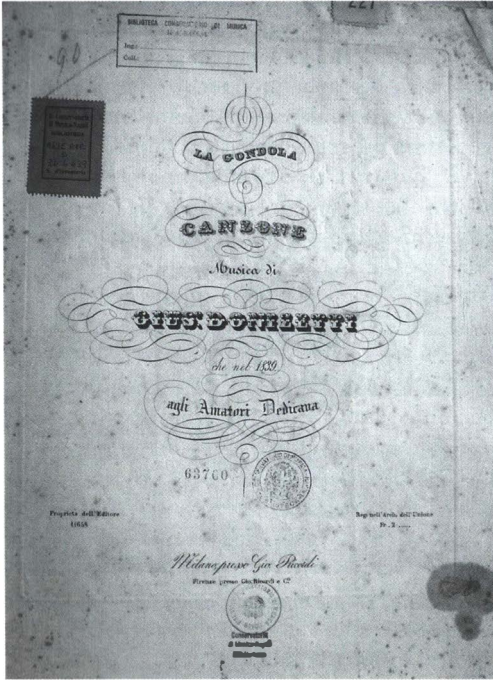
edilmişlerdir. Padişahla birlikte şehzadeler, sadrazam, devlet erkânı ve büyükelçilerden oluşan büyük bir topluluğun huzurunda gerçekleşen açılış galası gerçekten de muhteşem bir kutlama havasındadır. Sultan'ın locasının solunda İngiliz sefirinin hanımı Lady Bulwer otururken, sağında ise İsveç büyükelçisinin hanımı Mme. Sibern yerlerini almıştır; padişahın kendi hanımları ise bir üst katta kafeslerin arkasında bulunmaktadırlar. Haberi duyuran *L'Illustration* gazetesi bu duruma atıfta bulunmadan geçememiştir: “Bütün sarayın güzelleri bu temsile katıldılar. Kafeste duran güzel kuşlar gibi doğru olmayan bakışlardan sakınmak için paravanelerin arkasındaydılar. Ama onlar *Il Traviatore* ve *Sevil Berberi*'ni gayet iyi bilirler. Ümid ederiz ki o harikulade yüzlerini kapatan hafif peçeleri kısa zamanda localarındaki kafeslerle birlikte kaybolur gider ve kadınların eşit mevcudiyetlerinin böylesine güzel ortamlarda çok önemli olduğunun bilincine varılır.”¹⁶ Açılış gecesinin programı Luigi Ricci'nin *Scaramuccia* operasından ilk iki perde ve *Chasse de Diana* adında yeni bir baleden oluşmaktadır. Bunları 25 ve 26 Şubat akşamları Verdi'nin *La Traviata* ve Gaetano Donizetti'nin *Maria di Rohan* operalarının temsilleri takip eder.

Ancak ne yazık ki Dolmabahçe Saray Tiyatrosu 1863'te yanmış ve içi tamamen kül olarak, sadece hazin bir iskelet halinde cephesi ayakta kalmıştır. Bu kalıntılar da 1939'da yol açma çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Böylece kısa da olsa Sultan Abdülmecid'in İstanbul şehrine hediye ettiği tiyatronun son hatırası da yok olup gitmiştir. Bugün artık Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun ihtişamı 25 Haziran 1859 tarihli Fransız *L'Illustration* gazetesinde yayımlanan detaylı bir litografıta bulunan tasvirde yaşamaktadır. Sahneden salona doğru bakıldığında Sultan Abdülmecid'i de locasında betimleyen gravürde tiyatronun inşasının bittiği tarih tavana 1274 (1858) olarak yazılmıştır.¹⁷

4.2 Osmanlıca arylar ve polifonik dualar

Giuseppe Donizetti askeri müziği organize etmenin ve operalarda hazır bulunmanın yanı sıra saray orkestrasını da çalıştırmakta ve haremde dersler vermektedir. “Donizetti Paşa da, ki maruf İtalyan bestekârın kardeşi ve bizzat muktadir bir musikişinastı, ara sıra gelirmiş, tesadüf etmedim”¹⁸ diyen Leyla Hanım bu tesbiti doğrular; ancak bunun da ötesinde Giuseppe bir mektubunda Dolci'ye saraydaki derslerinden bahsederken “Dün Sultan'ın haremideydim ve onlar için yazdığım İtalyanca şarkıları söyleyen Sultan'ın güzel odalıklarını gördüm, belki onlara ‘güzel’ dediğim için güleceksin fakat altını çiziyorum ‘güzel’ler çünkü bana onlarla konuşmam için izin verildi ve ben de keyif içinde, tüm hayatlarını hare-

min kapalı kapıları ardında geçirmeye mahkûm edilmiş bu güzel yaratıkları izledim durdum. Orada ya ızdırap çekiyorlar ya da çok eğleniyorlar, nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum fakat neşeleri hepsinin yüzüne yansımıştı” der.¹⁹ Sultan Abdülmecid’in haremindeki hanımlar İtalyanca şarkılar öğrenmektedirler. Her ne kadar bilinmese de Giuseppe Donizetti marşlarının yanı sıra İtalyanca şarkılar da bestelemiş ve hatta bunlardan *La Gondole* adını taşıyan bir ‘canzone’, başta Verdi olmak üzere pek çok meşhur bestekârın eserlerini yayımlayan Milano yayınevi Ricordi tarafından basılmıştır.²⁰ 1839 yılına

Giuseppe Donizetti'nin oryantal havada bestelediği *L.a Gondole* şarkısı 1839 yılında Ricordi yayınevi tarafından basılmıştı. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

ait olan bu şarkı “sanat uzmanlarına genel bir ithaf” niteliğini ifade eden “agli amatori dedicava” ibaresini içermektedir.

Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi’nde ortaya çıkan bu nota, elimize ulaşan türünde tek eser olsa da, Giuseppe Donizetti’nin ikinci bölümde incelenen 1832 tarihli yazmasında da gördüğümüz gibi, özgün *canzone*’lerinde dahi, Türk şarkılarından esinlendiğini bize göstermesi açısından son derece önemlidir. Zira Mi bemol majör tonalitesinde ses ve piyano için kaleme alınan ve sözleri İtalyanca olan *La Gondole* şarkısı diatonik Avrupa müziği kurallarına göre bestelenmiş olmasına rağmen, hem armonik, hem de melodik yapısında kuvvetli şarkı unsurları içermektedir.

Şan partisinde *poco rallentando*, emprovize şarkî havası daha da ortaya çıkartılarak aşağı doğru inen solo onaltılıklardan oluşan “conforto degli ardori” pasajı, ihtiva ettiği bitişik Mi bekar ve Re bemol notaları ile duyulan artmış ikili sesi ile tamamen Doğu müziğinin makamsal yönüne gönderme niteliğindedir. Ve buna benzer unsurlar şarkının sadece bir değil birçok yerinde piyano partisindeki armonik arpejlerde de görülmektedir. Anlaşılan Giuseppe bir taraftan Osmanlı monofonik müziğini çoksesli-

leştirmeye uğraşırken, diğer taraftan da kendi İtalyan müziği Osmanlılaşmaktadır. Dolayısıyla *La Gondole* bu türün en dikkat çekici örneğini oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı sarayı da böylesine bir eklektik yapı içerisindedir.

11 Kasım 1843 tarihli *Journal de Constantinople* padişahın bütün sanat formları içerisinde en çok Batı müziğini sevdiğini ifade etmekte ve sarayın müzisyen kadrosunu da bir hayli büyüttüğünü belirtmektedir. Gençlerden kurdurduğu orkestra senfonik bir konser vermiş, ancak padişahın aklına bir de İtalyanca eserler söyleyecek bir koro kurdurmak fikri gelmiştir. Gazete hünkârın bu arzusunun kısa sürede yerine getirmek üzere “Le chef de la musique Impériale” Monsieur Donizetti’nin görevlendirildiğini bildirmekte ve çok yakın bir zaman önce koronun sarayda İtalyan operalarından kısa parçalar söyleyerek ilk konserini verdiğini duyurmaktadır. Donizetti’nin gayret ve başarısı kendisine büyük bir şeref kazandırmıştır.²¹

Giuseppe padişahın İtalyan opera ve şarkılarına olan ilgisini Dolci’ye yazdığı bir mektubunda da “Türk öğrencilerimin İtalyanca şarkı söyleyebildiklerini belki oğlum size anlatmıştır. Sultan bazı operetler görmek istiyordu” diye ifade etmiş, ve kendisinden *La prova dell’Accademia finale, Il piccolo Compositore di Musica, I piccoli virtuosi ambulanti, Il Giovedì-grasso, Un buon cuore scusa molti difetti* gibi lisede okutulan kısa operetlere ait partiyonlar ve İtalyanca metodlar yollamasını rica etmiştir.²²

Ancak sarayda koro oluşturulması fikri beraberinde yeni ve bugüne kadar hiç değinilmeyen bir repertuarın da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu da sözleri Türkçe olan çoksesli koral eserlerdir. Bu uygulama o zamana kadar sadece enstrümantal olan saltanat marşlarının yanında, bir de Batı’nın “hymn” olarak tanımladığı ve kilise ilahilerinde olduğu gibi sözlerinin kolaylıkla topluluklar tarafından söylenebilmesi için sade bir şekilde yazılmış olan koral eserlerin Türkçe olarak ve yer yer ‘Türk müziğinden esinlenilmiş’ şekilde bestelenmesidir. Bu eserlerin şan partileri Türkçedir ve Latin alfabesi kullanılarak fonetik şekilde yazılmışlardır. Nitekim Giuseppe Donizetti’nin bu türde matbu iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Sultan Abdülmecid’e, diğeri de annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan’a ithaf edilmiştir.²³ En başta çerçeve içerisinde yer alan açıklamalarda birinci eserin “Şarkı-i Cedîd der sitâyîş-i Hazret-i Sultan Abdülmecid”, diğerrinin ise “Şarkı-i Cedîd der vâsf-i Hazret-i Vâlide-i Sultan Abdülmecid Han” olduğu belirtilmiştir. Bestekârının adı da latin harfleri ile “Maestro G. Donizetti Bei” olarak verilmiştir. Bu noktada “Şarkı-i Cedîd” tanımı üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. Atatürk’ün 100 sene sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin henüz yirmi yaşında bir genç müzisyeni Ahmed Adnan’a (Saygun) piyano eşlikli bir *lied* çaldırttıktan sonra onun bu şarkısına “yeni sosyete, yeni sanat!”

شرفی جدید در ستایش
حضرت سلطان عبدالمعید

ای بادشاه منیع احسان و کرمات
وی غفر عصر زبور و بیستم سلطنت
کفایت و کل نظیر کرم العبد بن
دور کده بولدی کار جهان حسن نیست
اوصاف ذات پاکنی تعریف ایامک
مکن دکل رایت جهان صرف مقدرات

ایمنی نعم غلفت دانسته جمله
علم و زکات و کرم و عدل و مروت
ایحای ملک و ملت و تائید دین ایل
اسلاف ایلدک بلکه چون سابق
چشم ملک بو مرتبه ده امن و راحت
هیچ بروقت کوریدی ای کان ملک

طور در توج عالم ایمنه حق ذات پاکنی
بیرایه اریکه اجمال و سلطنت

Musica del S^o Maestro G. DONIZETTI BEL.

Cantop

Piano-Forte

Allegro Marziale

Et i Prodi-criah-i mem-be-i ih-sa-ni

Şarkı-i Cedîd der sitâyîş-i Hazret-i Sultan Abdülmecîd

Ey pâdişâh-ı menba-i ihsân u mekremet
Vey fahr-ı asr-ı zîver-i dîhîm-i saltanat

Etmiş tecessüm hilkat-i zâtında cümleten
Hilm ü nezâket ü kerem ü adl ü merhamet

Gelmiş değil nazîrin adîmü'l-adîlsin
Devrinde buldu kâr-ı cihân hüsn-i temşiyet

İhyâ-yı mülk ü millet ve teyîd-i dîn ile
Eslâfa eyledin hele pek çok müsabakat

Evsâf-ı zât-ı pâkini tarif eylemek
Mümkün değildir etse cihan sarf-ı makderet

Çeşm-i felek bu mertebede emn ü rahâtı
Hiç bir vakitte görmedi ey kân-ı ma'delet

Durdukça âlem eylese hak zât-ı pâkini
Pîraye-i erîke-i iclâl ü saltanat

Şerifi Cedit der vâsıf-ı Hazret-i Valide-i Sultan Abdülmecid Hân
والد سلطان عبدالمجيد خان

ایده بخیر فصله را آغاز
اولور بنوخته کرد و مد
ایده خوب خوش گوشه زد و
اولور عرک شهاب افزون

جهان الطافه ممنون
سر باقی منتهی سرون
نهادن جود را بشعرون
اولور عرک شهاب افزون

دیسون تاختن نوک شرفی
بولر سین نریت و شوقی
ایده وب دولته هرز و آتی
اولور عرک شهاب افزون

نهال گلشن ناز سین
جهانده شاه منار سین
عنا تنگه سرازین
اولور عرک شهاب افزون

اولوب یک شوقی مجید
نوالر ایسون سلطه
اشندیک اولوب سر
اولور عرک شهاب افزون

Musica del S^o Maestro G. DONIZETTI BEI.

Canto

Piano-Forte

Allegro Maestoso

Giban el ta - fe - na memnan

Şarkı-i cedid der vâsıf-ı Hazret-i Valide-i Sultan Abdülmecid Hân. Giuseppe Donizetti'nin Bezm-i Âlem Valide Sultan'a sunduğu Türkçe sözlü şarkısı. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

Şarkı-i Cedîd der vâsf-ı Hazret-i Vâlîde-i Sultan Abdülmecîd Hân

Cihân eltâfına memnûn
Serâpâ feyzine makrûn
Nihâdın cûduyla meşhûn
Ola ömrün şehâ efzûn

Edince fasl-ı sâza âgâz
Olur hânendeler demsâz
Edip hoş gûş-ı söz u sâz
Ola ömrün şehâ efzûn

Olup bin şevkiyle mecbûr
Nevâlar eylesin santûr
İşittikçe olup mesrûr
Ola ömrün şehâ efzûn

Nihâl-i gülşen-i nâzsın
Cihânda şâh-ı mümtâzsın
Înâyetle ser-efrâzsın
Ola ömrün şehâ efzûn

Desin Faik kulun şarkı
Bulasın nüzhet ü şevki
Edip devletle her zevki
Ola ömrün şehâ efzûn

dediği hatırlanırsa, esasında o “yeni”lik arayışının ön çabalarının bir nebze Sultan Abdülmecid’in “Şarkı-i Cedid”lerinde başlamış olduğu düşünülebilir.²⁴ Ancak bununla birlikte Atatürk’ün çokseslilik anlayışı çağdaş Türkiye’de modern bir kompozisyon ekolü doğmasına sebep olmuşsa da Osmanlı dönemi için aynı ifadeyi kullanmak mümkün değildir. Ancak bu perspektifin ön çizgilerinin bu devrede müzik açısından da bu tip eserlerle çizilmekte olduğunun bilinmesinde fayda vardır.

Zira Sultan Abdülmecid sadece İstanbul’da kurdurduğu ve “Mahalle-i Cedide-i Teşvikiye” adını verdiği yeniliği teşvik mahallesinde hayata modernleştirmeye çalışmıyor, sarayında işittiği “Şarkı-i Cedid”lerle de ülkesinin müzik hayatına ilerleme olarak gördüğü Avrupailiği getirmeye çalışıyordu. Hammamizade İsmail Dede Efendi’nin Mekke’ye kaçış sebebi, bu gibi eserlerin ortaya çıkışıyla daha da iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Giuseppe Donizetti’nin bu besteleri Türk musikisinden esinlenil-

Giovannina Rota-Basoni çocukları ile birlikte. (Ashbrook, Donizetti, 1965)

miş aranjmanlar olmalarına rağmen haliyle Batı tampere sisteminde çalıştığı için özgün sanatının bütün imlâsından ve ara seslerinden mahrumdur.

Bu kitapla birlikte ilk defa ortaya çıkan bu vokal eserler, yine bu araştırma sırasında oğul Andrea Donizetti’nin Paris’te ortaya çıkan ve İstanbul’dan Antonio Dolci’ye yazdığı hiç yayımlanmamış 17 Kasım 1846 tarihli mektubuna da konu olmuştur.²⁵ Andrea mektubunu aceleyle yazmaktadır; çünkü saat 3’te İstanbul limanından ayrılacak olan Fransız posta gemisine yetiştirmek istemektedir. Babası Padişah ve Valide Sultan için “due inni”, iki kaside (hymn) bestelemiştir. Görüşlerini almak üzere eserlerden birer kopyayı Berga-

mo’nun önde gelen ailesinden olan Barones Basoni’ye yollamaktadır. Bunlar büyük olasılıkla İstanbul’da basılan ve Napoli’de ortaya çıkan matbu edisyonlar olmalıdır. Mektupta ayrıca Giuseppe’nin Barones Basoni için de büyük iyiliklerine karşılık benzer bir eser bestelemeyi düşündüğü bildirilmektedir. Nitekim Museo Donizettiano’da Rota-Basoni bağışı arasında kapagında Venedik’i içeren bir nota kâğıdına Giuseppe’nin elyazısıyla

II. Mahmud'un "Gönlüm ey şuh-ı gül-izar" şarkısının piyano versiyonu Barones Basoni'ye Donizetti'den ithaf edilmiş haliyle ortaya çıkmıştır.²⁶

Andrea aynı gün bir de Gaetano'nun dostlarından Pirelli'ye mektup yazmış ve burada da kasidelerden bahsederek eserlerin notalarını yollamıştır. Mektupta ilave haber olarak o ayın 9'unda babası Giuseppe'nin padişah tarafından saraya çağrıldığı ve hünkârın bir eğitmen olarak müziğine yapmış olduğu hizmetlerden duyduğu memnuniyetten ötürü kendisine teşekkür ederek ona pırlantalarla süslü bir kutu hediye ettiği yazılmaktadır.²⁷ 9 Aralık'ta Andrea'nın Dolci'ye yazdığı bir başka mektupta da bu olaydan bahsedilmiş ve Giuseppe'nin kendisine hediye edilen pırlantalarla süslü kutuyu, altın kupa ve saati bizzat padişah ve Valide Sultan'ın ellerinden aldığı bahsedilmiştir.²⁸ Ancak Andrea Barones Basoni'nin eserler hakkındaki düşüncelerini hâlâ öğrenmek istemektedir.

Hem basılı notanın görsel tasarımı, hem de parçaların müzikalitesi açısından Abdülmecid ve Valide Sultan'a ithaf edilen iki "Şarkı-i Cedit" birbirlerinden çeşitli farklılıklar gösterir. Örneğin Sultan Abdülmecid'in şarkısının sayfa tasarımı kılıç, tüfek, trompet ve ayyıldızlı sancaklar; ufukta doğan yeni bir güneş ve meyvelerle dolu bolluğu temsil eden iki de bereket boynuzu ihtiva etmektedir. Bu tasarım II. Abdülhamid devrinde resmileştirilecek olan Osmanlı armasının bir ön oluşumu gibidir. Buna kıyasla Valide Sultan'ın nota tasarımında ise sadece süslü çiçekler bulunmaktadır. Bestelenen eserlerin karakteristiği de ithaf edilen kişilerin makamlarıyla doğru orantılıdır; Valide Sultan'ın yeni şarkısı yer yer Türk musikisinin monofonik karakteristiğinin oktavlamalarla ortaya çıktığı, yer yer de geleneksel melodinin homofonik akorlarla işlendiği ve Barok kontrapuntal geçişlerin yanısıra klasik akompanye üslûbunun eklektik yapıda işlendiği bir lied havasını haizdir. Sözler de aynı derecede okşayıcı ve taltif doludur. Öte yandan *Şarkı-i cedit der sitayiş-i Hazret-i Sultan Abdülmecid* ise sözlü bir marş niteliğindedir. Noktalı sekizlik ve onaltılık ritm kalıpları, *Allegro marziale* tempo endikasyonu, *forte* açılışı ve ünison olarak söylenen "Ei padisciahi membei ihsanı mekremet" (Ey pâdişâh-ı menba-i ihsân u mekremet) mısraı şarkının milli marş karakteristiğini derhal ortaya koyar. Dolayısıyla Giuseppe'nin bu eseri Osmanlı'da öncesi olmayan sözlü milli marş geleneğinin de ilk matbu örneği olarak kabul edilebilir. Bu zamana kadar padişahların adlarıyla anılan saltanat marşları bulunsada az önce de belirttiğimiz gibi bunlar sözsüz, ens-trumental parçalardır. Oysa burada şan partisi teksesli ama piyano eşlikli ve içerisinde Osmanlı musikisinin geleneksel öğelerine göndermeler içeren bir milli marş ortaya çıkmıştır.

Gazimihal, Abdülmecid sarayında bu tarz eserlerin yabancı başka bestekârlar tarafından da ortaya çıkarıldığını ilk defa kaydedenler arasındadır. Nitekim bir süre Naum Tiyatrosu'nda görev yapan İtalyan Angelo

Mariani (1821-1873) ve Luigi Arditi'nin (1822-1903) de bu tür eserleri bulunduğundan yola çıkarak "Gerek Donizetti'nin, gerek son iki şefin saray orkestrası başına geçtikten sonra galiba teşekkür makamında Padişaha birer 'şarkı-i duaîye', yani *ün* (hymne) yazıp ithaf ettikleri dikkate alınır ve bunun bir teşekkür an'anesi haline girmiş olacağı ihtimali kabul edilirse", diyerek ve bu yazmaların basılmadığına dikkat çekerek saray notaları kataloğunda tesbit ettiği eserleri sıralar: "*Osmanlı Marşı*: Jufe Dunk; *Marş*: Jozef Jcjer; *Marş-ı Osmani*: Jule Kohen; *Osmanlı Marşı*: Alfred Saint Julien (1848); *Musikili Osmanlı Albümü*: Paris'te Opera-Komik tiyatrosunun kemancı başısı Aleksi Kulong (1859); *Şeketmeab efendimiz hazretleri şerefine tanzim edilen bir kıt'a şarkı-i duaîye*: Viyanada imparatora mahsus operanın kemancısı Prof. Josef Sultzer; *Şeketmeab efendimiz hazretleri şerefine tanzim edilen muzafferiyet, müselaamet, saadet nam manzumenin notası*: Edvard Deşan".²⁹

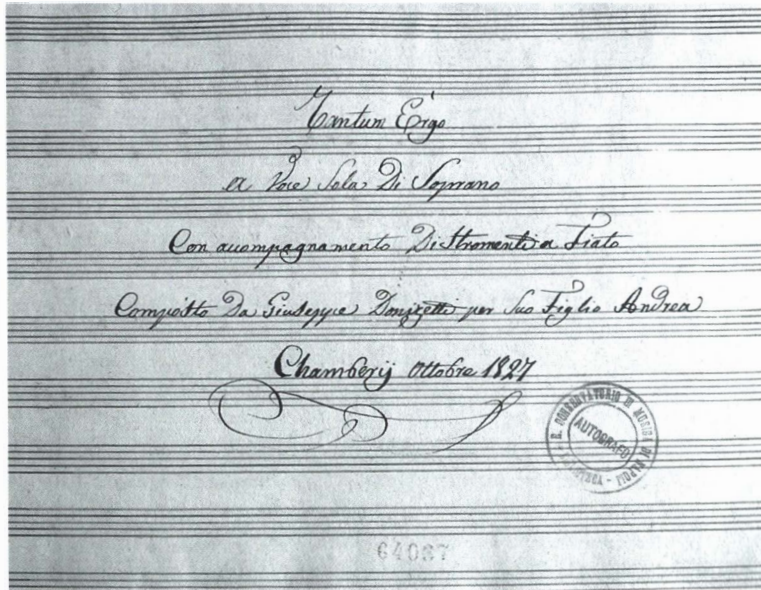
Ancak bu tür denemelerin ilk örneğini Giuseppe'nin daha II. Mahmud'un sarayına geldiği senelerin başında ortaya koymaya başladığı 1832 yazma defterinin 10 sıra numarasındaki *Cansone Mussulmana* adını verdiği Müslüman şarkısından açık ve net bir şekilde görülmektedir.³⁰ Koro, solo şan ve piyano eşlikli olan bu eser albümdeki diğer armonize edilmiş Türk şarkıları gibi de değildir. Zira bu eser Sultan II. Mahmud'un salta-

Cansone Mussulmana: Giuseppe Donizetti'nin armonize ettiği geleneksel Müslüman şarkılarından bir tanesi. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

natına bir medhiyye, sitayiş niteliğinde ve yukarıda örneği verilen “hymne” geleneği içerisinde ortaya konmuş ve tesbit edilebilen en erken eserdir. Nitekim İtalyanca fonetik açılımıyla yazılan “Padisciakım Sen bou nevsakil Seirade sür safa / Tabipachim ghiülghiby olsum usaide Dajma” (Padişahım sen bu nevsahil-sarayda sür safa / Tabib-i aşkın gül gibi olsun o sâyede daima) mısraı *Cansone Mussulmana*’daki sitayiş unsuru derhal gözler önüne serer. Giuseppe Donizetti bu gibi eserlerin metinleri konusunda da doğal olarak yerel şahsiyetler ile dayanışma içerisindedir. Burada her ne kadar sözlerin kime ait olduğu belirtilmemişse de Giuseppe’nin sözlerini Hayri Efendi’nin yazdığı bir başka Türkçe eseri daha Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi’nde ortaya çıkmıştır. Abdülmecid’e ithafen bestelenen ve “İzz ü şevketinle Hünkârım” mısraını içeren hymne *Per il Ritorno del Sultano* başlığını taşımaktadır.³¹ Bundan da eserin Sultan Abdülmecid’in bir manevra, tatbikat veya av sonrası saraya dönüşünü kutlamak üzere bestelendiği anlaşılmaktadır.

Giuseppe Donizetti’nin koral müzik alanındaki yapıtları Türkçe sözlü eserleriyle sınırlı değildir. Bergamolu bando şefi aynı zamanda Katolik inançlarına hâkim ve dini vecibelerini de yerine getiren bir kişidir. Nitekim Napoli’deki yazmalar arasında onun her sene Noel zamanı kilise için Hristiyan ayininde “Pange lingua” ilahisinin son iki mısraının ilk sözle-

Giuseppe Donizetti’nin 9 yaşındaki oğlu Andrea’ya ithafen Chambery’de bestelediği 22 Ekim 1827 tarihli *Tantum Ergo*. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

Stringendo a poco

Stringendo a poco

Sia Sultan a6 Gul me'gid' bin far ia
 Sia Sultan a6 Gul me'gid' bin ler ia
 Sia Sultan a6 Gul me'gid' bin ler ia
 Cero { Sia Sultan a6 Gul me'gid' bin ler ia
 Sia Sultan a6 Gul me'gid' bin ler ia
Stringendo a poco

"Sultan Abdülmecid binler yaşa" Giuseppe Donizetti'nin 'Türkçe' sözlerle padişaha ithafen bestelediği büyük orkestra eşlikli *Inno popolare*. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

rini içererek tek başına da form olarak bestelenen “Tantum Ergo” türünde koral parçalar yazdığı görülmektedir. “Tantum Ergo” Katolik ayininde Euchrist olarak bilinen ve Hz. İsa’nın vücudunu sembolize eden kutsal ekmeğin yenilerek, kanı olarak kabul edilen şarabın içildiği safhada ve Benedictus’ta söylenegelmiştir. Napoli’de Giuseppe’nin bu türde dört eseri ortaya çıkmıştır ve bunlar 1822, Ekim 1827 ve Aralık 1827 tarihlerine aittir. Bunlardan solo soprano, tahta ve bakır nefesli ensemble eşlikli olarak Chambery 22 Ekim 1827 tarihini taşıyan o sırada 9 yaşında olan oğlu Andrea’ya ithafen bestelenmiştir.³² Aradan on sene geçmiş ve “Tantum Ergo”lar bestekârı artık benzer üslupta “Şarkı-i Cedid”ler bestelemektedir. Bu durum eşine az rastlanır bir transformasyonun ötesinde Osmanlı’nın çoksesli müzik arayışında gelinecek hiç beklenmedik bir dönüm noktasıdır.

Giuseppe Donizetti’nin çoksesli koral *hymne* repertuarında önemli bir eseri daha bulunmaktadır. Bergamo’daki Museo Donizettiano’da piyano redüksiyonu haliyle ilk olarak ortaya çıkan ve *Inno Popolare di S. M. Imperiale Il Sultano Abdul Medgid Khan* adını taşıyan yapıt, başlığından da anlaşılacağı üzere, aynen askeri marşlarda olduğu gibi padişah tarafından özellikle beğenilerek benimsenmiş bir eserdir.³³ Zira Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi’nde de aynı koral yapıtın, melodik ve armonik yapıda farklılıklar gösterse de, hem tam orkestrasyonunu veren şef partisi yazması, hem de orkestra ve koronun büyük olasılıkla saray icralarında kullanıldığı yazma partileri günümüze kadar ulaşmıştır.³⁴ Diğer vokal eserlere kıyasla *Inno Popolare* dört sesli bir koro ve solistler için düzenlenmiştir ve Abdülmecid için bestelenen Şarkı-i Cedid de olduğu gibi yine hünkâra bir övgü olup sözler fonetik yazılım olarak belirtilmiştir: “Ei Padisciahi pür ata adlim virir dehre zia, Saiende alem pür sefa, Sultan Abdulmedgid binler binler iascia (Ey padişah-ı pür-atâ, Adlin verir dehre ziya, Sayende âlem pür-sefa, Sultan Abdülmecid binler binler yaşa)”. Bergamo’daki yazmada ise “Sultan Abdülmecid binler yaşa” mısraı “Sultan Mecid binler yaşa” şeklinde değiştirilmiştir.

Bu eserin piyano ve şan için hazırlanarak sonradan kopyalanan bir versiyonu da II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Sultan’ın terekese arasında çıkmış ve Paris’te Mart 2005’te düzenlenen bir müzayedede satılmıştır.³⁵ Ancak bu nota üzerinde bestekârının adı yanlış olarak Gaetano Donizetti şeklinde verilmiştir. Çok kısa kısa olan güftesinin ise Ziya Paşa’ya ait olduğu belirtilmektedir. Hanedan 1924 yılında sürgüne gönderildikten sonra Ayşe Sultan’ın kendisi tarafından yazıldığı düşünülen nüsha Giuseppe Donizetti’nin günümüzde unutulmuş olan bu eserinin bestelenişinden üç çeyrek asır sonra dahi Osmanlı ailesi arasında bilinmekte ve büyük olasılıkla piyanoda çalınmakta olduğunu böylelikle ortaya koymaktadır. Hatta Donizetti’nin bu eseri büyük olasılıkla Ayşe Sultan’ın “II. Abdül-

mecid” olarak kabul ettiği son halife Abdülmecid Efendi’ye de bir marş bestelemesine ilham kaynağı olmuştur. Zira *Inno Popolare*’nin notasını kaleme alan Ayşe Sultan, bir önceki bölümde değindiğimiz “Marche a sa Majesté le Calife Abdul Mejide Khan II” şeklinde başlık attığı kendi marşını da sanki Donizetti’nin eseri ile bir setin iki parçasıymış gibi aynı litografi ile birleştirmiştir.³⁶

Torun Giuseppe de dedesinin bu eserine *Histoire de la réforme de la musique en Turquie* başlıklı çalışmasında kısaca değinmiş; her ne kadar tarihsel niteliğinden veya öneminden bahsetmemişse de sağdan sola okunan Osmanlıca’nın soldan sağa ilerleyen Avrupa müziği ile birleştirilmesindeki zorluğu anlatmak üzere örnek göstermiş ve buradan bir pasajı Hamparsum notasına dönüştürerek yazmıştır. Ancak esere ait bugün ortaya çıkan hiçbir versiyonda Hamparsum kullanılmamış olduğu görülmektedir. Kaldı ki güftenin Latin harfleri ile fonetik yazılımın da hem yabancılara eseri okutabilmek, hem de müzik ile metnin aynı istikamette ilerlemesini sağlamak amacıyla kullanılmış olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bununla birlikte ters dahi olsa, hecelemek usulüyle Osmanlıca metinlerin Avrupa notasyonu ile birlikte kullanıldığı notacı Hacı Emin Efendi’nin basmış olduğu çeşitli şarkılarda karşımıza çıkmaktadır.

Inno Popolare’nin orkestrasyonundan da anlaşılacağı üzere eser bando eşlikli değil, senfonik bir eşlik ile yazılmıştır. Giuseppe’nin orkestrası içerdiği flüt, obua, klarnet, fagot, korno, trompet, trombon, tuba, timpani ve yaylılar ile tam anlamıyla senfonik teşekküldedir. Saraydaki temsillerde de seremonik bir nitelikte çalındığı yukarıda değindiğimiz Naum Tiyatrosu kadrosunun 1851 sonbaharında Defterdarburnu Sarayı’nda verdiği opera temsilinin *Revue et Gazette Musicale de Paris*’de çıkan haberinden anlaşılmaktadır. Temsil Giuseppe Donizetti’nin sultan şerefine bestelediği bir kasidenin bütün koro ve topluluk tarafından seslendirilmesi ile başlamıştır.³⁷ İşte bahsi geçen o kaside burada ortaya çıkan *Inno Popolare* olmalıdır. Bundan da anlaşılan, aynen Avrupa’daki kraliyet galalarında olduğu gibi opera temsilinin başlamasından önce sözlü milli marş söylenmesi geleneğinin İstanbul’da da uygulandığıdır.

4.3 Nişanlar, terfiler ve yaklaşılan trajedi

Gaetano Donizetti Viyana’dan Milano’daki meşhur yayınevi sahibi Giovanni Ricordi’ye yazdığı 24 Mayıs 1842 tarihli mektubunda “İstanbul’dan aldığım haberlere göre ağabeyim Hassa (Muhafız) Alayı’na (Guard Impériale) miralay tayin edilmiş ve kendisine de pırlantalarla süslü bir nişan takılmış” demektedir.³⁸ Bir başka mektubunda ise Giuseppina Appia-

Giuseppe Donizetti, (1842 sonrası) Osmanlı hassa alayı fahri miralayı. Nişan-ı İftihar ve Fransız Légion d'Honneur madalyası ile. (Zavadini, *Gaetano Donizetti...*)

Grande Chancellerie.

N° 2.156.

Ordre royal de la Légion d'honneur.

Nomination de Chevalier.

Le Roi, par Ordonnance du six Juillet
Mil huit cent quarante Deux
a nommé Chevalier de l'Ordre royal de la Légion d'honneur
M. Donizetti (Joseph) Colonel de la Garde
Impériale de S. M. le Sultan Abdul-Medjid, Inspecteur
général de toutes les musiques de l'Armée Impériale. Né
le 6 Novembre 1788 à Bergame (Provincia de Bergame, en Italie)
pour prendre rang à dater du même jour, 6 Juillet 1842
Paris, le 14 Octobre 1842.

Le Grand Chancelier
de l'Ordre royal de la Légion d'honneur,

Vu :
Le Secrétaire général de l'Ordre,

G. a. Linciano

M. J. D. Reggio

Giuseppe Donizetti'ye verilen Fransız Légion d'Honneur nişanının Reggio dükü tarafından imzalanan beratı. (Fondazione Bergamo nella storia - Museo Donizettiano - Bergamo)

ni nata Strigelli'ye şakayla karışık olarak "Doğu'daki ağabeyim pırlantalar-
la süslü Hassa (Muhafız) Alayı miralaylığı nişanına layık görüldü. Bildiği-
niz gibi orada her şey pırlanta ve nişan. Eminim bir gün kendisi generalli-
ğe de getirilecek ve o zaman kaskatı bir şey olacak. 'Tanrı bilir' der.³⁹ Ga-
etano'nun tahminleri doğru çıkacak ve Donizet Bey, miralvalığa kadar
yükselcektir. Nitekim kendisine sunulan bu fahri miralaylık rütbesinin
beratı 1897'deki Donizetti sergisinde de teşhir edilmiş, katalogda "Brevet
to di Colonello delle Guardie Imperiali Ottomane" olarak listelenmiştir.⁴⁰

1842 gerçekten de Giuseppe'nin kariyeri açısından parlak bir yıl olmuştur. Osmanlı Saltanat Muzikalarının Baş Ustakârı sıfatına, miralay rütbesinin de ilave edilmesinden sonra kendisi ayrıca Fransa Kralı tarafından da *Chevalier de l'Ordre royal de la Légion d'honneur*'e layık görülmüştür. Nişanın yüksek komutanı Reggio dükü (Nicolas Charles Oudinot) tarafından imzalanmış olan 6 Temmuz 1842 tarihli beratı bugün Bergamo'daki Museo Donizettiano arşivinde bulunmaktadır.⁴¹ Büyük olasılıkla zamanında Fransız ordusunda yapmış olduğu hizmetin ve Osmanlı sarayındaki hızlı terfisinin de bunda payı bulunmaktadır. Talihin enteresan bir tesadüfö olsa gerek, Gaetano da daha üç gün öncesinde Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in sarayına resmen "Kapellmeister" olarak atanmıştır. En başta Mozart olmak üzere kendisinden önce pek çok değerli müzisyenin görev aldığı bir sarayda göreve başlamak Gaetano için büyük bir prestij olsa gerektir. Bundan böyle iki Donizetti kardeş, Giuseppe İstanbul'da ve Gaetano Viyana'da olmak üzere, iki sarayın hizmetindedirler.

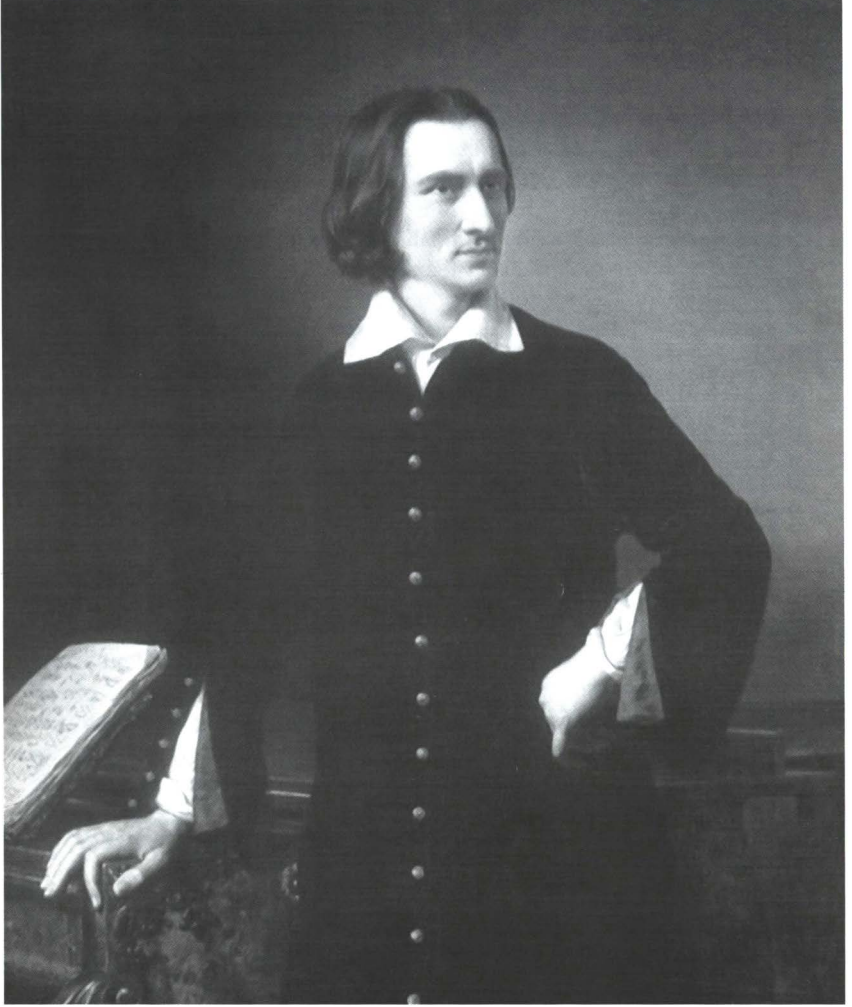
Bu heyecan haklı olarak Gaetano'yu iki kardeşin başarılarını ölüm-süzleştirmek düşüncesiyle bazı yaratıcı projelere itmiştir ki buna örnek olarak Giuseppe ile birlikte ortak bir portre siparişi gündeme gelmiştir. Dolci'ye yazılan bir mektupta Gaetano, bu çift portreyi iki kardeşin ulaştıkları makamlardaki başarılarını, eserlerine gönderme yaparak, sembolik bir şekilde Bergamo şehrinin de onurlandırılacağı bir kompozisyon olarak özetlemektedir: "Giuseppe önde duracak, ben de arkasında duracağım. Bir piyano olacak ve üzerinde *Anna* veya *Lucia* duracak G.D.'nin müziği. Diğer bir cilt notada da Osmanlı Hassa Alayı'nın Marşı duracak; Giuseppe D.'nin müziği. Arkadaki pencereden de, uzakta Gombet kulesi görülecek."⁴² Gombet kulesi Bergamo şehrinin tanınmış tarihi anıtları arasındadır. Zaten Gaetano portreyi, kendisinin de mensubu bulunduğu, şehrin önde gelen sanatçı, düşünür, ilim ve bilim adamının üye olduğu Ateneo'ya hediye etmeyi düşünmektedir. Dolci'ye mektubunda "Acaba kabul ederler mi?" diye sormuş ve "Tabii ki" diyerek sorusunu kendi cevaplamıştır. Ancak daha başından itibaren doğal problemler kendini belli etmekte gecikmez; iki kardeş değil ayrı şehirlerde, ayrı ülkelerde yaşamaktadırlar. Bu durum bir hayli problem yaratacaktır; Giuseppe'ye yazdığı bir mektubunda Gaetano bu sıkıntısını dile getirirkin "Bu resmi yapıyor muyuz, yoksa yapmıyor muyuz? Birisinin boy yüksekliğini söyleyebilirsin, ama kafa şart ve tabii teknik bilmek de. Eğer İstanbul'da sadece başının resmini yapacak ve kabaca boyunu da belirterek üniformanı çizicek bir ressam bulabilirsen, hepsi yapılabilir" der.⁴³

Ne yazık ki iki kardeşin böyle bir ortak portresi hiçbir zaman gerçekleşmeyecek; bu yazışmalardan kısa bir süre sonra, Gaetano'nun beş sene içerisinde 51 yaşında ölümüne sebep olacak olan o trajik hastalığının ilk arazları belirmeye başlayacaktır. 1843 Kasım'ında gerçekleşen *Dom Sébasti-*

an operasının provalarında Gaetano garip davranışlarda bulunur; ani unutkanlığı, cümlelerini yarıda keserek uzun uzun boşluğa bakması, aşırı asabiyeti ve titreme krizleri, çevresindekileri bir hayli endişeye düşürür.⁴⁴ 1843 – 1848 yılları arası Giuseppe açısından kardeşinin kötüleşen sağlığını uzaktan ve çaresizce takip etmekle geçecektir. Hatta bu yüzden 1844 yazında Viyana'ya gider ve kardeşini İstanbul'da kendisiyle birlikte yaşaması için ikna etmeye çalışır. “İstanbul'a gitmek istemediğim için Giuseppe bana şikâyet mektupları yazıyor. Ona cevabımı verdim, ama bu dünyada giderek kendimi daha yalnız hissediyorum. Sabır diliyorum! Bu beni çok üzüyor, yıllardır süratle ulaşmağa çalıştığım o sükûneti hiçbir zaman bulamayacağım” diyen Gaetano ağabeyinin bu teklifini zaten çok önceden geri çevirmiştir.⁴⁵

Giuseppe bu ziyaretinde Cenova'ya uğrayarak burada hukuk eğitimini tamamlayan oğlu Andrea'yı da İstanbul'a getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak baharda olması gereken ziyaret yaza kalmıştır. Hocası Mayr da Giuseppe'nin Viyana'ya geleceğinden haberdar edilmiştir.⁴⁶ 8 Haziran'da Giuseppe Viyana'ya varır ve 22 Haziran'a kadar iki kardeş bir arada olurlar.⁴⁷ Ancak Gaetano ateşli bir şekilde yatmaktadır. Dahası doktorların telkininin aksine o yaz epeyi seyahat edilir ve bütün aile Bergamo'da buluşurlar. Cenova'dan Andrea'yı alan Giuseppe de Bergamo'ya gelmiştir. Daha sonra baba oğul Napoli'ye geçerler ve tam İstanbul'a hareket etmektedirler ki Gaetano son bir defa ağabeyini görmek için bütün programlarını iptal ederek Napoli'ye gelir. Kayınbiraderi Toto'ya yazdığı mektubunda Gaetano telaşına sebep olarak, bu buluşmanın ağabeyi ile belki de ömrünün son buluşması olacağını hissettiğini yazar.⁴⁸ Bu hazin tesbit ne yazık ki yerindedir; 5 Eylül'de Giuseppe ve Andrea Napoli'den İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Bu sırada San Carlo Operası Gaetano'nun *Maria di Rohan*'ını sahnelemek üzeredir; ancak İstanbul yolcuları, büyük olasılıkla bekleyen mesuliyetlerden ötürü, daha fazla temsili beklemeye takatları kalmadığı için Napoli'den ayrılmak zorunda kalmışlardır. Onları önlerinde zor bir dört sene beklemektedir. Giuseppe, Gaetano'nun hastalığında ona sahip çıkması için Andrea'yı İstanbul'dan yollayacak, ancak dünya çapındaki kardeşini ihmâl ettiği yönünde devrin Avrupa basınında çıkan belki haksız ithamları da göz ardı edemeyecektir. Gaetano'nun Dolci'ye yazdığı bir mektupta kendisi ve ağabeyini kastederek “Biz ülkesinden uzaklarda yaşayan iki zavallı sürgünüz”⁴⁹ ifadesi belki de bütün şan, şöret ve maddi gelire rağmen, onların gerçek akıbetinin acı ama doğru bir tesbitidir.

- 1 Zavadini, *age*, mektup 316
- 2 *The Times*, 17 Şubat 1843, s. 6
- 3 And, *age*, s. 25-26
- 4 Weinstock, *age*, s. 351
- 5 And, *age*, s. 25
- 6 *The Musical World*, 19 Eylül 1839, s. 331
- 7 *The Times*, 8 Ocak 1839, s. 6
- 8 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 2 Mayıs 1839
- 9 And, *age*, s. 49
- 10 Gaetano'dan Giuseppe'ye mektup, Viyana, 16 Nisan 1845, Zavadini, *age*, mektup 631; Autograf BnF no: 39 / 28, LA Cilt 30
- 11 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 7 Aralık 1851, s. 400
- 12 NAP 63613
- 13 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 6 Eylül 1846, s. 287
- 14 Philip Mansel, *Constantinople*, s. 272-3
- 15 Suha Umur, 'Abdülmeçit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu', *Milli Saraylar*, 1987/1, s. 54-56; *Journal de Constantinople*, 27 Kasım 1858
- 16 Umur, *age*, s. 47
- 17 *L'Illustration*, 25 Haziran 1859, s. 445
- 18 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 112
- 19 Autograf: MD, no: 1293
- 20 NAP 63700, 34.4.433
- 21 *Journal de Constantinople*, 11 Kasım 1843
- 22 Aksoy, *age*, s. 214
- 23 NAP 344435, 344436
- 24 Adnan Saygun, *Atatürk ve Musiki*, s. 44
- 25 Andrea'dan Dolci'ye mektup, Costantinopoli, 17 Kasım 1846, Autograf BnF no: 21, LA Cilt 30
- 26 [Melodie turche] Autograf: MD Inv. no. 3765
- 27 Andrea'dan Pirelli'ye mektup, Costantinopoli, 17 Kasım 1846, BnF no: 22, LA Cilt 30
- 28 Andrea'dan Dolci'ye mektup, Costantinopoli, 9 Aralık 1846, BnF no: 19, LA Cilt 30
- 29 Gazimihal *Türkiye-Acrupa...*, s. 126
- 30 *Raccolta di diversi...*, Autograf NAP 20.7.3
- 31 Autograf NAP 63649, Cartella VII
- 32 Autograf NAP 64037, Cartella VII
- 33 Autograf MD, I-BGm VII 1° B (piyano ve şan partisi)
- 34 Autograf NAP 63653, Cartella VII (orkestra ve koro partisi); Autograf NAP 63654, Cartella VII (piyano ve koro partisi)
- 35 Emre Aracı Arşivi (Sabri Çarmıklı başışı)
- 36 Emre Aracı Arşivi (Sabri Çarmıklı başışı)
- 37 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 7 Aralık 1851, s. 400
- 38 Zavadini, *age*, mektup 418
- 39 Milano, 26 Mayıs 1842; Zavadini, *age*, mektup 420
- 40 Giuseppe Donizetti (torun), *Ricordi di Gaetano Donizetti...*, s. 59
- 41 Diplomanın sıra numarası 2156'dır; MD no: 368
- 42 Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Genoa, 15 Eylül 1842, Zavadini, *age*, mektup 443
- 43 Gaetano'dan Giuseppe'ye mektup, Viyana, 14 Haziran 1843, Zavadini, *age*, mektup 488
- 44 Ashbrook, *age*, s. 287
- 45 Gaetano'dan Antonio Vaselli'ye mektup, Viyana 20 Şubat 1844, Weinstock, *age*, s. 216; Zavadini, *age*, mektup 547 (Zavadini posta mühür tarihine göre 29 Şubat 1844 olarak kataloglamıştır)
- 46 Gaetano'dan Mayr'a mektup, 10 Nisan 1844, Weinstock, *age*, s. 217
- 47 Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Viyana, 21 Nisan 1844, Zavadini, *age*, mektup 558
- 48 Gaetano'dan Antonio Vaselli'ye mektup, 14 Ağustos 1844, Weinstock, *age*, s. 222
- 49 Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Viyana, 29 Ocak 1844; Zavadini, *age*, mektup 537

Franz Liszt İstanbul'a 1847 yazında gelmiş ve yaklaşık beş hafta kalmıştı.

V

Grand Parafraz

*"Liszt bendeydi. Az önce ayrıldı.
Sultan için yazdığım iki marşın notasını istedi.
Bu akşam onları varyasyon olarak çalacakmış.
Çünkü Liszt akşam tekrar saraya davetli."
Giuseppe Donizetti*

5.1 Payitaht virtüözleri

Abdülmecid'in 22 yıllık saltanatı Batılı reformların yanısıra şatafatlı partileri, inşa edilen görkemli saray ve kasırları ile maddi harcamaların neredeyse hükümet kasasını boşaltarak imparatorluğu iflasın eşiğine getirdiği bir dönem olarak da tarih kitaplarına geçmiştir. Zevk ü sefanın kaçınılmaz bir parçası olan sazlı sözlü meclisler Abdülmecid devrinde de devam etmiş, bilhassa saray ve çevresinde saz, keman veya piyano halini alırken, söz de İtalyanca olmuştur. Bu çeşit eğlencelerin kaynağı sadece İstanbul'da yerleşik bulunan azınlık sanatçıların saraya gelmeleri ile sağlanmamakta; yurtdışından da devrin en meşhur virtüözlerinin payitahta davet edilmeleri yolu ile de temin edilmektedir. Osmanlı sarayında konser vermek, turneye çıkan her sanatçı için cazip bir tecrübe halini almıştır. Ziyaretine bu kitapta geniş yer verilen Macar piyanist Franz Liszt, bu bağlamda Osmanlı padişahının huzuruna çıkarak konser veren belki de en prestijli isimdir şüphesiz. Ancak Liszt'in bu önemli ziyareti, ne yazık ki zaten az araştırılmış bu alanda, onun kadar virtüözite değeri yüksek diğer müzisyenlerin İstanbul sarayında vermiş oldukları konserlerin tarih içerisinde ister istemez unutulmasına sebebiyet vermiş gibi gözükmektedir. Bunlar arasında Leopold de Meyer, Eugène Vivier, Henri Vieuxtemps ve bilhassa August d'Adelburg gibi isimler bugünün perspektifinden bakıldığında büyük önem arz etmektedir.

Zira Giuseppe Donizetti de bu gibi olağanüstü ziyaretlerde, yerine göre padişah namına ev sahipliği yapmış ya da hükârin yanında hazır bulunarak bir nevi danışmanlık görevini yerine getirmiştir.

Leopold de Meyer'in (1816-1883) 21 Kasım 1846 tarihli *The Musical World* dergisinde yayımlanan karikatürü. Sırtında Erard marka piyanosunu taşıyan de Meyer dünyayı geziyor. Alttaki nota ise Amerika'da onu üne kavuşturan bestesi *Marche Marocaine* (Fas Marşı). Özgün adı *Machmudier: Air guerrier des Turques* (Mahmudiye: Türk Savaş Marşı) olan bu eserin adı sonradan *Marche Marocaine* olarak değiştirilmiştir.

Avusturyalı piyanist Leopold de Meyer (1816-1883) 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ve global anlamda yoğun konser programlarını takip ederek bugün popüler deyimle “celebrity” olarak tanımladığımız kuşağın ilk örneklerindendir. Nitekim Allen Lott *From Paris to Peoria* kitabında Amerika'ya Batı müziğinin yayılmasında öncülük eden beş piyanist arasında Henri Herz, Sigismund Thalberg, Anton Rubinstein ve Hans von Bülow gibi isimlerle birlikte Leopold de Meyer'a da geniş yer vermiştir.¹ De Meyer'in renkli konserlerinin sık sık basın haberlerinde yer aldığı, başından geçen olayların komik bir dille anlatılırken temin ettiği yüksek gelirin de imrendirilircesine altının çizildiği görülmektedir. Klavye üzerindeki inanılmaz sürati ve kuvvetli tekniği; dirsek ve yumruklarıyla ve hatta bir sopayla dahi piyano çaldığına dair yorumlar onun hakkında gazete sütunlarında sık sık çıkan haberler arasındadır. *New York Daily Tribune* kritiği bir konserini dinledikten sonra

köşesindeki yazısında “Kuvvetli forte pasajları çalarken, bizlere adeta kendi çıkardığı seslerden delirmiş kızgın bir kaplanı hatırlattı. Önündeki piyanoyu bir yandan paralarken, diğer yandan da esrareniz bir şekilde peş peşe gelen güzel armoniler işitilmekteydi” demektedir.² De Meyer 19 Kasım 1845'te Boston'da bir konser vermiş ve bu konsere pek çok yerel müzisyen katılırken onu bilhassa gözlemlemek üzere de yirmi müzik profesörü gelmiştir. *The Harbinger* dergisi kritiği John Sullivan Dwight'in ifadesinde gecenin incisi de Meyer'in çaldığı bir fügüdür. Bach ve Handel'den aldığı birer *tema*yı de Meyer birbirine geçirmiş ve inanılmaz modern bir üslupta yorumlamıştır. Bu olay orada bulunan profesörleri dahi hayrete düşürerek hayranlığını kazanmalarına sebep olmuştur.³

Viyana doğumlu de Meyer François Schubert, Czerny ve Fischhoff gibi devrinin meşhur pedagogları ile çalışmış, ancak kısa zamanda aldığı katı klasik disiplinden sıkılarak Fétis'in ifade ettiğine göre kendi iç sesini dinleyerek, etrafında pek çok kişiyi şaşırtan, kişisel ve aynı zamanda eksantrik bir teknik geliştirmişti.⁴ De Meyer'in ilk ortaya çıkışı St. Petersburg'da General Comte de Vitte'in ev sahipliğini yaptığı ve Rus aristokratların katıldığı bir dizi hayır konserinden sonra oldu. Bunun sonucu Çar ve kraliyet ailesinin huzurunda çaldı. De Meyer'in İstanbul'a ilk gelişi, Rusya'daki başarılarının ardından, 1842 yazında oldu ve bir süre İngiltere Büyükelçisi Sir Stratford de Radcliffe'in yanında kaldı. Sultan Abdülmecid'in huzuruna ise Beylerbeyi'ndeki eski sarayda çıktı. 19 Ağustos'ta verdiği bu konser *Revue et Gazette Musicale de Paris*, *Universal Gazette of Augsburgh* ve *The Musical World* gibi pek çok yabancı basın yayınına haber olmuştu. Nitekim Fransız müzikseverleri Paris'in meşhur müzik dergisinde İstanbul'daki bu konser hakkında malûmatlı bir haber ile karşılaşmışlardı:

"23 Ağustos – Bu ayın on dokuzunda piyanist Leopold de Meyer Beylerbeyi Sarayı'nda Majesteleri Sultan'ın huzurlarında çalma şerefine nail oldu. Rıfat Paşa'nın emirleri doğrultusunda piyano majestelerinin sarayına taşındı. Piyanist haşmabeyinci Rıza Paşa tarafından karşılandı. Yanında Avusturya sefaretinden bir tercüman da bulunmaktaydı. Bay Meyer *Anna Bolena*'nın motifleri üzerine bir fantezi seslendirdi. Oturduğu yerden sanatçının ellerini göremeyen sultan, koltuğunu odanın diğer tarafına taşıttı. Sultan muhteşem temsilinden son derece hoşnut kaldı ve piyanistin kendisinin piyano için aranje etmiş olduğu bazı melodileri duymak istedi. Bay Meyer majestelerinin müziğinden sorumlu Bay Donizetti'nin kendisine ilettiği sultanın en sevdiği şarkıyı seslendirdi. Bunun üzerine şaşırان sultan Rıza Paşa ve Avusturya Sefareti tercümanı aracılığı ile Bay Meyer'in bu parçayı nasıl bulduğunu sordu. Salona bazı operalardan uvertürler seslendiren bir org getirildi. Bu vesile ile sultan Bay Meyer'e Avrupai stildeki eserlerin Bay Donizetti tarafından bestelendiğini, ancak Türk melodilerinin orgda çalınmadığı için artık hoşuna gitmediğini ifade etti. Piyanist ardından bir süvari marşı ve *Lucia Lammermoor* melodisi üzerine bir fantezi seslendirdi. Sultan piyanoya yaklaştı ve piyanistin parmak hareketlerini takip etti; sanatçıya iltifatta bulundu ve Donizetti'den daha iyi piyano çaldığını söyledi, ki bu yoruma Donizetti'nin kendisi de katıldı."⁵

Anlaşılan de Meyer daha Liszt İstanbul'a gelmeden Osmanlı sarayına benzer emprovize teknik gösterileri ile meşhur eserlerden temalar içeren fanteziler sunuyordu. Amerika'daki konserlerinde görülen o şaşırtıcı sürrat ve enerji daha İstanbul ziyaretinde bile onu yakından görmek için piyanoya yaklaşan Sultan Abdülmecid'i fazlasıyla etkilemişti. Konserde ha-

zır bulunan Giuseppe Donizetti de çaresiz olarak kendisinin piyanistik vasıflarının, çocuğu olacak yaştaki bu virtüözden daha kısıtlı olduğunu kabul etmek durumundaydı. Ancak Giuseppe artık ünü dünya çapına ulaşmış bir opera bestekârının ağabeyi olarak, gelen virtüözlerden de şüphesiz büyük bir saygı görmekteydi. Nitekim de Meyer'in, gazetenin de belirttiği gibi, Gaetano'nun *Anna Bolena* ve *Lucia Lammermoor* operalarından temalar üzerine peş peşe fanteziler seslendirmiş olması, Liszt'in de kendisinden beş sene sonra yapacağı gibi, tesadüfi olmasa gerektir. De Meyer gittiği ülkelerin yerel ezgileri üzerine eserler emprovize etmek konusunda da uzmanlaşmıştı. Nitekim İstanbul seyahatinin etkileri onun sonradan yayımladığı *Machmudier: Air guerrier des Turcs* (Türk savaş marşı), *Air national des Turcs* (Türk milli marşı), *Fantaisie Orientale* (Doğu fantezisi) ve *Danse du Serail* (Saray dansı) gibi eserlerin başlıklarından ve karakterlerinden de görülmektedir.⁶

De Meyer İstanbul'a bir daha 1844'te gelmiş; ancak giderek artan şöhretiyle coşan magazin basını da adeta onun konserlerini bir tür dedikodu sütunu haberi haline getirmiştir. Sultan Abdülmecid ve de Meyer hakkında bu ziyaret vesilesiyle İngiliz *The Musical World* dergisinde çıkan haber bu bağlamda eşsizdir:

"Padişah hazretleri neşeli piyanist Leopold de Meyer'i tanıdığından beri müzik delisi olmuşlardır ve birlikte pek çok şişe devirmişlerdir. Sultan eğlence düşkününü bir kimsedir ve arkadaşlığı da çok iyidir. En mütevazı tebası kadar o da yemeği ve içkiyi sever. Güzel kızlardan da pek hoşlanır ki zaten o hususta yeterli dedikodu bulunmaktadır. Leopold de Meyer'in kişiliğinde de kendisine uygun bir dost bulmuştur ve tanıştıkları ilk gece birlikte epey eğlenmişlerdir. De Meyer Sultan'ı icrasıyla kendinden geçirmiş ve epey bir şişe tükettikten sonra de Meyer'in boynuna sarıvermiştir. O zamandan beri müzik sanatının değeri İstanbul'da daha da artmıştır. Şarap yine aynıdır, ama hanımlar eskisinden de çok hayranlık uyandırmakta ve Leopold de Meyer şerefine bir heykel pek yakında dikilmek üzeredir."⁷

Gerçekçiliği şüpheli olan bu karikatür haberin doğal olarak bildirdiğinin aksine de Meyer'in İstanbul'da bir heykeli dikilmemiştir, ancak Avusturyalı piyanist 1857 yılına kadar Osmanlı başkentini ziyaret etmeye devam eder.

"Kornonun Paganini'si" olarak kabul edilen Korsikalı Eugène Léon Vivier (1817-1900) de Giuseppe Donizetti'nin Osmanlı başkentinde yaşadığı sırada İstanbul'a gelen virtüözler arasındadır. Théophile Gautier'nin yakın dostu olan Vivier önce hukuk okumuş, bir süre de vergi memuru olarak çalışmıştır. Ardından Lyon'daki Grand Théâtre'da başkemançılık yapmış ve korno çalışını işiten Thalberg'in tavsiyesi üzerine bu

enstrümandaki yetkinliğini ilerletmiştir. 1844'te ilk solistik performansı-
nın ardından tekniği ve sahne hâkimiyeti ile dikkatleri üzerine çeken Vi-
vier için Rossini özel besteler yapmış, Adolphe Sax da bugün Paris'teki
Musée de la Musique'de teşhir edilen özel bir korno tasarlamıştır.⁸ Vivi-
er'nin İstanbul'daki konserlerine *Journal de Constantinople*'un sütunların-
da rastlamak mümkündür. Nitekim 29 Ağustos'ta Büyükdere'de Jacques
Alléon'un evinde bir konser vereceği önceden gazetede duyurulmuştur.⁹
Programda Rossini'nin Vivier için bestelemiş olduğu bir cantabile ve
Schubert'in bir serenadı yer almaktadır. Biletler ise 40 *piastre*'dir. Vivi-
er'nin bu ziyaretinde İstanbul'da en az iki ay kaldığı anlaşılmaktadır. Ni-
tekim 29 Ekim 1852 tarihli *Journal de Constantinople*'de Vivier'nin gele-
cek Pazar günü şehirden ayrılarak Fransa'ya döneceği bildirilmektedir.
1855'te bir başka gazete haberi de onun Berlin'den Paris'e dönmekte ol-
duğunu bildirmekte, ancak gazetenin ifadesine göre belki "sefirler sefi-
ri" Veli Paşa onu tekrar Türkiye'ye çekebilecektir.¹⁰ Osmanlı sefaretin-
den çıkmayan bu komik Fransız hakkında İslamiyeti benimsediğine dair
dedikodular dahi yayılmaktadır.¹¹

Belçikalı kemancı Henri Vieuxtemps
da eşi Josephine ile birlikte Osmanlı sarayı-
nı 1848 Haziran'ında şereflendiren virtüöz-
ler arasında yerini almakta gecikmez. Vi-
euxtemps Wagner ve Berlioz gibi besteci-
lerin hayranlığını kazanmış, çalış tekniği de
Schumann tarafından Paganini'ye benzetil-
miştir. Hatta 14 yaşındaki genç virtüöz bu
eşsiz keman ustası tarafından Londra'da
dahi dinlenmiştir. Yedi keman konçertosu
ile repertuara önemli eserler kazandıran Vi-
euxtemps'ın kaderinde egzotizmin ayrı bir
yeri olmalıdır ki Mustafa adında Cezayirli
bir adamla evlenen kızını müteakip o da
Kuzey Afrika'ya yerleşir. Leopold de Meyer
gibi ömrü Rusya'dan Amerika'ya kadar tur-
nelerde geçer. Viuextemps ve eşi İstanbul'a
vardıklarında Gazimihal'in aktardığına göre
"nadirin bahşolunan bir şeref olarak harem-i hümayunu birlikte ziyaret
etmek müsaadesine nail oldular".¹² Josephine Rifat Paşa'nın hareminde
bir konsere katılırken, Vieuxtemps da üçüncü bölümün sonunda değin-
diğimiz gibi Abdülmecid'in arzusu üzerine Muzika-yı Hümayun'u teftiş
etmiştir.

Vieuxtemps'ın Abdülmecid'in huzurunda verdiği resitalde çaldığı
eserler arasında kendi bestesi Opus 11 *Fantaisie-Caprice* ve Charles de

Belçikalı kemancı Henri Vieuxtemps

Bériot'nun *Air du Tremolo*'su da bulunmaktadır. Ancak padişah daha fazla eser işitmek isteyince, bu sefer Josephine ile birlikte, büyük olasılıkla Muzika-yı Hümâyûn'daki tecrübesine gönderme niteliğinde *La Somnambule* operası üzerine bir de düet seslendirirler. Abdülmecid'in tercümanı vasıtası ile sanatçıya ihsanı da manâlidir; hünkâr eski kitaplarda Fransız müzisyenlerin bahsi geçince keman icracıları hususunda bilhassa saygı gösterildiğinden bahsetmiş, ancak Vieuxtemps'ı dinledikten sonra bahsi geçenlerin kendisinin öğrencisi dahi olamayacaklarına karar vermiştir.¹³ Ertesi günü kendisine hediye olarak saraydan yollanan büyük sepette ise taze meyveler ve 20.000 kuruş bulunmaktadır. Bunun da ötesinde Abdülmecid, Vieuxtemps'ı Nişan-ı İftihar ile ödüllendirmiştir. Belçikalı kemancı bundan hayli duygulanmış olmalıdır ki "1264 Ramazan" tarihli nişan beratının Fransızca tercümesini eksiksiz olarak hatıratına koydurtur.¹⁴ Belki de bu ziyaretin bir sonucu olarak Giuseppe Donizetti'nin ölümünden sonra Vieuxtemps'a Muzika-yı Hümâyûn'un başına geçmesi teklif edilmiştir: "Eğer bu teklifi kabul ederse İstanbul'a dönüp Divan ile görüşmelere başlaması gerek" diyen *Revue et Gazette Musical de Paris*'de bir daha bu olay hakkında habere rastlanmamış olması, Osmanlı çoksesli müziğinin istikbâli açısından çok talihli olabilecek bir fırsatın kaçırılmış olduğunun göstergesidir.¹⁵ Vieuxtemps Sultan Abdülmecid'e Op. 27 keman ve orkestra için *Grande Fantaisie*'sini (Slav) ithaf etmiştir.

İstanbul sarayına davet edilen virtüözler arasında bir başka kemancı, İtalyan ve Hırvat asıllı August Ritter von Adelburg ise ayrı bir yere sahiptir. 12 yaşında gittiği Viyana'da Joseph Mayseder'in (1789-1863) öğrencisi olarak yetişen Adelburg aynı zamanda Hoffmann ile kompozisyon çalışmış; 1855 yılından itibaren de Prag, Leipzig ve Paris gibi şehirlerde konserler vermeye başlamıştır. Yüz yirmiye yakın bestesi arasında librettolarını kendinin kaleme aldığı *Zrinyi* (Pest, 1868) ve *Martinuzzi* (Buda, 1870) gibi Macar millî operaların yanısıra Habsburg hanedanından Maximilian'ın Meksika İmparatoru olarak taç giyme töreni için bestelediği *Te Deum* (1864) ve *Savaş ve Barış* oratoryosu, çeşitli keman piyano eserleri ve sonuncusunun adı *Sous les ruines de l'acropole d'Athènes* (Atina akropolü harabeleri altında) olan beş adet de yaylı çalgılar dörtlüsü bulunmaktadır. Adını Fransızca olarak Chevalier d'Adelburg olarak da yazan bestecinin diğer virtüözlerden farkı, babasının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu büyükelçiliğindeki görevinden ötürü, İstanbul'da Pera'da doğmuş olması ve dolayısıyla Osmanlı başkentine manevi bir bağının oluşudur. Annesi ise Kontes Franchini'dir.

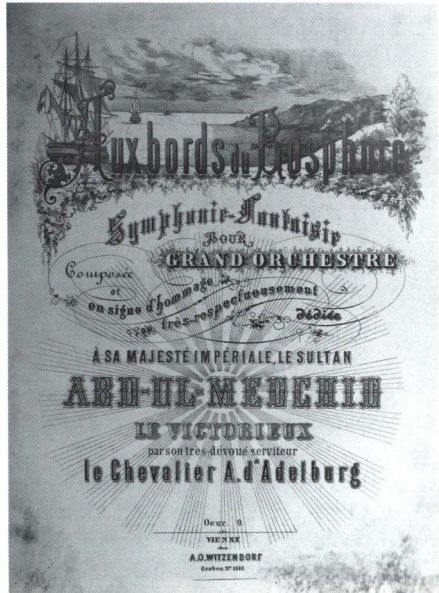
21 Temmuz 1858 günü d'Adelburg'un Dolmabahçe Sarayı'nda vermiş olduğu resitale *Revue et Gazette Musicale de Paris* geniş yer vermiştir.¹⁶ Büyükdere'deki Avusturya sefârethanesinden kayıkla Dolmabahçe'ye varan kemancıyı, Giuseppe Donizetti vefat edeli aradan iki sene

geçtiği için, sarayın ıhtım basamaklarında Muzika-yı Hümâyun komutanlarından Necib Paşa karşılar. Resital akşam saat 10'da başlar. Saray âdetlerine göre padişah işaret etmeden konserin bitirilmesi saygısızlıktır ve d'Adelburg artık epey yorulmaya başlamıştır. Derken padişah durmasını işaret eder.

Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki padişah huzurunda verilen konserlerde hünkâr elini kaldırmadan konserin bitirilmemesi gerektiğine dair kuralın sürdüğü, II. Abdülhamid devrinde Yıldız'da bir resital veren meşhur kemancı Leopold Auer'in (1845-1930) hatıratından da anlaşılmaktadır. Auer konser başında zamanın Muzika-yı Hümâyun müallimlerinden d'Arenda Paşa tarafından padişah işaret vermedikçe durması konusunda uyarılmıştır. Konser boyu endişeyle Abdülhamid'i gözetleyen Auer bir ara kemanını akord etmek için durduğunda, d'Arenda koşarak ona derhal devam etmesi için yalvarır. Ama Auer akordsuz bir kemanla nasıl çalınacağını sorunca da Auer'in cevabı kesindir: "Cela ne fait rien; allez toujours! (O hiç farketmez; siz devam ediniz!)." ¹⁷

D'Adelburg'un çaldığı eserler arasında geleneksel Türk musıkisi havasında bir parça da bulunmaktadır. Padişah kendisinin Türk olmadığı halde bu eseri nasıl güzel ve içten çalabildiğini sorunca, d'Adelburg İstanbul'da doğduğu için bir yerde kendisini majesteleri sultanın bir tebası olarak gördüğü ve Şark kültürüne uzak hissetmediği cevabını verir. Ardından sorulan soru ise evli olup olmadığına dairdir ve arzu ederse İstanbul'dan kendisine çok güzel bir eş seçebilecektir. D'Adelburg padişaha teşekkür eder, ancak o kemanıyla evlidir. Bu yine de 1859'da Peşte'de evlenmesini engellemeyecektir.

August d'Adelburg da saraya davet edilen her virtüöz gibi padişaha bir eser sunmuştur. Gazimi-hal'in tercüme ettiği haliyle bu eser *İstanbulun Boğaz sevhilinde nam ahengi şevkengiz* adıyla ve "doğduğu memleketin güzelliğine karşı beslediği sevgiyi" canlandırmak amacıyla yazılmıştır. ¹⁸ Ancak sunulan kısa merasim marşlarının aksi-

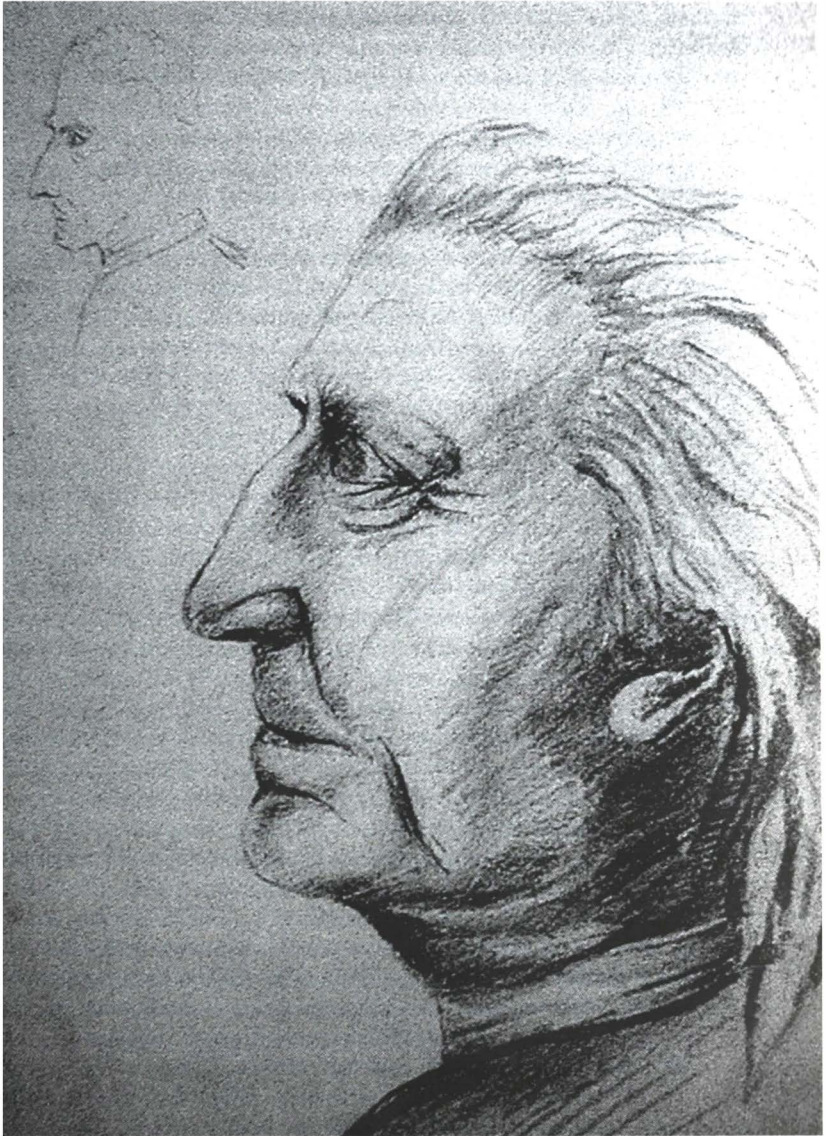
Aux Bords du Bosphore (Boğaziçi Kıyılarındaki) August d'Adelburg'un Sultan Abdülmecid'e ithaf ettiği büyük orkestra için Op. 9 senfoni-fantazisi. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü)

ne d'Adelburg'un bu eseri beş bölümden oluşan büyük orkestrasyonlu bir senfoni-fantezi olma özelliğini taşır. Özgün adıyla *Aux bords du Bosphore*, Op. 9 sıra numarasıyla, Viyana'da A O Witzendorf yayınevi tarafından basılmıştır.¹⁹ Üç kısımdan oluşan *Méditations et Revêries* (Meditasyon ve Rüya), mâni şeklinden bir geleneksel ezginin çokseslendirilmiş hali olan *Chanson turque* (Türk şarkısı), Sultan Abdülmecid'in merasim marşı nitelikli *Grande Marche du Medjidié* (Büyük Mecidiye Marşı) ve ayın Boğaz'da doğuşunu tasvir eden lirik bir final olan *Lever de la lune et Chant nocturne sur le Bosphore* (Ayın doğuşu ve Boğaz'da gece şarkısı) senfoni-fanteziyi oluşturan ana bölümlerdir. Geniş bakır üflemeli kadrosu ile ilk bölüm yer yer coşkulu ve parlak pasajlar içerirken, arp ve tremolo çalan divisi viyolonsellerin bilhassa ön plana çıktığı son bölümdeki mistik yazım, İstanbul boğazını zamanının ötesinde lirik ve romantik bir ifadeyle tasvir eder gibidir. Bilhassa bu son bölüm Tchaikovsky'nin bale müziğinin bir ön habercisi niteliğindedir.

Yukarıda görülen eserlerin ortak özelliği; ister senfoni fantezi olsun, ister süit olsun, ya da Vieuxtemps gibi meşhur bir Belçikalı kemancı, veya Leopold de Meyer gibi bir piyanistin kaleminden çıkmış olsun, hepsinin bir nevi askeri marş içeriyor olmasıdır. Bu da Abdülmecid'in sarayında bilhassa askeri müziğin ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir. Askeri bünyede ve bandolarda başlayan müzik reformları salon müziğine dönüşse de marş geleneği hâlâ kuvvetlidir ve padişah bu formda kendisine sunulan eserlerden büyük mutluluk duymaktadır. Liszt'in kendisine bir parafraz olarak marş sunmuş olması da yine aynı düşüncenin bir ifadesi olsa gerektir. Giuseppe Donizetti gibi İtalyan bir bando şefinin eğitmen olarak ihraç edildiği bir ülkede, böyle bir geleneğin bu formda yaygınlık göstermesine şaşırmamak gerektir. Ancak bu, Osmanlı'da opera gibi Batı müzik sanatının başka dallarının da sarayda ilgi görmediği anlamına gelmez. Nitekim Giuseppe Donizetti, bir önceki bölümde gördüğümüz gibi o kulvarda da Avrupa'daki bağlantılarını kullanarak İstanbul'un çoksesli müzik hayatına katkıda bulunmak yönünde gayret göstermiştir.

5.2 Liszt İstanbul'da

Sultan Abdülmecid'in kendi adını taşıyan yeğeni Abdülmecid Efendi 1922'de getirildiği hilafet makamında bulunduğu sırada, Franz Liszt'in İstanbul'u ziyareti esnasında Beyoğlu'nda kaldığı evin bir müzeye dönüştürülmesi hususunda öncülük etmiş ve Taha Toros'un ifadesiyle müşaviri Ahmet Hikmet Bey'le sohbetlerinde, buranın bir sanat yuvası olarak tanzim edilmesi gerektiğini ve salonuna da kendi fırçasından

Son halife Abdülmecid Efendi'nin kaleminden Franz Liszt. (TBM M  lli Saraylar Resim Koleksiyonu)

Avrupalı kompozitörlerin portrelerinin asılabileceğini ifade etmişti.²⁰ Ancak Liszt müzesi projesi hayata geçirilemeden halife Türkiye’den sürülmüş ve Osmanlı hanedanının son resmi temsilcisinin bu sanatçıya olan hayranlığının ifadesi olarak da geriye onun elinden çıkma karakalem bir portre kalabilmişti. Bu olay aradan üç çeyrek asır geçmiş olmasına rağmen Franz Liszt’in payitahta yapmış olduğu o tarihi ziyaretin hatırasının hanedan arasında ne derece canlı tutulduğunun önemli bir göstergesidir.

Liszt İstanbul’a 1847 yazında gelmiş ve yaklaşık beş hafta kalmıştır. Ancak buna rağmen çok farklı yerlere yaptığı seyahatleri arasında, hakkında en az belge bulunanı olmasından ötürü bu ziyaret Alan Walker gibi onun üç cilt resmi biyografisini yazanları dahi hayrete düşürmüştür. “Sanki Liszt hiçbir iz bırakmadan haritadan kayboldu” diyen Walker, bu “epik” ve “çığır açıcı” boyuttaki ziyaretin Avrupa gazeteleri sayfasında çürütülmesinden çok daha iyi bir kaderi hak ettiğinin de altını çizerek, Liszt’in Paris’teki dostu Victor Schoelcher’e Padua’dan (Padova) yazdığı 1 Ekim 1838 tarihli mektubunda iptalden dolayı yaşadığı çaresiz üzüntüyü kızgın bir şekilde dile getirmektedir: “İnsanlar program yapar, ama işin nasıl yürüyeceğini Tanrı bilir – (ya da şeytan, veya kim veya ne olduğunu bilemediğim birisi, bir şey!) [...] Evet, sevgili dostum. Sadece İstanbul’a gidebilmek için yapmış olduğum planlardan, arzum veya kesin kararlılığımdan bahsetmiyorum; elimde İzmir, İstanbul ve Atina gibi şehirler için imzalı kredi mektupları ve yine aynı şehirler için Prens Metternich’in imzasını taşıyan takdim mektupları olmasına karşın; diğer başka aynı derecede önemli ve kararlı etkenlere rağmen gitmiyorum.”²³ Liszt her ne kadar bu olay karşısında çaresiz kalmış olsa da iptalin sebebi belli değildir. Ancak o sıralarda sevgilisi Marie d’Agoult’un hamileliği gözönüne alınırsa bu kararı vermesinde etken olduğu düşünülebilir. Mektubun içeriği Liszt’in Türkiye’yi ziyaret etmek arzusuyla duyduğu heyecanı göstermesi açısından kayda değerdir.

Bu sabırsız heyecan, müzik tarihçileri açısından da değişik yorumlarla karşılanmıştır. Örneğin Walker, Avusturya’ya karşı açtıkları bağımsızlık savaşında yenilerek Türkiye’ye sığınan ve aralarında Kossuth’un da bulunduğu Macar milliyetçi mültecilere Rusya’nın itirazlarına rağmen evsahipliği yapmış olan Sultan Abdülmecid’e Liszt’in büyük sempati duyduğunu belirtir. Bu her ne kadar doğru da olsa, Liszt daha II. Mahmud devrinden beri İstanbul’a gitmek istemektedir. Bir diğer görüş de Liszt’in, Batı’nın materyalizmi ile Doğu’nun mistisizmini birleştiren ve

devrin müzik dünyasında Felicien David'in (1810-1876) eserlerinde hissedilen, Saint-Simon hareketine duyduğu ilgiden ötürü Doğu dünyasını merak ettiğine dairdir. Ancak 1838'e gelindiğinde Liszt çoktan bu harekete karşı ilgisini yitirmiştir.

Belki de en değişik iddia Rena Charnin Mueller tarafından ileri sürülmüştür. "Elimizde hiçbir kanıt olmamasına rağmen Liszt'in bilhassa İstanbul'a yaptığı bu Doğu seyahati, hem Paris'te Kontes d'Agoult'dan ayrılması ile doğan kötü havadan uzaklaşmak, bir yandan da egzotik Doğu'nun keyfini tatmak, hem de Gaetano'nun Donizetti Paşa olarak bilinen Sultan Abdülmecid'in *kapellmeister* ağabeyine yaklaşmak içindi" diyen Mueller'e göre Liszt, yakalandığı ölümcül hastalık yüzünden Viyana'daki görevi boş kalan Gaetano Donizetti'nin makamına göz dikmiş ve İstanbul'a da aracı olur düşüncesi ile Giuseppe Donizetti'yle yakınlık kurmak için gelmiş olmalıdır.²⁴ Liszt Giuseppe ile Gaetano'nun sağlığı üzerine görüşmüştü görüşmesine, ancak Mueller'in iddiasının aksine, Osmanlı bandolarının baş eğitmeni Macar virtüöz ile yakınlık kurmak istiyordu. Zira kendisinden kardeşinin Paris'te serbest bırakılması için devreye girmesini rica etmişti. Çünkü Fransız polisi sağlığı iyice bozulan Gaetano'nun şehirden ayrılmasına izin vermemektedir. Bu arada Liszt Paris'teki avukat dostu Adolphe Crémieux'ye bu hususta yardımcı olması için İstanbul'dan ayrılmadan bir mektup dahi yazmıştır.²⁵

Bütün bu renkli hipotezlere rağmen belki de Liszt'in Türkiye'ye gelmesinde çok daha sıradan bir sebep vardı ki o da gezip görmeye meraklı kişiliğinin getirdiği tabii bir unsurdur. Bir Macar olarak, kendisinden 89 yıl sonra Türkiye'yi ziyaret eden Béla Bartók gibi, o da vatanını belirli bir süre hükümdarlığı altında tutmuş olan bir ülkeyi merak etmekteydi. Avrupa'da seyahat etmediği hemen hemen hiçbir ülke kalmayan Liszt'in Osmanlı İmparatorluğu'nu da ziyaret etmemiş olması düşünülemezdi. Liszt İstanbul'a Lemberg ve Czernovtsy'deki konserlerinin ardından Galatz'dan (Galas/Kalas) bindiği gemiyle 8 Haziran 1847 günü geldi. O devirde salgın durumda bulunan koleraya karşı Macar piyanist daha Galatz'da gemiye binmeden önce birkaç gün diğer yolcular gibi karantina altında tutulmuştu. Karantinadan Marie d'Agoult'a yazdığı mektubunda Liszt, Alphonse de Lamartine'e (1790-1869) teşekkür edeceği ifadesini kullanıyordu; çünkü İstanbul ziyareti Fransız şairin aracılığı ile Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın devreye girmesi sonucu organize edilmişti.²⁶ 1847 kışında gerçekleşmesi gereken seyahat ise büyük olasılıkla Pera'daki yangınlar yüzünden yaza kalmıştı. Nitekim *Takvim-i Vekayi* daha Ocak ayında "Bazı haberlere göre, piyano ustalarının meşhurlarından Avrupa'nın bütün hükümet merkezlerinde nam kazanmış olan Mösyö Liszt bu aralık İstanbul'a gelmek üzereymiş" şeklinde bu ziyareti İstanbul

halkına duyurmuştu.²⁷ Anlaşılan iki taraf da bu ziyaretin gerçekleşmesini heyecanla beklemekteydi.

Bütün bu heyecana rağmen Liszt'in İstanbul'a varışı esrarengiz bir efsanenin de doğuşuna sebebiyet verecekti. Listmann adında bir başka piyanist halihazırda adının son hecesini düşürerek İstanbul'a gelmiş ve konserler vermektedir. Ernest Burger'in ifadesine göre gerçek virtüöz girişte sahtekâr ithamıyla tutuklanarak nezarete alınmış; ancak gerçek meydana çıktıktan sonra serbest bırakılmıştır.²⁸ Her ne kadar Burger'in iddiasını doğrulayacak bir kaynak bulunmasa da Listmann adındaki bu piyanistin mevcudiyeti ve Liszt kisvesi altında konserler verdiği Macar piyanist tarafından doğrulanmaktadır. Bu hususta seneler sonra kızı Henriette von Liszt'e yazdığı bir mektubunda Liszt bu olayı hatırlayarak "İstanbul'dayken Listmann adında bir piyanist konser programından isminin ikinci hecesini düşürdüğü için benden af diledi. Ödül olarak da o zamanki padişah'tan kendisine kıymetli bir hediye verilmişti" der.²⁹

21 Şubat 1847 tarihli *La Revue et Gazette Musicale de Paris* dergisinde Listmann adında bir piyanistin Sultan Abdülmecid huzurunda beş saat süren bir resital verdiği de bildirilmekte, dolayısıyla sahtekârlığın nerede ne zaman yapıldığı yine esrarengiz bir şekilde ortaya çıkamamaktadır. Liszt için "Tam vapurdan inmişti ki kendisini Majestelerinin baş tercümanı M. le Baron H. Resta eşliğinde Sultan'ın sarayına doğru giderken buldu" diyen İngiliz *The Musical World*'ün bilgisinden de anlaşılabileceği üzere böyle bir tutuklama olayının olmuş olması imkânsız gibi görünmektedir.³⁰ Ancak derginin konserin devamı niteliğindeki haberini daha önceki bölümdeki Leopold de Meyer örneğinde de olduğu gibi alaya alınan bir imparatorluğun sarayında gerçekleşen güldürücü bir olay olarak aktarmış olması, bugünün açısından bakıldığında hem ibret verici, hem de düşündürücüdür. Avrupa hâlâ Osmanlı'nın sarayında kendi müziğine karşı içten bir ilgi olduğu olgusunun bilincini hazmedememiş gibidir:

"Liszt Sultan tarafından büyük şeref ve iltifatla kabul edildi. Büyük bir kutlama hazırlanmıştı. Şüphesiz ona kendi müzik zevkini, sarayındaki müzisyenleri ve şarkıcıları gösterebilmek düşüncesi ile Sultan senfonili ve korolu bir konser verdirdi. Bu durumdan son derece etkilenen Liszt ensesi tutuluncaya kadar başını öne eğerek teşekkürünü belirtti. Aynı zamanda piyanist için daha da şerefli başka bir hazırlık yol almaktaydı. Érard marka bir kuyruklu piyano hazırlanmıştı, senfoni ve koronun kükremeleri dindikten sonra Liszt'ten Majesteleri'ne parmak gücünü gösteren bazı örnekler vermesi istendi. Bu ani istek üzerine yüz ifadesi zerre değişmeyen Liszt oturdu ve Türklerin bu çok müzik sever otokratının önünde muazzam kabiliyetini sergilemekten hiç korkmadı. Eminiz ki çaldıkları şu üç parçadan ibaretti, daha fazlası değil: *Lucia di Lammermoor* üzerine yazmış olduğu fanteziden andante, kendisinin *William*

SALLE FRANCHINI.

VENDREDI, 18 JUIN 1847,

MATINÉE MUSICALE PAR

F. LISZT.

PROGRAMME.

1. Andante de Lucie de Lammermoor.
2. Fantaisie sur des motifs de la Norma.
3. Mazurka de Chopin.
4. Le roides Aulues, mélodie de Schubert.
5. Hexameron, variations sur un thème des Puritains.
6. Mélodies hongroises.

On commencera à 3 heures précises après midi.

Prix des Places : 100 Piastres.

On trouve les Billets à l'Hôtel de l'Europe; et le jour du Concert, à l'entrée.

Tell uvertürü ve *Norma*'sı. İlk parçadan sonra Sultan şevvle 'nargile' dedi ve temsilin geri kalan kısmında çocuksu bir şekilde Etna yanardağı gibi duman çıkartarak nargilesini içti. Liszt Majesteleri'nin kendisini duman altında bırakacağını hissedince biraz endişelendi ve aşağı doğru inen hızlı kromatik bir pasajda diyez yerine bemol çaldı. Bu durumdan Sultan o kadar hoşnut oldu ki manâli bir şekilde tek gözünü kırptığı ve daha da heyecanla duman çıkartmağa devam ettiği görüldü. Böylesine dumanlı bir atmosfere alışık olmayan Liszt, Majesteleri bu defaya mahsus olmak üzere yeterince müzik iştiiğini ve kendisini tekrar saraya beklediğini bildirince çok sevindi ve bir Türk'ün müzik bilgisi karşısında olmasa bile yüce hükümdarın alçakgönüllülüğü karşısında sevinçle saraydan ayrıldı. Saraya ikinci ziyaretinde Majesteleri piyaniste muhteşem pırlantalarla süslü şahane bir enfiye kutusu hediye etti. İstanbul'da herkes bu davranışın büyük bir iltifat olduğunu söylemektedir."³¹

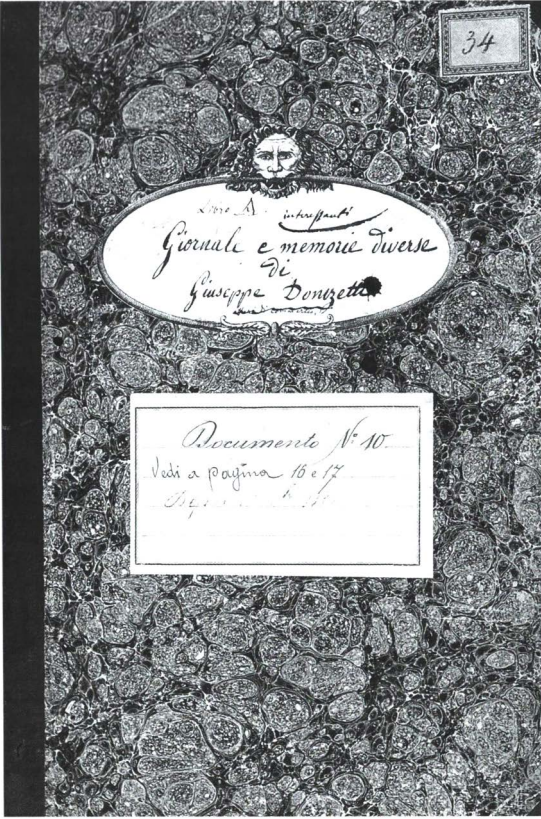
Aynı haber 11 Temmuz 1847 tarihli Fransız müzik dergisi *La Revue et Gazette Musicale de Paris*'de de çıkmıştır; ancak burada mizahi kısımların yokluğu hemen dikkati çekmektedir. Dolayısıyla İngiliz dergisinin haberi biraz da Batı'nın oryantalist penceresinden bakan bir kalemin ciddi-yetsiz abartılarını içerir. Liszt'in İstanbul'daki repertuar seçimi kendisinden önce gelen pek çok virtüözden farksızdır. *Lucia di Lammermoor*, *William Tell* ve *Norma* yine meşhur operatik eserlerden fantezi türü adaptasyonlardır. Donizetti bağlantısı da yine *Lammermoor* örneğindeki gibi kuvvetlidir. Liszt'in Büyükdere'deki Franchini Köşkü'nde verdiği resitale ait bir ilan da büyük bir şans eseri günümüze ulaşmış ve daha önce pek çok Türk kaynağında da yayımlanmıştır. 18 Haziran günü saat 14'te başlayan matine konserinin biletleri 100 kuruş olarak tesbit edilmiş ve biletleri de önceden Hotel de l'Europe resepsiyonunda satışa çıkarılmıştır. Burada seçilen eserler de saraydaki programa büyük benzerlik gösterir; *Lammermoor* ve *Norma* yine seslendirilirken, Chopin'in belirtilmeyen bir mazurkası, Schubert'in *Erlkönig*'i, Bellini'nin operası *I Puritani*'deki marş üzerine *Hexameron* varyasyonları ve çeşitli Macar milli melodileri de ilanda göze çarpar.

Liszt'in konser verdiği saray eski Çırağan'dır; Liszt bundan başka Ahmed Fethi Paşa'nın yalısı ve Pera'daki Rus Sefareti de olmak üzere pek çok değişik mekânda özel ve halka açık konserler vermiştir.³² Bunlardan örneğin 28 Haziran'da Rus sefaretinde gerçekleşen resital Association Commerciale-Artisane de Piété adında bir dernek yararınadır ki derneğin Liszt'e yollamış olduğu teşekkür mektubu bugün Weimar arşivlerindedir.³³ Bu resital sırasında camdan gördüğü İstanbul manzarası karşısında epey heyecanlanan Liszt, Doğu ve Batı'yı aynı anda görebilmenin coşkusunu duymuş ve o coşkuyla da bir an uzakta Uludağ'ı (Olympos) dahi görebildiğini zannetmiştir.³⁴

Liszt'in İstanbul'daki konserleri için özel olarak o dönem dünyanın en iyi markaları arasında bulunan Érard'ın Fransa'daki imalathanesinden bir piyano sipariş edilmişti. Liszt daha sonra Pierre Érard'a bir mektup yazarak bu özel yapım piyanodan bahsederken, daha İstanbul'a gitmeden, Galatz'da karantinada beklerken okuduğu *Journal de Constantinople* gazetesinden kendisi için Osmanlı başkentinde böyle bir hazırlık yapıldığını öğrendiğini belirtmiş ve test ettiğinde piyanoyu da son derece kuvvetli ve mükemmel bulduğunu ifade ederek kendisine bilhassa böyle kaliteli bir enstrüman yolladığı için teşekkür etmişti.³⁵ Yine mektuptan anlaşıldığına göre Liszt Çırağan sarayında verdiği konserlerde bu piyanoyu kullanmış ve konserlerin ardından, daha kendisi İstanbul'dan ayrılmadan, piyano Mr. Baldagi (Baltacı?) adında bir şahıs tarafından nişanlısına hediye edilmek üzere 16.000 kuruşa satın alınmıştı. Kendi özgün diliyle Liszt Érard'a bu durumu yorumlarken, "C'est un sort tout à fait romantique que celui de cet instrument, et il faut avouer qu'il le mérite bien par ses qualites classiques" ifadesini kullanmıştı.³⁶ Yani, piyano bu romantik kaderi, klasik vasıfları düşünüldüğünde fazlasıyla hak ediyordu.

Sebastian Érard tarafından kurulan firma, Fransa Kralı XVI. Louis'in himayesi altında ilk piyanosunu 1777'de üretmiş ve ardından başarılı bir gelişme göstererek Marie Antoinette'e kadar pek çok hanedan mensubuna piyanolar yapmıştır. Fransız ihtilâli sırasında bir süre Londra'ya taşınan firma sonra tekrar Paris'e dönen Sebastian'ın idaresinde geliştirdikleri yeni piyano tasarımlarıyla hem Fransa'dan, hem İngiltere'den patentler almıştır. Örneğin pedal mekanizmasını Fransa'da ilk kullanan Érardlar olmuştur. Sebastian Érard patentini 1810'da aldığı yedi pedallı konser arpının da mucidi kabul edilmektedir. Yeğeni Pierre Érard da sonradan amcasının mesleğine katılmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı sarayına II. Mahmud devrinden beri Viyana ve Paris gibi Avrupa şehirlerinden piyanolar gelmektedir. Bu gibi piyanoların saraya teslimatı hususundaki siparişlerin verilerek takibinin de Giuseppe Donizetti tarafından üstlenildiğini görmekteyiz. Franz Liszt için getirtilen piyanonun resmi yazışması da Giuseppe ile yapılmış ve hatta Pierre Érard'dan kendisine yazılan ve piyanonun özelliklerinin anlatıldığı mektubu *Journal de Constantinople* gazetesinde dahi yayımlanmıştı. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve Giuseppe Donizetti'ye ait üzerinde *Giornale e Memorie diverse di Giuseppe Donizetti* yazılı olan kayıt ve hatıra defterinde de Érard'a sipariş edilen bu piyanolar hususunda ve Liszt'in piyanosu hakkında referanslar bulunmaktadır.³⁷ Buraya kayıtlı 7 Kasım, 18 Kasım, 17 Aralık 1846 ve 10 Şubat 1847 tarihli dört mektupta piyano siparişlerine dair bilgiler arasında, piyanoların istenilen hacim boyutlarının, tel sayısı ve oktav genişliği

Giornale e Memorie diverse di Giuseppe Donizetti. Donizetti'nin önemli yazışma ve notlarını kaydettiği defter. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

bilgilerinin de detaylı bir şekilde İstanbul tarafından sağlandığı görülmektedir. O sırada Paris'te hasta amcası Gaetano'nun yanında bulunan oğul Andrea, Érard fabrikasını ziyaret etmiş ve babası Giuseppe'nin İstanbul'dan kendisine ilettiği direktifleri yerine getirmiştir. Para İstanbul'dan Andrea adına gönderilmiş; o da avans ve geri kalan ödemeleri gerçekleştirmiştir. 10 Şubat 1847 tarihli son kayıta Liszt'in İstanbul'daki konseri için sipariş edilen piyanonun bedeli 4.000 frank olarak verilmiştir.

Érard sadece Franz Liszt'in konserleri vesilesiyle İstanbul'a piyano yollamamıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda onun imalathanesinden çıkma Sultan Abdülmecid'in altın varak tuğrasının da üzerine işlendi-

ği şık mobilyalı piyanolar bugün dahi gözümüze çarpmaktadır. Şehzadelere de özel piyanolar sipariş edilmiştir ki, bunlardan padişah V. Murad'ın şehzadelik dönemine ait, üzerine pirinç işleme olarak adının "Mehemed Mourad Effendi" olarak yazılı olduğu Érard marka piyano, vârislerinin koleksiyonu arasında günümüze ulaşmıştır.³⁸ Saraya gelen piyanolar sadece Érard marka da değildir; 1853'te Leipzig'de fabrikasını kuran Julius Blüthner de kısa zamanda pek çok Avrupa sarayının patronajını kazanmıştı ki bunlar arasında fabrikanın resmi tarihçesinde yazılı olduğu haliyle Alman Kaiser'i, İngiltere Kraliçesi, Rus Çarı, Danimarka Kralı, Türk Sultanı ve tabii ki Saksonya Kralı bulunmaktaydı.

Kendisi de piyano çalan Sultan V. Murad, Franz Liszt
İstanbul'a geldiğinde yedi yaşında bir şehzade idi.
(*Emre Aracı Arşivi*)

Şehzadeliğinde V. Murad'a hediye edilen Érard yapımı piyano. (*Osman Selaheddin Osmanoglu*)

Giuseppe Donizetti'nin *Meidiye Marşı* temaları üzerine Liszt'in bestelediği *Grand Parafraz*'ın saraya sunulan nüshasının kapağı. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü)

5.3 Marş-ı Sultani'ye yeni nağmeler

Giuseppe Donizetti İstanbul'da bulunduğu süre boyunca Franz Liszt ile yakından ilgilenmiştir. Oğlu Andrea'ya 9 Haziran'da yazdığı bir mektubunda Liszt'in şehre bir gün önce vardığını ve derhal Çırağan Sarayı'na giderek Sultan Abdülmecid'in huzurunda bir konser verdiğini bildirmektedir.³⁹ Dahası Paris'ten getirilen Érard'ın piyanosu bir süre kendi evinde muhafaza edilmiş ve konser günü saraya götürülmüştür. Mektubu yazdığı gün Liszt Giuseppe'yi evinde ziyaret etmiş ve kendisinden bazı bestelerini istemiştir ki aralarında Donizetti'nin sultan için yazdığı iki marş da bulunmaktadır: “Liszt bendeydi. Az önce ayrıldı. Sultan için yazdığımı iki marşın notasını istedi. Bu akşam onları varyasyon olarak çalacakmış. Çünkü Liszt akşam tekrar saraya davetli.”⁴⁰ Saraya kendisinin davetli olup olmadığını bilemediği için Giuseppe sonucu merak etmektedir; ancak Liszt evindeki piyanoda kendisine fikir vermek amacıyla eseri biraz çalmıştır. Giuseppe'ye göre Liszt'in müziği her zaman olduğundan çok daha fazlayı ifade etmektedir.

Liszt'in İstanbul'daki bu yeni bestesi dönemin resmi Osmanlı yazışmalarında da “Marş-ı sultaniye nağamat-ı cedide ilavesiyle bir hava”⁴¹ olarak tanımlanmıştır. Bu tasvirden yola çıkarak İstanbul Darülfünunu tarih profesörlerinden Ahmet Refik'in (Altınay) 1932 senesinde *Yeni Gün* gazetesindeki makalesini okuyarak etkilenen devrin müzik araştırmacıları da Liszt'in bu yeni nağmeli Türk marşını aramaya koyulmuşlardı. Ancak “Liszt marşı dinledi. En derin nağmelerle inceleyen hassas ruhu ondaki eksiklikleri ve düşüklükleri derhal sezdi” diyerek notayı baştan başa tasbih ettiğini ifade eden Ahmet Refik'in serbest bir üslupta yorumladığı bu tesbiti, Gazimihal'in de altını çizdiği gibi Giuseppe Donizetti'yi fazlasıyla küçük düşürücü niteliktedir: “Burada, çok yazık ki Donizetti fazla düşürülmüştür. İtalyan maestro gerçi Liszt'in yarısı ayarında bir adam bile değildi, sadece “banda emektarı” idi. Bununla beraber küçücük bir marşı bu kadar haşin ve kaba bir darbeye uğrayacak kadar cahil de değildi; sonra Liszt de tabii bu derece nezaketsiz olamazdı: böyle bir hareketin onu saraydaki mevkiinden düşürebileceğini herhalde düşünürdü. Liszt bilakis marşı sevmiş olacak ki ona sadece bir (nazire) yazmıştı: aynı tem üzerinde”.⁴² Gazimihal'in bu yorumu, o zaman Türkiye'si'nin bilgi dağarcığında olmaya ve sonraki dönem tesbitlerin ışığında geriye dönüp bakıldığında, doğruluğu ortaya çıkacak olan, çok daha isabetli bir varsayımdır.

Franz Liszt'in bu eseri 1849'da Berlin'de Op. 87 sıra numarasıyla *Grande Paraphrase de la marche de J. Donizetti* başlığı altında Schlesinger yayınevi tarafından piyanistik açıdan kolaylaştırılmış bir başka versiyonu ile birlikte basılmıştır. Başlığından da görüldüğü üzere ve Gazimihal'in de tesbit ettiği gibi bu yeni bir marş değil, Giuseppe Donizetti'nin *Meci-*

diye Marşı üzerine “aynı tem bir nazire”, yani parafrastır.⁴³ Nitekim Gazimihal notanın orijinalinin Weimar’daki Goethe ve Schiller Arşivi’nde olduğunu tesbit etmiş,⁴⁴ Etem Üngör de *Türk Marşları* kitabında arkadaşları “Nihat Bozer’in himmet ve gayretleriyle” notanın yazmasının tamamını faksimile olarak ilk defa yayımlamış⁴⁵ ve Liszt’i kastederek “Kudretli bestekâr padişaha bir marş yapmayı herhalde arzu etmiş olabilir. Fakat, Donizetti ve marşını gölgelememek düşüncesi ile bundan kaçınarak gene bir mecburiyetle Mecidiye marşını zenginleştirdiği ihtimali kuvvetlidir” demiştir.⁴⁶ Oysa Gaetano Donizetti ve Rossini gibi çağdaşları böyle bir görüş altında olmasalar gerektir ki Sultan Abdülmecid’e marşlar ithaf etmekten çekinmemişlerdir. Ancak her nedense Giuseppe Donizetti bir marş bestekârı olarak daha önceki örnekte de olduğu gibi küçümsemektedir; oysa onun marşları uzun seneler Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi marşları olarak kabul edilmiş, beğenilmiş, takdir görmüş ve hatta 2. bölümde de gördüğümüz gibi İsveç’te 1839’dan günümüze popüler bir şekilde çalınagelmıştır. Liszt’in böyle bir parafraz yazması da eseri küçümseyerek daha gelişmiş bir hale getirmek düşüncesi ile değil, aksine İstanbul ziyaretinin bir hatırası niteliğinde devrin resmi marşını pek çok esere uyguladığı bir teknikle yorumlamasından ibarettir.

Her ne kadar parafraz bugün Weimar’daki arşivlerde MS 154a künye numarası ile tek başına bir nüsha olarak kataloglanmış şekliyle bulunuyor ise de nota, *Tasso* olarak bilinen ve Liszt’in İstanbul’a beraberinde getirdiği skeç defterinden yırtılmıştır. Ancak Türk kaynaklarında başka bir tesbit yoluna gidilmemiş; kimse yazmanın bulunduğu skeç defteri kapsamında Rena Mueller’e kadar parafrazı değerlendirmemiştir.⁴⁷ Eserin skeç defterine yazılış tarihi ise Liszt’in kendi elyazısıyla “14 et 15 Juin / Bujukdere” (14 ve 15 Haziran, Büyükdere) olarak verilmiştir ki bu bilgi Üngör’ün yayımladığı faksimilide de görülmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla Liszt önce parafrazını 9 Haziran’da Giuseppe Donizetti’nin mektubunda açıkladığı gibi akşam saraydaki konserinde seslendirmiş, ancak yaklaşık beş altı gün sonra notaya dökmüştür. Zaten Franchini Köşkü’nde verdiği konserden de bu tarihlerde Büyükdere’de bulunduğu görülmektedir. Liszt İstanbul’dan ayrılmadan önce, bu eserinin bir kopyasını daha hazırlamış ve devrin yazışmalarında da kendisine atfen “takdim-i hâkipây-i âli olunmak üzere Babiali’ye göndermiş olduğu nota arz ve takdim kılındı”⁴⁹ şeklinde dile getirildiği gibi padişaha sunmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken bir başka husus Abdülmecid’in işitmiş olduğu parafraz ile sonradan Dersaadet’e Liszt tarafından yollanan bahsi geçen nota arasında bazı farklılıklar bulunması olasılığıdır.

Liszt’in *Tasso* skeç defteri İstanbul’da bulunduğu zaman bestelemiş olduğu diğer eserleri de göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Buradaki parçalardan 69 sıra numarasındaki Rossini’nin *Stabat Mater*’inden “Cujus

Grand Parafraz'ın ilk sayfası. Sol el bas partisinde marşın ana teması kesik bir biçimde *marcato pesante* olarak duyuluyor. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü)

Animan gementem” tenor aya transkripsiyonudur. Her ne kadar Mueller tarihi 5 Haziran, Büyükdere olarak tesbit etmiş ve bundan yola çıkarak Liszt’in İstanbul’a geliş tarihi konusunda da spekülatif yorumlar yapmış olsa bile, bu tarih büyük olasılıkla 15 Haziran olmalıdır ki Büyükdere ziyareti ile de uyum sağlamaktadır. Liszt’in Galatz’daki karantinadan yazdığı 4 Haziran tarihli bir mektubu bulunduğu göre 5 Haziran’da Büyükdere’de ol-

muş olması imkânsızdır.⁵⁰ Dini konular Liszt'in bu devre ilgisini çekiyor olmalıdır ki defterin Büyükdere'ye atfedilen diğer bir parçası da 70 sıra numarasındaki yarım kalmış *Derviche* adında bir eserdir. Mueller *Derviche*'i Liszt'in Büyükdere'deki eski mezarlığın kapısında bekleyen dervişlerden esinlenerek kaleme aldığı yorumunu da getirmiştir.⁵¹ *Stabat Mater* aryası ile *Derviche*'ini nota defterinde peş peşe kaleme alan Liszt İstanbul'da bulduğu çok dinli eklektik hayatı da bir yerde kendi müzik paletinde yansıtır gibidir. Skeç defterindeki İstanbul'a ait son eser ise 24 Haziran, Pera tarihini taşıyan Verdi'nin *Ernani* operasına ait 68 numaralı transkripsiyondur. Burada da Pera'daki İtalyan opera kumpanyasına gönderme yapılıyor gibidir. Ayrıca daha öncelerde de değindiğimiz gibi sarayda ve askeri müzikte operatik eserlerden oluşan potpuri tarzı parçaların İstanbul'daki popülaritesi ve Liszt'in burada seçmiş olduğu repertuar göz önüne alındığında *Ernani* transkripsiyonu bulunduğu ortamın doğal bir ürünüdür.

Skeç defterine esas adını veren *Tasso* ise Liszt İstanbul'dan ayrıldıktan sonra senfonik bir yapıt olarak bestelenmiştir. Byron'un *Tasso*'su üzerine yazılan bu eserin ortaya çıkışı, yine de İstanbul ziyaretinde doğan bir ilham kaynağı olarak yorumlanabilir. Zira Byron'un kendisi de Liszt'ten yaklaşık 30 sene önce Boğaz kıyılarında dolaşmış ve İstanbul'dan etkilenmiştir. Büyük olasılıkla Macar besteci bunun bilincinde olarak aynı sahilleri dolaşmıştır.

Grande Marche Paraphrase'in ilk dünya kaydı Reşit Mehmet Erol yapım-cılığında piyanist Ergican Saydam tarafından 1986'da gerçekleştirilmiştir.⁵² Liszt İstanbul'dan ayrılmadan önce padişaha sunmuş olduğu bu eserine karşılık kendisine bir de nişan verilmesini arzu etmiş ve hatta bu isteğini Avusturya elçiliği aracılığıyla Babiâli'ye de hissettirmişti. Sadaret padişaha arz edilmek üzere saray kâtipliğine yazdığı 2 'Temmuz 1847 tarihli tezkerede Liszt'in "Avrupaca pek meşhur ve sahib-i kemâl bir adam olup hatta ekser hükümdarân taraflarından imtiyaz nişanları bulunduğu" dikkat çekerek Hariciye ve Sadaret arasında kendisine "bir kıt'a nişan" verilmesinin uygun görüldüğünü, ama bu hususta hünkârın emrinin beklendiğini bildirmekteydi.⁵³ Sultan Abdülmecid bu hususta ertesi gün derhal gerekli emri vermiş ve Liszt'e beratı bugün Weimar'daki Goethe ve Schiller Arşivi'nde bulunan Nişan-ı İftihar takdim edilmmişti.⁵⁴ Kendisine padişah tarafından ayrıca 12.500 kuruş değerinde, pırlantalarla süslü bir de kutu hediye edilmişti.⁵⁵ Sultan Abdülmecid zaten Liszt'in dünya çapındaki ününden fazlasıyla haberdardı; padişahın kendi hakkında bu kadar malûmatlı oluşu, dönüş yolculuğunda Maric d'Agoult'ya Galatz'dan yazdığı 17 'Temmuz 1847 mektubunda da belirttiği gibi, Liszt'i bir hayli şaşırtmıştı.⁵⁶

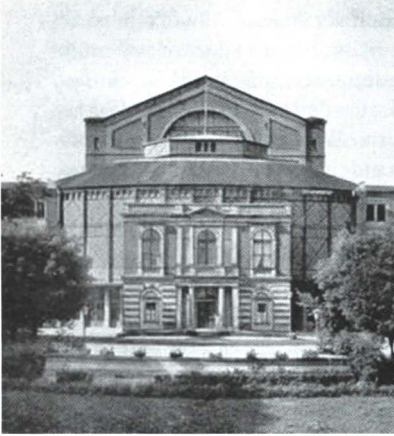
Liszt'e verilenler sadece nişan ve pırlantalı hediyeler değildi. Arap harfleriyle Türkçe olarak adının kazındığı bir mühür de İstanbul'dan götürdüğü hatıralar arasındadır. Zira bugün Mueller'in arşivinde bulunan

Liszt'e ait bir mektupta Macar besteci adının Türkçe yazıldığı bu mührü kullanmıştır.⁵⁷ Giuseppe Donizetti'nin de adının Türkçe yazıldığı benzer bir mührü kullanmış olması, bunun o devir İstanbul'unda Türkçe yazmayı bilmeyen yabancılar için büyük bir gereklilik olduğunu gösterir. Büyükdere'deki Franchini konserinin tarihini taşıyan, büyük olasılıkla kendisine o konserin hatırası olarak takdim edilen ve üç parçadan oluşan baston / baget de bugün Yusuf Güler Aksöz'ün koleksiyonundadır ve günümüze ulaşan ender Liszt hatıratı arasındadır.

İstanbul'u ziyareti sırasında Liszt bilindiği kadarı ile Büyükdere ve Pera (Beyoğlu) olmak üzere iki semtte kalmıştır. Pera'da kaldığı adres veya adreslerden bir tanesi saraya da nota ve müzik malzemesi temin eden Commendinger ailesinin evidir.⁵⁸ Orijinal bina çoktan yok olmuştur, ancak burası bugün İstiklâl Caddesi'ne açılan Nur-i Ziya Sokağı 19 numaradaki modern apartmanın bulunduğu mahaldir. Cephesinde de Liszt'in ziyaretinin hatırasına konmuş bir plaket bulunmaktadır. Liszt 13 Temmuz'da Galatz'a dönmek üzere gemiyle İstanbul'dan ayrılmıştır. Her ne kadar Marie d'Agoult'ya aynı yılın Ekim ayında tekrar İstanbul'a dönüş programı yapmaya başladığını bildirse de, artık bir daha Osmanlı başkentine gelemeyecek, Odessa'da verdiği konserleri takiben de turne hayatından çekilecektir.⁵⁹

Liszt'in bu tarihten sonra dahi Osmanlı ülkesi ile olan ilişkisini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir; hatta öğrencileri arasında İstanbul'dan gidenler dahi olmuştur. Nitekim Liszt'in Amerikalı öğrencisi Carl Lachmund anılarında sık sık Francesco Della Sudda Bey adında "centilmen, bir İstanbul beyefendisinin oğlu"ndan bahsetmektedir.⁶⁰ Della Sudda Liszt ile çalışmaya başlamadan önce Leschetizky ve Kullak'ın öğrencisi olmuştur. Lachmund'un anlattıklarına göre girişken, canayakın ve mal mülk konularında ise biraz titiz ve biraz da kendini beğenmiş bir kişiliğe sahiptir. Piyanoyu iyi, ancak kendisine bir hedef çizmeden çalmaktadır. 12 Mayıs 1882 günü derslerinde Liszt'e Chopin'in *Barcarolle*'unu iyi bir yorumla çalar, ancak çalış şeklini üstad dörtlüye giden bir Westphalia atına benzetmiştir. 8 Eylül gecesi de Della Sudda Bey Liszt şerefine muhteşem bir akşam yemeği verir. Ancak ne yazık ki Liszt'in bu esrarengiz Osmanlı öğrencisi hakkındaki bilgiler bundan ibarettir. "Liszt'in son hocalık senelerine ait olarak eski bir talebesinin değerli hatıra notlarını elyazması halinde İstanbul'da ele geçirdim" diyen Gazimihal acaba Della Sudda Bey'i mi kastetmektedir?⁶¹ Ne yazık ki kime ait olduğu bilinmeyen bu hatırat yayımlanamadan Mahmud Ragıp Gazimihal vefat etmiştir.

Liszt'in Osmanlı sarayı ile olan bir başka münasebeti de damadı olan Richard Wagner'in Bayreuth'taki Festival Tiyatrosu'nun inşaa fonuna para yardımı yapan Sultan Abdülaziz'i bu cömert bağışından ötürü Prenses Wittgenstein'e yazmış olduğu bir mektubunda, diğer Avrupa krallarına

Sultan Abdülaziz Wagner'in Bayreuth Festival Tiyatrosu'na bağış yapanlar arasındaydı.

PATRONAT-SCHEIN

Nro. *187*

Der Inhaber dieses Scheines

dem Kaiserlich hohen Sultan Abdulaziz in Konstantinopel

hat durch die hiemit quittirte Einzahlung von 300 Thalern die Rechte eines Patrones der in

Bayreuth

zu bewerkstelligenden drei vollständigen Aufführungen des Bühnenfestspiels

„DER RING DES NIBELUNGEN“

erworben, als welche Rechte ihm die unbedingte Verfügung über einen bequemen Sitzplatz für jeden der zwölf Abende, in denen die dreimalige Aufführung des viertheiligen Werkes bestehen wird, sowie ferner die Betheiligung an der Bildung einer Patronat-Commission zuerkannt sind, welcher die Verfügung über 500 Freiplätze für jede der durch die Reister der Patrone ermöglichten Festaufführungen zustehen soll, und in welcher der Inhaber dieses Scheines sich für eine Patronatsstimme durch Delegation vertreten lassen wird.

BAYREUTH.

*28. September 1872**Richard Wagner*

Als Bevollmächtigte und Verwalter:

Kaspar David Müller

Wagner'in Sultan Abdülaziz'in başışına karşılık padişaha imzaladığı 23 Eylül 1872 tarihli sertifika.
(Richard-Wagner-Museum, mit Nationalarchive der Richard Wagner Stiftung, Bayreuth)

örnek göstererek övmesidir.⁶² Abdülaziz'in bağış karşılığı aldığı üç adet "Patronat-Schein" sertifikasının Richard Wagner tarafından imzalanan suretleri bugün Bayreuth'taki Wagner arşivindedir. "Seine Majestaet der Sultan zu Konstantinopel" adına düzenlenen bu sertifikalar 230, 231 ve 232 şeklinde numaralandırılmış olup, her üçü de 23 Eylül 1872 tarihiyle Richard Wagner'in imzasını taşımaktadır. Toplam 900 thaler olan bağışın bugünkü değeri 21.000 Euro civarındadır.⁶³

Franz Liszt'in Osmanlı başkenti ve sarayına yapmış olduğu bu tarihi ziyaret Türkiye'de Batı müziğinin gelişiminin, her ne kadar belirli bir zümre ile sınırlanmış dahi olsa önemli bir mil taşı niteliğindedir. Daha sekiz sene öncesinde Beethoven'ın varyasyonlu bir sonatının sarayda iştirilmesinin yarattığı heyecan gözönüne alınırsa, Beethoven huzurunda konser vererek onun takdirini kazanmış bir virtüözün İstanbul sarayını ziyaret ediyor oluşu önemli bir gelişmedir. Sultan Abdülmecid'in daha şehre vardığı gün kendisini apar topar sarayına davet etmiş olması da yenilik yolundaki bu sabırsız ivmenin önemli bir göstergesidir. Giuseppe Donizetti için de Franz Liszt ile tanışmış olmak ve marşlarından bir tanesinin bu hünerli virtüöz tarafından tarihi bir parafraza çevrilmiş olması ise talihli bir tesadüftür. İtalya'da bando şefliğinde kalmış olsa böylesine bir ilişkinin kurulmuş olması tabii ki imkânsız olacaktı. Bir İtalyanın kaleminden çıkma askeri bir saltanat marşı, bir Macar virtüözün dimağında yeni bir soluk bulmuş ve bir Osmanlı padişahının adıyla müzik tarihinin eklektik repertuarı içindeki farklı yerini almıştır.

1 Allen Lott, *From Paris to Peoria*, Oxford, 2003

2 *New York Daily Tribune*, 20 Ekim 1845

3 R Allen Lott websitesi <http://www.rallenlott.info/p1dm.htm>

4 Fétis, *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, cilt VI, s. 117

5 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 24 Eylül 1842, s. 333-4

6 Türk Savaş Marşı'nın adı daha sonra Marche Marocaine (Fas Marşı) olarak değiştirilmiş ve de Meyer bu besteyi bilhassa Kuzey Amerika'da büyük üne kavuşmuştur. (Lott, s. 16)

7 *The Musical World*, 8 Ağustos 1844, s. 264-5

8 Jeffrey Snedeker, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (2. edisyon, Cilt 26, s. 847); daha fazla bilgi için bkz. Limouzin, *Eugène Léon Viecier, la vie et les aventures d'un corniste, 1817-1852*, Paris, 1888

9 *Journal de Constantinople*, 24 Ağustos 1852

10 *The Musical World*, 31 Mart 1855, s. 199

11 *The Musical World*, 10 Eylül 1853, s. 199

12 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 130

13 Radoux, *Vieux temps...*, s. 76

14 Radoux, *age*, s. 76-77

15 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 28 Haziran 1857, s. 215

16 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 24 Ekim 1858

17 Leopold Auer, *My Long Life in Music*, s. 308-310

18 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 130

- 19 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü (781/80); Washington Kongre Kütüphanesi (M1001.A34) Dünya prömiyer kaydı için bkz. *İstanbul'dan Londra'ya 19 yüzyıl Osmanlı koral ve senfonik müziği*, Kalan CD 349
- 20 Taha Toros, 'Liszt'ten anılar', *Tarih ve Toplum*, Cilt 11, sayı 65, 1989, s. 36-7
- 21 Alan Walker, *Franz Liszt. The Virtuoso Years 1811-1847*, s. 428
- 22 *La France Musicale*, 30 Aralık 1838, s. 7
- 23 Charles Suttoni, 'Liszt and Madame d'Agoult – A Reappraisal', *Proceedings of the International Liszt Conference*, 20 – 23 Mayıs 1993, N.Y. 1993, s. 32
- 24 Rena Charnin Mueller, 'Liszt's 'Tasso Sketchbook'', *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 28, 1986, s. 286
- 25 12 Temmuz 1847 tarihli bu mektup *Giornale e Memorie diverse di Giuseppe Donizetti 1846-47*'de kayıtlıdır; TSM D.10776/6
- 26 Galatz, 17 Temmuz 1847; Jean-Claudes Lattès (Ed.), *Franz Liszt Correspondance*, s. 388
- 27 Zilhicce 2, 1262, no. 309; Refik Ahmet Sevengil, *Saray Tiyatrosu*, s. 24
- 28 Ernest Burger, *Franz Liszt*, s. 169
- 29 Franz Liszt'ten Henriette von Liszt'e 8 Şubat 1884 tarihli mektup
- 30 *The Musical World*, 17 Temmuz 1847
- 31 *age*
- 32 Andrew Finkel, 'The Story of the Mocan Yah', *Cornucopia*, sayı 3, 1993
- 33 Goethe und Schiller Archiv, Weimar: WA, Kasten 27, no. 5; Walker, *age*, s., 441n
- 34 Walker, *age*, s. 441
- 35 Liszt'ten Pierre Éard'a mektup, 5 August 1847'te ulaşmıştır; Lattès (Ed.), *age*, s. 193
- 36 *age*
- 37 *Giornale e Memorie diverse di Giuseppe Donizetti 1846-47*, TSM D.10776/6
- 38 Pişano Osman Selaheddin Osmanoglu'na aittir.
- 39 Giuseppe'den Andrea'ya mektup, Costantinopoli, 9 Haziran 1847; *Studi Donizettiani*, cilt 4, 1988, s. 88-89; Autograf: Ateneo di Scienze, Lettere ed Arti di Bergamo, Franco Abbiati başlığı; Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire de la Reforme...* s. 29
- 40 Giuseppe'den Andrea'ya mektup, Costantinopoli, 9 Haziran 1847
- 41 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 128
- 42 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 127n
- 43 *age*
- 44 Sevengil, *Opera San'atı...*, s. 77
- 45 Etem Üngör, *age*, s. 90-99
- 46 Etem Üngör, *age*, s. 85
- 47 Mueller, *age*
- 48 Üngör, *age*, s. 99
- 49 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 128
- 50 Lattès (Ed.), *Franz Liszt Correspondance*, s. 192
- 51 Mueller, *age*, s. 286
- 52 Diskotür, D'LLP 10.035
- 53 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 128 16 recep 1263
- 54 Weimar Archives Überformante no. 168; Walker, *age*, s. 441
- 55 Üngör, *age*, s. 82
- 56 Adrian Williams, *The Portrait of Liszt*, s. 236
- 57 Rena Charnin Mueller Arşivi
- 58 Said Duhani, *Eski İnsanlar. Eski Eşler*, s. 70
- 59 17 Temmuz 1847; Jean-Claudes Lattès (Ed.), *age*, s. 389
- 60 Ed. Alan Walker, *Living with Liszt: From the Diary of Carl Lahmund and American Pupil of Liszt 1882-1884 (Franz Liszt Studies)* Bu aileden tanınmış kişiler Francesco Della Sudda (Eczacı Faik Paşa) (1814-1866) ve oğlu Eczacı Giorgio Della Sudda (oğlu Faik Paşa) (1835-1913)'dir.
- 61 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 129n
- 62 Ernest Newman, *The Life of Richard Wagner*, Cilt 4, s. 343
- 63 Emre Aracı, 'Dolmabahçe'den Bayreuth'a uzanan yarımdır eli', *Andante*, sayı 8, s. 29-31

G. DONIZETTI,

*Direttore Generale di tutte le Musiche militari nell'impero Ottomano.
Portato da Costantinopoli da Andrea Otti, Agente 2° straordinario.
23. aprile 1847.*

Giuseppe Donizetti, 23 Nisan 1847'de Andrea Donizetti Paris'teki hasta amcasına takdim etmek üzere beraberinde bu portreyi götürmüştü. Sivil kıyafetine rağmen resimde "Direttore Generale di tutte le Musiche militari dell'impero Ottomano" (Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün askeri bandolarının genel direktörü) yazılı. (Fondazione Bergamo nella storia – Museo Donizettiano – Bergamo)

VI

Yangın Var!

*“Padişah’ın kayınbiraderi Ahmed Fethi Paşa,
Giuseppe’yi o kadar çok seviyor ki
yangında onun evini kurtarmak için
bütün çevre evleri yıktırdı.”*
Gaetano Donizetti

6.1 Pera ve Avrupa’yı saran alevler

19. yüzyılda Avrupa’nın birçok başkenti modern kentleşme anlayışında yangın felâketinin yayılmasına karşı önleyici tedbirler alırken, yerleşim düzeninin ahşap ev üzerine kurulu olduğu İstanbul’da ise bu yok edici olgunun en büyük ve acımasız örnekleri sık sık hissedilmekteydi. İstanbul’un her semti gibi, Pera da zaman zaman büyük yangınlarda yüzlerce evin bir anda yok olduğu trajedilere sahne olmuştu. Nitekim A. Ubcini *La Turquie actuelle* kitabında “Burada yangınlar bir anda her şeyi silip süpürüyor. Pera sakinleri, Boğaz’a bir haftalığına gidip geri döndüklerinde evlerini bulamayabilirler” diyerek facianın dehşet boyutunu gözler önüne serer.¹ İstanbul’da bir ayını geçiren Albert Smith de “İstanbul yangınlarının ne kadar büyük hadiseler olduğu gayet iyi bilinir; hiçbir şey o yangınların yarattığı felâketle ve sebebiyet verdiği çaresizlik hissi ile boy ölçüşemez. On, yüz değil binlerce ev yok olur gider” der.²

Giuseppe Donizetti ve ailesi de Pera yangınlarından ötürü birden fazla mağduriyet yaşayanlar arasındaydılar. İtalya’ya yaptığı seyahatten oğlu Andrea ile birlikte 14 Eylül 1844’te İstanbul’a dönen Giuseppe, o sonbahar Pera’yı kasıp kavuran yangınlarda neredeyse evini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelmişti. Gaetano’nun da bir mektubunda yazdığı gibi, Padişah’ın kayınbiraderi Ahmed Fethi Paşa, Giuseppe’yi o ka-

Pera alevler altında - 27 Şubat 1847 *Illustrated London News*. (Emre Aracı Arşivi)

dar çok sevmekteydi ki yangında onun evini kurtarmak için bütün çevre evlerin yıktırılması emrini vermişti ve o sayede Pera'daki Donizetti evi yok olmaktan kurtuldu.³ “Güzel İstanbul”a varan Andrea yangının şokunu Dolci’ye anlatırken burada ilk defa yayımlanan mektubundan alınan pasajda ne kadar talihli olduklarını belirtmektedir: “Keyifli bir tatil ertesi Konstantinopolis’e döndükten sonra, 14 Eylül tarihinde dinleme amacı ile birkaç ay geçirebilmek için köye doğru yola çıktık. Fakat boşuna: 2 Ekim’i 3 Ekim’e bağlayan gece Pera’da tüm mahalleye sığırama tehlikesi gösteren bir yangın patlak verdi. Neyseki tüm mahalle yanmadı fakat 200 ev çöktü. Peki ya bizimkisi? ... Bizimkisi her ne kadar cephesi felâket bir şekilde zarar görmüş olsa da ayakta kalma cesaretini gösterdi. Aralarında önemli adamların da bulunduğu yüzlerce Türk’ü bir arada tutan kader bu ailenin zarar görmesini istemedi. Biz de buna müteşekkir olduk.”⁴

Ancak Pera’yı dört sene sonra mahvedecek olan büyük yangında Donizettilerin kaderi bir önceki kadar şanslı olamayacaktı. 6 Eylül 1848 gecesi Petit-Champs’daki (Tepebaşı) bir kahvede başlayan yangın kısa zamanda çevredeki ahşap binaları tutuşturmuş, alevler Donizetti’nin de evinin olduğu Asmalımescid bölgesini geçerek Grand Rue de Pera’ya (bugünkü İstiklal Caddesi) ulaşmış ve buradaki dükkânları da yok etmişti. Altı saat içerisinde 200 ev ve işyeri kül olmuş; iki itfaiyeci hayatını kaybederken, geç ve yetersiz gelen yardımdan ötürü milyonlarca kuruşluk zarar olmuştu. “İstanbul şehri alevlere teslim olmuş durumda” diyen *Journal de Constantinople*’un ifadesine göre 10, 20, 30, 40 senelik emek bir

gecenin içerisinde sönüvermiş, talihler değişmiş ve servetler bir kaç saatte yok olup gitmişti.⁵ Bundan daha bir sene önce, 1847 Şubat'ında Naum Tiyatrosu'nu da yok eden büyük yangının yaraları yeni sarılmaktadır ki, bir felâket daha Pera'yı vurmuştur.

1848 Eylül'ündeki bu büyük yangında Giuseppe'nin maddi kaybı çok büyüktür. Dolci'ye yazdığı mektubunda başlarına gelen felâketi anlatırken “Geçen ay, 6 Eylül'de, bu başkentte yaşanan büyük yangın başkalarının evi ile birlikte benim de mobilyalarımı, kişisel eşyalarımı, müzik aletlerimi harap etti. Bununla birlikte değerli mallarım, çamaşırlarım, yiyecek ve içeceklerimin çoğu alevler arasında yağmalandı. Özellikle de Bergamo'dan getirmiş olduğum kişisel eşyalarımı kaybetmiş olmak beni çok üzdü” der.⁶ Ancak hayatlarını yeniden kurmakta kararlılardır: “Bugünlerde eşim ile birlikte yangından ve hırsızlardan kurtardığımız az sayıdaki mobilyamızı en iyi şekilde tamir ettirmek ile meşgulüz, umarım zamanla ve sabırla evimizi benim mevkime yaraşan eski görüntüsüne kavuşturacağız. Şu anda, iki sene önce satın aldığım taş evde oturuyoruz ve umarım bu ev yangınlara karşı daha dayanıklı olacak. Bu yangındaki kaybım yaklaşık 50.000 frank, kazancım ise sağlıklı.”⁷

1847 ve 1848 senelerinde Pera alevler içerisinde yanarken, Avrupa da kötü hasat ve ekonomik buhrandan dolayı sivil huzursuzluğun beraberrinde getirdiği ihtilâl alevleri içerisinde yanmaktadır. Rusya ve İngiltere dışında Avrupa'da ihtilâl veya karışıklık çıkmayan ülke neredeyse kalmamış gibidir. Sicilya'da başlayan ayaklanmalar, Fransa'da Napoléon'dan sonra seçimle başa gelen Bourbon Kral Louis de Phillipe'in devrilerek ikinci Cumhuriyet'in kurulmasına kadar gitmiştir. Paris'teki haykırışlar Viyana'daki hürriyet ateşini de tetiklemiş; buradaki isyandan sonra Prens Metternich de Louis de Phillipe gibi İngiltere'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Etnik bağımsızlık mücadelesi Çek ve Macar milliyetçiliğini körüklerken birbirine zayıf bağlarla bağlı 38 Alman eyaletinin hükümdarları da halklarına özgürlük yolunda bazı kapitülasyonlar vermek durumunda bırakılmışlardır. Prusya'da Polonyalılar ayaklanırken Chopin de Fransa'dan İngiltere'ye kaçanlar arasındadır. Bavyera'da Kral I. Ludwig tahtını kaybederken, Dresden'de bağımsızlık taraftarlarının yanında yer alan Wagner de İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Giuseppe de bu karamsar havadan, kendisi İstanbul'da da olsa, İtalya'daki dostlarının akıbeti açısından endişelidir. Dolci'ye “Beni en çok üzen, savaşın ayırdetmeksizin herkesi kasıp kavurması. Savaşın devam etmesi ile sefaletin daha da artmasından korkuyorum, bu durumda Tanrı'ya sığınmaktan başka yapacak bir şeyimiz kalmıyor, bu büyük felâketi sadece o sona erdirebilir” der.⁸

Aynı yıllarda Osmanlı ordusu da yolsuzluk krizleri yaşamaktadır ve Giuseppe'nin oğlu Andrea'ya yazdığı bir mektubundan onun da İstan-

bul'un politik hayatındaki bunalımları ister istemez yakından izlediği görülmektedir. Giuseppe'nin olayı aktarışından Türkler arasında bu tip yolsuzluklara sıkça rastlandığı da anlaşılmaktadır: "Duruma göre herkese güven ve duruma göre hiç kimseye güvenme. Bugün Serasker Süleyman Paşa görevinden alındı ve yerine Hüsrev Paşa getirildi ki kendisi önceden de serasker idi.⁹ Bu sorunlu bakanlığa bağlı herkesin işten atılacağını zannediyorum. Söylentilere göre fazla titizlik göstermeden hükümetin paralarını cebe atıyorlarmış. Hariciye Nazırı Ekselansları Reşid Paşa, kendini menfaatler altında ezdirecek yapıda bir insan değildir, fakat ne yazık ki bu meziyet Türkler tarafından hiçbir zaman değer verilen bir özellik olmamıştır, Tanrı ister ki o, namuslu ve iktidarda gözü olmayan insanlardan oluşan bir bakanlık kursun ve bakanlık da sarayın menfaatine katkıda bulunsun. Aslında aksinin gerçekleşmesinden de korkuyorum çünkü Türklerin arasında bu niteliği taşıyanların sayısı parmakla gösterilecek kadar az."¹⁰

6.2 *Ivry'deki hapis maestro*

Avrupa ve İstanbul'un yaşadığı bu buhranlı dönem, bir yerde Donizetti ailesinin kaderinde de bambaşka sebeplerden ötürü ortaya çıkan farklı bir trajedi ile paralellik gösterir gibidir. 5 Kasım 1845'te Antonio (Toto) Vaselli'den İstanbul'a gelen bir mektup Giuseppe'nin bir süredir korktuğu beklentiye teyit etmiştir; Ağustos ayından beri Paris'te bulunan Gaetano'nun sağlık durumu iyice kötüye gitmektedir.¹¹ Toto artık Giuseppe'nin vakit kaybetmeden bir an evvel Paris'e gitmesi gerektiğini kendisine bildirir: "Seni uyarmak üzere şu ana kadar bekledim. Gaetano'nun bir an evvel Paris'ten alınıp götürülmesi lazım. Beni dinleyeceğimi ümid ediyordum. Ona beş acil mektup yolladım, ama ben gidemiyordum. O yüzden sen git ve onu kurtar."¹² Gaetano ise Giuseppe'ye yazdığı mektubunda kendisinin iyi olduğunu, ama *la fièvre nerveuse* olarak tarif ettiği hastalığının devam ettiğini söylemektedir.¹³ Ancak yayıncı dostu Guglielmo Cottrau'ya aynı zamanda yazmış olduğu mektup çok daha farklı bir tabloyu gözler önüne sermektedir: "Sana ne söyleyebilirim ki? Ölümün eşliğine geldiğimi mi? İşte duy – gece yataktan düştüm ... sabah gömleğimle yerde bulundum ... 12 saat boyunca kendime geledim. Ne kadar kilo kaybettiğimi bir bilsen inanmazsın. Bütün hislerim kayboldu gitti. Dört opera bestelemem gerekiyordu, ancak hepsinden vazgeçmek zorunda kaldım. Onlara İtalya'da ölmek istediğimi söyledim! Ciğerlerim için bana bizim maden suyumuz lazım."¹⁴

Toto'nun mektubunu alır almaz Andrea babası Giuseppe'nin namına İstanbul'daki ailenin içine düştüğü çaresizliğin boyutlarını açıklayan bir

cevap yazar: “Bize Gaetano’nun Paris’te, ailesinin yardımına muhtaç ve ciddi şekilde hasta bir halde, etrafında hiçbir gerçek dostu olmadan, bir de üstelik onun felâketine sebep olacak olan o Fransız kadının gözetimi altında olduğunu yazdığınız 22 Ekim tarihli mektubunuzu bu ayın 5’inde aldık. Mektubunuzun bizleri nasıl perişan hale soktuğunu tahmin edersiniz. Zavallı Gaetano! Endişelerimiz ne yazık ki doğru çıktı! Ondan hiç haber alamamanın endişesini yazıyorsunuz; bizler de öyle Ghezzi, Dolci ve bütün dostları, kendisinden uzun zamandır hiçbir mektup almadık. Artık neredeyse mektuplarımızın kendisine verilmediğine inanmaya başlamıştık. Bu durumda babam, içinde bulunduğumuz mevsimdeki kötü hava koşullarına ve annemin yakınlarda geçirdiği hastalığa rağmen –ki çok şükür şu anda kendisi tamamen iyileşti– beni Paris’e yollamayı düşündü. Yolculuk babam açısından çok uzun ve yorucu olacaktır; dahası şu anki kötü hava koşulları ve tabii ki görevi. İzin alamayacağından değil; ancak izinsiz ayrılamayacağı ve gerekli başvuruların da bize lüumsuz yere zaman kaybettireceğidir.”¹⁵

Gaetano ciddi şekilde hastadır; bütün akrabaları ve dostları artık onun Paris’te yalnız başına kalamayacağına ve bir an evvel İtalya’ya geri götürülmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Ancak kendisi Viyana’ya gitmeyi planlamaktadır. Buna rağmen, Gaetano’yu İtalya’ya, tercihen Napoli’ye getirmek üzere Andrea sıkı bir tembihle 13 Kasım’da İstanbul’dan ayrılır ve Noel günü, 25 Aralık 1845’te Paris’e varır.¹⁶ Gaetano Donizetti’nin resmi biyografisini yazan Ashbrook ailenin olaya müdahalesini geç bularak Andrea’yı “kendisine verilen bu mesuliyeğe karşı o kadar isteksiz olmalıydı ki ziyaretini elinden geldiği kadar geciktirdi” diyerek İstanbul’dan Paris’e o zaman için bile 42 günlük seyahatin bir hayli uzun olduğunu söyler.¹⁷ Ancak bu haksız bir ithamdır; çünkü yolda Andrea amcasının Viyana’ya doğru yola çıktığına dair haberler almıştır. Milano’da kendisini bekleyen bir mektupta Gaetano yeğenine “Giuseppe ve Angela iyilerdir umarım. Yarından sonra Viyana’ya gitmek üzere yola çıkacağım. ... Baban ve annen Doğu’da olduğuna göre bütün dostlara selam. Seni kucaklıyorum ve elini tutamadığım için çok üzülüyorum” demektedir.¹⁸ Kendisini ziyaret etmek için yeğeninin bilhassa İstanbul’dan Paris’e gelmek üzere olduğunu bilmesine rağmen Viyana’ya doğru yola çıkmaya hazırlanan Gaetano’nun bu davranışı dostları arasında akli dengesinin gerçekten de bozulmakta olduğu yönünde bir emare şeklinde yorumlanacaktır.

Gaetano’nun Paris’ten ayrılması bozulan sağlığından ötürü tabii ki mümkün olamaz; Viyana’ya gitmek arzusu bir hayâlden başka bir şey değildir. Amca yeğen nihayet Paris’te buluşurlar ve Hôtel Manchester’a yerleşirler. Andrea derhal akıl hastalıkları konusunda uzman iki doktorla temas kurarak amcasının sağlık durumu hakkında kendisini bilgilendir-

melerini ister. Başvurduğu Dr. Juste-Louis-Florent Calmeil (1798-1895) ve Dr. Jean Mitivié (1796-1871) dönemin tanınmış uzmanlarındandır. Ancak yazılan rapor hiç de iç açıcı değildir: “Bay Gaetano Donizetti hareket ve karar verme melekelerini olumsuz şekilde etkileyen bir akıl hastalığının kurbanı olmuştur; tedavisi için beyin ve akıl hastalıkları konusunda uzman bir kliniğe yatırılması faydalı olacaktır.”¹⁹ Andrea’nın doktorların tavsiyesine uymaktan başka bir çaresi kalmamıştır ve Gaetano 1 Şubat 1846’da Mitivié’nin Ivry’deki kliniğine yatırılır. Hôtel Manchester’dan ayrılırken de kendisine Viyana’ya götürüldüğü söylenmiştir. Zira 12 Şubat’ta görevi gereği Viyana’da olması gerekmektedir. Weinstock 1 Şubat’ı kastederek, “Hiçbir meşhur insanın görmediği bir muamele ile, ölümün getireceği huzur için o iki senelik bekleyiş işte o gün başlamıştır” der.²⁰ Şuuru gidip gelen çaresiz Gaetano ise kendisinin dışında bazı kararlar alındığının farkındadır ve dostlarına yardımına gelmeleri için mektuplar yazmaya başlar. Paris’teki Avusturya büyükelçisinin eşi Kontes Appony’e yazdığı mektup bunlardan sadece bir tanesidir: “Yazık, yazık! Beni tutukladılar; ama neden? Uşağım bir hırsızmış. Arabamı burada tutmak; ama beni de tutuklamak? Hem de kendi arabamda? Benim şerefimi böyle küçük düşürmek! Bu bir hata!”²¹ Ancak bu mektup da diğerleri gibi hiçbir zaman yazıldığı kişiye ulaşamaz. Andrea ve doktorlar Gaetano’nun hayatına artık el koymuşlardır ve Fransa’dan ayrılması da yasaklanır.

Andrea Donizetti’nin amcasını bir akıl hastanesine kapatma kararı Toto’yu da hayrete düşürmüştür; “Nasıl zaman geçiriyor orada? Yapayalnız olmasından korkuyorum. Unutma ki böyle akli karışan bir insan için bu yalnızlık şiddetli bir melankoliye dönüşebilir; hatta akli dengesi yerinde olan biri için bile” diyerek Andrea’ya endişelerini dile getirir.²² Nitekim bütün engellemelere rağmen Gaetano’nun Ivry’deki umumi bir kliniğe “akrabaları tarafından başlarından atılmak üzere” zorla yatırıldığına dair dedikodular da müzik ve basın çevrelerinde dolaşmaya başlamıştır.²³ Bütün bu olaylar karşısında Giuseppe’nin talimatının aksine amcasını Paris’ten almayan Andrea, beceriksizliği yüzünden babası tarafından şiddetle eleştirilir ve kendisinin derhal İstanbul’a dönmesi emredilir. “Babandan aldığım bir mektup beni epey şaşırttı” diyor Dolci, Andrea’ya “senin bir an evvel İstanbul’a geri dönmeni istiyen, çünkü zavallı Gaetano’yu Paris’ten çekip alamadığını söyledi” diyerek Giuseppe’nin kararını iletir.²⁴ Bunun yanında annesi Angela’nın da sağlık durumu tekrar bozulmaya başlamıştır.

Babasının talimatına uyarak Andrea 7 Eylül 1846’da Paris’ten Bergamo’ya gitmek üzere ayrılır. Yanında Gaetano’ya ait bir kutu mücevher ile tamamlanmamış olan *Le duc d’Albe* operası ve bir perdelik *Rita*’nın da yazmaları bulunmaktadır. Mücevherleri Basoni ailesine emanet ederken,

notaları da Dolci'ye verir ve 22 Eylül'de de İstanbul'a gitmek üzere dostlarına veda eder. Ancak 22 yaşındaki Giovannina Basoni Andrea'nın tavrından ve amcası hakkındaki konuşmalarından hiç memnun kalmamıştır. Hatıra defterinde de bu düşüncelerini kaleme almaktan çekinmez: "Eylül ayında Signor Andrea İstanbul'a doğru yola çıktı. Amcasını terkedip, herkese de kesinlikle Ivry'den alınmaması hususunda talimat vererek ve cenazesi için yapılacakları sıraladıktan sonra! ... Zavallı adamcağız sanki ölüm döşeğinde yatıyormuşçasına. Ancak işte yeğeni İstanbul'a giderken uğradığı Bergamo'da bunu mutlulukla söyleyebiliyordu: 'Amcam hayatının sonuna geldi, ona bir aletle yemek yediriyorlar, hiç kimseyle konuşmuyor, kimseyi tanımıyor'. Bir de üstelik Signor Dolci'den üzücü haber geldiğinde Paris'e giderek dostunun cenazesini mumyalatarak İtalya'ya getirmesini söyledi. Dolci'nin cevabı ise ona sırtını dönerek hüüngür hüüngür ağlamak oldu."²⁵

Andrea'nın bu davranışı üzüntü vericidir; ancak kader kendisini de 46 yaşında; amcasıyla hemen hemen aynı yaşlarda, benzer bir hastalıktan ötürü bir akıl hastanesinde ölüme götürecektir. 1846 yılının sonlarına gelindiğine, Avusturya sarayının bir görevlisi ve aynı zamanda Gaetano'nun dostu olan Baron Eduard von Lannoy, maestronun durumunu kendi gözleriyle görmek üzere Ivry'deki kliniği ziyaret eder. Ancak gördükleri karşısında o da dehşete kapılmıştır; 22 Ocak 1847 tarihinde İstanbul'a, Giuseppe'ye duygu yüklü bir mektup yollar: "Olayın bu raddeye gelmesindeki ihmâlkârlığa müsaade edecek kadar kötü bir kalbinizin olduğuna inanmıyorum beyefendi. Lütfen zavallı Gaetano'nun dostlarının ricalarını kabul ediniz; böylece hem ağabeyilik görevlerinizi yerine getirmiş olacaksınız, hem de ileride duyacağınız pişmanlık ve üzüntü hislerinden kendinizi kurtarmış olacaksınız. Birkaç bin franklık masraf zaten size dokunmayacaktır. Lütfen bu samimiyetimi bağışlayınız. Ancak her ne kadar hasta ve mutsuz olan sevgili dostum hayatının son günlerini yaşıyor olsa da, onun kalan zamanını en iyi şekilde geçirmesi için şuurlu duydüğüm hisleri size iletme ihtiyacını bir görev bildim."²⁶ Lannoy'un bildirildiğine göre Gaetano'nun şuuru yerinde ve dostlarını tanımaktadır; onları gördüğünde heyecanını belli etmekte, ancak derdini anlatamamanın sıkıntısıyla ağlamaya başlamaktadır. Lannoy'un tavsiyesi Gaetano'nun Ivry'deki klinikten alınarak Paris'te bir daireye çıkartılması ve burada hiç olmazsa daha çok kişinin ziyaretiyle daha medeni bir ortamda bakılmasıdır. Ayrıca meşhur bir maestro zamanı geldiğinde bir akıl hastanesinde değil, kendi evinde ölüme kavuşacaktır.²⁷

Lannoy'un mektubunu alır almaz Giuseppe Andrea'yı tekrar Paris'e yollama kararı verir; Liszt'in yaklaşmakta olan İstanbul ziyareti, saraydaki görevleri onun yine böyle bir yolculuğu göze almasına tekrar engel olmuş gibidir. Ayrıca Pera'da yine o sıralarda büyük bir yangın çıkmış ve

şehirde büyük bir tedirginlik hüküm sürmektedir. Andrea 4 Mart 1847'de Avusturya Lloyd buharlı gemisi "Die Kaiserin" ile İtalya'ya doğru yola çıkar ve dokuz günlük bir yolculuktan sonra 13 Mart'ta Trieste'ye ulaşır. Yolda Parma gazetesi *Vendemmia-tore*'da Gaetano'nun mirasından faydalanmak için İstanbul'daki ailesinin bu şekilde ihmalkâr bir tavırla onu ölüme terkettikleri yönünde itham dolu bir haber okuyarak dehşete düşer²⁸ ve bu hususta *Gazetta privilegiato di Milano*'ya aileyi savunan bir mektup yollar. Ancak Ashbrook'un da altını çizdiği gibi Gaetano'nun bariz akıbeti sonucunda doğacak olan telif hakkı ve mirasa Giuseppe ile ailesi her geçen gün daha da yaklaşmaktadır.²⁹ Yine de, maddi sebeplerden ötürü Giuseppe Donizetti'nin bilinçli bir şekilde kardeşinin hayatını feda etmiş olabileceğini ifade etmek büyük bir haksızlıktır. Ailenin maddi konularda birbirine olan desteği mektuplarından da her zaman anlaşılmaktadır.

Bergamo'da bir süre kaldıktan sonra 23 Nisan'da Paris'e varan Andrea ertesi günü Ivry'de amcasını ziyarete gider ve onu gerçekten de berbat bir durumda bulur. Büyük bir koltukta gözleri kapalı bir şekilde oturmaktadır büyük maestro. Onu ilk defa gören hiçbir şeyi olmadığını sanır, ancak durum hiç de öyle değildir. Gaetano'nun hayatı Andrea'nın ifadesinde "Ölümden de beter" bir hal almıştır.³⁰ Andrea artık amcasını İtalya'ya götürmek üzere kararludur, fakat Fransız idaresinin buna izin vermeyeceğinden endişe eder. Nitekim Fransız polisi olaya el koymuş ve bestecinin sağlığı konusunda kesin bir rapor olmadan kendisinin hiçbir yere gidemeyeceği konusunda açıklama yapmıştır. O sırada Paris operası *Lucia di Lam-memoor*'u sahnelemektedir ve Andrea da temsillerden birine katılır. "Gaetano'nun müziğini duydukça, ne idi ve ne oldu diye düşünerek kendimi kötü hissediyorum" şeklinde hatıra defterine temsil sonrası yazdıkları acı ama gerçektir.³¹ Belki de Giovannina Bassani'nin yazdığı kadar mesuliyetsiz ve gaddar bir yeğen değildir. Nitekim Fransız idaresinin bütün itirazlarına rağmen amcasını Ivry'den kurtarmanın yollarını dener ve 27 Mayıs'ta bir umut ışığı doğar. Fransız polis şefi Gabriel Delessert Gaetano'nun Ivry'den ayrılmasına izin verildiğini bildirir.³²

6.3 Paris'ten Bergamo'ya inen son perde

Fransız polisi izin vermiştir, ancak bu Gaetano'nun sadece Paris'e kadar gidebileceği anlamına gelmektedir. İtalya'ya dönebilmesi için henüz izin çıkmamıştır. 23 Haziran'da Gaetano'nun Ivry'deki sürgünü sona erer ve Andrea amcasını Paris'te 250 franga kiraladığı Avenue Chateaubriand 6 numaradaki apartman dairesine yerleştirir. "Bu tarihi günün heyecanını unutamıyorum" diye yazdığı hatıra defteri, amcasının Ivry'e kapatıl-

“Donizetti ailesinin önemli ama üzücü bir hatırası” - Gaetano Donizetti 3 Haziran 1847’de Paris’teki daireesinde, hasta bir halde yeğeni Andrea ile birlikte. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

masına en başta sebebiyet vermesinden ötürü duyduğu pişmanlığı göstermektedir.³³ Dr. Mitvié de Gaetano’nun bu yolculuğuna katılanlar arasındadır. 3 Ağustos’ta daireye bir fotoğrafçı çağrılır. Yeni gelişmekte olan dagerotip tekniği ile Gaetano ve Andrea’nın birlikte fotoğrafları çekilir. Bu fotoğraflardan ikisi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunmaktadır. Arkasında Paris’teki dairenin adresi ve 3 Ağustos 1847 tarihinin belirtildiği fotoğraflar “Donizetti ailesinin önemli ama üzücü bir hatırası” ibaresini de taşımaktadır.³⁴ Fotoğrafların Gaetano’nun seyahat edecek durumda olduğunu göstermeleri açısından da çektirilmiş olabileceği düşünülebilir. 16 Ağustos’ta Giuseppe İstanbul’daki Avusturya büyükelçisine başvurarak kardeşinin Fransız polisi tarafından Bergamo’ya seyahat etmek üzere izin verilmesi konusunda araya girmesini istemiştir.³⁵ Bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi bu arada İstanbul’da bulunan Franz Liszt de Gaetano’nun serbest bırakılması hususunda Paris’teki avukat dostu Adolphe Crémieux’ye bir mektup yazmıştır. 12 Temmuz tarihini taşıyan mektup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan Giuseppe Donizetti’nin evrak defterine kayıtlı haliyle günümüze ulaşmıştır.

En nihayetinde Fransız polisi Gaetano’nun sağlığının Bergamo’ya gitmeğe el verip vermeyeceği konusunda karar vermek üzere altı doktordan oluşan bir heyetten ortak bir rapor hazırlamalarını ister. Bu altı dok-

12. Subst. Lettres Ecrites Par Mon Frere Joseph ~~Donizetti~~ ^{Donizetti} premiere
Deputé a la Chambre Des Princes d'Etat de Naples —

Un ~~Donizetti~~ ^{Donizetti} universellement au quel le public Européen
prend part avec une vive part — la malheureuse mort de
mon Donizetti — a soulevé en Suisse une multitude
d'affaires graves et compliquées. M. Joseph Donizetti
(Directeur Général de la Musique de S. M. le Sultan et
frère de mon maître Antonio Donizetti)
m'ayant consulté sur le parti à prendre dans
la situation de plus en plus embarrasée de choses
relatives à la fortune effective, les appointements
et droits d'auteur de son frère malade, j'ai cru
ne pouvoir lui rendre un meilleur et plus signalé
service que de vous adresser et de vous recommander
particulièrement son fils ~~qui~~ ^{qui} aura l'avantage
de vous porter ces lignes et de vous en parler
avec détail toute cette triste affaire.

Il est bien entendu que mon Joseph Donizetti
ne peut avoir en tant cas d'autre intérêt que
celui de son frère hors d'état d'après dix huit
mois de s'occuper de choses financières. D'après
je pense que pour arriver à une conclusion
nette et positive il sera nécessaire de faire
choisir d'un curateur lequel chose ne devra
se faire qu'en toute prudence sur une personne
recommandable et désintéressée dans la question
en tout point.

Si donc mon cher (premier) vos nombreuses et
graves occupations nous laissent après de laisir
pour servir de conseil à M. Donizetti Neveu,
je serai naturellement dans votre intervention
une garantie certaine que tout sera en règle
comme il convient — et vous en saurez pour
ma part tout aussi bien que le public, un
grâ sincère et reconnaissant;

Je vous

~~maître~~
 Malheur les concerts d'ordonnances
 de la chambre absorbaient tout votre temps,
 songez-allez son en mémoire de votre ancienne
 amitié de Nîmes, et par reconnaissance
 pour un compositeur que nous avons tout
 affectueux et chaleureusement en maintes occasions
 d'indiquer sommairement à M. Donizetti, Nîmes
 la marche qu'il lui faudra suivre et lui
 nommer l'associé que vous croyez le plus
 capable de prendre en main cette cause
 avec l'autorité et le talent qu'elle exige.
 Veuillez bien mon cher Crémieux me
 rappeler très affectueusement au souvenir
 souvenirs de Madame Crémieux et remercier
 de nouveau l'expression de ses sentiments les
 plus dévoués de votre ancien élève
 et ami
 J. Liszt

Avrupa dinleyicisinin de iştirak ettiği üzücü bir hadise –M. Donizetti'nin akıl hastalığı– son hususta vahim ve karmaşık maddi durumlara yol açtı. M. Joseph [Giuseppe] Donizetti (Sultan'ın musiki [Muzika-yı Hümâyûn] umum müdürü ve ünlü maestro Gaetano Donizetti'nin ağabeyi) hasta kardeşinin fiili serveti, maaşı ve telif hakkına ilişkin hususta, gittikçe karmakarışık bir hal almış. Bu durumda alınacak karar hakkında bendenize danıştılar, kendisine yapabileceğim en etkili yardım ve iyilik, sanıyorum oğlunu –ki o da bu satırları size aktarmakta ve bu üzücü hadiseyi bütün ayrıntılarıyla size sunmakta muktedirdir– size tavsiye etmek ve göndermek olacak.

Şurası gayet açık ki, Maj. Joseph [Giuseppe] Donizetti on sekiz aydır mali işlerle meşgul olamayan kardeşinin gelirinden başkasına toplamda sahip olamıyor. Kesin ve olumlu bir sonuca varmak için bir kayyum seçilmesi; bu seçimin iyi nam salmış ve konuyla ilgili her hususta yarar gözetmeyen bir kişi olması gerekmektedir.

Kıymetli Crémieux, çok sayıda ve önemli meşguliyetlerinizden M. Donizetti Neveu'ye [Yeğen Donizetti'ye] öğüt vermek için boş zamanınız kalırsa şayet, tabiatıyla sizin hadiseye müdahalenizde her şeyin usulü dairesinde olacağına dair kesin bir güvence göreceğim ve dinleyiciler gibi ben de, size kendi adıma bu minnettarlığınızdan ve samimiyetinizden ötürü minnet duyacağım.

Ne yazık ki, düzensiz oda müziği konserleri bütün zamanınızı tüketmekte olsa da, Nîmes'deki kadim dostluğunuzun anılarında olduğu gibi dirayetli olunuz ve pek çok vesile ile hepimizin içtenlikle alkışladığı bir bestekâr olarak, M. Donizetti Neveu'ye [Yeğen Donizetti'ye] izlemesi gereken yolu gösterme ve kendisine bu davayı, icap eden izin ve ustalıkla ele almaya muktedir olduğuna inandığınız bir avukat atama minnetini gösteriniz.

Kıymetli Crémieux, Madame Crémieux'nün hüsnüniyetli hatıralarını bendenize şefkatle hatırlatınız ve tekrar eski öğrencinizin ve arkadaşınızın en içten sevgilerini kabul etme lütfunda bulununuz.

F. Liszt

tordan Fossati, Chomel, Rostand ve Mitvić onay verirken Andral ve Calmeil itiraz etmişlerdir. Ancak çoğunluğun onaylamasına rağmen, Delessert gerekli izin evrakını imzalamamakta hâlâ direnmektedir. Bu arada Liszt'in mektubunu alan Crémieux Andrea'ya Fransız polisini mahkemeye vermesini tavsiye eder ve olayın boyutu yavaş yavaş basın manşetlerine kadar ulaşır. Artık Delessert'in seyahat için gerekli evrakı imzalamaktan başka çaresi kalmamıştır. 19 Eylül 1847'de Gaetano Donizetti, kardeşi Francesco, yeğeni Andrea, uşağı Antonio Pourcelot ve Dr. Rendu ile birlikte Bergamo'ya doğru 18 gün sürecek olan yolculuğa nihayet çıkar. Bu yolculuk boyunca tutulan sağlık raporu *Bulletini medici sulla malattia del Cav. Maestro Donizetti* bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır.³⁶ Rapordan alınan bazı kayıtlar bizlere Gaetano'nun zaman zaman çektiği sıkıntıları açık bir şekilde gösterir:

"Mr. Donizetti, seyahatin ilk kısmını çok iyi geçirdi. Paris'ten öğle vakti hareket ettik, Amiens'e dört buçukta vardık. Mr. Donizetti hiç yorulmamıştı, odasında biraz hareket yaptı ve akşam yemeğini iştahla yedi. Paris'ten kuzey treni ile hareket edilmişti. 19 Eylül akşam, Amiens, Dr. Rendu."³⁷

"21-22 gecesı sabahın ikisine doğru Mr. Donizetti oldukça şiddetli bir 'congestion cérébrale' geçirdi, derhal kolundan kan alındı. Sabaha kadar bir iyilik görülmediğinden, kulaklarının arkasına 24 sülük tatbik edildi, bir müshil verildi ve bacaklarına vantuz çekildi (hacamat). Bu akşam Mr. Donizetti daha iyidir, teneffüs sakinleşti, nabız yavaşladı. 22 (Eylül) akşamı, Brüksel, Dr. Rendu"³⁸

Bergamo'ya 6 Ekim akşamı varılır. Basoni ailesi Gaetano'nun en iyi şekilde bakılmasını sağlamak için evlerini ona açmıştır. Bundan emin olan Andrea da amcasını onlara teslim ettikten sonra artık İstanbul'a döner. Ancak Gaetano, Palazzo Basoni'de sadece iki ay daha yaşayabilecektir; sağlığı her geçen gün daha da kötüleşir ve 8 Nisan 1848'de son nefesini verir. Dr. Rendu'nun sağlık defterine yazdığı günlük tutanağın son satırları manâlidir: "Ölüm bu anda İtalya'dan sevgili bir evlat, Avrupa'dan hayranlık kazanmış erişilmez bir musikici, dostlarından çok kıymetli Gaetano'yu aldı."³⁹ Bugünün tıbbi yorumuyla Gaetano'nun hastalığı *cerebrospinal meningovascular syphilis*, yani bir tür menenjitir ve acıdır ki o günlerde tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktır. Gaetano'nun cenazesi 11 Nisan'da Bergamo'da 4.000 kişinin katıldığı büyük bir törenle kaldırılır. İstanbul'daki Donizettiler cenazeye katılamazlar, ancak Osmanlı başkentinde de Gaetano'yu anmak için dini törenler düzenlenir. *Journal de Constantinople* gazetesi 6 Mayıs tarihli sayısında "Müzik ilmi çok yakın bir süre önce çok büyük bir kayıp yaşamıştır" diyerek bu üzücü haberi İstanbul halkına duyurur.⁴⁰ 15 Mayıs'ta da Pera'daki Santa Ma-

6.º Aprile 1848.

Il Singsinggo spazzaglia; lo Stetord e i gauri-
Simo.

Dr. Caff.

7.º

Sporgono tratto tratto dall'embragione
spessa di chi) della naga lada della fuma.
Le estremità) sono fredde di gelo; l'elito è freddo.
Scala del fronte) un gelido sudore; i polsi sono
intermittenti; e finissimissimi

Dr. Caff.

8.º

La fuma è cadaverica.

Dr. Caff.

8.º ore 5 fuma)

La morte in questo punto rapisce all'Italia
un figlio prediletto, all'ammirazione
d'lunga l'inamovibile melodia, agli
amici il carissimo Gaetano

Dr. Caff.

Bergamo'daki Santa Maria Maggiore Kilisesi'nde Gaetano Donizetti hatırasına yaptırılan anıt.
(Ricordi di Gaetano Donizetti...)

ria Kilisesi'nde Gaetano Donizetti için bir anma töreni yapılır. İtalya'ya gitmek üzere olan Donizetti ailesi bu törende hazır bulunmak için seyahatlerini iki gün daha ertelerler ve 17 Mayıs'ta Bergamo'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılırlar.⁴¹ Kardeşinin rahatsızlığı sırasında bir türlü yardımına gidemeyen Giuseppe 1848 yılının yaklaşık beş ayını ailesiyle birlikte İtalya'da geçirir. Kendisine büyük olasılıkla Gaetano'nun vefatından ötürü bu kadar uzun bir izin verilmiştir. Bu uzun süre zarfında geride aileden kimse kalmayacağı için ayrılmadan önce Giuseppe bütün değerli eşyalarını iki bavul ve ahşap bir sandık içerisinde Santa Maria Kilisesi'ne envanter karşılığı emanet eder.⁴² Listedeki şahsi eşyalar onun İstanbul'da ulaştığı refahı göstermesi açısından önemlidir. Zira o devir prestijli aileleri için şart olan

som gümüş yemek takımları, elmas ve pırlanta mücevherler, İran şalları dikkat çekici parçalarlardır.⁴³

Francesco'nun 20 Aralık'taki ani ölümü ise 1848 yılında Donizetti ailesinin yaşadığı trajik zincirlemelerin son halkası olmuştur. Francesco hiç evlenmemiş, ancak Elisabetta Santi Pesenti adında bir kadından evlilik dışı bir çocuğu olmuştur. Kendisini Francesco'nun vârisi ilan eden Pesenti, Gaetano'dan doğan mirasta hak iddia etmiş ve bu durum Giuseppe'yi fazlasıyla kızdırmıştır. Kendisini Elisabetta Santi Donizetti olarak tanıtmaya başlayan bu kadına karşı Giuseppe ve Andrea ölünceye kadar hukuki mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Ancak yakın dostları Dolci bile zaman zaman bu iddialarında onları haksız görmektedir ki Andrea'nın 1861'de bir akıl hastanesine yatırıldığı haberini Elisabetta Santi'ye iletirken "Bu talihsiz haberi öğrenmekten büyük üzüntü duydum, ama Tanrı adaletini gösterdi" demiştir.⁴⁴

Belki Gaetano Donizetti zamansız ve trajik bir şekilde dünyadan ayrılmıştır, ancak ağabeyinin yaşadığı İstanbul şehri de onun hatırasına saygı duyulan başkentler arasındadır. Nitekim Naum Tiyatrosu'nun yeni binasındaki 1848-49 sezonunun ilk temsillerinin hemen hemen peş peşe Gaetano Donizetti'nin operalarından seçilmiş olması bir tesadüf olmasa

gerektir. *Linda di Chamounix*, *Lucrezia Borgia*, *Gemma di Vergy* Ocak ayından itibaren sahnelenen operalar arasındadır. Ancak Yeni Naum Tiyatrosu 1849 Şubat'ında çok da önemli bir saltanat galasına ev sahipliği yapmak üzeredir. Sultan Abdülmecid İtalyan kumpanyası tarafından hiç beklenmedik yeni bir kantat ile karşılanmak üzeredir. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi bu eserle birlikte İtalyan operatik stili Osmanlı dili ile enteresan bir bütünlüğe girmek üzeredir.

- 1 A Ubicini *La Turquie actuelle*, Nur Akın, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, s. 297
- 2 Albert Smith, *A month at Constantinople*, s. 78
- 3 Gaetano'dan Dolci'ye mektup, Viyana, Kasım 1844, Zavadini, *age*, mektup 600
- 4 Andrea'dan Dolci'ye mektup, Costantinopoli, 29 Ocak 1845, Autograf BnI, no: 53, LA Cilt 30
- 5 *Journal de Constantinople*, 9 Eylül 1848
- 6 Giuseppe'den Dolci'ye mektup, Costantinopoli, 7 Aralık 1848, Autograf BnF, no: 49, LA Cilt 30
- 7 *age*
- 8 *age*
- 9 Giuseppe Donizetti'nin "Hüsrev Paşa merhumdan alacağının tesviyesi" için bkz. BOA, I. DH. 318 – 20547 – Tarih:1271 (1855)
- 10 Costantinopoli, 17 Ocak 1846, Autograf: MD, no: 1293
- 11 Antonio Vaselli'den Giuseppe'ye mektup, 22 Ekim 1846; Ashbrook, *age*, s. 302
- 12 Weinstock, *age*, s. 242
- 13 Weinstock, *age*, s. 239
- 14 Weinstock, *age*, s. 237
- 15 Weinstock, *age*, s. 242-3
- 16 Ashbrook, *age*, s. 305
- 17 Ashbrook, *age*, s. 305
- 18 Weinstock, *age*, s. 244
- 19 Weinstock, *age*, s. 247
- 20 Weinstock, *age*, s. 247
- 21 *age*
- 22 Antonio Vaselli'den Andrea'ya mektup, 2 Mart 1846; Ashbrook, *age*, s. 313
- 23 Ashbrook, *age*, s. 313
- 24 Dolci'den Andrea'ya mektup, 1 Eylül 1846; Ashbrook, *age*, s. 322
- 25 Weinstock, *age*, s. 257
- 26 Ashbrook, *age*, s. 327
- 27 Weinstock, *age*, s. 258
- 28 Ashbrook, *age*, s. 327
- 29 Ashbrook, *age*, s. 323
- 30 Ashbrook, *age*, s. 329
- 31 Ashbrook., *age*, s. 330
- 32 Ashbrook, *age*, s. 331
- 33 Ashbrook, *age*, s. 333
- 34 TSM, D.10776/25-5
- 35 *Giornale e Memorie...*, TSM, D. 10776/6
- 36 TSM, D. 10776/7
- 37 Suha Umur, 'Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Donizetti Ailesine ait evrak', *TSM Kataloğu*, s. 189
- 38 Umur, 'Topkapı Sarayı...', s. 189
- 39 Umur, 'Topkapı Sarayı...', s. 190
- 40 *Journal de Constantinople*, 6 Mayıs 1848
- 41 *Journal de Constantinople*, 11 Mayıs 1848
- 42 *Giornale e Memorie...*, TSM, D. 10776/6
- 43 Bkz. Ek III
- 44 Ashbrook, *age*, s. 350

SILISTRIA

INNO

Parole di A. Tondi

MUSICA DEL CAV. GIUSEPPE DONIZETTI.

Costantinopoli, Luglio 1854.

Allegro Maestoso *meno Allegro*

Disse l'empie e Dio con uer Or che m'ode figli

suoi Contro l'impeto sta - ra ? E' su morti intranti ed aroci.

Su castelli u terre sparve Di sua man li leverò, Di sua man li leve.

Tutti

ri, di sua man li leve - ri, Di sua man li leve - ri,

Di sua man li leverò, di sua man li leve - ri

Giuseppe Donizetti'nin *Silistre Marşı*. Sultan Abdülmecid bu milliyetçi eseri iştirince gözlerinden yaşlar gelmişti. (*Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli*)

VII Silistre

“Sultan bu [koral] beste karşısında o kadar
duygulanmıştı ki gözlerinden yaşlar gelmeğe başladı.”

La France Musicale

7.1 Hoca Naum’un saltanat galaları

20 Ekim 1848 tarihli sayısında *Journal de Constantinople* Pera halkına “Muzıka-yı Hümayun’un direktörü”nün altı aylık bir ziyaretten sonra nihayet İtalya’dan döndüğünü müjdelemekteydi. Gaetano’nun en verimli çağındaki zamansız vefatı sadece müzik dünyası açısından değil, Giuseppe için de her şeyin başında büyük bir kişisel trajedi olmalıydı. Ancak İstanbul’daki görevleri ve mesuliyeti karşısında geri dönememezlik yapamazdı. Nitekim döner dönmez kendisini yeni sezonun yoğunluğu içerisinde bulmakta gecikmedi. 1847’deki büyük Pera yangınında yok olan Naum Tiyatrosu eskisinden daha ihtişamlı bir şekilde yeniden inşa edilmişti. Giuseppe Donizetti de 5 Kasım gecesi Verdi’nin *Macbeth* operası ile gerçekleşen bu açılış temsiline katılanlar arasındaydı. Büyük olasılıkla İtalya’dan dönüşü de bu açılışa katılabilmek üzere ayarlanmış olmalıydı. “Yeni tiyatronun açılışı muhteşem bir başarıydı” diye yazdığı Dolci’ye “prima donna” Vilmot Medori ve bariton Battista Bencich’in temsil esnasında Pera halkını coşturduğunu söylemekte ve “Bu akşam *Ernani*’yi oynayacaklar. Diğer prima donna Cominotti ve tenor Negrini’nin ne tür reaksiyon alacaklarını göreceğiz. Sesi çok güzel ancak yeterince iyi tekniği yok. Tanıdığın Bonzoni biliyorsun buradaki orkestrada çalışıyor” demekteydi.¹

Giuseppe Donizetti’nin Medori ve Bencich hakkındaki görüşleri *Journal de Constantinople*’un opera kritiği tarafından da doğrulanmaktadır.

Vilmot Medori'nin mükemmel kabiliyeti, kendinden emin sahne hâkimiyeti ve zarafeti bir anda halkın sevgisini kazanmasını sağlamıştır. Sesi kuvvetli ve hoş, aynı zamanda mükemmel geniş bir vokal diziyeye sahiptir. Gayet düzgün bir entonasyonla söylediği aryları ve ses tonunun yumuşaklığı meşhur İtalyan dramatik soprano Julia Grisi ile eşdeğerde tutulabilecek niteliktedir. Kalabalıktan coşkulu tezahüratlar duyulmuştur. Yardımcı rollerdeki Nanni, Ademello ve Farolfi de başarılı temsil çıkartmışlar, ancak seslendirdikleri karakterler kabiliyetlerini tam anlamıyla sergileyebilmeleri açısından kendilerine imkân tanımamıştır. Son derece güç bir rol olan Macbeth ise Bencich için ürkütücü bir *debut* olmuş olmasına rağmen, o da temsilden yüzünün aklıyla çıkarak hüner ve kabiliyetini gösterme imkânı bulmuştur. Gayet temiz bir sese sahip olan Bencich zaman zaman parlak tonlarda, zaman zaman da üzücü ve ağır bir yorumla arylarını seslendirmiştir.²

Ancak Pera seyircisi bütün coşkusuna rağmen, zaman zaman da beklenmedik reaksiyonlar sergileyebiliyordu. Sopranolar arası yaşanan çekişme seyirciler arasında da kampaşma ve bölünmelere sebep olabiliyor; bu yüzden kargaşalar çıkıyor, boyutunun kavgaya ve yuhalanmalara kadar gittiği de görülüyordu. Vilmot Medori de bütün zarafet ve başarısına rağmen Pera seyircisinden nasibini almakta gecikmeyecekti; 1849 Ocak'ındaki *Linda di Chamounix* temsili sırasında yarım düzine kadar seyirci kendisini yuhalamış ve bu olayı *Journal de Constantinople* "utanç verici bir kargaşa" olarak nitelendirmişti.³

Yeni Naum Tiyatrosu Tepebaşı'ndaki İngiliz büyükelçilik binasını da inşa eden mimar W.J. Smith tarafından yapılmıştı. Eski ahşap tiyatronun yerine kâgir olarak ve çok daha büyük boyutta inşa edilen bina her açıdan eskisine göre üstünlük göstermekteydi. Dekorasyon, tasarım ve boyut olarak Avrupa başkentlerindeki tiyatrolardan farksız oluşu, İstanbul'daki operaseverlerin de artık İtalya ve Fransa'daki sahnelere imrenmelerini önleyecekti.⁴ Salon beyaz zemin üzerine altın varak dekoratif figürlerle bezeli kartonpiyerlerle süslüydü. Figüratif resimlerle donatılan tavanda ise aynı zamanda büyük madalyonlar içerisinde meşhur bestecilerin portreleri yer almaktaydı. Bu tasarım salona büyük bir ihtişam verirken, tavanın merkezinden de 42 mumluk İngiliz yapımı büyük bir kristal avize sarkmaktaydı. Sahne de aynı oranda eskisine kıyasla çok daha büyüktü. Türkçe programda "loj tabir olunur hücreler"⁵ olarak tasvir edilen parlak kumaştan perdelerle süslü kat kat zarif konforlu localar ise parter kısmını at nalı şeklinde çevreliyordu. Bunlar birbirlerinden varak süslü dökme demir kolonlarla ayrılmaktaydı. Tiyatronun Avrupa tiyatrolarında olduğu gibi pek görkemli bir de saltanat locası bulunmaktaydı. Padişah'a ait olan bu özel loca salonu çevreleyen locaların tam ortasında yer almakta ve caddeye açılan özel bir girişi, merdiveni ve dinlenmek için de süslü

bir salonu bulunmaktaydı. Saltanat locasının duvarları ipekle kaplıydı ve altın iplikten kordonların tuttuğu kalın koyu kırmızı kadifeden bir tente görkemli bir şekilde üzerine doğru tavandan sarkıtılmıştı. Localar ve koridorlar geniş olup, salonun beş girişi bulunmaktaydı. Sanatçılar tarafından akustığı derhal denenmiş ve de son derece iyi bulunmuştu.

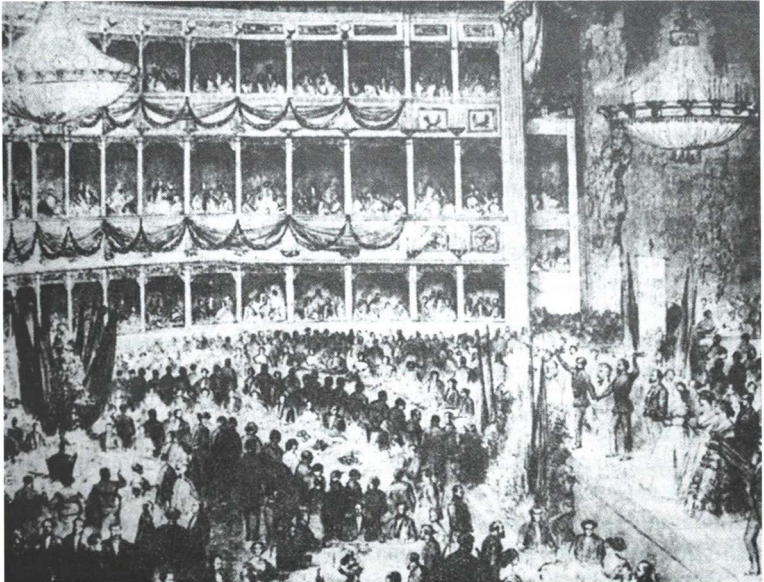
1848-49 sezonu için Naum'un sanatçıları yine İtalya'dan angaje edilmişti. Özellikle bu iş için Naum bizzat Avusturya-Lloyd şirketi gemisi *Oriente* ile 4 Ağustos 1848'de İtalya'ya gitmiş ve altı hafta sonra yepyeni bir kadro ile İstanbul'a dönmüştü. Bu kadrodaki isimler *Journal de Constantinople*'un bildirdiğine göre Giuseppina Vilmot Medori (*Prime donne assoluta*), Giovannina Calvi (*Contralto*), Carlo Negri (*Primo tenore assoluto*), Luigi Ademello (*Primo tenore*), G. Battista Bencich (*Primo baritono assoluto*), Angelo Polani (*idem.*), Cesare Nanni (*Primo basso profondo assoluto*), Maurizio Borella (*Primo basso e buffo comico*), Giovannina Migrani (*Comprimaria e secondo donna*), Luigi Parmegiani (*Basso generico*), Antonio Zucchi (*supplimento e secondo tenore*), Teresa Farolfi (*Seconda donna*) idi.⁶ Bu kadronun yanında 23 kişilik bir koro ve bir de 40 kişilik Angelo Mariani idaresindeki orkestra bulunmaktaydı. Sahne direktörlüğünü Callisto Guatelli üstlenirken, koro şefi de Pierre Lenotti idi. Giuseppe Donizetti ise bir nevi tiyatronun sanat danışmanlığını yürütüyordu. 1848-49 sezonu *Lucrezia Borgia* ve *Linda di Chamounix* ve *Gemma di Vergy* gibi Gaetano Donizetti operalarına ağırlıklı yer verirken, Rossini'nin *Sevil Berberi* operası, Verdi'nin *Attila* ve *Ernani*'si, Coppola'nın *La Pazza per Amore*'si ve Foroni'nin *Margherita*'sı da sahnelenen eserler arasındaydı.

İstanbul'da açılan bu modern tiyatro binası, yangınları takiben ve Avrupa'dan sonra 1847'de şehri etkileyen kolera salgının da getirdiği ekonomik krizin ardından olumlu ve iyimser yeni bir devrin başlangıcı olarak görülmüyordu. Naum sezon boyu her Perşembe bir temsil gerçekleştirmeyi planlamıştı ve bu sıklık *Journal de Constantinople* editörüne göre İstanbul şehrinin sanatta Avrupalı medeniyete ulaşması açısından çok önemliydi. Çünkü Naum'un tiyatrosu şehrin Avrupalı nüfusu (ki bundan Hristiyan teba kastediliyor olmalıdır) ile Müslümanları sanatın keyifli ve hoş ortamında aynı çatı altında bir araya getiriyor olmasından ötürü büyük önem taşımaktaydı.⁷ Yeni tiyatronun açılışı dolayısıyla İstanbul'un sadece modern ve büyük bir sahneye kavuşuyor olması değil Pera kolonisi için yeni bir aydınlanma sürecinin başlangıcı olarak görülmeliydi.⁸

Giuseppe Donizetti işte böyle manâli hislerin bağlandığı bir gecede o medeniyetin işleve geçirilmesini sağlamak için görevlendirilmiş kişilerden biri olarak Naum'un yeni tiyatrosunda *Macbeth*'i izliyordu. Verdi'nin bu operası daha bir buçuk sene öncesinde, 14 Mart 1847'de, Floransa'daki Teatro della Pergola'da ilk defa sahnelenmişti. Dolayısıyla İstanbul

belki de pek çok dünya şehrinden önce Verdi'nin bu yeni operasına ev sahipliği yapmaktaydı. Bu da şehirde sanatın azınlık kolonisi tarafından ne derece yakından takip edildiğinin bir göstergesiydi. Ancak o gecede salondaki hanımların sayılarının azlığı *Journal de Constantinople* editörünün gözünden kaçmayan bir başka detay arasındaydı; Avrupa'da olsa böyle bir açılışta hanımlar en şık kıyafet ve pahalı mücevherleriyle salonu doldururlardı. Zaten birinci sınıf bir Avrupa operasının kaçınılmaz bir unsuru, locaları pırıl pırıl şık kıyafetleriyle süsleyen hanımlardı. Editör "Keşke Ermeni, Rum ve Yahudi hanımlar şık geleneksel kıyafetleriyle gelseler; işte o zaman herkes Doğu'da opera seyrettiklerinin farkında olurdu" diyordu.⁹

Sultan Abdülmecid de Naum'un yeni tiyatrosu ile yakından alakadar olanların başında gelmekteydi. Yangından sonra 60.000 kuruş bağışta bulunmuş ve tiyatroya vergi bağışıklığı getirilmesini de onaylamıştı. Naum da padişaha verdiği teşekkür dilekçesinde "Sâye-i ihsan-vâye-i mülûkânelerinde bina ve inşasına muvaffak olduğum tiyatrohâne-i çâkerânem" diyerek tiyatrosunun onun desteğiyle inşa edildiğini belirtmekteydi.¹⁰ Yeni sezon için bastırılan ipek programa padişahın tuğrası yerleştirilmiş ve üzerine koyulan beyitte de "Kıldı Hân Abdülmecîdin mâhz-ı ihsânı bina / Sâye-i lûtfunda âlem eylesün zevk u safâ" yazılmıştı.¹¹ Padişaha

Bir balo esnasında Naum Tiyatrosu'nun içi. (Said N. Duhanî Eski İnsanlar...)

ayrıca yeni binanın inşaat safhasında proje mimarı A. Alléon tarafından da ahşap bir maketi hediye edilmişti.¹² Ancak Abdülmecid yeni tiyatroyu o kadar merak etmekteydi ki, belki de benzersiz bir davranışla 1 Aralık 1848 Cuma günü Galata Mevlevihanesi'nde öğle namazını kıldıktan sonra Ahmed Fethi Paşa ve Giuseppe Donizetti ile birlikte yeni tiyatroyu görmeye gitti. Bütün binayı dolaştıktan sonra sahneyi de gezen padişah, buradaki perdecyi indiren ve dekorları hareket ettiren mekanizmayı da yakından incelemiş ve Donizetti'den kendisine ayrıntılı bilgi vermesini istemişti.¹³

Abdülmecid bu ziyaretinden yaklaşık iki ay sonra kendi şerefine verilen özel bir saltanat galasını onurlandırmak üzere 9 Şubat 1849 tarihinde Naum Tiyatrosu'na tekrar gitmişti.¹⁴ Programda *Linda di Chamounix*'den bir perde ve *Ernani*'den son iki perde yer almaktaydı. Ahmed Fethi Paşa tarafından saltanat locasının Grand Rue de Pera'ya açılan giriş kapısında karşılanan padişah büyük bir sessizliğin hâkim olduğu ve pırıl pırıl yanan mumlarla 200'den fazla şamdanın aydınlattığı salondaki yerini aldı. İlk olarak koro hep bir ağızdan şef Angelo Mariani'nin Sultan Abdülmecid için bilhassa bestelemiş olduğu Türkçe *Hymne National*'ı söylemeye başladı. "Ser sâzendegân Angelo Mariani bendeleri marifetiyle bestekârî" olunan bu "Şarkı-i Duaiye" Giuseppe Donizetti'nin de türünde örnekler verdiği haliyle hünkârı öven bir kasidediydi.

Büyük orkestra eşliğinde solistler ve koro için yazılan kaside daha en başta işitilen beş uzun akorla törensel ve milliyetçi karakterini belli eder niteliktedir. Tekrar edilen görkemli *tutti*'lerin solo kısımlarındaki "Bu kulları eyler dua [...] sıhhatte ola daima" gibi sadakat dolu mesajlar hünkârın en iyi şekilde duyabilmesi için düzenlenmiş gibidir. Nitekim padişah eseri o kadar beğenmiştir ki temsilin sonunda bir defa daha seslendirilmesini buyurur. Zaten saltanat galasının ardından Mariani eserini padişaha ithaf etmek üzere özel izin almış ve kendisine bu izin verilince de süslü bir litograf edisyon halinde saraya yollamıştır.¹⁵ Angelo Mariani devrinin önemli şefleri arasındaydı. Belki de Toscanini'den önce İtalya'nın en önemli şefi dahi sayılabilirdi. Rossini'nin öğrencisi olmuş ve üç sene görev yaptığı İstanbul'a gelmeden önce Avrupa'da çeşitli operalarda çalışmıştı. 1852'de Cenova'daki Carlo Felice Tiyatrosu'nun şefliğine getirilen Mariani hayatının geri kalan kısmını Verdi ve operalarına adanmıştı. İki müzisyenin arası açılınca Mariani Wagner'e dönmüş, *Lohengrin* ve *Tannhäuser*'in İtalya'daki ilk temsillerini idare etmişti.

9 Şubat'taki saltanat galasında salonda Giuseppe Donizetti ile birlikte mimarlar Alléon ve Smith de bulunmaktaydı. Padişah temsil bitiminde kendilerini locasında kabul ederek ihsanda bulunmuş; her birine pırlanta kutular hediye ederek sanatçılara da bölüştürülmek üzere 50.000 kuruş vermişti.¹⁶ Ancak *Journal de Constantinople* bu tarihi olayı 14 Şubat

tarihli sayısının birinci sütunundan verirken, yapılan yorum ise gayet açıktır: “Majesteleri Sultan [Abdülmecid]’in Pera’daki tiyatroya yapmış olduğu ziyaretin, reform yolunda ve sanata vermiş olduğu güvence olarak, ve bilhassa Bay Donizetti’nin son 20 senede Türkiye’de parlak bir şekilde hızla ilerleme kaydetmesini sağladığı müzik sanatı açısından, önemini hissetmemek mümkün değildir.”¹⁷ Gazetenin de ifade ettiği gibi arkasında 20 yıllık bir birikimle Giuseppe Donizetti artık Türkiye topraklarında Batı müziğinin mimarı olarak kabul edilmekteydi.

Sultan Abdülmecid Naum Tiyatrosu’nu ikinci kez 26 Mart 1851’de ziyaret eder. 9 Şubat temsili şahsına özel iken, 26 Mart’ta katıldığı gösteri ise halka açık olması açısından önemli bir hadisedir. Ayrıca tiyatroya sultanın bu ziyareti sadece bir gün önce bildirilmiş ve hazırlıkların bilhassa büyük bir gizlilik içinde yürütülmesi istenmiştir. 26 Mart Perşembe öğlen 2 sularında Grande Rue de Pera üzerinde padişah ve maiyeti at üzerinde belirmiştir.¹⁸ Ahmed Fethi Paşa, Selim Bey, Ferid Efendi, Edhem Paşa ve bir muhafız birliğinden oluşan grubu, iki at arabasında bulunan şehzadeler Mehmed Murad Efendi, Abdülhamid Efendi ve Mehmed Reşad Efendi takip etmektedirler. Naum ve Alléon kendilerini saltanat locasının basamaklarında karşılar.

Büyük olasılıkla yaşanan şaşkınlıktan ötürü, halk henüz içeriye alınmamıştır; fakat padişah temsilin normal şekilde gerçekleşmesini istediğini belirtmesi üzerine salon dolmaya başlar, ancak etrafta normalden çok daha büyük bir sessizlik hâkimdir. Abdülmecid mevcudiyetinin halk üzerinde hiçbir etki yaratmadan, serbestçe temsili izlemelerini istediğini ve rahatça alkışlama özgürlükleri olduğunu da ifade eder. *Journal de Constantinople*’un ifadesinde Avrupa’da bile o devirde kraliyet galalarında bu kadar hürriyete müsamaha olmadığına altı çizilmektedir. Programda Meyerbeer’in *Robert Le Diable* operasından bir ve üçüncü perdelere ve Bellini’nin *Somnambula*’sından son perde oynanır. *I Puritani*’den polonez ve *Odabella*’dan kavatin işitilir. Temsil boyunca padişahın sahnelenen perdeleri dikkatle takip ettiği ve zaman zaman da çocuklarına bilgi verdiği görülmektedir. İstikbâlin üç padişahı V. Murad, II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşad 11, 9 ve 7 yaşlarında işte böylesine resmi bir opera galasında Avrupa kültürünün en önemli bir sanat dalında eğitim almaktadırlar. Temsilde orkestra şefi yine Angelo Mariani’dir ve *Hymne Nationali* bu kez de büyük bir coşku ile söylenir. Bütün seyirciler ayağa kalkmış ve yüzlerini padişaha dönmüşlerdir. İstanbul’da opera sanatı Avrupa krallıklarından farksız bir etiketle icra edilmektedir.

Saltanat galasından yaklaşık iki ay sonra Naum Tiyatrosu’nda çıkan tatsız bir hadise ne yazık ki padişahın altı sene boyunca buradaki temsillere gelmemesine sebebiyet verecektir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere soprano taraftarları arasında zaman zaman tiyatrodan tartışmalar çıkmakta-

dır. Ancak 15 Mayıs 1851 gecesi sezonun son temsilinde olay, baston ve şemsiyelerin havada uçtuğu şiddetli bir kavgaya dönüşür. Yumruklaşmaların da görüldüğü hadisede bir kişi yaralanarak ölür. Olayın boyutları Paris dergilerine kadar ulaşmakta gecikmez. Naum'un tiyatrosu da bir sürceliğine kapatılmıştır.¹⁹ Yeni sezon açıldığında ise oditoryuma şemsiye ve baston sokulmasına artık yasak getirilmiştir. Hatta Sevengil'in tesbitiyle Osmanlı Hariciye Nezareti bu konuda sefaretlere bir yazı dahi yollamıştır: "Beyoğlu'nda kâin tiyatronun bu sene dahi mevsimi gelmiş ve açılmış olmağla oraya gidecek seyircilerin rahat ve eğlencelerine irâs-ı hâlel edecek hiçbir hadise zuhûra gelmemek için üzerlerinde âlât-ı câriha ve ellerinde baston bulundurmaması lâzımeden bulunmağın keyfiyyetin devlet-i metbûaları tebasına bildirilmesi için savb-ı dostanelerine beyâna mübaderet kılındı."²⁰

Naum Tiyatrosu 1870 Pera yangınında bir daha inşa edilmemek üzere kül olup yok oluncaya kadar pek çok opera temsiline, balolara ve saltanat galalarına ev sahipliği yapmıştır. Sultan Abdülaziz burada İngiliz veliahtı (istikbâlin Kral VII. Edward'ı) Galler Prensi ve Prensesini ve Avusturya İmparatoru Franz Joseph'i özel galalarda ağırlamış; Fransa İmparatoriçesi Eugénie'nin de İstanbul ziyareti sırasında Naum'a gitmesi düşünülmüş ve bu vesileyle saltanat locası genişletilmiştir. Ancak bu ziyaret son anda iptal edilmiştir.²¹

7.2 Ayastefanos kuarteti

Giuseppe Donizetti saraydaki ve Naum Tiyatrosu'ndaki görevleri el verdiğince tatil mevsimlerinde Pera'nın diğer sakinleri gibi İstanbul'un sayfiye semtlerine gidiyordu. Belki de bugüne kadar hiç bilinmeyen, ancak pek çok askeri marşı yanında klasik repetuara ait özelliği ile son derece değerli bir tesbit olarak Napoli Konservatuari Kütüphanesi'nde ortaya çıkan yaylı çalgılar kuarteti işte böyle bir dönemin ürünüydü. Giuseppe Donizetti'nin imzasını taşıyan kuartet kapak sayfasında yine kendi elyazısıyla "St. Stefano, 20 8bre 1851" ibaresini içermektedir.²² Bundan da kuartetin 20 Ekim 1851 tarihinde Ayastefanos, yani İstanbul'un Yeşilköy semtinde tamamlandığı ya da bestelendiği ortaya çıkmaktadır. Klasik kuartet formunda kaleme alınan ve Re majör tonalitesinde olan eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 205 ölçülük ve 4/4'lük bir *Allegro maestoso*'dur. Bunu 6/8 vuruşlu 50 ölçü uzunluğundaki *Andante sostenuto* bölümü izler. Tonalite burada Si bemol majöre dönmüştür. *Allegro vivace* temposundaki *Minuet* ise Fa majör tonunda olup 102 ölçü uzunluğundadır. Final ise *Allegro spiritoso* temposunda 2/4'lük ve 181 ölçü uzunluğunda bir Rondo'dur. Bölüm-

80

Quartetto di Gio: Donizetti

20. 8. 1851

63047

219

1^a Violina

2^a Violina

Viola

Violoncello

AUTOGRAFO

20 Ekim 1851 tarihini taşıyan Ayastefanos kuarteti'nin ilk sayfası. (Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli)

lerin ölçü uzunlukları Donizetti'nin kendisi tarafından yazına üzerinde verilmiştir.

1897 sergisindeki notalar arasında sergilenen kuartet Giuseppe Donizetti'nin türünde ortaya çıkan tek eseri olması itibarıyla da ayrı bir öneme sahiptir. Besteleniş sebebi veya çalındığına dair herhangi bir kayda rastlanılmamış ise de kuartet Donizetti'nin İstanbul'da ortaya koyduğu repertuarın sadece koral eserler ve askeri marşlarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Bunun yanında, her ne kadar yaylı çalgılar ortamı için bestelenmiş olsa da kuartette bilhassa birinci bölümdeki temayı oluşturan ana melodik yapının ritmik şeklinin askeri marşlarda sıklıkla rastlanan noktalı dörtlü ve sekizli ritmini içerdiği ve bunun sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir. Nitekim ağır olan ikinci bölüme de birinci bölüme damgasını vuran noktalı ritmin sirayet ettiği görülmekte ve final bölümünde bu ritmin tam anlamıyla 'bir dörtlük iki sekizlik' şeklindeki askeri marş ritmine dönüştüğü tesbit edilmektedir. Dolayısıyla Giuseppe Donizetti'nin nadir olarak ortaya koyduğu bu sivil nitelikli eserde dahi askeri müzik öğeleri bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İhtiva ettiği armonik dil ve standart modülasyonlar ile kuartet devrinin klasik üslubuna hayli uygun bir şekilde yazılmıştır. Bununla birlikte eser aşırı derecede kromatik öğelere de sahiptir. Nitekim bu kromatizm bilhassa üçüncü bölümdeki minuet'in trio kısmında birinci ve ikinci keman ile viyola ve viyolonsel arasındaki birbirine ters eksende yürüyen kromatik *diziler* ile daha da bariz bir kimlik kazanır. Bununla birlikte, Giuseppe Donizetti'nin marşlarında veya şarkılarındaki gibi oryantal temalarla deneysel armonik veya melodik yansımalar kuartette rastlanmamaktadır. Zaten La minör gibi 'Türk eserlerinde sıklıkla kullandığı o hüznü tonalite örneğin burada tercih edilmemiştir. Kaldı ki kuartetin bütün bölümleri majör modundadır ve eser genel itibarı ile nükteli ve neşeli bir ruh halini yansıtmaktadır. Süratli bir tempo içerisinde sıkça tekrar eden on altılıklar ve yoğun ritmik yapı gözönüne alındığında Giuseppe Donizetti'nin kuartetini öğrencilerinden ziyade daha profesyonel bir grubun çalması için bestelediği anlaşılmaktadır. Birinci kemanın bariz şekildeki soloistik yazısı da Donizetti'nin kuartetinin klasik çehresini tamamlayıcı bir unsurdur. İmitatif şekilde birbirlerini takip eden enstrüman yazımı da yine bu tarzın önemli bir tekniğidir.

Puccini ve Verdi gibi opera bestecilerinin dahi janrları dışında olmasına rağmen birer eser verme ihtiyacını duydukları bu önemli kompozisyon formu, anlaşılan Giuseppe Donizetti'de de benzeri bir hissiyat uyandırmış olmalıdır ki pek çok askeri marş arasında ne öncesi, ne de sonrasında bilinen bu türde başka bir benzer yapıtı olmamasına rağmen hayatının son devresine yaklaştığı 1851 sonbaharında Re majör yaylı çalgılar kuartetini ortaya çıkarmıştır. Kardeşi Gaetano'nun geriye 19 yaylı çalgılar

kuarteti bıraktığı düşünülür ve bu hususta Mayr'ın bütün öğrencilerini teşvik ederek kendilerine Haydn, Mozart ve Beethoven gibi klasik bestecilerin bu türdeki eserlerini tanıttığı hatırlanırsa Giuseppe Donizetti'nin de böylesine önemli bir formda geriye bir eser bırakmış olmasının sebebi biraz daha açıklık kazanabilecektir.

Bu kuartetin dışında, askeri marşları, İtalyanca ve Türkçe şarkıları, kilise ve saray seremonileri için yazdığı koral eserlerinin yanı sıra Giuseppe Donizetti aynı zamanda eğlence amaçlı pek çok dans parçası da bestelemiştir. 1832 tarihli *Raccolta di diversi pezzi di musica* albümü Giuseppe'nin vals, mazurka, polonez ve galop türünde piyano için aranje edilmiş haliyle pek çok dans parçasını içerir. Ancak daha da önemlisi Napoli Konservatuarı Kütüphanesi'nde ortaya çıkan ona ait bir dizi orkestrasyonlu *contradance* notası üzerinde bu dansların "Casino de Pera" için yazıldığı belirtilmiş olmasıdır.²³ Bundan da Giuseppe Donizetti'nin sadece saraya değil, Pera'daki müzikli eğlence yerlerine de eserler bestelediği görülmektedir. Büyük olasılıkla bir kutlama vesilesiyle düzenlenen eğlence için yazılan bu beş dansın orkestrasyonu iki keman, flüt, klarnet, korno, trompet, trombon ve kontrbas içeren bir ensemble şeklindedir. Ayrıca Giuseppe Donizetti'nin *Sardinian Polkas* adı altında bestelediği ve William Henry Montgomery tarafından aranje edilerek 1846'da Londra'da yayımlanan bir de dans albümü bulunmaktadır.²⁴

7.3 "Deus nobiscum quis contra nos?"

Giuseppe Donizetti Yeşilköy'de kuartetinin son rötuşlarını yaparken esasında bu sayfiye köyünün 25 yıl sonra kaderini bir süreliğine değiştirecek olan Rus işgalinin ilk tohumları da 1853-56 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı ile atılmak üzereydi. Zira "Elimizde hasta bir adam var, hem de çok ağır hasta. Eğer günün birinde, gerekli hazırlıklar yapılmadan avcumuzun içerisinden kurtulup giderse bu hepimiz için son derece büyük bir talihsizlik olacaktır" diyen Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'nu kastederek bu topraklar üzerinde ülkesinin gözü olduğunu ifade etmekten sakınmıyordu.²⁵ Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların haklarını bahane ederek Rusya ordularını Tuna ırmağının kuzeyinde kalan Eflak ve Boğdan'a indirmişti. Bu duruma daha fazla katlanamayan Bâb-ı Âli 5 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya karşı resmen savaş ilan etmek zorunda kaldı.

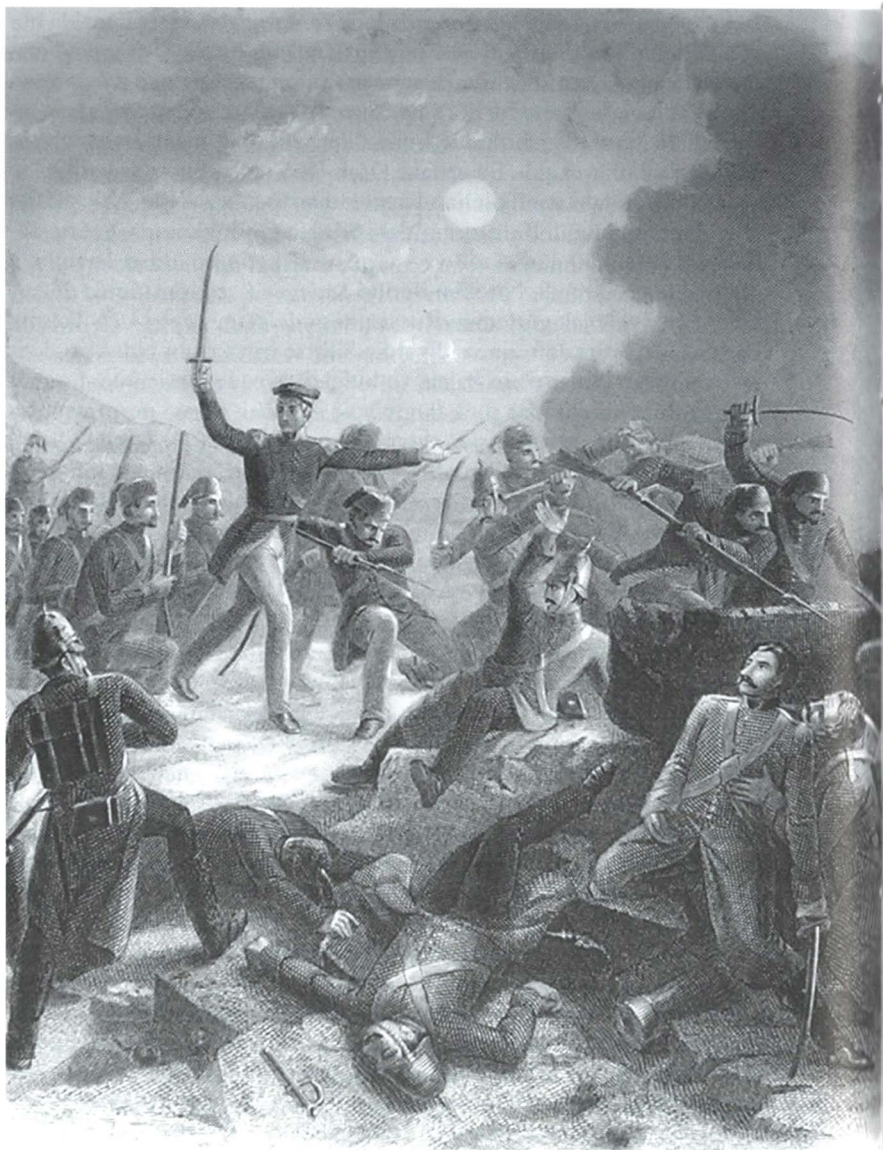
Bulgaristan'da hazır bekleyen Osmanlı birliklerinin başında Hırvat asıllı ve esas adı Mahalyo Lattas olan Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa (1806-1871) bulunmaktaydı. Ömer Paşa komutasındaki bu birlikler, savaşın ilk günlerinde Ruslara karşı büyük başarılar sağlamışlardı; ilk zafer

Bükreş'in güneyindeki Oltenitza'da kazanılmış ve ardından Tuna'da büyük ilerleme katedilerek Ruslar püskürtülmüştü. Ancak Sivastopol limanından ayrılan Karadeniz Rus donanması Sinop'taki Osmanlı donanmasını yok edince İngiltere bu duruma daha fazla seyirci kalamayacağını anlayarak 28 Mart 1854 tarihinde Fransa ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldı. Bu ittifaka Ocak 1855'te Sardunya da katıldı.

Balkanlar'daki yenilgilerine karşılık taarruza geçen Rus ordusu Tuna'yı geçerek bugün Bulgaristan'daki Silistre şehrini kuşattı. Şehrin ablukası yaklaşık 40 gün sürdü ve yaşanan felâketin boyutları İstanbul'a ulaşmakta gecikmedi. Nitekim ileride *Savaş ve Barış* romanında değerlendireceği pek çok gözlemini Rus cephesinde görev yapan Leo Tolstoy bu sıralarda hatıra defterine ekliyordu. Silistre için yazmış oldukları deşet vericiydi: "Silistre'nin kalesi ve kuleleri avcunuzun içinde duruyor gibi, sanki şehri elinizde tutacak gibiydiniz. Sabah akşam durmadan devam eden top ve tüfek atışları duyulmaktaydı. Dürbünle bakınca Türk askerlerini uzaktan seçebiliyordunuz. İnsanların birbirlerini öldürdüğünü görmek garip bir his, ama nedense ben de dahil olmak üzere sabah akşam pek çok kişi durmadan bu manzarayı seyrediyorduk."²⁶ Ancak bütün Rus bombardımanına rağmen Musa Paşa komutasındaki güçler cesurane bir direniş sergilemiş ve Avusturyalıların devreye girmesiyle de başarısız olan kuşatma kaldırılmıştı.

Silistre kuşatmasının sona ermesi İstanbul'da da çeşitli biçimlerde kutlanmış ve değişik türde edebiyat, sahne ve müzik eserlerine ilham kaynağı olmuştu. En tanınanı şüphesiz Namık Kemal'in 1873'te kaleme aldığı ve Kıbrıs'a sürülmesine sebebiyet veren *Vatan yahut Silistre* oyunudur. Ancak kuşatmanın kaldırıldığı tarihte de bu kahramanlık destanı ile ilgili olarak eserler ortaya çıkmıştır. Pera kolonisinin de bu hususta öncülük ettiği görülmektedir. Örneğin bu eserlerden bir tanesi Milano'daki La Scala Operası'nın şefi Giacomo Panizza'ya (1804-1860) sipariş edilen *L'Assedio di Silistra* (Silistre Kuşatması) operasıdır. Metin And'ın *Türkiye'de İtalyan Sahnesi* kitabında geniş yer verdiği opera 26 Şubat 1855 gecesi Naum Tiyatrosu'nda oynamış ve hatta bu konuda *Ceride-i Havadis* gazetesinde de bir haber çıkmıştır: "Merhum Musa Paşa'nın Silistre'de vukû bulan muharebatının misli nâ-mesbuk bulunduğu ve bu misillü vukûat-ı garibe Avrupa'da tiyatrohanelerde nâsa irae olunmakta olduğuna mebni saye-i meserret-vâye-i Hazret-i Şahanede muharebe-i mezkûrenin operası yaptırılarak bâ-ruhsat-ı seniyye mâh-ı carinin on dördüncü salı akşamı yani on beşinci çarşamba gecesi ve cuma günü saat sekiz kararlarında Beyoğlu'nda Hoca Naum tiyatrosunda icra olunduğu misillü bu hafta dahi tiyatro gecelerinde ve cuma günü icra olunacağı ilan olunmuştur".²⁷

Eserin Türkçe librettosunda sözlerinin Dr. Gabriel Naum tarafından yazıldığından hareketle, And bu kişinin tiyatro sahibi Naum'un bir akra-

Silistre Kuşatması. (Emre Aracı Arşivi)

bası olabileceği yorumunu getirmektedir. Librettoda eser operadan ziyade iki bölümlü bir kantat olarak tasvir edilmekte olup, karakterlerin ses dağılımı ise şöyledir: Musa Paşa (bariton), Osman Paşa (tenor), Hasan Efendi (tenor), Prusyalı Albay Grasch (bas), kızı Elisa (mezosoprano), bir haberci (bas) ve askerler, subaylar ve Musa Paşa'nın haremünde bulunan kadınlardan oluşan koro.²⁸ Prusyalı Albay Grasch ve kızı Elisa karakterlerinin de operaya dahil edilmiş olmaları Osmanlı'nın milli savaşında yabancılara da üzerlerine düşen görevi yerine getirdiklerinin bir göstergesidir şüphesiz. Nitekim And'ın libretto hususundaki "Gerek Türkçe libretto gerek İtalyanca libretto okunduğunda bir İtalyan'ın bu yiğitlik ve esirgemezlik destanını bir Türk gibi duyup yazmıştır" tesbiti önemlidir.²⁹

Aynı tesbit Giuseppe Donizetti'nin bugüne kadar kayıp olan ve bu kitapta ilk defa yayımlanan *Silistria Marşı* (*hymne*) için de geçerli sayılabilir. Eserin İstanbul'da basılan ve Temmuz 1854 tarihini taşıyan matbu notası Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi Arşivi'nde ortaya çıkmıştır.³⁰ Torun Giuseppe de bu matbu notanın bir kopyasını seneler sonra Said Halim Paşa'ya hediye etmiştir.³¹ İtalyanca olarak yazılan sözler A. Tondi'ye aittir. Notada ilave olarak metnin Türkçe tercümesi de verilmiştir. *Silistria Marşı* Rus Çarı Nikola'nın savaş sırasında Osmanlı'ya karşı *İnci*'den kullandığı "Deus nobiscum quis contra nos?" (Eğer Tanrı yanıımızdaysa bizim karşımızda kim durabilir?) sözlerine karşı yazılmış milliyetçi bir eserdir. Burada Nikola ile aynı *İnci*'e inanmasına rağmen Osmanlı taraftarı milliyetçi iki İtalyanın duyguları kuvvetli ve sert bir edebi müzik üslûbuyla ifade bulmaktadır.

Daha da önemlisi *La France Musicale*'de çıkan bir habere göre Giuseppe Donizetti'nin bu marşı Osmanlı müzisyenlerden oluşan bir koro tarafından Sultan Abdülmecid'in huzurunda da okunmuştur: "Bayramın birinci günü meşhur maestronun ağabeyi şövalye Giuseppe Donizetti'nin şair A. Tondi'nin sözleri üzerine Silistre kuşatması hatırasına bes-telemiş olduğu *hymne* mükemmel bir Türkçe çeviri ile gayet maharetli Osmanlı şarkıcılar tarafından Saray-ı Hümayun'da seslendirildi. Sultan bu milliyetçi eserden o kadar etkilendi ki, gözlerinden yaşlar geldi. Bu dokunaklı hissiyat diğer dinleyiciler tarafından da paylaşıldı."³² Bir Osmanlı sarayında bayramın bir İtalyanın kaleminden çıkma ve Hristiyan dini müziğine uygun bir ilahi niteliğini taşıyan bir marşla kutlanıyor olması, dönemin savaş psikoljisinin yanısıra sosyolojik açıdan da önemlidir.

Silistria'nın ortaya çıkan notası ne yazık ki piyano ve şan partisi şeklidir. Dolayısıyla marşın orkestrasyonlu versiyonu hâlâ kayıptır. Ancak piyano notasından dahi *tremolo* gibi sert ve çarpıcı efektler daha başta işitilen dominant akor hazırlığında bile görülmektedir. Dolayısıyla sözlerin şiddeti haliyle müziğe de yansıtılmak istenmiş gibidir. Beş beyitten

SILISTRIA.

Disse nobilmente quel cavaliere

(L'Imperatore NICOLÒ)

*Disse l'empire è Die con noi
 Or che mai de' figli suoi
 L'entre l'impeto stara?
 E su morti intranti ed arvi
 Su castelli a terra sparsi
 Di sue man li leverà.*

*Ma inchinevole, ma lardo
 Al bastione del bugiarde
 Il cupace lido non dà.
 Sen fuggite i suoi squadroni
 Ammutole i suoi cannoni.
 No, il Signor con lui non è.*

*Nella spada de' tuoi forti,
 Che di sangue, che di morti
 I tuoi piani fecerò.
 Ne' tuoi bronzi fulminanti,
 Ne' tuoi cancri fumanti.
 O Silistria, lido parti.*

*Le piramidi d'attenti
 E a guerrier legati e vinti
 Del superbo mentitor
 Stavan arde e monumenti
 D'ogni tempo e a tutte genti
 Dei gioielli del Signor*

*Ecco il barbaro che invade
 Li ottimi terre e l'ottima case.
 Venne altera e col fuggir
 Ma sul prode, che libando
 Il suo campo e le sue tende,
 La vittoria è vanto apri*

حکایتی از یکدیگر در میان
 یکدیگر از شوخی و بازی

ایستاده ای رویه و دلی فراتر بول بیوک جهود مجلسه و مرقه
 سویش اولدیندن با حشا الله خالی است قلعه شاهانه
 اوردده معزور. و دلی حق مسکری و قوه ساز سیه مایه مسلک
 تشریف اولد سویش سکوانه و مجرلان دخت و فرار
 ایدیکه بنام انا تابان شاه مریدن بر نالاک
 جواب مدکور حجت سویش
 نقلک ملاوه سیه
 زجنبیدر

هر دو هاستند بدنام اولان رویه و دلی فراتر سویش کین خالی بیزله
 بروردن اولدیندن حشانه کینر قوشو طوره بیوک حق خالی بر کونو لولر
 دخت و مریدن بر یکدین قعه لریک بانوب باره باره اولد حق
 برورینک اوزرینه جفا دیس

حاشا کینت انک سویش کین کدر حق حشانه و خالی حشانه بلانک
 و سیه کاردن صادر اولان الفاظ کینر نه در عیب غضب فی سیه جازات
 بدی حق مستحقین مسکری قوشو ما مولای بدین حشانه قاجغه مجبور
 اولوب سویش کین صد و بریز اولدی تو بر اولسون حق خالی حشانه
 اوبه شکریه مین اولور اولسان

ایستاده قلعه شاهانه ساقین سکون با شاد بریز مساحنه
 با غشوش طا شک و طیرا شک الخون اولسون سنک استقا شک سیه
 رویه و دلی فراتر ناری و مشت و جینت طاق کونو سویش بافت
 فرار اید بر و سنده معزور اولان جاده قسبیل ملک دده لریک
 دمر سقوی اجنده مستور ایدی و جسد دشمن اید تر کرا بدن تیه تر
 بشک و لریک دده و بری مشق اند قری طوبی و شکریه و نه لریک
 مسکری ایدی

مره دعوا اید کوب مره اولنری عاقبت طایور مایور کدولرینه اسیر
 اید یکری سیه قلعه شاهانه سنک انک کینر قبا قویا مایه قالد بر
 ای معزور رویه و دلی فراتر و جبار و شکریه مستور موصوف اولان
 انج قادر مستعد کوریک حق خالی حشانه کینر لریک میرا برورد
 نصرت جبهه نهم اولت

اشنه اومرود و جبار و آسایش و راحتک سلب چالشان
 رویه و دلی فراتر قوشو سنک مینک و نامونه ایا قبا مویب
 کیر و سیه ده عاقبت کدو مرض و نامی سر راغب جباله قایدت
 جناب مایه مشق قازیر بار شاه قبا نه اید امر ایدوب
 نشان طاق قادی و جبهه بود یک ملانک سردار لریک شهدال اوزره
 دخت و صایدی قازیر اوزره خادری آچدی

المزم سر مرز موزینه حضرت شاهانه
 فاک حشانه

Hak Teala bizimle beraberdir. Bize kim karşı durabilir.

İşbu kelâmı Rusya devleti kralı Nikola bir büyük cumhûr meclislerinde mâğrûrâne söylemiş olduğundan bi-ihsanillahi Teala Silistre kale-i şâhânesi üzere mâğrûr olduğu kuvve-i askeriyesi ve kuvve-i sairesiyle muhâcemesinde zafer-yâb olmayıp menkûbâne ve mahcûlâne ric'at ve firâr eylediğine binaen İtalyan şairlerinden bir zâtın cevâb-ı mezkûr hakkında söylediği nazmın ilavesiyle tercümesidir.

Her davasında bed-nâm olan Rusya devleti kralı söyledi ki Hak Teala bizimle beraberdir. Kullarının hiddetine kimler karşı durabilir. Hak Teala bizim gibi kullarının düşmanlarının yere geçecek kalelerinin yanıp parça parça olacak burçlarının üzerine çıkarır.

Hâşâ keyfiyet onun söylediği gibi değildir. Hak sübhanehu ve Teala hazretleri yalancı ve hilekârdan sâdır olan elfâz-ı küfürlerine der-akap gazab-ı ilâhiyesiyle mücâzât eyledi. Hatta süvari Kazak askerleri fütûhât memûl edecek mahalden kaçmaya mecbur olup topları dahi sada vermez oldu. Tevbeler olsun. Hak Teala hazretleri öyle mütekebbir millete muin mi olur? Olmaz.

Ey Silistre kale-i şâhânesi aferin sana çok yaşa. Rabbimiz seni sahibine bağışlasın taşın toprağın altın olsun senin istikametini sebebiyle Rusya devleti kahramanları dehşet ve heybetine takat getiremeyip âkıbet firar eylediler ve sende mahfûz olan mücâhid fi-sebîlillahın dereleri doldurdıkları demler seyfler içinde mestûr idi ve cesed-i düşman ile terâküm eden tepeler cengâverlerin ra'd u berk misûllü atıkları topların ve tüfeklerin tanelerinden memlu idi.

Merd-i dava ile gelip mürd olanları âkıbet tabur tabir kendilerine esir edecekleri Silistre kale-i şâhânesinin eteklerine kapanıp âmânde kaldılar. Ey mağrur Rusya kralı kakhâr ve cebbâr ve mütekebbir sıfatları ile mevsuf olan ancak kadir-i mutlaktır. Görün ki Hak Teala hazretleri kimlerle beraberdir.

Nusret cihetiyle tefhim oluna. İşte o mağrur ve cihanın âsâyış ve rahatının selbine çalışan Rusya devleti kralı komşusunun mülküne ve namusuna ayak basıp girdiyse de âkıbet kendi ırz ve namusunu bırakıp hacâletle kaçtı. Cenab-ı âdil-i mutlak gaziler padişahına fütûhâtla ikramlar edip nişanlar taktı ve nice yüz bin melâik serdarları ile şühedalar üzere rahmetler saçtı gaziler üzere kanatlar açtı.

El-mütercim serhezâr-ı muzıka-i hazret-i şâhâne
Akif Hasan

oluşan Tondi'nin şiiri marş melodisinde hiçbir değişiklik olmadan tekrarlanır. Şan partisindeki melodik yapının sadeliği de bu eserin kolayca kalabalık bir topluluk tarafından iştirakle söylenmesini sağlamak amacıyla bestelenmiş olduğu düşüncesini doğurabilir. *Silistria* marşı iki ölçülük enstrümantal girişten sonra toplam 25 ölçü uzunluğundadır. Mariani'nin operatik boyuttaki *Hymne National*'ine kıyasla Giuseppe Donizetti'nin 4. bölümde gördüğümüz diğer kısa solo şan, koral şarkı ve marşları gibi *Silistria* da çok daha mütevazı boyutta bir eserdir.

1854 yılı savaşın daha başlangıcı sayılırdı. Silistre kuşatmasının ardından müttefikler Rusya'nın Karadeniz filosunu barındıran Sivastopol şehrini ablukaya almışlar ve burayı ele geçirmek için bir yıla yakın mücadele vermişlerdi. Bu bir yıl içerisinde Alma (20 Eylül 1854), Balaklava (25 Ekim 1854) ve Inkermann (5 Kasım 1854) olmak üzere üç önemli çarpışma gerçekleşti. Aşırı soğuk ve kötü hava koşulları, salgın hastalıkla birlikte müttefik askerlerini perişan etmiş, Florence Nightingale (1820-1910) liderliğindeki bir grup kadın gönüllü de Üsküdar'a gelerek Selimiye Kışlası'nda oluşturulan askeri hastanede göreve başlamışlardı. Polonyalı meşhur fotoğrafçı Karol de Szathmari'nin de görüntülediği gibi Giuseppe Donizetti'nin öğrencileri cephede çarpışırken İstanbul'a da pek çok müttefik ülke bandosu gelmişti.³³ Hatta İngiliz askeri müzik okulları tarihinde *The Scutari Incident* (Üsküdar Vak'ası) olarak bilinen hadise de bu sıralarda gerçekleşmişti. Değişik İngiliz alay bandoları Üsküdar'da toplanmış ve hep birlikte İngiliz Milli Marşı *God Save the Queen*'i çalmaya başlamışlardı. Ancak sonuç tam bir fiyaskoydu; değişik bandolar mili marşı farklı tonalitelerde çaldığı için, yabancı bir memleket topraklarında çıkan kakofonik ses İngiliz bando müzik tarihine yüz karası bir olay olarak geçmiş ve bunun üzerine bugün hâlâ Kneller Hall'da işlevini sürdüren Kraliyet Askeri Müzik Okulu'nun kurulmasına karar verilmişti.³⁴

Sivastopol'un Ruslar tarafından terkedilmesinin ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da aracı olması üzerine Rusya ile 27 Nisan 1856'da resmen devreye giren Paris Antlaşması imzalanır. Ama Giuseppe Donizetti'nin ömrü ne yazık ki bu antlaşmayı görmeye yetmeyecektir. Ancak Kırım Savaşı'nın garip talihi cephe ve cephe gerisindeki balolarda çalınmak üzere bestelenen pek çok marş ve dans parçasında bugün de yaşamaktadır; Charles d'Albert'in bestelediği *Constantinople Quadrille*, (İstanbul Kadrili), *The Dardanelles* (Çanakkale), *Besika Bay* (Besika Körfezi), *Adrianople* (Edirne), *Shumla* ve *Constantinople* (Şumnu ve İstanbul) alt başlıklarını içerirken Henry Goodban'ın *Omer Pacha Waltzes* (Ömer Paşa Valsleri), Stephen Glover'ın *Omar Pasha's March* (Ömer Paşa Marşı), Henry William West'in *The Omar Pacha Polka* (Ömer Paşa Polkası), Stephen Glover'ın *Omar Pasha's March* (Ömer Paşa Marşı) ve

Polonyalı fotoğrafçı Karol de Szathmari'nin Kırım cephesinde görüntülediği Osmanlı bando müzisyenleri. (Paul Kerr, *The Crimean War*)

Herman Koenig'in *The City of the Sultan Polka* (Sultan'ın Şehri Polkası) bu devrin efemeral eserleri arasındadır.³⁵

İlginç olan bir başka husus da kendi adıyla anılan bestelerin Avrupa balo salonlarında çalındığı Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın eşinin de müzisyen oluşu ve kocası için savaş marşları besteleyerek bunların İngiltere ve Fransa'da yayımlanmış olmasıdır. Her Excellency the Wife of Omer Pasha (Ekselansları Ömer Paşa'nın Karısı) adı altında iki marşı 27 Mayıs 1854 ve 13 Ocak 1855 tarihli *The Illustrated London News* gazetesinde yayımlanan bu hanımın Paris'te de *Cinq Marches Militaires pour Piano* (Piya-no için Beş Askeri Marş) albümü basılmıştır.³⁶ Ivo Andric'in *Omer Pasha – Latas* isimli biyografik romanından yola çıkılarak bu hanımın isminin Saide (İda) olup, kendisinin Macar ve Hırvat karışımı bir aileye mensup olduğu ve Ömer Paşa'nın çocuklarına piyano dersi vererek onun haremine girdiği anlaşılmaktadır.³⁷ Saide Hanım hakkında Avrupa basınında da haberler çıkmıştır. Nitekim İngiliz *The Musical Gazette* onun hakkında verdiği kapsamlı bir haberde şöyle der:

“Birkaç Fransız dergisi Ömer Paşa'nın boşanan karısının Paris'e geldiğini haber vermektedirler; *Patrie* tarafından mesleğine ait şu bilgiler verilmiştir: Transilvanya'da doğdu ve 11 yaşındayken Bükreş'teki en iyi yatılı okullardan bir tanesine yollandı. Piyano'da aldığı birkaç ders şahane müzik kabiliyeti şeklinde kendisini gösterdi ve bu enstrümanla 15 yaşına ulaştığında son derece dikkate değer bir kabiliyet sergiledi. Bu zaman içerisinde Wallachia'da askeri kumandan olan Ömer Paşa bir akşam davetinde bu genç hanım ile tanıştı ve müziği de çok sevdiği için ona âşık oldu ve bunu takiben kendisi ile evlendi. Kendisi daha sonra Müslüman âdetlerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı; bu Hristiyan bir tür Hanım'a dönüştü ve evden peçesiz hiç çıkmadı, ancak Doğulu âdetlerin tersine kocasına bütün savaş meydanlarında eşlik etti. Askerlerinin muhteşemliği karşısında özellikle çok etkilenmiş ve Türk ordularının savaş meydanlarında çaldıkları zafer marşları bestelemişti. Bu evlilikten olan tek çocuk bir kazada ölünce Ömer Paşa yeni bir vâris ümidi ve belki de kendisini eski Türk partisine daha yakınlaştırmak için, Hafız Paşa'nın kızı ile evlenmeye karar verdi. Eşine 'haremden kal' dedi, ancak o bu onur kırıcı teklifi gururuna yediremedi ve boşanma arzusu kabul edildi. Şu anda kendisi Fransa'ya şerefli bir mülteci olarak sığınmıştır. Bu hanım sadece 23 yaşındadır.”³⁸

Saide Hanım'ın Giuseppe Donizetti'yi tanıyıp tanımadığını bilemeyiz; ancak askeri marşları bir şekilde İtalyan bando şefine ulaşmış olmalıdır diye düşünmemek de mümkün değildir. *Silistria Marşı*'nın sarayda seslendirildiği sene Giuseppe Donizetti de Sultan Abdülmecid tarafından iki sene öncesinde ihdas edilen Mecidi nişanının 4. derecesine layık görülmüştür.³⁹ Bu nişanın beratı 1897 sergisinde 232 numara ile teşhir

edilmiştir. Esasında Giuseppe Donizetti'yi bir sene sonra aynı nişanın bir üst sınıfına terfi beklemektedir; ancak bunun sebebi son bölümde göreğimiz üzere bozulan sağlığı ile alakalıdır.

- 1 Giuseppe'den Dolci'ye mektup, Costantinopolis, 7 Aralık 1848. Autograf: BnF, no: 49, LA Cilt 30
- 2 *Journal de Constantinople*, 9 Kasım 1848
- 3 *Journal de Constantinople*, 14 Ocak 1849
- 4 *Journal de Constantinople*, 4 Kasım 1848
- 5 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 99
- 6 *Journal de Constantinople*, 4 Kasım 1848
- 7 *agn*
- 8 *Journal de Constantinople*, 9 Kasım 1848
- 9 *Journal de Constantinople*, 9 Kasım 1848
- 10 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 93
- 11 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 94
- 12 Umur, 'Abdülmecit, opera..., s. 49
- 13 Umur, 'Abdülmecit, opera..., s. 50
- 14 *Journal de Constantinople*, 14 Şubat 1849
- 15 TSM 2991; bir sureti de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nde bulunmaktadır; Dünya prömiyer kaydı için bkz. *İstanbul'dan Londra'ya 19 yüzyıl Osmanlı koral ve senfonik müziği* CD, Kalan 349
- 16 Umur, 'Abdülmecit, opera..., s. 51
- 17 *Journal de Constantinople*, 14 Şubat 1849
- 18 *Journal de Constantinople*, 29 Mart 1851
- 19 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 7 Aralık 1851, s. 400
- 20 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 98
- 21 Sevgil, *Saray Tiyatrosu*, s. 62
- 22 NAP 63647, Cartella VII
- 23 Autograf NAP, 63688 Cartella VII
- 24 BL, h.935.(12.)
- 25 Paul Kerr, *The Crimean War*, s. 10
- 26 Trevor Royle, *Crimea*, s. 147
- 27 And, *age*, s. 63; bkz: "1855 yılında İstanbul'da oynanmış bir Opera: Siliştre Operası", *İstanbul Operası*, 22 Ekim 1965, no. 6
- 28 And, *age*, s. 63; *Journal de Constantinople*, 7 Mayıs 1855
- 29 And, *age*, s. 63
- 30 NAP 34.4.434
- 31 Giuseppe Donizetti (torun), *Histoire de la réforme...*, TSM D. 10776/22
- 32 *La France Musicale*, 1 Ekim 1854, s. 323
- 33 Paul Kerr, *age*, s. 24
- 34 Bkz. Gazimihal, *Türkiye-Avrupa...*, s. 108
- 35 Bu eserlerden seçme kayıtları için bkz: *Savaş ve Barış: Kırım 1853-56*, CD Kalan 257
- 36 Bkz. Emre Aracı, "Ekselansları Ömer Paşa'nın besteci karısı", *Toplumsal Tarih*, Şubat 2000, s. 13-16
- 37 Ivo Andric, *Omer Pacha-Latas* Paris, Belfond, 1992; Türkçe tercimesi Ali Berktaş (çev.), *Ömer Paşa*, İstanbul, 2003
- 38 *The Musical Gazette*, 5 Aralık 1857
- 39 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 3 Eylül 1854, s. 290; *The Musical World*, 26 Ağustos 1854, s. 573

Konaklar, İstanbul, 1857

GIUSEPPE DONIZETTI - BASCI

Viceministro delle marine militari dell'Impero Ottomano

PER CERA DEL FIGLIO

Locosif'in İstanbul'da yaptığı yağlıboya tablosundan 1857 yılında Corbetta tarafından hazırlanan Donizetti Paşa gravürü onun bugüne kadar ülkemizde bilinen tek görseliydi. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

VIII

“Liva-pacha”

“Çok Muhterem Bay Donizetti,
Hastalandığımı büyük bir üzüntü
içerisinde öğrenmiş bulunmaktayım.”

Ahmed Ferhi

8.1 St. Esprit’deki final

Kırım Savaşı’nın sona ermesi Sultan Abdülmecid’in Beşiktaş’ta inşa ettirdiği görkemli yeni sarayı Dolmabahçe’nin açılışı ile de aynı zamanlara rastlamış ve 22 Temmuz 1856’da sarayın katedral boyutlarındaki müayede salonunda diplomatik çevrelerin ve devlet erkânının da katıldığı 130 kişiye büyük bir ziyafet verilmiştir. Muzıka-yı Hümâyun önce davette *Mecidiye Marşı*’nı çalar ve ardından Fransız ve İngiliz millî marşları çalınır. Ancak bir anda patlayan fırtına ve şimşekler müzisyenleri o kadar korkutmuştur ki herkes kaçışmaya başlar. Açık bırakılan bir kapıdan esen sert rüzgâr ise dev salonu aydınlatan mumları söndürmüştür. Davetliler saraydan bir hayli etkilenmişlerdir, ancak kimileri de bu olayı Belşazar’ın (Baltazar) ziyafetine benzetmiştir; İstanbul için de sanki Babil’in son günleri yaklaşıyor gibidir.¹ Ancak Muzıka-yı Hümâyun’un direktörü için o son zaten gelmiştir; zira savaşın bitimine çok az bir süre kala, uzun ve ağır bir rahatsızlığın ardından 12 Şubat 1856’da Pera’daki evinde vefat etmiştir.

Giuseppe Donizetti’nin bozulan sağlığı hakkındaki haberler 1855 Ekim’inden itibaren Fransız basınına kadar ulaşmış ve padişahın bu durum karşısındaki teessürü belirtilerek, çok takdir ettiği müzisyenin sağlığı durumunun en iyi şekilde takip edilmesi için bizzat Ahmed Ferhi Paşa’yı vekil tayin ettiği duyurulmuştur. Paşa da Giuseppe Donizetti’ye 10 Ekim 1855 tarihinde bir mektup yazmış ve bu mektup Fransız

basınında aynen yayımlanmıştır: “Çok Muhterem Bay Donizetti, Hastalığınızı büyük bir üzüntü içerisinde öğrenmiş bulunuyorum. Ümid ederim ki en kısa sürede iyileşirsiniz. İyileşmeye başladığınız ânı ve sağlığınızın tamamen eski haline döndüğünü öğrendiğimde çok rahat edeceğim. Bu vesile ile sizi terfinizden dolayı tebrik etmek isterim; çok mutluyum, çünkü bunu uzun zamandır hak etmekteydiniz. Kendinize iyi bakınız ve en derin saygılarımı kabul ediniz” ve Fransız gazetesinin imlâsıyla Ahmed Fethi Paşa mektubunu “*Adieu Monsieur Donizetti – Ahmed-Fethy*” olarak bitirir.² Bu manâlı bitiriş sanki ufuktaki elemli sonu ifade ediyor gibidir.

Ahmed Fethi Paşa’nın bahsettiği bu terfi olayı Giuseppe Donizetti’nin rütbesinin, livalığa yani paşalığa yükseltilmesidir. Bu terfi Giuseppe Donizetti’ye artık bundan böyle İstanbul’da “liva-pacha” diye hitap edileceğini bildiren 23 Aralık 1855 tarihli *La France Musicale*’de³ doğrulansa da Gazimihal’in tesbiti başka yöndedir. Künyesini belirtmediği bir arşiv kaydında Donizetti’nin “derkâr olan marifet ve emektarlığı cihetiyle rütbe-i hâliyesinin yine Bey tabir olunmak üzere mirliva rütbesine terfi” ettirildiğini okumuş ve 3.500 kuruş olan maaşına 4.000 kuruş zam yapılarak, bu aylıktan başka kendisine altı nefer erzak ve seviz yem tayini de verildiğini tesbit etmiştir.⁴ Buna göre Giuseppe Donizetti, her ne kadar livalığa terfi ettirilmişse de, paşa değil bey’dir. Nitekim bu terfiden kısa bir süre sonra kendisine iki sene öncesinde verilen Mecidi nişanının rütbesi de yükseltilirken, dahiliye nezareti tarafından saraya yollanan 18 Ocak 1856 tarihli arz tezkeresinde “Muzıkayı Hümâyun mirlivası İzzetli Necib Bey ile muallimi Donizet Bey’e tebdilen ihsan buyrulan 3. rütbe nişan-ı âlileri iki kıt’a beratı”⁵ konu edilmiş ve burada da görüldüğü üzere kendisine “Muallim Donizet Bey” olarak hitaba devam edilmiştir. Sevengil ise Donizetti’nin sadece “ecnebilcr tarafından Paşa olarak” anıldığını belirtir.⁶ Bununla birlikte Giuseppe Donizetti’nin bugün İstanbul’un Elmadağ semtindeki St. Esprit Katedrali mahzeninde bulunan lahidine oğlu ve karısı tarafından konulan mezar yazıtında kendisinin [Sultan] Abdül [Mecid] tarafından “paşa”lık makamına layık görüldüğü ibaresi dikkatleri çeker (Insignito Bascia da Abdul). Nitekim *Journal de Constantinople* da 14 Şubat 1856 tarihli ölüm haberinde Donizetti’nin padişah tarafından paşa ilan edildiğini bildirir.

Giuseppe Donizetti ölümcül hastalığının ilk belirtilerinin ortaya çıktığı günlerde oğlu Andrea ise hem Gaetano’dan arda kalan hukuki ve temsil işlerini, hem de İstanbul için Milano’daki Peliti atölyesine sipariş edilen enstrümanları takip etmekle görevli olarak Avrupa’da bulunmaktadır. Bugün Museo Donizettiano’da bulunan hatıra defteri bu ziyarette Trieste, Milano ve Paris gibi şehirlere uğrandığını göstermekte, Necib

Bey'in piyanosundan Madam Kâmil Efendi'nin Türk polkasına kadar değişik konulara değinilen yazışmalar içermektedir.⁷ Zaman zaman İtalyanca hatıratının arasında Andrea'nın Türkçe olarak “Allah bilir” ve “Allah kerim” gibi ifadeler de yerleştirmiş olması Osmanlı kültürüne ne derece yakınlaştığının bir ifadesidir. Giuseppe Donizetti'nin Elbe taburundan aldığı maaş ve Rossini'nin Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelediği Pas-Redouble marşlar da hatıra defterinin satırlarında yazışılan konular arasındadır.

Andrea İstanbul'a dönüşünde babasını ağır hasta olarak bulmuştur. Zaten gazete haberlerinde de hakkında bir süredir kalp rahatsızlığı çektiği yazılan Giuseppe artık ölüm döşeğindedir. Andrea'nın *Giornale di Bergamo* gazetesine yolladığı ve burada ilk defa yayımlanan mektubu, geçirilen son günlerin endişeli bekleyişini en etkileyici bir şekilde gözler önüne koyar: “Ağır derecede hasta olan babamın odasından size yazıyorum. Zavalıcılık yokluğumda geçirdiği son hastalıktan beri eski sağlığına kavuşamadı! Peşini bırakmayan bu korkunç hastalık kalbini mekân bellemiş. Kalbe ulaşan kan düzenli dolaşımı yapmakta zorlanıyor, korkunç ve sık gelen krizler eşliğinde zavalı hastamızın nefesini kesiyor. Son günlerde hissedilir derecede iyileşme görülmüştü ve ben de babamın en kısa zamanda iyileşeceğini ümit etmeye başlamıştım, ancak yeni bir hastalık ortaya çıktı ve eskisinden daha da ağırlaştı. Babamın hastalıktan, dört değerli hekimin tavsiyesi ile eski sağlığına kavuşsun diye yapılan kan almalarından, şırıngalardan ve vezikanlardan çektiği ve hâlâ da çekmekte olduğu acı kadar ben de acı çekiyorum çok sevgili Marco Bey, annem ve ben yorgunluktan bitap düşmüş gövdelelerimiz ve üzüntüden durmuş kalplerimiz ile zavalı hastamıza elimizden gelen tüm gayreti ve şefkati gösteriyoruz. 21 Ocak gününden beri sabah akşam demeden gözümüzü kırpmadık; uyku gözlerimizi arada bir kapattığında, doğanın kanunlarına zorla da olsa boyun eğmek zorunda kalıyoruz, fakat giyinik ve sandalyenin üzerinde oturmuş vaziyette! Her şeye gücü yeten Tanrı, çok sevgili babamı, arkadaşımı, yoldaşımı, her şeyimi bir kere daha bana bağışlama lütfunda bulunacak mı?”⁸ Mektubunun devamında Andrea Sultan'ın duyduğu teessürü aileye ilettiğini ve Giuseppe Donizetti'ye derhal birinci sınıf Mecidi nişanının verilmesini emrettiğini bildirmektedir. Ancak Andrea doğru bir tesbit yapar; bütün bunlar ne işe yarayacaktır?

Nitekim aynı sütunun devamında Andrea ve annesi Angela 'Ton-di'nin adlarını taşıyan Donizetti ailesinin ölüm ilanı yer almaktadır. Giuseppe Donizetti 12 Şubat 1856 sabahı saat bir buçukta Pera'daki evinde vefat etmiştir. Fransız *Revue et Gazette Musicale de Paris* 2 Mart 1856⁹ tarihli sayısında Sultan'ın baş müzisyeninin ölüm haberini duyururken *Journal de Constantinople* ise güzel bir yazı yazmıştır:

"Bay Giuseppe Donizetti'nin uzun süren ve üzücü bir kalp rahatsızlığından sonra Pera'da vefat ettiğinin haberini büyük bir üzüntü içerisinde duyurmaktayız. Meşhur bestekârın ağabeyi Bay Donizetti Türkiye'ye seneler önce gelmiş ve Osmanlı askeri müziğini Avrupai sisteme göre tanzim etmekle görevlendirilmişti. Bu görevi yerine getirmek için çok çalıştı ve bu gayreti hiç ummamasına rağmen çok kısa sürede parlak bir başarıya dönüştü. Bay Donizetti'nin bu emeği saltanat tarafından da her zaman cömertçe takdir edilmiş ve vefatından çok kısa bir süre önce majesteleri Sultan kendisini en sevdiği kulları arasında liva paşalığı kadar yükseltmişti. Bay Donizetti'yi tanıyan herkes başarılı bir hocayı, çok iyi bir dostu ve mesleğinin her kademesinde saygı görmüş bir insanı kaybetmiş olmanın üzüntüsünü duyacaklardır. Büyük ve kederli bir kalabalık Bay Donizetti'yi Santa Maria Kilisesi'nde sabah dokuz buçukta gerçekleşen cenaze töreniyle son yolculuğuna uğurladı. İtalyan Tiyatrosu'nun bütün orkestrası onun huzurunda son saygılarını sundular ve törende cenaze havaları söylendi."¹⁰

Cenaze töreni Santa Maria Kilisesi'nde gerçekleşen Donizetti'nin naaşı kilise kayıt defterine göre 6 Mart 1856 günü St. Esprit Katedrali'ne nakledilmiştir.¹¹ Enteresan bir kaderle burası bir başka Bergamolunun, hem de papalık mertebesine kadar yükselecek olan bir din adamının da istikbâlde ibadet edeceği bir kilisedir. 1935-1945 yılları arasında Vati-

Angela Tondj ed **Andrea Donizelli** hanno il dolore di annunziare la morte del Cav. **GIUSEPPE DONIZETTI**, lor marito e padre, avvenuta oggi alle ore 4 1/2 A. M., e pregano gli amici e conoscenti a voler intervenire al convoglio funebre che partirà domani alle 9 1/2 A. M. dalla casa del defunto e si reccherà alla Chiesa di Santa Maria, ove avranno luogo l'esequie.

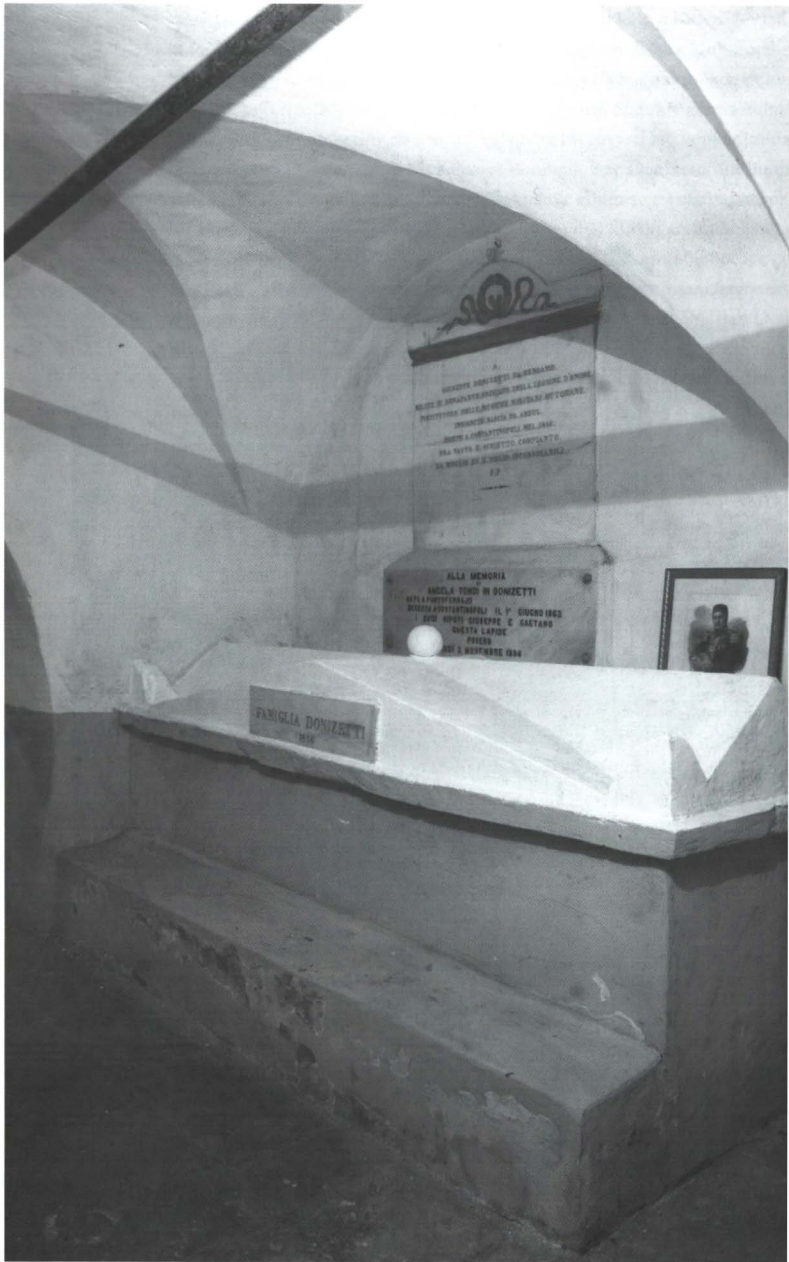
Pera, 12 febbrajo 1856.

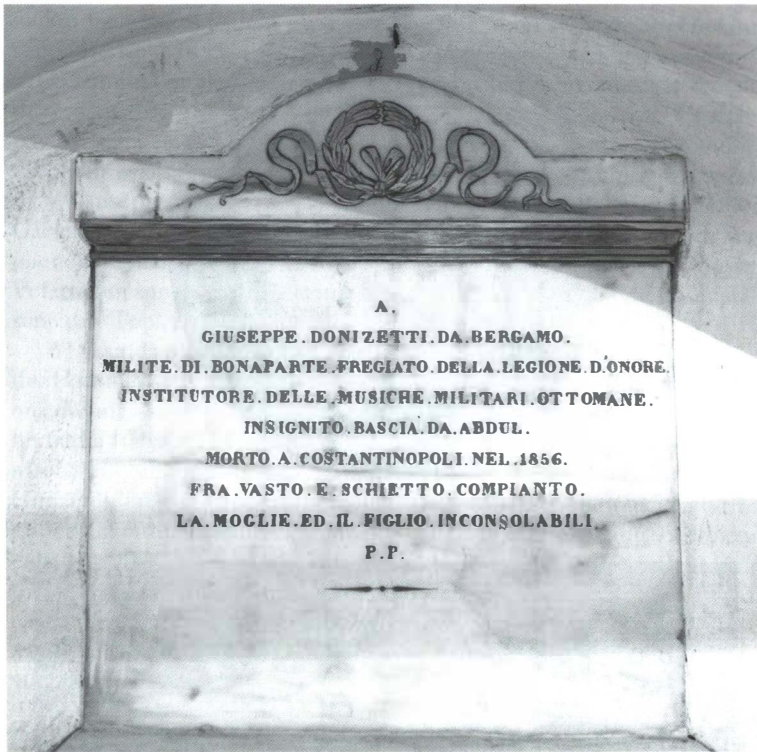
L'afflittissimo di lei amico
A. DONIZETTI.

Giuseppe Donizetti'nin 14 Mart 1856 tarihli *Giornale di Bergamo*'da çıkan ölüm ilanı. (*Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli*)

Donizetti Paşa'nın mezarının bulunduğu St. Esprit Katedrali.

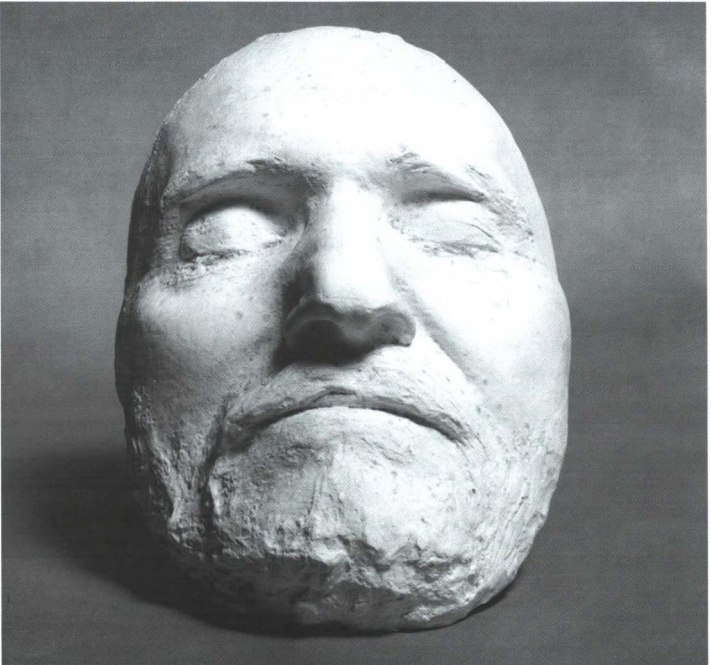

FAMIGLIA DONIZETTI
1856

BERGAMOLU GIUSEPPE DONIZETTI
BONAPARTE'İN ASKERİ, *LEGION D'HONNEUR* SAHİBİ,
OSMANLI ASKERİ MÜZİĞİ EĞİTMENİ,
ABDÜL [MECİD]'İN PAŞA'SI
İSTANBUL'DA 1856 YILINDA ÖLDÜ.
BÜYÜK VE DERİN ÜZÜNTÜ İÇERİSİNDE,
TESELLİ BULAMAYAN EŞİ VE OĞLU.

Donizetti Paşa'nın ölümünden sonra kesilerek çerçevelenen saçı.
12 Şubat 1856 – ölüm tarihi de kaydedilmiş. (*Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*)

Giuseppe Donizetti'nin ölüm maski. (*Fondazione Bergamo nella storia – Museo Donizettiano – Bergamo*)

kan'ın İstanbul temsilcisi olarak Türkiye'de bulunan Mgr. Angelo Giuseppe Roncalli 1958 yılında XXIII. Johannes adını alarak papa seçilmiştir. Gazimihal'in aktardığına göre "Sultan kayıptan ziyadesiyle teccsür duymuştu. Muzıka-yı Hümâyun'u cenaze alayına gönderdi. Padişah, böylece talebeleri tarafından, hem de duygularını ifade etmek üzere biz-zat öğretmiş olduğu nağmelerle üstadın son defa selamlanmasını istemiş-ti".¹² Giuseppe'nin İstanbul'da bir de ölüm maskı çıkartılmıştır. Bir süre Gaetano'ya ait olduğu sanılarak Bergamo'daki Donizetti Müzesi'nde ser-gilenen alçıdan maskın Giuseppe'ye ait olduğu sonradan anlaşılmıştır. Vefatından sonra kesilen bir tutam saç da çerçeve içerisinde korunarak sonradan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne intikal etmiştir.

67 yaşında ölen Giuseppe Donizetti'nin emekliliği zaten yaklaşıyor-du. Hastalığı sırasında apar topar son anda terfi ettirilmiş olması da belki ona duyulan saygının son bir ifadesiydi. Kendisinden sonra göreve yine bir başka İtalyan, Callisto Guatelli getirildi. *Journal de Constantinople* Do-nizetti'nin vefatından bir hafta sonra aynı sütunlarında Muzıka-yı Hümâyun'un yeni direktörünü açıklarken Sultan Abdülmecid'i de bu isabetli kararından ötürü kutlamaktaydı: "Majesteleri Padişah bundan daha güzel bir seçim yapamazdı. [Pera] halkı uzun bir süredir Bay Gua-telli'nin musiki dehasını takip ve takdir etmektedir. Dolayısıyla iyi ka-rakteri ve etrafına neşe saçan kişiliğiyle pek çok kimsenin sevgisini kaza-nan bu saygın bestecinin şerefli terfisini duyuruyor olmak bizler için bü-yük bir mutluluktur."¹³

26 Eylül 1819 tarihinde İtalya'nın Parma şehrinde doğan Callisto Guatelli, 1830'da şehrin müzik okuluna girmiş ve burada Francesco Hi-serich'ten (1772-1851) kontrbas ve Antonio de Cesari'den (1797-1853) şan dersleri almıştı. 1838'deki mezuniyetinin ardından bir süre aralarında Teatro Carlo Felice'nin de bulunduğu (1844) çeşitli İtalyan tiyatroların-da koro şefi olarak çalıştı. İstanbul'a da Naum Tiyatrosu'nda görev yap-mak üzere büyük olasılıkla 1840'lı yılların ikinci yarısında gelmişti. 18 Aralık 1846 tarihinde Çırağan Sarayı'nda padişah ve maiyeti huzurunda bir solo piyano resitali vermiş ve bu konseri karşılığında kendisine 5.000 kuruş ödenmişti.¹⁴

Callisto Guatelli'yi bir başka İtalyan, Berti Pisani 1858 senesinde ay-nı görevde takip etmiş, ancak 27 Ekim 1859 tarihli *Journal de Constanti-nople*'e bildirdiğine göre Giuseppe Donizetti'nin öğrencilerinden olan ve onunla aynı zamanda livalığa terfi eden Necib Paşa Muzıka-yı Hümâyun'un başına geçmiş; kurum ikiye bölünerek Berti Pisani tiyatro bölümünün başına getirilirken Callisto Guatelli de müzik bölümünden sorumlu hale gelmiştir.¹⁵ Giuseppe Donizetti'nin ölümünün ardından sıklıkla değişen kadro ve idari sistemden de anlaşılabacağı üzere onun kay-bı belirli bir geçiş döneminin de yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Ancak bütün bunlara rağmen Dolmabahçe'deki konser ve opera temsilleri aynı yoğunluk içerisinde devam etmektedir. Fakat kimse o yıllarda 30 yaşının içinde bulunan genç padişahın da hayatının son günlerini yaşamakta olduğunun farkında değildir. 1861 yılına gelindiğinde padişahın sağlığı iyice kötüleşmiş ve yakalandığı verem hastalığından ötürü de iyice zayıf düşmüştür; ancak müziğin dinlendirici etkisiyle acılarını bir nebze dindirmek arzusuyla sarayında bir konser düzenlenmesini emreder. Zira o sırada İstanbul yine çok önemli bir virtüözü, Macar kemancı Miska (Michael) Hauser'ı (1822-1887) ağırlamaktadır. Ancak bu önemli resital aynı zamanda padişahın dinlediği son konser olacaktır; zira *Revue et Gazette Musicale de Paris* kapak sayfasının tamamını ayırdığı bu habere "Le dernier concert a la cour d'Abdul-Medjid" (Abdülmecid'in sarayındaki son konser) başlığını atacaktır.¹⁶ Hauser Pressburg'da doğmuş ve Viyana Konservatuvarı'nda Joseph Mayseder ve Joseph Böhm'ün öğrencisi olmuştur. Daha 12 yaşındayken dünya turuna çıkan kemancı 1840 yılında Almanya, İsveç, Norveç ve Rusya'da konserler vermiş; 1850 yılında ise Londra'da bulunmuştur. 1853 ve 58 yılları arasında Avustralya'da konserler vermiş ve *The Grove Dictionary of Music and Musicians*'in 1927 baskısının da ifade ettiği gibi aralarında "İtalya Kralı Vittorio Emanuele ve Türk Sultanı'nın da bulunduğu pek çok hükümdar tarafından ağırlanmıştır".¹⁷

Miska Hauser'in Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği konser 8 Haziran 1861 gecesi gerçekleşmiştir.¹⁸ Kendisine piyanoda Pisani'nin eşlik ettiği programda Gaetano Donizetti'nin *Lucrezia Borgia*'sından bir fantezi, çeşitli İrlanda havaları ve *l'Oiseau sur les arbres* (Ağaçtaki kuşlar) başlıklı bir eser seslendirilmiş ve padişah bilhassa bu son eseri beğendiği için parça tekrar edilmiştir. Gece yarısına kadar süren temsil Muzıka-yı Hümayun öğrencilerinin Marş-ı Sultani'yi çalmaları ve bir bale gösterisi ile son bulmuştur. Bu konserden çok kısa bir süre sonra da Sultan Abdülmecid 25 Haziran 1861 günü 38 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Belki de padişahlar arasında en çok klasik Batı müziği hayranı olan Abdülmecid'in ölümü de beraberinde yine hiç beklenmedik bir eserin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Berti Pisani tarafından bestelenen bu eser bir *Marche funèbre*, yani cenaze marşıdır. *Une Larine sur la tombe du Sultan Abdul-Medjid* (Sultan Abdülmecid'in mezarı üzerinde bir gözyaşı damlası) şeklinde de bir alt başlığı bulunmaktadır. Eser Paris'teki Alphonse Leduc yayınevi tarafından piyano redüksiyonu olarak basılmış ve III. Napoléon'un Kraliyet Kütüphanesi'nde günümüze ulaşmıştır.¹⁹

Her ne kadar Etem Üngör "Cumhuriyetten evvel Müslüman cenazelerinde marş çalma âdeti yoktu. Ancak Hristiyan cenazelerinde marş çalınırdı"²⁰ diyorsa da Sultan Abdülmecid'in vefatı üzerine yazılan bu marş İslam âleminin halifesi için Hristiyan geleneğine uygun bir cenaze marşı olması itibarıyla, dönemin müzik anlayışı açısından önemli bir belgedir.²¹

Elimizde bu marşın Osmanlı bandoları tarafından çalınıp çalınmadığına dair bir belge bulunmamaktadır. Ancak Pisani’nin bu dönemde Osmanlı bandoları genel direktörü olarak Giuseppe Donizetti’nin makamında bulunduğunu düşünülürse, marşın Sultan Abdülmecid’in cenazesinde çalınmış olma olasılığı yüksektir.

Donizetti’nin vefatından sonra oğlu Andrea ve çşi Angela İstanbul’da yaşamaya devam ettiler. Gazimihal Andrea’nın müzisyenliğini kastederek “Bir müddet sonra dersler vermeye başladı (1850). Hayatının sonrası bilinmiyor. Altı yıl sonra babası ölünce mevkiini başkası almıştı. Babası servet bıraktığı için ayrıca hizmette kalmak istemediği de düşünülebilir” diyerek “onu ölümünde kendi mevkiine namzet olarak yetiştirmemişti” ifadesini kullansa da oğul Donizetti zaten hukuk kariyerine sahip bir kişidir ve 1846’da geldiği İstanbul’da profesyonel müzisyenlikten ziyade babasının işlerinde ona yardımcı olmuştur. 1851’de Andrea’ya Nişan-ı İftihar verildiği 1897 sergi kataloğunda 242 numaralı belgeden anlaşılmaktadır. Ancak verilış sebci bilinmemektedir. 6 Ocak 1858 tarihinde Milano’da Giuseppina Gabuzzi ile evlenen Andrea üç sene sonra amcası Gaetano’nun hastalığına benzer semptomlar göstererek Napoli yakınlarındaki Aversa’da bir akıl hastanesine kaldırılmış ve burada babasının ölümünün beşinci yılında ondan bir gün önce 11 Şubat 1861’de vefat etmiştir. Önce kocasını ve ardından oğlunu kaybeden Angela Tondi ise 1 Haziran 1863 tarihinde İstanbul’da ölmüştür. St. Esprit Katedrali’nin mahzeninde Donizetti ailesine ait olan mezarda kocası Giuseppe Donizetti ile birlikte gömülmüştür.

8.2 *İstanbul’da Donizettiler*

Andrea’nın Giuseppina Gabuzzi ile evliliğinden iki oğlu olmuş ve dolayısıyla Donizetti ailesinin İstanbul’daki mevcudiyeti üçüncü kuşak olarak da 60 sene daha devam etmiştir. Esasında iki torun da İstanbul’da doğduğu için onlar artık ilk kuşak İstanbul’da Donizettiler olarak kabul edilmelidirler. Andrea babasının ve amcasının hatıralarını yaşatmak için de bu iki oğluna sırasıyla onların adlarını vermiştir. Torun Giuseppe 25 Mart 1859’da doğarken, Gaetano ise 28 Şubat 1861’de dünyaya gelmiştir. Giuseppe İstanbul’daki İtalyan cemaati içerisinde aktif bir rol oynamış, Gaetano ise sonradan Paris’e yerleşmiştir. Napoli Konservatuari Kütüphanesi’nde Giuseppe’nin daktilo ederek sunduğu özgeçmişinden onun İstanbul’daki çeşitli İtalyan derneklerinin kurucu üyesi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.²² İtalyan dilini yaymak ve İtalyan yazarlarının eserlerini oynamak için 1888’de kurulmasına öncülük ettiği “Goldoni” adındaki Filodrammatica Italiana derneği ve “Dante Alighieri” derneğinin

İstanbul şubesindeki üyelik ve sekreterlikleri de bunların başında gelmektedir. Ayrıca İtalyan Kızıl Haçı, Croce Rossa, Società Italiana di Beneficenza ve Società Operaia Italiana di Costantinopoli gibi hayır ve meslek derneklerinde de üyelikleri bulunmaktadır. 1 Ocak 1921’de İtalyan Milli Faşist Partisi’nin Bergamo şubesinin Fratelli Calvi koluna 203266 numarasıyla kaydolmuş ve hatta Mussolini’ye büyük amcası Gaetano Donizetti’nin orijinal bir yazmasını hediye etmiştir.

Giuseppe’nin müzik alanında değilse de hiç olmazsa aldığı nişan ve madalyalar ile üstün hizmet yolunda bir nebze dedesinin ve büyük amcasının izinde gittiği görülmektedir. 1893’te Nişan-ı İftihar’a layık görülmüş, 1904’te de 4. dereceden Mecidi nişanı ile onurlandırılmıştır.²³ İtalyan hükümeti tarafından ise 1912’de Commendatore nişanı verilmiştir.²⁴ Giuseppe Osmanlı dış borçlarını tahsil etmek üzere kurulan Düyun-u Umumiye’deki İtalyan delegasyonunun başkâtipliğini yapmış, 1887’den itibaren Comm. Mancardi, Comm. Simondetti, Marchese Guido Guiccioli ve Marchese Alberto Theodoli ile çalışmış ve bu görevi 1911-12 Osmanlı-İtalyan savaşına kadar sürmüştür. Savaşla birlikte İstanbul’daki İtalyanlar için yaşam bir anda değişik bir boyut kazanmış olsa da Giuseppe Donizetti Osmanlı başkentinde yaşamaya devam etmiştir.

İki torunun dede ve büyük amcalarının hatıralarına göstermiş oldukları en büyük saygı, belki de 1897 yılında Bergamo’da ön ayak oldukları Gaetano’nun doğumunun 100. yılı vesilesiyle düzenlenen sergidir. Bu kitabın önsözünde de detaylıca değindiğimiz üzere, sergiye dedeleri Giuseppe ve babaları Andrea’ya ait evrak ve eşya da katarak bunu bir tür Gaetano ekseni de olsa Donizetti ailesi erkinliğine dönüştürmüş olmalarını da “Osmanlı ordu bandoları baş muallimi” olan dedelerine karşı hissettikleri sadakat olarak yorumlamak gerekir. Nitekim İstanbul’da da dedelerinin öğrencileri aradan yarım asır geçmiş olsa da torunlara aynı sevgi ve ilgiyi göstermektedirler. Hatta bu hususta Gazimihal de “Donizetti’yi talebelerinin çok sevmiş, öldükten sonra bile daima hatırlamış olduklarını, hatta bunlardan birinin 1882’de Donizettizadelerin İstanbul’da bulunduklarını haber alarak her ikisini görüşmeye çağırdığını, büyük torunu Josef [Giuseppe] Donizetti davete icabetle Taşkışla’da bandanın meşki sırasında buluştukları”ndan bahseder.²⁵ Bu ziyareti torun Giuseppe Bacolla’ya anlatmış; o da dedesinin monografisinde kaleme almıştır. Esasında cereyan edenler biraz da Giuseppe Donizetti’den sonra Osmanlı bandolarının ne hale geldiğine dair alaycı bir gönderme niteliğindedir.

“Yuvarlak bir halka biçiminde oturmuşlardı” diyor Sinyor Giuseppe Donizetti. “Küçük çalgıları çalanlar bağdaş kurarak yere, çalgıları ağır olanlarsa (trombonlar, fagotlar, büyük davullar vb.) iskemlelere oturmuşlardı. Oturmam için şefin yanı başında duran kanepayı gösterdiler bana, prova Trovatore’den bir arya ile başladı. Dikkatim aynı anda hem davul,

hem üçgen, hem de zil çalan bandocu üzerinde toplanmıştı hemen. Bu çalgılar halkanın iç kısmında kalıyordu; bandocunun bacakları dizleriyle aynı hizadaydı, adam dizleri arasına sıkıştırdığı zilleri birbirine vurarak çalıyor, aynı anda iki eliyle hem davulu hem de üçgeni idare ediyordu. Dedemin eski bir öğrencisi olan resmî çalıştırıcıları bu durum karşısında duyduğum şaşkınlığı görerek önümde eğildi ve 'Afedersiniz efendim' dedi, 'gördüğünüz gibi, sanat kurallarıyla bağdaşmayan bir şey bu. Ama bu zât-ı şâhânenin (II. Abdülhamid) bir isteğidir; bir İtalyan'ın başıyla, ayaklarıyla, dirsekleriyle vb. her çeşit sazı çalarak Beyoğlu sokaklarında dolaştığını duyunca kendi bandosunda da aynı şeyi yapabilen birinin olmasını istemiş!'"²⁶

Cliche Vercorpe Richard

TURQUIE - TROUPES TURQUES (CONSTANTINOPLE)

Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu önünde bir alay bandosu. (Burak Çetintaş Arşivi)

Torun Giuseppe'nin dedesinin çalışmalarına olan ilgisi Bacolla'nın 1 Haziran 1911 tarihli *Piemonte* dergisinde Giuseppe Donizetti Paşa hakkında yazdığı makaleye yardımcı olması ve sonra da bu makaleyi bizzat İtalyancadan Fransızcaya çevirerek aynı yıl İstanbul'daki *Levant Herald* matbaasından bastırması olmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kitabın giriş kısmında değinerek çeşitli kısımlarında kaynak olarak gösterdiğimiz, dedesi üzerine kısa bir biyografi niteliğini taşıyan *Histoire de la réforme de la musique en Turquie* raporunu da kaleme almıştır. VI. Mehmed Vahideddin'in 1918'de tahta çıkışından sonra İmparatorluk Marşı olarak kabul edilen *Mahmudiye*'den yola çıkarak Osmanlı İmparatorluk marşları üzerine daktilo ettiği bir de kısa rapor bulunmaktadır.²⁷

Giuseppe önce Maria Ferro adında bir kadınla evlenmiş ve daha sonra boşanarak Eugenia Micci Labruna ile ikinci bir evlilik yapmıştır. Gaetano ise Ortensia Huroch adında bir kadınla evlenmiştir. Babaları And-

rea'nın vefatı üzerine anne Giuseppina Gabuzzi de 19 Mart 1867 tarihinde İstanbul'da Dr. Giuseppe Salvatori ile evlenmiş ve bu evlilikten Gemma ve Silvio adında bir kız ve bir oğlan çocukları olmuştur. Silvio Salvatori avukat olarak yetişmiş, Gemma Salvatori ise Renato Ferri adında bir avukat adamla evlenmiştir. Anneleri Giuseppina Gabuzzi-Donizetti-Salvatori 8 Eylül 1909'da İstanbul'da vefat edince geriye büyük bir servet kalmış; Giuseppe ve Gaetano bir tarafta, Gemma ve Renato diğer tarafta üvey kardeşler arasında uzun süre devam edecek olan miras davası ortaya çıkmıştır.²⁸

Kardeşi Giuseppe kadar İstanbul'da faal olmayan Gaetano ise Paris'e yerleşmiş ve Paris Operası Arşiv Müdürlüğü'nde Charles-Théodore Malherbe'in (1853-1911) yanında çalışmıştı. Malherbe Donizetti, Wagner, Auber ve Tchaikovsky gibi besteciler hakkında biyografik eserler ve makaleler yazmış ve aynı zamanda kendisi de birkaç opéra-comique bestelemişti. Meşhur bestecilere ait son derece geniş olan şahsi yazma koleksiyonunun Berlin, Viyana, Londra ve Paris kütüphanelerinden sonra en büyük koleksiyon olduğu söylenmekteydi. Ölümünden sonra bu arşiv Fransız Milli Kütüphanesi'ne devredildi. Malherbe hem Gaetano hem de Giuseppe'nin çok yakın dostuydu. Nitekim 1897 sergisinin kataloğunu her iki kardeş de şahsına ithafen ayrı ayrı imzalamışlardı.²⁹ Dede ve büyük amcalarına ait yazma mektup ve evrak da Malherbe'in şahsi ko-

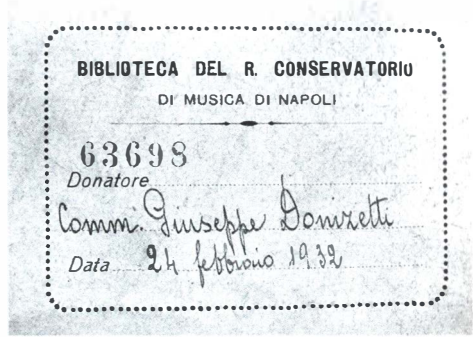

Torun Giuseppe Donizetti İtalyan kraliçesi tarafından kabul edileceğine dair mektubu kraliçenin bir portresi ile birlikte çerçeveleterek saklamıştı. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)

leksiyonuna giren belgeler arasındaydı. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar ve böylesine değerli belgeleri koruma endişesi bunda önemli bir etken teşkil etmekteydi şüphesiz. Ancak Ashbrook'un ifadesine göre "Andrea'nın iki oğlunun hayatları Donizetti mirasının endişesini taşıyarak geçti. Son yıllarında ellerinde kalan mektup ve belgelerin satışı ile hayatlarını idame ettirmişler" di.³⁰ Oysa torunlar ellerindeki pek çok belgeyi arşiv ve kütüphanelere bağışlamışlardır. Giuseppe Bergamo şehrine Donizetti'nin çeşitli yazmalarını hediye ederken, Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'ne de 24 Şubat 1932 tarihinde Gaetano Donizetti ve Giuseppe'ye ait yazmalarının da bulunduğu toplam 437 parça eser bağışlamıştır.³¹

Suha Umur'a göre "Gaetano'nun hoca olarak çalıştığı Napoli Konservatuvarı, Maestro'nun yazmış olduğu operaların pek çoğunun manuskirisi-ne ve eserlerinin ilk baskıları gibi pek çok şeye sahipti. Bunları da almak istedi, fakat para tekliflerine rağmen bu eşyaları elden çıkarmak istemeyen torun Donizetti, eşyalarla birlikte İstanbul'a döndü. Daha sonra, Napoli Konservatuvarı'nın arşiv müdürü Rocco Pagliara, torun Donizetti'yi, Türkiye'de İtalyanların emniyette olmadıkları, İstanbul'da yangınların pek sık olduğu, bu kıymetli eşyanın yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulundukları gibi sebeplerle ikna ederek eşyanın, emaneten de olsa Napoli Konservatuvarı'na verilmesini temin etti".³² Umur'un burada bahsettiği 1897 sergisinde teşhir edilen ve Gaetano Donizetti'ye ait Viyana sarayında kullandığı sırmalı üniforma, başlığı, kılıcı, piyanosunun akord anahtarı gibi kişisel eşyalardır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından 1921 yılında torun Giuseppe de kardeşi Gaetano gibi İstanbul'dan temelli olarak ayrılır. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'ne intikal etmiş olan banka kasasına emanet olarak bıraktığı evrak düşünülürse Türkiye'ye geri dönmeyi düşünmüş olsa gerektir. Torun Giuseppe Napoli'ye yerleşir. Konservatuara bağışını yapar; ancak kader ona II. Dünya Savaşı'nın korkunç günlerini yaşatacak ve bu şehirde 1949'da ölecektir. Gaetano ise bir hava saldırısı sırasında ölmüştür. Her ikisinin de çocuğu olmadığı için bir asır sonra Donizetti ailesinin erkek tarafı artık son bulmuştur.

Torun Giuseppe dedesinin yazmalarını 24 Şubat 1932 tarihinde o zamanki adıyla Napoli Kraliyet Konservatuvarı Kütüphanesi'ne bağışladı. (*Biblioteca del Conservatorio di San Pietro a Majella, Napoli*)

"Giuseppe Donizetti Pacha - Musika-yı askeriyemiz müessisi". Ebüzziyya 'Tevfik kartpostalları serisinden. (Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi)

8.3 Donizetti mirası

İstanbul'da yaşadığı süre boyunca "Donizet Bey" olarak anılan Giuseppe ölümünden çok kısa bir süre önce aldığı terfi sayesinde tarihe artık Donizetti Paşa olarak geçmiştir. 1897'ye gelindiğinde, büyük olasılıkla aynı yıl Bergamo'da açılan serginin de etkisiyle, Ebüzziyya 'Tevfik Bey'in (1849-1913) bir süredir çıkarmakta olduğu kartpostal dizisinin IV. serisindeki dokuzuncu kartı olarak Giuseppe Donizetti'nin son günlerinde İstanbul'da yapılan ve bugün nereden olduğu bilinmeyen yağlıboya portresinden hazırlanan meşhur gravürü basılır.³³ Resmin altındaki Fransızca ve Türkçe açıklama ise "Giuseppe Donizetti Pacha. Organisateur des Musiques Imp. Ottomanes": "Musika-yı askeriyemiz müessisi" şeklindedir. Ebüzziyya 'Tevfik'in kartında ayrıca *Mahmudiye Marşı*'ndan da bir fragman nota bulunmaktadır.

Günümüz perspektifinden geriye bakılacak olursa Giuseppe Donizetti ve çağdaşlarının Türkiye topraklarına ithal etmek üzere görevlendirildiği Avrupa müziğinin ülkemizdeki gelişimi, doğal olarak onların çizdiği hatlarda ilerleme göstermiştir. II. Mahmud gibi bir padişahın Batı müziği kültürünü önce orduda ve sarayda başlatmış olması, neredeyse bir asır boyu bu sanatın halktan ziyade öncelikle bu çevrelerde

benimsenmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin aynı dönemlerde Rusya'da Balakireff, Borodin, Cui, Mussorgsky ve Rimsky-Korsakof gibi bestecilerin önderliğinde ortaya çıkan milli müzik ekolü Cumhuriyet'e kadar Türkiye'de oluşmamıştır. Ancak bu durum biraz da Osmanlı'da gayrimüslim tebaa dışında bir orta sınıfın olmayışı ile de bağlantılı olmalıdır. Esasında Avrupa'da da saray ve aristokrasi her zaman halktan çok daha kopuk ve farklı boyutta olan sanat anlayışlarını, kendi zevk ve eğlencelerini temin için patronaj şeklinde sürdürmüşlerdir. Ancak her ne kadar Osmanlı sarayı bilhassa Abdülmecid devrinde İtalyan operasına ilgi duymuşsa da çağının meşhur bestecilerinin yazdığı tek tük askerî marşlar dışında büyük ve ciddi eserlerin ortaya çıkmasına vesile olamamıştır. Bununla birlikte şeklen Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Mısır'ın hıdivi İsmail Paşa, repertuara Verdi'nin en başarılı ve sevilen operalarından olan *Aida*'yı kazandırmıştır. Hatta operadaki meşhur bale sahnesindeki *Danza Sacra*'nın özgün müziğinin Verdi'ye İstanbul'dan Giuseppe Donizetti tarafından yollandığına dair Ernest Reyer tarafından 16 Ocak 1872 tarihli *Journal des débats*'da bir görüş dahi ileri sürülmüştür.³⁴ Verdi operasını yazarken Donizetti'nin çoktan ölmüş olduğu düşünülürse bu tahmin asılsız olmalıdır.

Sultan Abdülaziz de büyük olasılıkla hiçbir Wagner operası seyretememiş olmasına rağmen 5. bölümde gördüğümüz üzere Bayreuth Festival Tiyatrosu'nun inşa fonuna bağışta bulunmuştur. Ermeni besteci Dikran Çuhacıyan (1836-1898) eğitim görmek üzere padişah tarafından Milano Konservatuvarı'na yollanmıştır. II. Abdülhamid'in kurdurduğu sanayi okullarında öğrenci bandoları Avrupa müziği teorisi ile yetismeye başlamıştır. Dolayısıyla bunlar bir imparatorluğun kendisine yabancı bir kültürde yol açma çabalarıdır. Nitekim Hristiyan dini müziği ile iç içe bulunan Avrupa müziğinin bir İslam imparatorluğunda kabul edilmesinin sıkıntılarının daha II. Mahmud devrinde aşılma yönüne gidildiğini de Giuseppe Donizetti'nin ortaya koymaya çalıştığı sözlü eserlerde görmekteyiz.

Osmanlı şehzadeleri de sarayda Giuseppe Donizetti gibi bir İtalyanın etkisiyle doğal olarak müzik zevklerini Batı armoni ve melodilerine endeksli olarak geliştirdiler. Küçük yaşta operalara götürülerek, saraydaki konserleri işiten bu çocukların ortaya koydukları müzik eserlerinin de bu Avrupalı değerleri ihtiva etmemesi tabiatıyla mümkün olamazdı. Sultan Abdülmecid'in kendisinden sonra Avrupa monarşilerinde olduğu gibi tahta çıkmasını istediği en büyük oğlu Şehzade Murad kompozitörlük bağlamında tamamen Avrupa müziğine yönelmişti. V. Murad 1876'daki üç aylık padişahlığının öncesinde ve ardından kapatıldığı Çırağan Sarayı'ndaki ömrünü kendisini müziğe vererek, piyano çalarak ve besteler yaparak geçirmiştir.

اصولی: عازنا

کشتی: ترک نامور و گرسه بک

مازشر سلطان

سره: دوف زوت فی

124648

D 71

Handwritten musical score for Donizetti Paşa. The score is written on multiple staves, each with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The lyrics are written in Persian/Urdu script below the staves. The score includes various musical notations such as notes, rests, and bar lines. The lyrics are as follows:

کشتی: ترک نامور و گرسه بک
مازشر سلطان
سره: دوف زوت فی
اصولی: عازنا

The score is divided into several systems, each containing multiple staves. The lyrics are written below the staves, and the musical notation is in a handwritten style. The score includes various musical notations such as notes, rests, and bar lines. The lyrics are as follows:

کشتی: ترک نامور و گرسه بک
مازشر سلطان
سره: دوف زوت فی
اصولی: عازنا

ای جہانگیرا غوزلار
 نهای اودن عادل خاقان
 عثمانیك ، پادوزلر
 ناهدیجی باربدانان !
 سنك شاهی
 تحكیم بچون
 هر ایمانی ،
 امین کوکرت
 باك فیدیه برمشه وارور ؛
 اردو ، ملت سقا قاضی ذاکارور در .
 سن عثمانی هر برعزت
 مباحثك ، قوتیك
 مسلمان ، نزل بزور شرفك
 رؤیاسك ، امیدك
 تاثری سنك
 بایر غلله
 کوزل ، زنجیر
 طوبی غلله
 فتح و ظفر بولی آیمیه ؛
 دولتیکی ، بارده بختد صاحبیه !

1. Dünya Savaşı sırasında Giuseppe Donizetti'nin *Meaidiye Marşı*'na "Türk Şairi" Mehmed Emin [Yurdakul] tarafından yazılan ve milli hisleri öne çıkartan güfte. Donizetti'nin marşı bestelenişinden 80 yıl sonra İtalya ile savaşta olunmasına rağmen hâlâ gündemde. "Marş-ı Sultanı" olarak tanımlanan eser Sultan Reşad'ın tuğrasını ve Osmanlı armasını taşıyan bir tasarımla 1333'te (1917) Matbaa-i Askeriye'de basılmıştı. (*İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü*, 784/66)

Bununla birlikte her ne kadar *Cezayir Marşı* Giuseppe Donizetti'ye atfedilmiş olsa da buna dair hiçbir belge bulunamamıştır.

Ey cihangir oğuzların
 Nesli olan âdil hakan
 Osmanların, Yavuzların
 Taclarını parıldatan!
 Senin şanlı
 Tahtın için
 Her imanlı,
 Asil göğsün
 Bak kalbinde bir aşk vardır
 Ordu, millet sana karşı fedakârdır
 Sen Osmanlı her bir ırkın
 Hayatısın, kuvvetisin
 Müslüman Türk bütün Şark'ın
 Rüyasısın, ümidisin
 Tanrı senin,
 Bayrağına
 Güzel, zengin
 Toprağına
 Fethü zafer yolu açsın
 Devletine yeni, parlak bahtlar saçsın!

Muzıka-yı Hümayyün Orkestrası 1918 yılında Avrupa turnesinde şef Osman Zeki [Üngör] idaresinde.
(Verda Ü'n Arşivi)

V. Murad'ın bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nde bulunan dört cilt yazma nota mecmuası onun piyano için bestelediği vals, polka, polka-mazurka, quadrille ve schottische gibi Avrupa'nın popüler dans müziği formlarında yazılmış eserler ve askeri marşlarla doludur. Giuseppe Donizetti'nin 1832 yazmasında da bu tür parçaların sıklıkla geleneksel Türk müziği armonizasyonları arasında serpişik durumda bulunduğu dikkat edilirse, marşların yanısıra Avrupalı dans müziğinin de Giuseppe ve çağdaşları tarafından İstanbul sarayına tanıtıldığını söylemek yanlış olmaz. Bu eserler haliyle "yüksek sanat"tan ziyade eğlence müziği niteliğindedir. Ancak aynı zamanda askeri bando-ların repertuarına da uygun eserlerdir. Nitekim Sultan Abdülaziz bile her ne kadar kendi devrinde Batı müziği ile babası II. Mahmud ve ağabeyi - Abdülmecid kadar ilgilenmemiş olsa da popüler Avrupalı dans formlarında besteler yapmış ve *Invitation à la Valse*, *La Gondole Barcarolle*, *La Harpe Caprice* gibi başlıklar taşıyan bu eserleri döneminin tanınmış edisyon-larından Lucca yayınevi tarafından Milano'da basılmıştır.³⁵

Ankara'daki Türk Silahlı Kuvvetleri Armoni Mızıkası Komutanlığı'nın arşivinde tesbit ettiğimiz Osmanlı bandolarına ait orijinal yazma notalar arasında da Sultan Abdülaziz'in yukarıda adı geçen eserlerinin dahil olduğu bazı benzer türdeki bestelerinin şef partiyonu ve bando partilerine rastlanmıştır. Bundan da Osmanlı alay bandolarının sadece Avrupalı bestecilerin değil, Abdülaziz devrinde olduğu gibi, padişahın kendi bestesini de onu şerefletirmek için çaldıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla II. Mahmud devrinden sonra yetişen şehzadeler sadece bestekâr olarak eser üretmekle kalmamış, bu besteleri de Abdülaziz devrinde olduğu gibi saltanat bandolarının repertuarına dahil edilmiştir. Hatta bu eserlerden *La Gondole Barcarolle* Abdülaziz'in meşhur Avrupa seyahati sırasında Galler Prensi'nin 13 Temmuz 1867 akşamı Londra'daki Marlborough House'ta şerefine verdiği akşam yemeğinde şef Dan Godfrey idaresindeki İngiliz Grenadier Alay Bandosu tarafından çalınmış, bu olay Majesteleri Sultan'ın Avrupa'da bestekâr olarak *debut* yaptığına dair haberleri de devrin basınına taşımakta gecikmemiştir.³⁶

Ancak son halife olan oğlu Abdülmecid Efendi Batı müziğine olan ilgi si ve nitelikli eser bestelemekteki kabiliyeti açısından babasından da ileri gidecektir. Zira Osmanlı müzik reformu saray bünyesinde üretilen eserler açısından her ne kadar Avrupa salon müziği odaklı eğlence repertuarı niteliğinde gözükse de, zaman içerisinde Abdülmecid Efendi gibi ciddi formlarda eser veren hanedan üyelerini de ortaya çıkartmıştır.³⁷ Aynı zamanda ressamlığı ile tanınan Halife Abdülmecid hem *Saray'da Beethoven* tablosu ile iki sanat dalına olan düşkünlüğünü bir eserde bütünlümlü, hem de geriye zengin bir nota kütüphanesi bırakmıştır. Bugün Dolmabahçe Sarayı'nda muhafaza edilen bu kütüphane Avrupa'nın önde gelen Haydn, Mozart ve Beethoven gibi meşhur bestecilerinin oda müziği ve senfonik eserlerinin nota ve partiyonlarını ihtiva etmektedir.

Aynı dönemde saray orkestrası konserlerinde de senfonik repertuarın büyük ve önemli eserlerine yer verilerek İtalyan operası odaklı potpuri tarzı müziğin yerini artık Beethoven senfonilerine bırakmaya başladığı görülür. Artık idare de yabancıardan ziyade zaman içerisinde yetişen Türklere aittir. Nitekim Saffet [Atabinen] ve Zeki [Üngör] beylerin idare ettiği bu orkestra I. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'ya dahi bir turne düzenlemiştir. 25 Aralık 1917'de İstanbul'dan Sofya'ya hareket eden topluluk Münih, Viyana ve Peşte gibi şehirlerde konserler verir. Gazimihal'in yayımladığı bu geziye ait 13 Ocak 1918 tarihli program orkestranın Wagner'in *Meistersinger* ve *Tannhauser* opera uvertürlerini ve en önemlisi Beethoven'un *Eroica* Senfonisi'ni çaldığını gösterir.³⁸ 1 Şubat 1924 tarihli bir başka konser programına göre de orkestra Beethoven'un *Prométhée* Uvertürü'nün yanı sıra, onun 6. Pastoral Senfonisi'ni ve Rimsky-Korsakov'un *Şehrazat* Süiti'ni seslendirmiştir.³⁹ Saray orkestrası artık 18 Kasım

Bd. Albay Halil Aşk komutasındaki TSK Armoni Mızıkası, Donizetti Paşa'nın oluşumuna öncülük ettiği Muzika-yı Hümâyun'dan günümüze organik bir bağ niteliğindeki Türk Silahlı Kuvvetleri bandosu.

1922'de 'Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "halife-i müslimîn" seçilen Abdülmecid Efendi'nin makamına bağlanmış ve adı da Makam-ı Muâlla-yı Hilâfetpenâhî Musîki Heyet-i Orkestrası olarak değiştirilmiştir. Ardından da Atatürk'ün emriyle Ankara'ya getirilerek önce Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti, sonra da Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası adını almıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk resmi orkestrası padişahlık döneminin yetiştirdiği saray orkestrasıdır.

Osmanlı müzik reformu 19. yüzyılda ordu ve saray bünyesinde başlamış ve sonuna kadar da bu makamlara bağlı olarak gelişme göstermiştir. Nitekim Avrupa'ya giden saray orkestrasının müzisyenleri askeri üniforma içerisindeydiler. Muzika-yı Hümâyun zaten askeri hüviyeti olan bir kurumdur. Zamanında başına getirilen Giuseppe Donizetti bir askerdir. Cumhuriyet'in askeri bandolarının yanısıra sivil orkestralarını yetiştiren Zeki Bey (Üngör) gibi subaylar da buradaki kadrolardan gelerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesinin ardından Ankara'ya nakledilmişlerdir.⁴⁰ Bugün Ankara'daki Türk Silahlı Kuvvetleri Armoni Mızıkası Komutanlığı'nda Türk bandosunun kurucusu olarak Giuseppe Donizetti'nin bü-

yük boy bir portresi asılıdır. Ölümünden 150 yıl sonra bile bir zamanlar Napoléon'un bandosunda flüt çalan bu müzisyenin hatırası günümüz Türkiye'si'nin en temel kurumunda dahi layıkıyla canlı tutulmaktadır. 12 Şubat 2006'da İstanbul'da gömülü olduğu St. Esprit Katedrali'nde Vatikan Elçisi'nin de katıldığı bir tören yapılırken, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası da 17 ve 18 Şubat 2006 tarihlerindeki anma konserlerini Donizetti Paşa ve eserlerine ayırmıştır.

- 1 Philip Mansel, *Constantinople*, s. 273-4
- 2 *La France Musicale*, 25 Kasım 1855, s. 376
- 3 *La France Musicale*, 23 Aralık 1855, s. 407
- 4 Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 47
- 5 BOA, Dahiliye 22071, 10 Cemaziyevvel 1272 (18 Ocak 1856)
- 6 Sevgil, *Opera San'atı...*, s. 63
- 7 *Pro Memoria*, 1855, MD
- 8 *Giornale di Bergamo*, 14 Mart 1856; NAP 63755
- 9 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 2 Mart 1856, Cilt 23, No. 9, s. 71
- 10 *Journal de Constantinople*, 14 Şubat 1856
- 11 St. Esprit Katedrali Arşivi, *Liber mortuorum*, 1846, s. 99 / 717
- 12 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 102
- 13 *Journal de Constantinople*, 21 Şubat 1856
- 14 *Journal de Constantinople*, 21 Aralık 1846
- 15 Metin And, *age*, s. 30
- 16 *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 29 Haziran 1862
- 17 *The Grove Dictionary of Music and Musicians*, (1927) Cilt 2, s. 561
- 18 Hauser Op. 47 Rhapsodie'sini (Leipzig) Sultan Abdülaziz'e ithaf etmiştir.
- 19 BnF, Vm 12, 23190, LA Cilt 30
- 20 Etem Üngör, *age*, s. 41n
- 21 Bu eserin kaydı için bkz. *Boğaziçi Mehtapları'nda Sultan Portreleri*, Kalan CD 303
- 22 Giuseppe Donizetti (torun), *Note Informatice*, NAP Cartella VII
- 23 Her iki nişanın beratları bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Bkz. Ek I, D. 10776/13 ve D. 10776/17
- 24 TSM, D. 10776/21
- 25 Gazimihal, *Türkiye-Acrupa...*, s. 148
- 26 Aksoy, *age*, s. 211
- 27 G. Donizetti (torun), 'Türkiye'deki müzik ve Osmanlı İmparatorluk Marşı üzerine toplu bir bakış: Suha Umur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi marşlar", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s. 265; TSM D. 10776/22 ek 2
- 28 Giuseppina Gabuzzi-Donizetti-Salvatori'nin ölüm ilanı için bkz: *La Turquie*, 9 Eylül 1909
- 29 BnF 4o B-1614
- 30 Ashbrook, *age*, s. 350
- 31 Bağışın envanter listesi Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi'ndedir.
- 32 Umur, *Topkapı Sarayı...*, s. 184-5
- 33 Ömer Faruk Şerifoğlu 'Ebüziyya Kartpostalları', *Sanat Dünyamız*, Sayı 73, 1999, s. 277-288
- 34 Knud Arne Jürgensen, *The Verdi Ballets*, s. 121
- 35 *Incitation à la Valse* ve *La Gondole Barcarolle*'un orkestrasyonlu kayıtları için bkz: Emre Aracı, *Osmanlı Sarayı'ndan Acrupa Müziği*, Kalan CD 177
- 36 *The Times*, 15 Temmuz 1867
- 37 Bkz. Emre Aracı, "Beethoven tutkunu bir halife", *Hanedandan bir ressam Abdülmecid Efendi*, s. 113-122
- 38 Mahmud Ragıp Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 136
- 39 Emre Aracı, "Beethoven tutkunu bir halife" s. 114
- 40 Mahmud Ragıp Gazimihal, *Türk Askeri...*, s. 130-141

Emre Aracı idaresindeki İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası ve İstanbul Avrupa Korusu'nun Donizetti Paşa'nın ölümünün 150. yılında Atatürk Kültür Merkezi'nde verdiği anma konseri ve konser programı; 17 Şubat 2006. *Fotoğraf: Nuri Kaya*

T.C. KÜLTÜR - TURİZM BAKANLIĞI GÜZEL SANATLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**İSTANBUL DEVLET
SENFONİ ORKESTRASI**
2005 - 2006 KONSERLERİ

GIUSEPPE DONIZETTI PAŞA'NIN
ÖLÜMÜNÜN 150. YIL KONSERİ
"Marşlar ve Valsler"

Şef : Emre Aracı
Aydın Karlıbel (Piyano)
İstanbul Avrupa Korusu
Koro Şefi: Gökçen Koray

Cuma 17 Şubat 2006 Saat:19.30
Cumartesi 18 Şubat 2006 Saat:11.00

A.K.M. HÜYÜK SALON

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın (CSO) 150. yılı için basılan hatıra pulu (1977). CSO da TSK Armoni Müzikası gibi tarihçesi Müzika-yı Hümâyun'a dayanan bir kurumdur.

EKLER

Bergamo — 1847/48.

Bullettini Medici

Sulla

malattia del C.^o Cav. M.^o Donizetti,

Bullettini medici sulla malattia del Cav. Maestro Donizetti. Gaetano Donizetti'nin hastalığı esnasında Paris'ten Bergamo'ya getirilirken tutulan sağlık defteri Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne intikal eden Donizetti evrakı içerisinde en önemli belgeler arasındadır. (*Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*)

Ek I

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Donizetti Ailesi'ne ait evrakın - Suha Umur tarafından hazırlanan envanteri:¹

- D. 10776/1 – 28 Mayıs 1842 – Viyana Müzik Dostları Cemiyeti'nin, Gaetano Donizetti'yi şeref üyesi seçtiklerine dair mektup. Fransızca
- D. 10776/2 – 3 Temmuz 1842 – Gaetano Donizetti'nin “Viyana Sarayı Bestekârı ve orkestra şefi” görevine tayin edildiğini bildiren Avusturya İmparatoru tarafından verilmiş olan 3 Temmuz 1842 tarihli yazı. Zaman zaman Saray orkestrası için besteler yapacak, Saray orkestrasının müziğini tertip ve icabında idare edecek ve kaliteli konserler verilmesini temin edecek. Bunun karşılığında kendisine 2.600 gulden ödenecek, ayrıca her sene 400 gulden tazminat alacaktır. Viyana'da oturmak mecburiyeti varsa da arzu ettiği takdirde senede bir defa ecnebi memleketlere uzunca sürecek seyahatlere izin verilecektir, vs. Almanca
- D. 10776/3 – 10 Şubat 1843 – Gaetano Donizetti'nin Avusturya İmparatoru Ferdinand I'e vermiş olduğu istida. Kendisine verilmiş olan “Saray bestekârı ve orkestra şefi” (Posto di Maestro di Camera e Compositore di Corte) görevine uygun kıyafetin tayini hakkında. İtalyanca
- D. 10776/4 – 25 Haziran 1844 – Gaetano Donizetti'nin Milano, Genova, Napoli, Marsilya, Paris ve Alman devletlerine yapacağı seyahat için 6 aylık izin talebi ve iznin verildiğine dair belge. Almanca.
- D. 10776/5 – 24 Haziran 1845 – Gaetano Donizetti'nin Paris'e ve Alman devletlerine yapacağı seyahat için 6 aylık izin talebi ve iznin verildiğine dair belge. Almanca.
- D. 10776/6 – Giuseppe Donizetti'nin günlüğü ve notları (1846-1848) (Giornale e memorie diverse di Giuseppe Donizetti). Önemli mektup suretlerinin ve çeşitli notların yazılı bulunduğu bir defter.

İçindekiler:

- Donizetti'nin (paşa) oğlu Andrea'nın, Paris'te piyano amili Erard kardeşlere, Saray için yapılmış olan piyano siparişi ve bedelinin ödenmesi hakkında babası namına yazmış olduğu, 7 Kasım 1846, 18 Kasım 1846, 14 Aralık 1846 ve 10 Şubat 1847 tarihli mektupların kopyaları.
- Giuseppe Donizetti'nin Bergamo'daki kardeşi Francesco Donizetti'ye yazmış olduğu Gaetano'nun durumu hakkında, 24 Mayıs 1847 tarihli mektubunun kopyası.
- Paris Emniyet Müdürü Délessert'in Giuseppe Donizetti'ye, Gaetano Donizetti'nin hastalığı sebebiyle seyahatine izin verilemeyeceği hakkında yazmış olduğu 29 Mart 1847 tarihli mektubun kopyası.
- Giuseppe Donizetti'nin, Viyana'da Aug. Thomas'ya yazılmış ve Gaetano'nun gelirleri ile ilgili, 5 Mayıs 1847 tarihli bir mektubunun kopyası.
- Liszt'in İstanbul'dan Paris'teki dostu ve milletvekili avukat Crémieux'ye yazmış olduğu 12 Temmuz 1847 tarihli mektubun kopyası. Gaetano Donizetti'nin hastalığı bahane edilerek seyahatine müsaade edilmediği, Andrea'nın bu seyahat için Paris'te bulunduğu, seyahat müsaadesi verilmesi için kendisine yardım etmesi veya iyi bir avukat bulması hakkında.
- Liszt'in İstanbul konserlerinde kullanabilmesi için Erard'ın İstanbul'a göndermiş olduğu kuyruklu piyano bedeline karşılık Paris'teki oğluna 4.000 franklık bir kambiyo havalesinin gönderilmiş olduğu ve aynı havale ile başka bir piyanonun sipariş edilmesi hakkında. 14 Temmuz (1847) tarihli not.
- Viyana'da ...'ya (isim okunamadı) yazılmış ve Giuseppe Donizetti'nin bir tanıdığının Viyana'ya göndermiş olduğu semballerin [zil] parasının ödenmediği hakkında 23 Şubat 1848 tarihli mektubun kopyası.
- İtalya'ya gitmek üzere olan Giuseppe Donizetti'nin kıymetli eşyalarını, iki bavul ve bir sandık içerisinde, Beyoğlu'ndaki Santa Maria Kilisesi manastırına emaneten bırakmış olduğu hakkında Mayıs 1848 tarihli zabıt ve eşyaların listesi.
- Mme. Dolci'nin mektubuna verilen cevabın kopyası, 16 Temmuz 1848 tarihli.
- Mme. Dolci'nin mektubuna verilen cevabın kopyası, 2 Eylül 1848 tarihli.

D. 10776/7 ve 8 – Gaetano Donizetti'nin hastalığına ait sağlık raporları (Bulletini medici sulla malattia del Cav. Maestro Donizetti).

Gaetano Donizetti, Ivry'deki hastaneden çıkıp Paris'te bir eve yerleştiği 23 Haziran 1847 tarihinden 8 Nisan 1848'de Bergamo'da ölümüne kadar hastalığı hakkında günlük tutulmuştur. İki defter halinde olan bu günlüklere gerek Paris'te, gerek seyahat esnasında, gerekse Bergamo'da yanında bulunan doktorlar, hastanın durumunu kaydetmişlerdir.

Birinci defter: 23 Haziran 1847 tarihinde, hastanın Ivry'den çıkarıldığı gün başlamaktadır. Ivry hastanesinin sahibi Dr. Mitivié tarafından yazılmaya başlamıştır. Hastanın yola çıkabileceğine dair 17 Ağustos 1847 tarihli rapor deftere Andrea Donizetti tarafından kopya edilmiştir. Defterden anlaşıldığına göre, hasta, doktor refakatinde 19 Eylül'de Paris'ten yola çıkarılır; Amiens, Brüksel, Coblentz, Mannheim, Basel, Frick, Horgen, Flüelen, Hospenthal, Belinzona ve Como'da konaklanarak 6 Ekim'de Bergamo'ya varılır. Brüksel'de tehlikeli bir kriz sebebiyle beş gün beklenmiştir. Yolculuk esnasında defter, Beuer (?) [Rendu] isimli bir doktor tarafından tutulmuştur ve Fransızcadır. 29 Ekim 1847 tarihine kadardır. 43 sahifedir.

Defterden bazı örnekler:

- Paris, 17 Ağustos 1847. Bay A. Donizetti tarafından kopya edilmek suretile yazılmıştır.
- Aşağıda imzaları bulunan doktorlar, dörde karşı iki olarak şu kanaat-teyiz ki:
- Seyahatin sebep olabileceği kazalara rağmen, münasip bütün tedbirler alınmak suretile Mr. Donizetti Milano'ya götürülebilir. Azınlıkta kalan Dr. Audrat ile Dr. Calmeil, seyahatin zararlı olabileceğinden endişe ederek Mr. Donizetti'nin Paris'te kalmasının tercih edildiğini söylüyorlar.
(Mitivié, Audrat, Calmeil'le birlikte altı doktorun imzası)
- Mr. Donizetti, seyahatin ilk kısmını çok iyi geçirdi. Paris'ten öğle vakti hareket ettik, Amiens'e dört buçukta vardık. Mr. Donizetti hiç yorulmamıştı, odasında biraz hareket yaptı ve akşam yemeğini iştahla yedi. Paris'ten kuzey treni ile hareket edilmişti. 19 Eylül akşam, Amiens, Dr. Rendu.
- 21-22 gecesi sabahın ikisine doğru Mr. Donizetti oldukça şiddetli bir 'congestion cérébrale' geçirdi, derhal kolundan kan alındı. Sabaha kadar bir iyilik görülmediğinden, kulaklarının arkasına 24 sülük tatbik edildi, bir müşil verildi ve bacaklarına vantuz çekildi (hacamat). Bu akşam Mr. Donizetti daha iyidir, teneffüs sakinleşti, nabız yavaşladı. 22 (Eylül) akşamı, Brüksel, Dr. Rendu.
Deftere yazılan son not şudur:
- 8 (Nisan 1848), saat 5

“La morte in questo punto rapisce all’Italia un figlio prediletto, all’ammirazione d’Europa l’inarrivabile melodista, agli amici il carissimo Gaetano.”

(Ölüm bu anda İtalya’dan sevgili bir evlat, Avrupa’dan hayranlık kazanmış erişilmez bir musikici, dostlarından çok kıymetli Gaetano’yu aldı.)

- D. 10776/9 – Donizetti’nin elyazısı ile Abdülmecid marşı (fotoğraf).
- D. 10776/10 – Gaetano Donizetti’den miras yolu ile Giuseppe Donizetti (paşa) ailesine intikal etmiş olan telif hakları ile ilgili evrak (1848-1897).
- D. 10776/11 – 6 / 7 Ağustos 1879 – Giuseppe Donizetti’ye (torun), annesi Giuseppina, üvey babası Salvatore ve kardeşi Gaetano’nun yazmış oldukları mektup.
- D. 10776/12 – Donizetti-Salvatori ailesi içinde yapılan “aile anlaşmaları” (1892-1905).
- D. 10776/13 – Düyun-ı Umumiye İtalyan delegesi Simondetti’nin başkâtibi Giuseppe Donizetti’ye verilmiş olan murassa “Nişan-ı İftihar” madalyasının beratı (24 safer 1311 – 17 Ağustos 1893) ile İtalyan Başkonsolosluğunca tasdikli (20 Ağustos 1897) tercümesi.
- D. 10776/14 – Donizetti-Salvatori ailesine ait özel evrak, mektuplar, vs.
- D. 10776/15 – 26 Eylül 1897 – Gaetano Donizetti’nin 100. doğum yıldönümünde hatırasına Bergamo’da dikilen abide ile ilgili Noter mukavelesini sureti.
- D. 10776/16 – Donizetti ailesinden bahseden gazeteler ve gazete kupürleri. 25 Ağustos 1897 – 12 Ocak 1914 tarihleri arası.
- D. 10776/17 – Düyun-ı Umumiye İtalyan delegesi kâtibi Donizetti’ye verilmiş olan 4. Dereceden Mecidi nişanı beratının Fransızca tercümesi (21 cemaziyelevvel 1322 – 3 Ağustos 1904).
- D. 10776/18 – Donizetti Paşa’nın gelini “Giuseppina-Gabuzzi-Donizetti-Salvatori”nin ölümünden sonra kalan serveti ile ilgili evrak.
- D. 10776/19 – Donizetti Paşa’nın torunları Giuseppe Donizetti ile Gaetano Donizetti’nin anneleri “Giuseppina-Gabuzzi-Donizetti-Salvatori”nin 8.9.1909’da ölümü üzerine ortaya çıkan vasiyetnamesi sebebiyle üvey kardeşleri Silvio Salvatori ve Gemma Salvatori-Ferri ile aralarındaki miras ihtilafı ile ilgili evrak (1909-1921).
- D. 10776/20 – Charles Malherbe ile ilgili evrak – Malherbe’in 5.10. 1911’de Paris’te ölümü üzerine Gaetano ile Giuseppe Donizetti’nin telgraf ve mektupları, Malherbe’in bir resmi (fotoğraf), Laffargue hastalığı hakkında yazmış olduğu tarihsiz bir mektubunun sureti (fotoğraf), ölümü ile ilgili gazete kupürleri, vs.
- D. 10776/21 – Giuseppe Donizetti’ye İtalya’da verilen “Commendatore” unvanı ile ilgili evrak (30 Aralık 1912).

D. 10776/22 – Histoire de la Réforme de la Musique en Turquie (Contribut a l'Etude de la Musique en Turquie), (Türkiye’de müzik reformunun tarihi).

Giuseppe Donizetti (torun) tarafından yapılmış bir araştırmadır. Yazmadır. Baş tarafına ekli Sadrazam Said Halim Paşa’ya (1863-1921) hitaben yazılmış bir mektubun, bu araştırmacının, Türkiye’nin tarihi ile alakalı her türlü vesika ile tarihi hadiseleri tesbit etmekle görevli komisyona verilmek üzere yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mektubun tarihi Haziran 1915 ise de yazının sonunda Haziran 1917 tarihi vardır. 1917 tarihi yazının kapağında da bulunmaktadır. 37+5 daktilo sayfasıdır; elyazısı ile ilaveler ve düzeltmeler yapılmıştır. Fransızcadır.

Bu yazıda, II. Mahmud’un Muzıka-yi Hümâyun’u kurmasının sebepleri anlatıldıktan sonra, Donizetti’nin İstanbul’a gelişinden ve o tarihlerde Türkiye’deki müziğin durumundan bahsedilmekte; Hamparsum notası, Türk müziği, davul-zurna ve mehter hakkında uzun izahat verilmektedir. Daha sonra Donizetti’nin çalışmaları ve Muzıka-yi Hümâyun’un kuruluşu anlatılmaktadır.

D. 10776/22 ek 1 – Giuseppe Donizetti (torun) tarafından R.C. adında birisine yazılmış olan 7 Şubat 1912 tarihli mektup sureti. Dedesi Giuseppe Donizetti’yi (paşa) Bergamo’da kimsenin tanımadığı, İstanbul’da ise Gaetano Donizetti ile karıştırıldığı hakkında. İtalyanca [katalogda yanlışlıkla ek 2 olarak listelenmiştir].

D. 10776/22 ek 2 – Alcuni accenci storici Musica in Turchia e sulla marcia Imperiale ottomana (Türkiye’deki müzik ve Osmanlı İmparatorluk marşı hakkında bazı tarih notları).

İstanbul’da 19 Ekim 1919’da VI. Mehmed Vahideddin’in tahta çıkışından sonra İmparatorluk Marşı olarak Donizetti’nin II. Mahmud için bestelemiş olduğu “Mahmudiye marşı”nın resmi marş olarak kabul edilmesi üzerine Giuseppe Donizetti (torun) tarafından yazılmıştır. Dört daktilo sayfasıdır. İtalyancadır (Bu yazının tercümesi için bkz. *Tarih ve Toplum*, Sayı 35, Kasım 1986) [katalogda yanlışlıkla ek 1 olarak listelenmiştir].

D. 10776/23 – Les Incendies (Yangınlar) – İstanbul yangınları ve tulum-bacıları hakkında 6 daktilo sayfalık bir yazı (sonu eksik). Bazı yangın ve tulum-bacı fotoğrafları ile süslenmiş. Tarih yok, Fransızcadır. Giuseppe Donizetti (torun) tarafından yazılmış olmalıdır.

Eşyalar

- D. 10776/25-1 – Üzerine “GAETAN” işlenmiş bir mendil kesesi. Giuseppe Donizetti (torun), Sig.na Antonietta Gambarini’ye Bergamo’dan yazmış olduğu 9 Aralık 1897 tarihli mektupta özetle şöyle söylüyor: “...kendi kataloğumda 62 numarada kayıtlı bulunan ve üzerinde “Gaetan” yazılı bir mendil kesesini müzenize gönderiyorum. İhtimal nişanlısı tarafından yapılmıştır...” Bu mektup ve mendil kesesi her ne sebepten ise gönderilmemiştir.
- D. 10776/25-2 – Gaetano Donizetti’ye ait olması muhtemel bir dosya. Kadife kaplı ve üzerine sırma ile gotik “GD” harfleri işlenmiş.
- D. 10776/25-3 – Boş bir defter, içinde ihtimal Gaetano Donizetti’nin 100. doğum yıldönümü için yapılmış, kâğıttan İtalyan bayrağı üzerinde Gaetano Donizetti’nin resmi.
- D. 10776/25-4 – Giuseppe Donizetti’ye ait bir resmin muhafazası (resim yok). Kutunun içindeki not: Giuseppe Donizetti’nin portresi. Osmanlı İmparatorluğu askeri muzikalar eğitimcisi – Osmanlı İmparatorluğu Hassa alayı kumandanı. İstanbul 1 Mart 1847. [Dagerotip tekniği ile çekilen fotoğraf katalogdaki bilginin aksine mevcuttur. Giuseppe Donizetti’nin bilinen tek fotoğrafıdır -EA]
- D. 10776/25-5 – İki adet dagerotip fotoğraf. Resimlerin ikisi de hasta olan Gaetano Donizetti ile yeğeni Andrea Donizetti’ye aittir. Bir tanesinin arkasında şu satırlar vardır: “Tanınmış ve talihsiz hastanın Paris’te, ‘Avenue-Chateaubriand No.6’daki (Champs-Élysées) adres-te oturduğu evinde 3 Ağustos 1847’de yapılmış olan Gaetano ve Andrea Donizetti’nin portreleri. Donizetti ailesi tarafından saklanması gereken üzücü ve kıymetli hatıra.”
- D. 10776/25-6 – Gaetano Donizetti’ye ait çerçeve içinde bir tutam saç, tütün tabakası ve kartvizitler.
- D. 10776/25-7 – Gaetano Donizetti’nin saçlarından yapılmış mezarının resmi. Bir ağaç altında bulunan mezar taşı üzerinde “Gaetano Donizetti, 8 Aprile 1848” yazısı okunmakta. Çerçevesi.
- D. 10776/25-8 – Çerçeve içerisinde Giuseppe Donizetti’ye ait bir tutam beyaz saç. Çerçevenin arkasında ölüm tarihi yazılı: 12 Feb.jo 1856.
- D. 10776/25-9 – Andrea Donizetti’nin resmi 12 Mart 1861, İstanbul.
- D. 10776/25-10 – İtalyan Kraliçesi’nin, Giuseppe Donizetti’yi (torun) 17 Aralık saat 1.40’ta kabul edeceğini bildiren mektup. Kraliçe’nin resmi ile birlikte çerçevelenmiş (sene belli değil).
- D. 10776/25-11 – Napoli prensinin Giuseppe Donizetti’yi (torun) 20 Aralık 1897 saat 6.45’te kabul edeceğini bildiren mektup. Napoli prensi ve Napoli prensesinin resimleri ile birlikte çerçevelenmiş.

- D. 10776/25-12** – Calendrio Nazionale della “Dante Alighieri”, 1905, Elemento Italiano a Costantinopoli – (“Dante Alighieri” milli takvimi, 1905, İstanbul’daki İtalyan unsurları) – Kitapta, “Memorie di Gaetano Donizetti” (Gaetano Donizetti’nin hatıraları) adı altında, Gaetano Donizetti’nin İstanbul’da bulunan eşyalarından ve bunların 1897 Eylül’ünde Gaetano’nun 100. doğum yıldönümü için Bergamo’ya götürülüp geri getirildiklerinden bahseden bir makale var. Yazarı: Placido Bianco. İstanbul’da bulunan eşyaları bir oda içerisinde sergilenmiş halde gösteren bir resimle saçlardan yapılmış mezarının resmi de bulunmaktadır.
- D. 10776/25-13** – Bir monokl ve yünden yapılmış bir eşya.
- D. 10776/25-14** – Ne olduğu anlaşılamayan bir eşya.

Ek II

1897 sergi kataloğunda Giuseppe Donizetti'ye ait olarak teşhir edilen materyalin listesi.² Tesbit edilebilenlerin arşiv kayıtları köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

AUTOGRAFI (yazmalar)

- 212 Contradanze** per piccola orchestra. Partitura e parti. [NAP 63687 Cartella VII]
- 213 Inno** di S. M. il Sultano Abdul-Medjid. *Partitura, riduzione per canto e piano, e parti.* [Koro-orkestra partisyonu NAP 63653 Cartella VII; koro-piyano partisyonu NAP 63654 Cartella VII]
- 214 Marcia** per lo stesso. [Mecidiye Marşı, orkestrasyonlu partisyon NAP 63651 Cartella VII]
- 215 Marcia** per il Sultano Mahmoud II. Fu la prima esecuzione musicale ch'ebbe luogo a Costantinopoli (1829). [Orkestrasyonlu partisyon NAP 63652 Cartella VII]
- 216 Marche Sultana.** [Mahmudiye Marşı, orkestrasyonlu partisyon NAP 63650 Cartella VII]
- 217 Melodie turche** notate. [NAP 63595 Cartella VII]
- 218 Marcia** Per il ritorno del Sultano. [Hayri Efendi'nin sözlerine, NAP 63649 Cartella VII]
- 219 Quartetto** ["St Stefano, 20bre 1851"; NAP 63647 Cartella VII]
- 220 Valtz** [Orkestrasyonlu partisyon Mi bemol majör, NAP 63648 Cartella VII]
- 221 Lettera** di Rossini a Giuseppe Donizetti da Firenze, 7 maggio 1852. [NAP Rari 1.9.11/5]
- 222 Lettera** di G.S. Mayr a Giuseppe Donizetti.

STAMPE (matbuat)

- 223 **Marcia Imperiale** in partitura. Napoli, Girard. [NAP 39.7.14]
 224, 225 **Due Marcia** per S.M. il Sultano. Canto e piano. Edizione litografica di Costantinopoli. [NAP 34.4.436; NAP 34.4.435]
 226 **Silistria**. Inno. Edizione litografica di Costantinopoli. [NAP 34.4.434]
 227 **La Gondola**. Canzone per canto e piano. Milano, Ricordi. [NAP 34.4.433]
 228 **Componimenti** pubblicati in onore di G.S. Mayr.

DOCUMENTI E RICORDI (evrak ve belgeler)

- 229 **Brevetto** dell'Ordine del Tourà. 1835. [Nişan-ı İftihar beratı]
 230 **Brevetto** di Colonello delle Guardie Imperiali Ottomane. 1841.
 231 **Nomina** a Cavaliere della Legion d'Onore. 1842.
 232 **Brevetto** di Cavaliere dell'Ordine Medjidiè. 1854.
 233 **Specifica** delle razioni accordate a Giuseppe Donizetti. 1855.
 234 **Brevetto** di Commendatore dell'ordine del Medjidiè. 1856.
 235 **Capelli** di Giuseppe Donizetti. 10 febbraio 1856. [Giuseppe Donizetti'nin saçları]

ICONOGRAFIA (resimler)

- 236 **Ritratto** grande a olio eseguito da Lucchini a Costantinopoli. [Lucchini tarafından İstanbul'da yapılan büyük yağlıboya portre]
 237 **Ritratto** del 1828. Disegno e litografia di P. Novo. [1828'de P. Novo'nun tasarladığı ve litografisini hazırladığı portre]
 238 **Acquarello** di Luigi Gobbi. Costantinopoli 1834, (firmato dal Gobbi e dal Giuseppe Donizetti). [Luigi Gobbi'nin yaptığı Giuseppe Donizetti portresi suluboya, Museo Donizettiano]
 239 **Ritratto** di Angela T'ondi, moglie di Giuseppe Donizetti. Acquarello di G. Morselli, Costantinopoli, 1850. [Giuseppe Donizetti'nin eşi Angela T'ondi'nin G. Morselli tarafından yapılan suluboya portresi]
 240 **Ritratto** di S.M. il Sultano Abd-ul-Medjid. [Sultan Abdülmecid'in bir portresi]

1 Baule contenente li Oggetti Seguenti.

- * 1. Scatole Di Porfiro 1ma qualità.
- 2. Scatole Di Porfiro guastate.
- 1. ^{1^a} ^{2^a} ^{3^a} ^{4^a} ^{5^a} ^{6^a} ^{7^a} ^{8^a} ^{9^a} ^{10^a} ^{11^a} ^{12^a} ^{13^a} ^{14^a} ^{15^a} ^{16^a} ^{17^a} ^{18^a} ^{19^a} ^{20^a} ^{21^a} ^{22^a} ^{23^a} ^{24^a} ^{25^a} ^{26^a} ^{27^a} ^{28^a} ^{29^a} ^{30^a} ^{31^a} ^{32^a} ^{33^a} ^{34^a} ^{35^a} ^{36^a} ^{37^a} ^{38^a} ^{39^a} ^{40^a} ^{41^a} ^{42^a} ^{43^a} ^{44^a} ^{45^a} ^{46^a} ^{47^a} ^{48^a} ^{49^a} ^{50^a} ^{51^a} ^{52^a} ^{53^a} ^{54^a} ^{55^a} ^{56^a} ^{57^a} ^{58^a} ^{59^a} ^{60^a} ^{61^a} ^{62^a} ^{63^a} ^{64^a} ^{65^a} ^{66^a} ^{67^a} ^{68^a} ^{69^a} ^{70^a} ^{71^a} ^{72^a} ^{73^a} ^{74^a} ^{75^a} ^{76^a} ^{77^a} ^{78^a} ^{79^a} ^{80^a} ^{81^a} ^{82^a} ^{83^a} ^{84^a} ^{85^a} ^{86^a} ^{87^a} ^{88^a} ^{89^a} ^{90^a} ^{91^a} ^{92^a} ^{93^a} ^{94^a} ^{95^a} ^{96^a} ^{97^a} ^{98^a} ^{99^a} ^{100^a} ^{101^a} ^{102^a} ^{103^a} ^{104^a} ^{105^a} ^{106^a} ^{107^a} ^{108^a} ^{109^a} ^{110^a} ^{111^a} ^{112^a} ^{113^a} ^{114^a} ^{115^a} ^{116^a} ^{117^a} ^{118^a} ^{119^a} ^{120^a} ^{121^a} ^{122^a} ^{123^a} ^{124^a} ^{125^a} ^{126^a} ^{127^a} ^{128^a} ^{129^a} ^{130^a} ^{131^a} ^{132^a} ^{133^a} ^{134^a} ^{135^a} ^{136^a} ^{137^a} ^{138^a} ^{139^a} ^{140^a} ^{141^a} ^{142^a} ^{143^a} ^{144^a} ^{145^a} ^{146^a} ^{147^a} ^{148^a} ^{149^a} ^{150^a} ^{151^a} ^{152^a} ^{153^a} ^{154^a} ^{155^a} ^{156^a} ^{157^a} ^{158^a} ^{159^a} ^{160^a} ^{161^a} ^{162^a} ^{163^a} ^{164^a} ^{165^a} ^{166^a} ^{167^a} ^{168^a} ^{169^a} ^{170^a} ^{171^a} ^{172^a} ^{173^a} ^{174^a} ^{175^a} ^{176^a} ^{177^a} ^{178^a} ^{179^a} ^{180^a} ^{181^a} ^{182^a} ^{183^a} ^{184^a} ^{185^a} ^{186^a} ^{187^a} ^{188^a} ^{189^a} ^{190^a} ^{191^a} ^{192^a} ^{193^a} ^{194^a} ^{195^a} ^{196^a} ^{197^a} ^{198^a} ^{199^a} ^{200^a} ^{201^a} ^{202^a} ^{203^a} ^{204^a} ^{205^a} ^{206^a} ^{207^a} ^{208^a} ^{209^a} ^{210^a} ^{211^a} ^{212^a} ^{213^a} ^{214^a} ^{215^a} ^{216^a} ^{217^a} ^{218^a} ^{219^a} ^{220^a} ^{221^a} ^{222^a} ^{223^a} ^{224^a} ^{225^a} ^{226^a} ^{227^a} ^{228^a} ^{229^a} ^{230^a} ^{231^a} ^{232^a} ^{233^a} ^{234^a} ^{235^a} ^{236^a} ^{237^a} ^{238^a} ^{239^a} ^{240^a} ^{241^a} ^{242^a} ^{243^a} ^{244^a} ^{245^a} ^{246^a} ^{247^a} ^{248^a} ^{249^a} ^{250^a} ^{251^a} ^{252^a} ^{253^a} ^{254^a} ^{255^a} ^{256^a} ^{257^a} ^{258^a} ^{259^a} ^{260^a} ^{261^a} ^{262^a} ^{263^a} ^{264^a} ^{265^a} ^{266^a} ^{267^a} ^{268^a} ^{269^a} ^{270^a} ^{271^a} ^{272^a} ^{273^a} ^{274^a} ^{275^a} ^{276^a} ^{277^a} ^{278^a} ^{279^a} ^{280^a} ^{281^a} ^{282^a} ^{283^a} ^{284^a} ^{285^a} ^{286^a} ^{287^a} ^{288^a} ^{289^a} ^{290^a} ^{291^a} ^{292^a} ^{293^a} ^{294^a} ^{295^a} ^{296^a} ^{297^a} ^{298^a} ^{299^a} ^{300^a} ^{301^a} ^{302^a} ^{303^a} ^{304^a} ^{305^a} ^{306^a} ^{307^a} ^{308^a} ^{309^a} ^{310^a} ^{311^a} ^{312^a} ^{313^a} ^{314^a} ^{315^a} ^{316^a} ^{317^a} ^{318^a} ^{319^a} ^{320^a} ^{321^a} ^{322^a} ^{323^a} ^{324^a} ^{325^a} ^{326^a} ^{327^a} ^{328^a} ^{329^a} ^{330^a} ^{331^a} ^{332^a} ^{333^a} ^{334^a} ^{335^a} ^{336^a} ^{337^a} ^{338^a} ^{339^a} ^{340^a} ^{341^a} ^{342^a} ^{343^a} ^{344^a} ^{345^a} ^{346^a} ^{347^a} ^{348^a} ^{349^a} ^{350^a} ^{351^a} ^{352^a} ^{353^a} ^{354^a} ^{355^a} ^{356^a} ^{357^a} ^{358^a} ^{359^a} ^{360^a} ^{361^a} ^{362^a} ^{363^a} ^{364^a} ^{365^a} ^{366^a} ^{367^a} ^{368^a} ^{369^a} ^{370^a} ^{371^a} ^{372^a} ^{373^a} ^{374^a} ^{375^a} ^{376^a} ^{377^a} ^{378^a} ^{379^a} ^{380^a} ^{381^a} ^{382^a} ^{383^a} ^{384^a} ^{385^a} ^{386^a} ^{387^a} ^{388^a} ^{389^a} ^{390^a} ^{391^a} ^{392^a} ^{393^a} ^{394^a} ^{395^a} ^{396^a} ^{397^a} ^{398^a} ^{399^a} ^{400^a} ^{401^a} ^{402^a} ^{403^a} ^{404^a} ^{405^a} ^{406^a} ^{407^a} ^{408^a} ^{409^a} ^{410^a} ^{411^a} ^{412^a} ^{413^a} ^{414^a} ^{415^a} ^{416^a} ^{417^a} ^{418^a} ^{419^a} ^{420^a} ^{421^a} ^{422^a} ^{423^a} ^{424^a} ^{425^a} ^{426^a} ^{427^a} ^{428^a} ^{429^a} ^{430^a} ^{431^a} ^{432^a} ^{433^a} ^{434^a} ^{435^a} ^{436^a} ^{437^a} ^{438^a} ^{439^a} ^{440^a} ^{441^a} ^{442^a} ^{443^a} ^{444^a} ^{445^a} ^{446^a} ^{447^a} ^{448^a} ^{449^a} ^{450^a} ^{451^a} ^{452^a} ^{453^a} ^{454^a} ^{455^a} ^{456^a} ^{457^a} ^{458^a} ^{459^a} ^{460^a} ^{461^a} ^{462^a} ^{463^a} ^{464^a} ^{465^a} ^{466^a} ^{467^a} ^{468^a} ^{469^a} ^{470^a} ^{471^a} ^{472^a} ^{473^a} ^{474^a} ^{475^a} ^{476^a} ^{477^a} ^{478^a} ^{479^a} ^{480^a} ^{481^a} ^{482^a} ^{483^a} ^{484^a} ^{485^a} ^{486^a} ^{487^a} ^{488^a} ^{489^a} ^{490^a} ^{491^a} ^{492^a} ^{493^a} ^{494^a} ^{495^a} ^{496^a} ^{497^a} ^{498^a} ^{499^a} ^{500^a} ^{501^a} ^{502^a} ^{503^a} ^{504^a} ^{505^a} ^{506^a} ^{507^a} ^{508^a} ^{509^a} ^{510^a} ^{511^a} ^{512^a} ^{513^a} ^{514^a} ^{515^a} ^{516^a} ^{517^a} ^{518^a} ^{519^a} ^{520^a} ^{521^a} ^{522^a} ^{523^a} ^{524^a} ^{525^a} ^{526^a} ^{527^a} ^{528^a} ^{529^a} ^{530^a} ^{531^a} ^{532^a} ^{533^a} ^{534^a} ^{535^a} ^{536^a} ^{537^a} ^{538^a} ^{539^a} ^{540^a} ^{541^a} ^{542^a} ^{543^a} ^{544^a} ^{545^a} ^{546^a} ^{547^a} ^{548^a} ^{549^a} ^{550^a} ^{551^a} ^{552^a} ^{553^a} ^{554^a} ^{555^a} ^{556^a} ^{557^a} ^{558^a} ^{559^a} ^{560^a} ^{561^a} ^{562^a} ^{563^a} ^{564^a} ^{565^a} ^{566^a} ^{567^a} ^{568^a} ^{569^a} ^{570^a} ^{571^a} ^{572^a} ^{573^a} ^{574^a} ^{575^a} ^{576^a} ^{577^a} ^{578^a} ^{579^a} ^{580^a} ^{581^a} ^{582^a} ^{583^a} ^{584^a} ^{585^a} ^{586^a} ^{587^a} ^{588^a} ^{589^a} ^{590^a} ^{591^a} ^{592^a} ^{593^a} ^{594^a} ^{595^a} ^{596^a} ^{597^a} ^{598^a} ^{599^a} ^{600^a} ^{601^a} ^{602^a} ^{603^a} ^{604^a} ^{605^a} ^{606^a} ^{607^a} ^{608^a} ^{609^a} ^{610^a} ^{611^a} ^{612^a} ^{613^a} ^{614^a} ^{615^a} ^{616^a} ^{617^a} ^{618^a} ^{619^a} ^{620^a} ^{621^a} ^{622^a} ^{623^a} ^{624^a} ^{625^a} ^{626^a} ^{627^a} ^{628^a} ^{629^a} ^{630^a} ^{631^a} ^{632^a} ^{633^a} ^{634^a} ^{635^a} ^{636^a} ^{637^a} ^{638^a} ^{639^a} ^{640^a} ^{641^a} ^{642^a} ^{643^a} ^{644^a} ^{645^a} ^{646^a} ^{647^a} ^{648^a} ^{649^a} ^{650^a} ^{651^a} ^{652^a} ^{653^a} ^{654^a} ^{655^a} ^{656^a} ^{657^a} ^{658^a} ^{659^a} ^{660^a} ^{661^a} ^{662^a} ^{663^a} ^{664^a} ^{665^a} ^{666^a} ^{667^a} ^{668^a} ^{669^a} ^{670^a} ^{671^a} ^{672^a} ^{673^a} ^{674^a} ^{675^a} ^{676^a} ^{677^a} ^{678^a} ^{679^a} ^{680^a} ^{681^a} ^{682^a} ^{683^a} ^{684^a} ^{685^a} ^{686^a} ^{687^a} ^{688^a} ^{689^a} ^{690^a} ^{691^a} ^{692^a} ^{693^a} ^{694^a} ^{695^a} ^{696^a} ^{697^a} ^{698^a} ^{699^a} ^{700^a} ^{701^a} ^{702^a} ^{703^a} ^{704^a} ^{705^a} ^{706^a} ^{707^a} ^{708^a} ^{709^a} ^{710^a} ^{711^a} ^{712^a} ^{713^a} ^{714^a} ^{715^a} ^{716^a} ^{717^a} ^{718^a} ^{719^a} ^{720^a} ^{721^a} ^{722^a} ^{723^a} ^{724^a} ^{725^a} ^{726^a} ^{727^a} ^{728^a} ^{729^a} ^{730^a} ^{731^a} ^{732^a} ^{733^a} ^{734^a} ^{735^a} ^{736^a} ^{737^a} ^{738^a} ^{739^a} ^{740^a} ^{741^a} ^{742^a} ^{743^a} ^{744^a} ^{745^a} ^{746^a} ^{747^a} ^{748^a} ^{749^a} ^{750^a} ^{751^a} ^{752^a} ^{753^a} ^{754^a} ^{755^a} ^{756^a} ^{757^a} ^{758^a} ^{759^a} ^{760^a} ^{761^a} ^{762^a} ^{763^a} ^{764^a} ^{765^a} ^{766^a} ^{767^a} ^{768^a} ^{769^a} ^{770^a} ^{771^a} ^{772^a} ^{773^a} ^{774^a} ^{775^a} ^{776^a} ^{777^a} ^{778^a} ^{779^a} ^{780^a} ^{781^a} ^{782^a} ^{783^a} ^{784^a} ^{785^a} ^{786^a} ^{787^a} ^{788^a} ^{789^a} ^{790^a} ^{791^a} ^{792^a} ^{793^a} ^{794^a} ^{795^a} ^{796^a} ^{797^a} ^{798^a} ^{799^a} ^{800^a} ^{801^a} ^{802^a} ^{803^a} ^{804^a} ^{805^a} ^{806^a} ^{807^a} ^{808^a} ^{809^a} ^{810^a} ^{811^a} ^{812^a} ^{813^a} ^{814^a} ^{815^a} ^{816^a} ^{817^a} ^{818^a} ^{819^a} ^{820^a} ^{821^a} ^{822^a} ^{823^a} ^{824^a} ^{825^a} ^{826^a} ^{827^a} ^{828^a} ^{829^a} ^{830^a} ^{831^a} ^{832^a} ^{833^a} ^{834^a} ^{835^a} ^{836^a} ^{837^a} ^{838^a} ^{839^a} ^{840^a} ^{841^a} ^{842^a} ^{843^a} ^{844^a} ^{845^a} ^{846^a} ^{847^a} ^{848^a} ^{849^a} ^{850^a} ^{851^a} ^{852^a} ^{853^a} ^{854^a} ^{855^a} ^{856^a} ^{857^a} ^{858^a} ^{859^a} ^{860^a} ^{861^a} ^{862^a} ^{863^a} ^{864^a} ^{865^a} ^{866^a} ^{867^a} ^{868^a} ^{869^a} ^{870^a} ^{871^a} ^{872^a} ^{873^a} ^{874^a} ^{875^a} ^{876^a} ^{877^a} ^{878^a} ^{879^a} ^{880^a} ⁸⁸

Ek III

İstanbul Pera'da bulunan Santa Maria Manastırı'na Mayıs 1848'de
gerçekleştireceğim İtalya yolculuğumdan önce aşağıdaki eşyalarımı emane-
net ediyorum. Giuseppe Donizetti³

Ahşap sandığın içindekiler:

İçinde gümüş yemek takımı bulunan ahşap küçük bir sandık

24 adet gümüş çorba kaşığı

24 adet gümüş çatal

12 adet altın kaplamalı gümüş tatlı kaşığı

12 adet altın kaplamalı gümüş tatlı çatalı

12 adet altın kaplamalı gümüş tatlı bıçağı

12 adet fildişi saplı işlemeli gümüş bıçak

12 adet işlemeli bıçak

12 adet sedef saplı tatlı bıçağı

12 adet gümüş kahve kaşığı

12 adet istiridye için porselen

5 adet gümüş parça masa takımı için

4 adet gümüş kaşık tuzluk için

4 adet gümüş melekli kristal tuzluk

1 adet fildişi saplı kesici

1 adet fildişi saplı çatal

İçinde 12 kişilik gümüş çay takımı bulunan kırmızı deri sandık

12 adet gümüş fincan

12 adet gümüş küçük tabak

12 adet sırlı gümüş (okunamadı)

12 adet gümüş küçük kaşık

1 adet gümüş çaydanlık

1 gümüş sütlük

1 adet gümüş şekerlik

Büyük sandığın içinde 1 adet gümüş leğen

2 çift vatka

2 adet tablo, biri tuval biri bakır üzerine yapılmış.

1 adet Türk kılıcı

Aşadaki malları içeren bir valiz

1 adet en iyi kalite İran şalı

2 adet kare İran şalı

1 adet küçük boy şal

Nakışlı iç çamaşırları ve kişisel kıyafetler

1 adet gümüş sandık içindekiler:

1 adet altın Türk parası, yaklaşık 33.000 kuruş

12 Venedik sikkesine denk gelen 1 adet altın para

5 adet altından nişanlı saat

3 adet pırlantalı sırlanmış altından kutu

2 adet altın kutu

1 adet altın kaplamalı gümüş kutu

Üzerinde 10 adet pırlanta olan 1 adet altın bileklik

2 çift sırlanmış altından bileklik

1 adet gerdanlık ve 2 adet doğu incisinden bileklik

1 adet elmaslı haç

1 adet altından büyük zincirli bileklik

1 adet altın mozaikli bileklik

İçinde bir çift elmas küpe olan

Ve aşağıdaki eşyaları içeren bir sandık

10 adet gümüş (okunamadı)

4 adet gümüş tuzluk tabağı

1 adet gümüş şekerlik

1 adet gümüş kahvelik

1 adet daha küçük gümüş kahvelik

1 adet gümüş delikli çay kaşığı

6 adet gümüş çorba kaşığı

6 adet gümüş çatal

6 adet gümüş kahve kaşığı

İçinde eski Türk paralarının olduğu bir adet kese

1 adet tütün kutusu

İçinde çeşitli iğnelerin, düğmelerin ve altından küçük bijuteri eşyaları-
nın olduğu bir kese

Farklı iç çamaşırları

1 Suha Umur, 'Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Donizetti Ailesine Ait Evrak', *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kataloğu*, s. 184-194

2 *Ricordi di Gaetano Donizetti, Esposti Nella Mostra Centenaria Tenutasi in Bergamo, Nell'Agosto-Settembre 1897*, s. 58-9

3 *Giornale e memorie...*, TSM, D. 10776/6

Kaynakça

- Abbiati, F., 'La musica in Turchia con Giuseppe Donizetti Pascia', *Rivista di Bergamo*, vii, Bergamo, 1928, 305-312
- _____, *Giuseppe Verdi*, 4 cilt, Milano, 1959
- Adlerburg, Le Chevalier d', 'Concert Chez Le Sultan Abdul-Medjid, et visite au Conservatoire de Musique de Constantinople', *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 24-31 Ekim 1858, 351-352, 360-361
- Akın, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul, 1998
- Aksoy, Bülent, *Acrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müzik*, İstanbul, 1994; genişletilmiş ikinci baskı, 2003
- Alboghetti, Federico and Galli, Michelangelo, *Gaetano Donizetti e G. Simone Mayr, Notizie e documenti*, Bergamo, 1875
- Allitt, J.S., *Donizetti*, Element Books, 1991
- 'An Account of Turkish Music', *The Musical World*, 6 Ağustos 1853, 501
- And, Metin, *Türkiye'de İtalyan sahnesi - İtalyan sahnesinde Türkiye*, İstanbul, 1989
- Andric, Ivo, *Omer Pasha-Latas* Paris, Belfond, 1992
- Anon., 'Constantinople[-Leopold de Meyer]', *La Revue et Gazette Musicale de Paris*, 20 Temmuz 1856, 227
- _____, 'Constantinople[-Leopold de Meyer]', *The Musical World*, 29 Ağustos 1844, 287
- _____, '[Giuseppe Donizetti - Ode for the Sultan]', *La Revue et Gazette Musicale de Paris*, 7 Aralık 1851, 400
- _____, '[Giuseppe Donizetti]', *La Revue et Gazette Musicale de Paris*, 15 Kasım 1838, 463
- _____, 'Letters concerning Donizetti', *Musical Opinion*, Haziran-Temmuz-Ağustos 1948
- _____, 'Liszt at Constantinople', *The Musical World*, 17 Temmuz 1847, 463
- _____, 'Mahmoud Compositeur', *Le Ménestrel*, 18 Aralık 1836
- _____, 'Music in Turkey', *The Musical World*, 12 Eylül 1844, 305
- _____, 'Music in Turkey', *The Musical World*, 19 Eylül 1839, 331
- _____, 'The Sultan of Turkey', *The Musical World*, 8 Ağustos 1844, 264-5
- _____, 'Turkish Musical Gusto', *The Musical World*, 29 Temmuz 1841, 78
- Aracı, Enre, 'Beethoven tutkunu bir halife', *Hanedandan bir ressam Abdülmecid Efendi*, YKY, 2004
- _____, 'Dolmabahçe'den Bayreuth'a uzanan yardım eli', *Andante*, sayı 8, 29-31
- _____, 'Ekselansları Ömer Paşa'nın besteci karısı', *Toplumsal Tarih*, Şubat 2000, 13-16

- _____, 'Franz Liszt at the Ottoman court', *International Piano Quarterly*, Kış 2001, 14-19
- _____, 'Franz Liszt İstanbul'da', *Cumhuriyet Dergi*, 14 Mayıs 2000, 12-13
- _____, 'Franz Liszt'in İstanbul Macerası', *Toplumsal Tarih*, Haziran 1997, 33-35
- _____, 'Giuseppe Donizetti Pasha and the Family Archive in Istanbul', *Donizetti Society Newsletter*, No. 83, Haziran 2001 (ekler)
- _____, 'Giuseppe Donizetti Pasha and the Polyphonic Court Music of the Ottoman Empire', *The Court Historian*, Cilt 7, 2 Aralık 2002, 135-143
- _____, 'Londra Crystal Palace'ta Abdülaziz şerefine verilen konser' *Toplumsal Tarih*, Ocak 1998, 29-35
- _____, 'The Levantine Donizetti - Giuseppe Donizetti at the Ottoman court' *The Musical Times*, Sonbahar 2002, (Türkçe tercümesi için bkz. *Andante* 4. ve 5. sayılar)
- _____, 'Luigi Arditi ve 'Türk Kasidesi'nin çözölen esrarı', *Toplumsal Tarih*, Eylül 1998, 23-27
- _____, 'Rossini'nin Abdülmecid Marşı', *Milliyet Sanat*, Aralık 1999, 68
- Arditi, Luigi, *My Reminiscences*, Mead and Company, New York, 1896
- Ashbrook, William, *Donizetti and his operas*, Cambridge, 1982
- _____, *Donizetti*, Londra, 1965
- Atâ, Tayyazade Ahmed, *Tarih-i Arâ*, Cilt 3, 1292-3 [1875-6], 109-113
- Bacolla, A., *La Musique en Turquie et Quelques traits biographiques, sur Giuseppe Donizetti Pac-ha*, Constantinople, 1911
- Baratta, A., *Costantinopoli nel 1831, ossia Notizie esatte e recentissime intorno a questa Capitale, ed agli usi e costumi de suoi abitanti*, Cenova, 1831
- Caversazzi, Ciro, *Gaetano Donizetti: La casa dove nacque, La Famiglia, L'inizio della malattia*, Bergamo, 1924
- Christmas, Henry, *The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan: a brief memoir of his life and reign, etc.*, Londra, 1854
- Comuzio, E., 'Giuseppe Donizetti e Adolfo Camozzo', *Atti dell'Ateneo di Scienze lettere ed Arti di Bergamo*, Bergamo, 1999
- Donizetti, Giuseppe, (torun; terc. Suha Umur), 'Türkiye'deki Müzik ve Osmanlı İmparatorluk Marşı Üzerine Toplu Bir Bakış', *Tarih ve Toplum*, No. 35, Kasım 1986
- Donizetti, Giuseppe (torun), *Historie de la Reforme de la Musique en Turquie*, 1917, yazma, TSM
- _____, *Ricordi di Gaetano Donizetti, Esposti Nella Mostra Centenaria Tenutasi in Bergamo, Nell'Agosto-Settembre 1897*, Bergamo, 1897
- _____, *Alcuni Accenti Storici sulla Musica in Turchia e sulla Marcia Imperiale Ottomana*, 1919, TSM
- Duesberg, J. (trans.), 'Le Dernier Concert a la Cour d'Abdul-Medjid', *Revue et Gazette Musicale de Paris*, 29 Haziran 1862, 209-210
- Duhani, Said N., *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, T1TOK, İstanbul, 1990
- _____, *Eski İnsanlar, Eski Evler*, T1TOK, İstanbul, 1984
- Dulcken, H.W., (trans.), *The Complete Illustrated Stories of Hans Christian Andersen*, Chancellor Press, 1889
- Durant, Will and Ariel, *The Age of Napoleon*, (The story of civilization – Cilt 11), New York, 1975

- Fétis, F. J., *Biographie Universelle des Musiciens*, Paris, 1873
La France Musicale, Paris (1837/8-1870)
- Finkel, Andrew, 'The Story of the Mocan Yali', *Cornucopia*, sayı 3, 1993
- Gautier, Théophile, (tr. R. H. Gould), *Constantinople of to-day*, Londra, 1854
- Gazinihal [Kösemihal], Mahmud Ragıp, *Türk Askeri Müzikaları Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955
- _____, *Türkiye-Aruba Müsiki Münasebetleri*, İstanbul, 1939
- Groc, G.-Çağlar, I., *La Presse Française de Turquie de 1795 à nos Jours*, İstanbul, 1985
- Jürgensen, Knud Arne, *The Verdi Ballets*, Parma, 1995
- Karateke, Hakan, *Padişahım çok yaşa*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004
- Kerr, Paul, *The Crimean War*, Londra, 1997
- Lattès (Ed.), Jean-Claudes, *Franz Liszt Correspondance*, 1987
- Locatelli, G., 'Giuseppe Donizetti Pascia', *Bergamum*, Bergamo, 1912, 22-23
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Londra, 1961
- _____, *The Muslim Discovery of Europe*, Londra, 1982
- MacFarlane, Charles, *Constantinople in 1828*, Saunders and Otley, Londra, 1829
- Malherbe, Charles Théodore, *Centenaire de Gaetano Donizetti*, 1897, Paris
- Le Ménestrel*, Paris (1833/4-1940)
- Mert, Talip, 'Rossini'ye Osmanlı Nişanı', *Andante*, 15 Temmuz-15 Eylül 2005, Sayı 17
- Morazzoni, G., ed., *Lettere inedite seguite da un saggio di iconografia donizettiana*, Milan, 1930
- Muceller, Rena Charnin, 'Liszt's Tasso Sketchbook', *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 28, 1986
- The Musical Gazette*, Londra (1856-8)
- The Musical Times*, Londra (1844-?)
- The Musical World*, Londra (1836-71)
- Oransay, Gültekin, *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar*, Küğ Yayını, Ankara, 1965
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil, 1983
- Pazdirek, *The Universal Handbook of Musical Literature*, Viyana, 1904-1910
- Primi, Gilberto, 'Donizetti Pacha (Giuseppe Donizetti)', *La Turquie moderne*, (91-94), Haziran-Eylül 1954
- Radoux, J. Théodor, *Vieuxtemps, sa vie, ses oeuvres*, Liège, 1891
- La Revue et Gazette Musicale de Paris* (1835-80)
- Riva, U., 'Un bergamasco (Giuseppe Donizetti Pascia) riformatore della musica in Turchia', *Rivista di Bergamo*, i, Bergamo, 1922, p. 349-353
- Rognoni, Luigi, *Rossini*, ERI, 1968
- Romani, F., 'Donizetti in Costantinopoli (frammento di un viaggio inedito in Oriente)', *Miscellanee del Cavaliere Felice Romani tratte della Gazzetta Piemontese*, i (ristampa dell'articolo della *Gazzetta Piemontese* del 12 novembre 1834, Torino, tipografia Favale, 1837), 9-12
- Romani, F., 'Sul Bosforo, frammento di un viaggio in Oriente', *Novelle e Favole in prosa ed in versi*, a cura di E. Branca, Torino, 1883, 195-197
- Royle, Trevor, *Crimea*, Londra, 1999
- Russell, William Howard, *A Diary in the East*, Routledge and Sons, 1869
- Sacchi, F., *Elias Parish Alvars - Life, Music, Documents*, Dornach, 1999
- Saygun, Adnan, *Azad Türk ve Müsiki*, 1981

- Saz, Leyla, *Harem'in İçüüzü*, İstanbul, 1974
- Sevengil, Refik Ahmet, 'Donizetti Paşa, Giuseppe Donizetti'nin Osmanlı Sarayı'ndaki Çalışmaları', *İstanbul Oper.*, 2 (7), 2.66, 22-30
- _____, 'Muzikacı ağalar', *Opus*, 1 (5), Şubat, 1963, 9-10
- _____, *Opera Sanatı ile İlk Temaslarımız*, MEB, İstanbul, 1959
- _____, *Saray Tiyatrosu*, MEB, İstanbul, 1962
- Slade, Adolphus, *Records of Travels in Turkey, Greece etc. and of a cruise in the Black Sea with Capitan Pasha in the years 1829, 1830 and 1831*, Saunders and Otley, 1833
- Smith, Albert, *A Month at Constantinople*, Londra, 1850
- Suttoni, Charles, 'Liszt and Madame d'Agoult – A Reappraisal', *Proceedings of the International Liszt Conference*, 20-23 Mayıs 1993, N.Y. 1993
- Şerifoğlu, Ömer Faruk, 'Ebüziyya Kartpostalları', *Sanat Dünyamız*, Sayı 73, 1999
- Tuğlacı, Pars, *Mehterhane'den Bando'ya*, Cem Yayınevi, 1986
- Umur, Suha, 'Abdül Aziz, Beyoğlu ve Naum Tiyatrosu', *Milli Saraylar*, 1993, 74-85
- _____, 'Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu', *Milli Saraylar*, 1987/1, 43-59
- _____, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi marşlar', *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, 5-9
- Üngör, Etem, *Türk Marşları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966
- Verzino, E. C., *Contributo ad una biografia di Gaetano Donizetti*, Bergamo, 1896
- Walker, Alan, *Franz Liszt, The Virtuoso Years 1811-1847*, Faber, Londra 1983
- Weinstock, Herbert, *Donizetti and the World of Opera in Italy, Paris and Vienna in the First Half of the Nineteenth Century*, Londra, 1964
- _____, *Rossini, a biography*, New York, 1968
- _____, 'Chi era Marianna Donizetti?', *Studi Donizettiani*, 2, 1972, 41-6
- White, Charles, *Three years in Constantinople, or, Domestic manners of the Turks in 1844*, Londra, 1845
- Williams, Adrian, *The Portrait of Liszt*, Oxford University Press, 1990
- Yekta, Rauf (Çev. Orhan Nasuhioğlu), *Türk Musikisi*, İstanbul, 1986
- Zavadini, Guido, *Gaetano Donizetti, Vita, Musiche, Epistolario*, Bergamo, 1948
- _____, *Bergamo, museo donizettiano*, Bergamo, 1938

Dizin

- Abdülaziz (Sultan) 93, 108, 167-170, 195, 225, 228, 229
- Abdülhak Molla 60
- Abdülhamid II. 97, 133, 137, 151, 194, 221, 225
- Abdülmeccid (Sultan) 20, 30, 62, 70, 80, 91, 93, 100, 102, 103, 106, 108, 109, 111, 113, 114, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 135, 137, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 160, 163, 164, 166, 87, 188, 192-194, 201, 202, 206, 209, 211, 217, 218, 219, 225, 228
- Abdülmeccid Efendi (Halife) 97, 138, 152, 153, 229, 230
- Adelburg, August Ritter von 109, 111, 112, 145, 150, 151, 152
- Ademello, Luigi 190, 191
- Ahmed Ağa (Vaybelim) 56, 57
- Ahmed Arâ (Tayyazade) 59
- Ahmed Fethi Paşa 29, 65, 100, 101, 158, 173, 193, 194, 209, 210
- Ahmed Paşa (Pabuççu) 64
- Ahmed Usta (Trampetçi) 56, 57
- Ahmet Hikmet Bey 152
- Ahmet Refik (Altınay) 163
- Aksoy, Bülent 56, 113
- Aksöz, Yusuf Güler 167
- Alessandria 38
- Alfred Saint Julien 134
- Ali Paşa 113
- Ali Rıza Bey 113
- Alléon, A. 193, 194
- Alléon, Jacques 149
- Alma 204
- Amiens 239
- And, Metin 120, 199, 201
- Andersen, Hans Christian 93
- Andric, Ivo 206
- Ankara 102, 229, 230
- Appony (Kontes) 178
- Aracı, Emre 232
- Arditi, Luigi 52, 134
- Ashbrook, William 16, 180, 223
- Asioli, Bonifazio 64
- Aşık, Halil 230
- Atatürk, Mustafa Kemal 132, 230
- Atuf Bey 59
- Atina 154
- Auber, Daniel-François-Esprit 222
- Aubusson 124
- Auer, Leopold 151
- Avolio, G. 75
- Ayşe Sultan 97, 137, 138
- Baccarat 124
- Bacolla, A. 17, 31, 35, 61, 66, 220
- Balakireff, Mily 225
- Balaklava 204
- Baratta, Antonio 83
- Barbaja, Domenico 41
- Bartók, Béla 155
- Basel 239
- Basoni (Barones Rota-) 132, 133
- Basoni, Giovannina 179, 180
- Bastia 35
- Bayreuth 167, 168, 170, 225
- Beethoven, Ludwig van 27, 86, 96, 170, 198, 229
- Belinzona 239
- Bellini, Vincenzo 40, 41, 109, 121, 158, 194
- Bellotti, Bortolo 36
- Bencich, G. Battista 189-191
- Benigni 37
- Bergamo 15, 17, 19, 23, 25, 26, 28, 31, 35, 36, 37, 42, 46, 72, 85, 132, 137, 141, 142, 175, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 217, 220, 223, 236, 238, 239, 241, 242

- Bériot, Charles de 149
 Berlin 149, 163, 222
 Berlioz, Hector 114, 149
 Beşiktaş 79, 86
 Bezm-i Âlem Valide Sultan 91, 117, 127
 Blüthner, Julius 160
 Bochs, Nicolas Charles 81
 Bologna 28
 Bonzoni 189
 Bordogni, Marco 26
 Borella, Maurizio 191
 Borodin, Alexander 225
 Bosco, Bartolomco 121
 Boutinoff (Kont) 81
 Boyé, Maurice-Pierre 38
 Bozer, Nihat 164
 Böhm, Joseph 218
 Brandard, John 108
 Breslau 57
 Brüksel 108, 239
 Bugyani 109
 Bulwer (Lady) 125
 Burger, Ernest 156
 Bülow, Hans von 146
 Büyükdere 83
 Byron (Lord) 83, 114, 116

 Calvi, Giovannina 191
 Carlo Felice (Kral) 36, 40, 41, 42
 Castelnaudary 29, 30
 Cenova 32, 38, 41, 51, 85, 142, 193, 237
 Cesari, Antonio de 217
 Chopin, Frederic 158, 167, 175
 Cimarosa, Domenico 27
 Coblenz 239
 Comelati, William 38
 Cominotti 189
 Como 239
 Coppola 191
 Corini, Giacomo 23
 Crémieux, Adolphe 155, 181, 182, 184, 238
 Cui, Cezar 225
 Czerny, Carl 147
 Çuhacıyan, Dikran 225

 D'Adelburg bkz. Adelburg
 D'Albert, Charles 204
 D'Agoult, Marie 154, 155, 166, 167
 D'Arenda Paşa 151
 Dallam, Thomas 81
 David, Felicien 155
 David, Giacomo 26
 David, Giovanni 26, 41

 Dede Efendi 62, 80, 132
 Delessert, Gabriel 180, 184, 238
 Della Sudda, Francesco 167
 Dervişef Bey 78
 Diéterle (Mimar) 124
 Dolci, Antonio 65, 85, 86, 125, 127, 132, 141, 142, 174, 175, 177, 178, 179, 186, 189
 Dolmabahçe 122
 Donizetti, Ambrogio 23
 Donizetti, Andra (Oğul) 103, 132, 142, 173, 175, 176, 177-180, 184, 210, 211, 219, 238, 239, 242
 Donizetti, Andra (Baba) 23, 24, 27, 29, 37, 39, 41, 43, 45, 85
 Donizetti, Angela (Tondi) 23, 32, 33, 38, 201, 204, 211, 219
 Donizetti, Domenica (Nava) 23, 24, 27, 85, 86
 Donizetti, Elisabetta Santi 186
 Donizetti, Francesco 23, 39, 40, 45, 86, 184, 186, 238
 Donizetti, Gaetano 15, 16, 23, 24, 25, 27, 28, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 52, 55, 63, 64, 65, 85, 86, 97, 100, 101, 102, 117, 120, 121, 125, 133, 137, 138, 140, 141, 142, 155, 160, 164, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 186, 189, 191, 197, 210, 217, 218, 219, 220, 223, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243
 Donizetti, Gaetano (Torun) 17, 219, 221, 222, 223
 Donizetti, Giovanni 23
 Donizetti, Giuseppe (Torun) 17, 19, 219, 222, 223, 240, 241
 Donizetti, Maria Antonia 23, 25
 Donizetti, Maria Rachele 24
 Donizetti, Maria Rosalinda 23, 24
 Donizetti, Marianna 38, 39
 Donzelli, Domenico 26
 Doos 109
 Dover 93
 Dubois, Théodor 96
 Duhani, Michel Naum 121
 Dunk, Jufe 134
 Durant, Will 31, 32, 36

 Ebüzziya Tefvik 224
 Edhem Paşa 194
 Edib Ağa 57, 59
 Edward VII. 195
 Elbe Adası 16, 30, 31, 32, 33, 35, 211
 Eldem, Edhem 84

- Elizabeth I. 81
Emin Efendi (Notacı) 94, 138
Érard, Pierre 159, 238
Érard, Sebastian 159
Erol, Reşit Mehmet 11, 166
Esma Sultan 87
Etem Ağa 78
Eugénie (İmparatoriçe) 195
- Farolfi, Teresa 190, 191
Ferdinand I. 237
Ferhad Ağa 59, 60
Ferid Efendi 194
Ferro, Maria 221
Fétis, François Joseph 16, 147
Filibe 83
Fischhoff 147
Floransa 81, 191
Flotow, Friedrich von 63
Flüelen 239
Foresti, Anibale 103
Foroni, Jacopo 191
Franchini (Kontes) 150
Frāncisko 109
François I. 80
Franz Joseph (İmparator) 141, 195
Freel 109
Frick 239
Fritsche, Edolina 120
Furlani, Henri 96
- Gabuzzi, Giuseppina 219, 222
Galatz 159, 165, 166, 167
Gambarini, Antonietta 242
Garibaldi, Giuseppe 36
Gautier, Théophile 97, 123, 148
Gazimihal, Mahmud Ragıp 17, 52, 54, 56,
65, 66, 71, 108, 113, 133, 149, 163, 164,
167, 210, 219, 220, 229
Ghezzi 177
Glover, Stephen 204
Gobbi, Luigi 84
Goodban, Henry 204
Grisi, Julia 190
Gropallo, Marchese 42
Guatelli, Callisto 16, 93, 94, 100, 112, 217
Guglielmo ailesi 81
Guglielmo Cottrau 176
- Halil Edib Bey 59
Halil Efendi 57, 59
Hammamizade İsmail Dede Efendi bkz.
Dede Efendi
- Hammond 124
Hanzen 109
Hasan Hoca 57, 59
Hatice Sultan 56
Hauser, Miska (Michael) 218
Haydn, Josef 27, 63, 198, 229
Hayri Efendi 135
Herz, Henri 146
Hiserich, Francesco 217
Hoffmann 150
Hong Kong 16, 38
Horgen 239
Hospenthal 239
Huroch, Ortensia 221
Hüdayi Efendi 109
Hüsni Paşa 113
Hüsrev Ağa 60, 109
Hüsrev Paşa 42, 176
- Ivry 176, 178, 179, 180, 181
- İbrahim Paşa 59, 91
İnkermann 204
İskender Bey 59
İsmail Paşa (Hekimbaşı) 114
İsmail Paşa (Hidiv) 225
İstanbul 15, 16, 17, 18, 20, 21, 30, 42, 43, 46,
51-55, 58, 60, 63, 65, 66, 71, 72, 75, 77,
78-81, 83, 85-87, 92, 93, 103, 109, 113,
117, 120, 121, 124, 132, 141, 142, 145,
147-150, 152, 154-156, 158, 159, 163-167,
173-181, 184, 186, 189-191, 193-195, 197,
199, 201, 209, 210, 217, 219, 220, 222,
223, 228, 229, 231, 238, 242, 243
İzmir 63
- Jejer, Jozef 134
Johannes XXIII. 217
- Kadri Efendi 113
Kâmil Efendi (Mme.) 211
Kanuni Sultan Süleyman 80
Karateke, Hakan 62
Kemal Galib Efendi (Aynîzade) 59
Koenig, Herman 206
Kohen, Jules 134
Kopenhag 81
Korsika 31, 35
Kossuth, Lajos 154
Kullak, Franz 167
Kulong, Aleksî 134

- Labarre, Théodore 81
 Labruna, Eugenia Micci 221
 Lachmund, Carl 167
 Lamartine, Alphonse de 155
 Lannoy, Eduard von 179
 Leidesdorf, Maximilian 81
 Leipzig 150, 160
 Lenotti, Pierre 191
 Lenzi, Carlo 26
 Leschetizky, Theodor 167
 Lewis, Bernard 93
 Limonciyan, Hamparsum 61, 62
 Listmann 156
 Liszt, Franz 97, 144, 145, 147, 152-160, 163-167, 170, 179, 181, 184, 238
 Liszt, Henriette von 156
 Londra 26, 72, 75, 83, 91, 108, 159, 218, 222, 229
 Louis XVI. 159
 Ludwig I. 175
 Lyon 124, 148

 MacFarlane, Charles 52, 58, 59, 60, 62, 64, 109
 Mahler, Gustav 21
 Mahmud II. 17, 20, 42, 51, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 66, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 91, 93, 103, 108, 111, 114, 120, 132, 134, 154, 224, 225, 228, 229, 241
 Malherbe, Charles-Théodore 222, 240
 Mangel, Mösyö 57
 Mannheim 239
 Manto Kiri 109
 Mariani, Angelo 133, 191, 193, 194, 204
 Marie Antoinette 159
 Marsilya 237
 Maximilian 150
 Mayr, Johann Simon 26, 27, 28, 65, 72, 142, 198
 Mayseder, Joseph 27, 150, 218
 Mazzini, Giuseppe 36
 Medori, Giuseppina Vilmot, 189, 190, 191
 Mehmed Ali Paşa 91, 92
 Mehmed Reşad V. 96, 97, 194
 Mehmed Vahideddin VI. 75, 97, 221, 241
 Mekke 80
 Mendelssohn, Felix 81
 Mercadante, Saverio 122
 Mert, Talip 107
 Messenaecckers, Louis 102
 Metternich (Prens) 154, 175
 Meyer, Leopold de 145-149, 152, 156
 Meyerbeer, Giacomo 63, 121, 194
 Meysin Ağa 78
 Migrani, Giovannina 191
 Milano 38, 40, 64, 65, 102, 126, 138, 199, 210, 219, 228, 237
 Milanollo, Teresa 114
 Monaldi 109
 Montgomery, William Henry 198
 Morousie (Prenses) 83
 Moskova 81
 Mozart 27, 121, 141, 198, 229
 Mueller, Rena Charnin 155, 164-166
 Muhtar Ağa 59
 Murad V. 94, 96, 160, 194, 225, 228
 Musa Paşa 199
 Mussolini, Benito 220
 Mussorgsky, Modest 225
 Mustafa Reşid Paşa 91, 92, 155, 176
 Münih 229

 Namık Kemal 199
 Nanni, Cesare 190, 191
 Napoléon 28-30, 32, 35, 36, 39, 16, 175, 231
 Napoléon III. 81, 218
 Napoli 45, 55, 66, 72, 77, 93, 100, 126, 135, 142, 177, 198, 219, 223, 237
 Naum Efendi, Michel 121, 194, 195
 Naum, Gabriel 199
 Naum, Joseph 121
 Necib Paşa 59, 112, 151, 217, 210
 Negrini, Carlo 189, 191
 Nightingale, Florence 204
 Nikola I. 198, 201
 Nizip 91
 Nokta Mehmed Efendi 57
 Nozzari, Andrea 26
 Nuri Bey (Merkezzade) 59

 Odessa 167
 Ohannes Efendi 113
 Oltenitza 199
 Ortaylı, İlber 92
 Osman Paşa 59, 60

 Ömer Lütfi Paşa 198, 206

 Padova 154
 Paganini, Nicolo 149
 Pagliara, Rocco 223
 Panizza, Giacomo 199
 Paris 26, 32, 33, 35, 72, 81, 86, 101, 102, 108, 149, 150, 159, 160, 163, 176, 177, 178, 179, 180, 206, 210, 218, 219, 222, 236, 237, 238, 239

- Parish-Alvars, Élie 81, 83
 Parma 217
 Parmegiani, Luigi 191
 Paul Efendi 121
 Päußer, Bernhard 37
 Pavis, Eki 113
 Pesenti, Elisabetta Santi 186
 Peşte 151, 229
 Pezzoli-Grattaroli, Marianna 40
 Phillipe, Louis de 175
 Pisani, Berti 217, 218, 219
 Polani, Angelo 191
 Ponsonby, Lord 62
 Porto Ferrario 31, 32, 35
 Pourcelot, Antonio 184
 Prag 150
 Preumayr, Franz 71
 Puccini, Giacomo 197
- Radcliffe, Sir Stratford de 147
 Radeglia 96
 Rasih Bey 59
 Reicha, Anton 27
 Resta, H. 156
 Reyer, Ernest 225
 Ricci, Luigi 63, 125
 Ricordi, Giovanni 138
 Rifat Bey 59
 Rifat Paşa 147, 149
 Rimsky-Korsakof 225, 229
 Rıza Paşa 147
 Roma 40
 Romani, Felice 63, 121
 Roncalli, Angelo Giuseppe 217
 Rossini, Gioacchino 27, 28, 40, 55, 61, 62,
 63, 93, 102, 103, 104, 107, 108, 121,
 122, 149, 164, 191, 193, 211
 Rubini, Giovanni Battista 26
 Rubinstein, Anton 146
 Rüşdi Paşa 59
- Saffet Bey (Atabinen) 96, 229
 Said Halim Paşa 19, 201, 241
 Saide Hanım (İda-Ömer Paşa'nın eşi) 206
 Saint-Gobain 124
 Saint-Saëns, Camille 96
 Saint-Simon, Henri de 155
 Salih Efendi 113
 Salvatori, Gemma 222, 240
 Salvatori, Giuseppe 222
 Salvatori, Silvio 222, 240
 Santorini 83
 Sax, Adolphe 149
- Saydam, Ergican 166
 Saygun, Ahmed Adnan 127
 Saz, Leyla 114, 125
 Schoelcher, Victor 154
 Schubert, Franz 149, 158
 Schubert, François 147
 Schumann, Robert 96, 149
 Séchan 124
 Selim Bey 194
 Selim III. 42, 56, 61, 80, 108
 Selvelli, Italo 96
 Seniye Hanımsultan 113
 Sevengil, Refik Ahmet 56, 195, 210
 Sibern (Alme.) 125
 Silistre 199, 201, 202, 203, 204
 Silivri 60
 Sinanyan, Harutyun 75
 Sinop 199
 Sivastopol 199, 204
 Slade, Adolphus 60, 64
 Smith, Albert 173
 Smith, W. J. 190, 193
 Sofya 229
 Spitzer (Dr.) 62
 St. Hélène 35
 St. Petersburg 26, 81, 147
 Stanhope (Lady) 121
 Stockholm 81
 Sultzer, Josef 134
 Süleyman Efendi 113
 Süleyman Paşa 176
 Szathmari, Karol de 204
- Şehsuvaroglu, Halûk 108, 109
 Şemsi Bey 59
 Şevket Bey 109
 Şfe, Karl von 109
- Tamburini, Antonio 41
 Tchaikovsky, Piotr İlyich 152, 222
 Teignmouth 81
 Tefik Efendi 78
 Thalberg, Sigismund 146, 148
 Tophane 109
 Torino 37
 Toros, Taha 152
 Toscanini 193
 Tosi, Adelaide 41
 Toulon 35
 Tours 124
 Townsend, Douglas 102
 Trieste 180, 210
 Tuğlacı, Pars 107

- Ubicini, A. 173
 Uludağ 158
 Umur, Suha 18, 223, 237

 Üngör, Etem 57, 77, 94, 96, 164, 218
 Üsküdar 108

 Valz 109
 Vaselli, Antonio 86, 101, 176
 Vaselli, Virginia 41, 86
 Veli Paşa 149
 Venedik 26, 117
 Verdi, Giuseppe 63, 125, 166, 189, 191, 192, 193, 197, 225
 Versailles 123
 Victoria, Kraliçe 93
 Vieuxtemps, Henri 109, 111, 112, 145, 149, 150, 152
 Viganoni, Domenico 26
 Vimercati, Cesare 83
 Visconti ailesi 28
 Vittorio Emanuele I. 36, 218
 Vivier, Eugène Léon 145, 148
 Viyana 81, 83, 86, 108, 114, 141, 142, 147, 155, 159, 177, 178, 218, 222, 229, 237, 238

 Wagner, Richard 149, 167-170, 175, 193, 222, 225
 Walker, Alan 154
 Walker, Mary Adelaide 113
 Waterloo 35
 Weber, Carl Maria von 64
 Weimar 164, 166
 Weinstock, Herbert 16, 25, 31, 35, 38, 39, 51, 100, 178
 West, Henry William 204
 Wittgenstein (Prenses) 167

 Yeşilköy 195, 198
 Yusuf Bey 59

 Zaragoza 30, 31
 Zati Bey (Arca) 75, 96
 Zavadini, Guido 19
 Zeki Bey (Üngör) 229, 230
 Ziya Paşa 137
 Zucchi, Antonio 191